

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİMİ BİLİM DALI
(EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ)

MİLLİ EĞİTİM BAKANI HAMDULLAH SUPHİ
TANRIÖVER'İN EĞİTİM VE KÜLTÜR ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat DEMİR

Danışman: Prof. Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR

Ankara
Temmuz, 2010

JÜRI ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Murat DEMİR'in Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Eğitim ve Kültür Anlayışı başlıklı tezi 07/07/2010 tarihinde, jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. M. Çağrı ÖZDEMİR

Üye: Prof. Dr. Ülkü AKKUTAY

Üye: Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../2010

(İmza Yeri)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Tez çalışmamda gerekli olan kaynakları temin etme konusunda bana yol gösteren ve kaynaklara ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Üyesi Ömer ÖZCAN'a, ayrıca araştırmamda kullandığım bazı belgelerin bulunduğu özel arşivini kullanımına açan yazar Fazıl Bülent KOCAMEMİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Hazırlamış olduğum yüksek lisans tezimin oluşum aşamasında yaptığım çalışmaları dikkatle gözden geçirip, gerekli düzeltmeleri yapmamda bana yol gösteren, tezimi rahat bir ortamda yazmama yardımcı olan ve çalışmamı titiz bir şekilde inceleyen danışman hocam Prof. Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR'e tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Murat DEMİR

ÖZET

MİLLÎ EĞİTİM BAKANI HAMDULLAH SUPHÎ TANRIÖVER'İN EĞİTİM VE KÜLTÜR ANLAYIŞI

DEMİR, Murat

Yüksek Lisans, Öğretim Programları ve Öğretimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR

Temmuz – 2010, 169 sayfa.

Bu araştırmanın amacı, Cumhuriyetimizin ikinci Milli Eğitim Bakanı olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitim ve kültürle ilgili görüş ve uygulamalarını tozlu raflarda kalmaktan kurtararak, Türk toplumunun kullanımına sunmaktır.

Bu çalışmada, geçmiş zamanlarda meydana gelmiş olay ve olguların araştırılması, geçmişin eleştirel bir gözle incelenmesi ve analizi için gerekli verilerin yazılı kaynaklardan ve belgelerden elde edilmesi nedeniyle tarihi yöntem kullanılmıştır.

Araştırmada; Hamdullah Suphi Tanrıöver'in öğretmenlik hayatı, Türk Ocakları Başkanlığı, Bükreş Büyükelçiliği ve Milli Eğitim Bakanlığı dönemlerindeki görüş ve uygulamalarına genel olarak değinilmeye çalışılmıştır. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in içinde yetiştiği dönemin genel özellikleri, bu dönemde etkili olan fikir akımları ve dönemin eğitim sisteminin genel durumu hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Özgeçmişi, öğretmenlik hayatı, evlenmesi, büyükelçiliği, hitabeti, şairliği ve edebi şahsiyeti, eserleri, vefatı ve hakkında yazılan yazılar üzerinde durulmuştur. Eğitim anlayışı, Milli Eğitim Bakanı oluş süreci, yapmış olduğu örgütlenme çalışmaları, örgün öğretim kurumları üzerindeki çalışmaları, İstiklal Marşı'nın kabul edilmesindeki çalışmaları, karşılaştığı sorunlar ve bu sorunlara karşı ürettiği çözüm önerileri açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak; milliyet, medeniyet, milliyetçilik konularına ve Atatürk inkılâplarına bakışı, Türk Ocakları Başkanlığı dönemindeki faaliyetleri ve Gagauz Türkleri ile ilgili çalışmaları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Bu bulgular ışığında Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitim ve kültür hayatımızı etkileyen fikirleri ile uygulamaları hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Türk eğitim ve kültür hayatına yapmış olduğu katkılar, tarihi belgeler incelenerek tarafsız bir yaklaşımla ortaya konulmuştur.

ABSTRACT

NATIONAL EDUCATION MINISTER OF EDUCATION AND CULTURAL UNDERSTANDING OF HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER

DEMİR, Murat

High Undergraduate, Curriculum and Instruction Department Supervisor:

Prof. Dr. Mehmet Çağatay ÖZDEMİR

JULY – 2010, PAGE 169.

The purpose of this study, our Republic is the second minister of the National Education Hamdullah Suphi Tanrıöver's views and practices related to education and culture be saved from the dusty shelves, the Turkish community is available to.

In this research, and events that occurred at times in the past to investigate cases of the past for a critical examination and analysis of data from written sources and documents obtained due to the historical method has been used.

Study, teacher's life Hamdullah Suphi Tanrıöver, the Turkish Presidency of Quarry, Bucharest Embassy and Ministry of Education and the opinions and practices generally referred to as the period is studied. Hamdullah Suphi Tanrıöver, the general characteristics of the period of training during this period, the ideas flow and the effective period of the education system has made statements about the general situation. Curriculum vitae, teaching life, marriage, embassies, the rhetoric, the poet and literary figures, works, death is written about and considered. Minister of Education of the process, education, understanding, had done organizing work, formal education institutions work on the National Anthem of the adoption be key studies, problems faced and the challenges against the generated solutions is explained. Finally, nationality, civilization, nationalism, the view of issues and reforms of Atatürk, the Turkish President during the period of Quarry and Gagauz Turks in the activities were given information about the study.

These findings in light Hamdullah Suphi Tanrıöver's educational and cultural life affecting our ideas and practices, an overall assessment has been done. Turks educational and cultural life have made the contributions, historical documents are examined and an unbiased approach was revealed.

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1. Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları

Şekil 1. Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilâtı (1920)

Şekil 2. Zaferden Sonra Genişletilen Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilâtı (1923)

KISALTMALAR LİSTESİ

İ	=	İçtima
C	=	Celse
CHP	=	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	=	Demokrat Parti
B	=	Birleşim
O	=	Oturum
MEB	=	Milli Eğitim Bakanlığı
TRT	=	Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI	i
ÖN SÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
1. GİRİŞ	
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Varsayımlar	5
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	6
3. YÖNTEM	8
3.1. Araştırmanın Modeli	8
3.2. Evren ve Örneklem	9
3.3. Verilerin Toplanması	9
3.4. Verilerin Analizi	9
4. BULGULAR ve YORUM	10
4.1. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Yetiştirdiği Dönemin Genel Özellikleri	10
4.1.1. Dönemde Etkili Olan Fikir Akımları	13
4.1.1.1. Batıcılık (Garpçılık)	14
4.1.1.2. Osmanlıcılık	15
4.1.1.3. İslâmcılık	17
4.1.1.4. Türkçülük	19
4.1.2. Dönemin Eğitim Yapısının Genel Durumu	25

4.2.	Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Hayatı ve Eserleri	35
4.2.1.	Şeceresi	35
4.2.2.	Hamdullah Suphi'nin Doğumu ve Yetiştği Çevre	40
4.2.3.	Öğretmenlik Hayatı	46
4.2.4.	Evlenmesi	49
4.2.5.	Büyükelçiliği	51
4.2.6.	Hitabeti	55
4.2.7.	Vefatı	60
4.2.8.	Şairliği ve Edebi Şahsiyeti	62
4.2.9.	Eserleri	64
4.2.9.1.	Dağ Yolu (1. Kitap)	65
4.2.9.2.	Günebakan	66
4.2.9.3.	Dağ Yolu (2. Kitap)	68
4.2.9.4.	Dağ Yolu ve Günebakan'dan Seçmeler	69
4.2.9.5.	Broşürleri	70
4.2.9.5.1.	La Question Armenienne Et Un Point De Vue Ture	70
4.2.9.5.2.	Türk Ocakları Merkez Binası'nın Açılmasında Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Söylediği Nutuk	70
4.2.9.5.3.	Anadolu Milli Mücadelesi	70
4.2.10.	Hakkında Yazılan Yazılar	71
4.3.	Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Eğitim Görüş ve Uygulamaları	75
4.3.1.	Eğitim Anlayışı	75
4.3.2.	Milli Eğitim Bakanlığı Dönemindeki Genel Durum	79
4.3.3.	Milli Eğitim Bakanı Olarak Seçilmesi	82
4.3.4.	Milli Eğitim Bakanlığı'nı Örgütleme Çalışmaları	87
4.3.5.	Maarif Kongresi	90
4.3.6.	Örgün Eğitim Kurumları Üzerindeki Çalışmaları	97
4.3.6.1.	İlköğretim	97
4.3.6.2.	Ortaöğretim	99
4.3.6.3.	Yükseköğretim	101
4.3.7.	İstiklal Marşı'nın Kabul Edilmesindeki Çalışmaları	106
4.3.8.	Dönemindeki Eğitimle İlgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri	107
4.3.8.1.	Yabancı Okullar Sorunu	107
4.3.8.2.	Türk Kültürü İle İlgili Sorunlar	108
4.3.8.3.	Eski Eserlerin Korunması İle İlgili Sorunlar	109

4.3.8.4. Telif ve Tercüme Faaliyetleri İle İlgili Sorunlar	110
4.3.8.5. Türkçenin Sadeleştirilmesi İle İlgili Sorunlar	112
4.3.8.6. İstiklal Marşı'nın Bestelettilmesi İle İlgili Sorunlar	112
4.3.8.7. Yurtdışına Öğrenci Gönderilmesi İle İlgili Sorunlar	113
4.4. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Kültür Görüş ve Uygulamaları	113
4.4.1. Milliyet Anlayışı	115
4.4.2. Milli Birliği Sağlayan Unsurlar	119
4.4.2.1. Dil Birliği	120
4.4.2.2. Din Birliği	123
4.4.2.3. Emel (Dilek) Birliği	126
4.4.3. Medeniyet Anlayışı	128
4.4.4. Milliyetçilik Anlayışı	130
4.4.5. Atatürk İnkılâplarına Bakışı	134
4.4.6. Türk Ocakları Başkanlığı Dönemindeki Faaliyetleri	138
4.4.7. Gagauz Türkleri İle İlgili Yapmış Olduğu Kültürel Çalışmalar	154
5. SONUÇ ve ÖNERİLER	163

KAYNAKÇA

EKLER

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Bu bölümde; araştırmanın problem durumu, amacı, önemi ve sınırlılıkları üzerinde durulmuştur.

1.1. Problem Durumu

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk eğitim ve kültür hayatının önemli, özel kişilerinden biri ve ünlü düşünür Ziya Gökalp'in de mücadele arkadaşısıdır.

Hamdullah Suphi, Türk Ocağı'nın başkanlığına genç yaşta (27 yaşında) seçilmiş, başkanlığı dönemindeki faaliyetleriyle Türk kültür ve toplum hayatında önemli hizmetlerin gerçekleştirilmesine öncülük etmiştir. Hamdullah Suphi, Yusuf Akçura'nın deyimiyle "Ocağın çarpan kalbi" olmuştur. İşte bu çarpan kalp, Türk Ocakları'nın kurumsal bir yapıya kavuşturulması için çok yoğun bir şekilde çalışmıştır. Bu çalışma neticesinde, Türk Ocakları etkin bir biçimde teşkilatlanmış ve yurdun değişik bölgelerine yayılmaya başlamıştır. Bu şekilde, Türk Ocakları "Türklüğün Ocağı" özelliğini kazanmıştır (Kafesoğlu, 1966a: 744-745).

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ilk Milli Eğitim Bakanlığı döneminde (14.12.1920- 22.11.1921), 15 Temmuz 1921 tarihinde, Ankara'da, Maarif Kongresi toplanmıştır. Bu kongrenin toplanma amacı; okul ve öğrenci mevcudunu tespit etmek, bu konuda yapılması gereken çalışmaları belirlemek ve eğitime milli bir yön verme olarak ortaya konmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, Maarif Kongresi'nin açılış konuşmasında; eğitim, kültür ve bilim alanındaki düşüncelerini, yapılacak inkılâpların esaslarını, öğretmenler hakkındaki düşüncelerini ve öğretmenlerden beklentilerini anlatan tarihi bir konuşma yapmıştır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver başkanlığında yürütülen ikinci toplantıda ise; ilköğretimin beş yıla çıkarılması, ilköğretim programlarının yeniden düzenlenmesi,

eğitimin sadeleştirilmesi ve uygulanabilir hâle getirilmesi konularında bazı kararlar alınmıştır (Aslan, 1989).

Hamdullah Suphi'ye göre, Türk eğitim sisteminin yapıtaşı ilköğretimdir. Atatürk devrimleri, amacına ancak eğitim yoluyla ulaşılacaktır ve bu nedenle de okulların bu amaca göre yapılandırılması gerekmektedir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, II. İsmet İnönü Hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığı görevinde ikinci kez bulunmuştur. Bakanlık görevine, 4 Mart 1925 tarihinde başlamış ve 19 Aralık 1925 tarihinde sağlık problemlerini sebep göstererek istifa etmiştir. Yerine Mustafa Necati atanmıştır (Serarslan, 1995: 127).

Türk Ocaklarının kapanmasının ardından, kendisine Belgrad, Bükreş ve Kahire elçilikleri teklif edilen Hamdullah Suphi, tam on üç yıl Türkiye Cumhuriyeti'ni başarı ile temsil edeceği Bükreş'i tercih etmiştir. Birinci sınıf orta elçi olarak göreve başlamasından tam sekiz yıl sonra, 28 Haziran 1939 tarihinde büyükelçiliğe terfisi yapılmıştır. Hamdullah Suphi'nin anılarını kaleme alan Mustafa Baydar'a göre; "Onun bu tercihinde Romanya'da yaşayan Müslüman ve Hıristiyan Türklerin varlığının ve onlara hizmet etme isteğinin etkisi vardır." (Baydar, 1968: 155-156).

Hamdullah Suphi, büyükelçilik görevi süresince Romanya ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerde samimi bir havanın yaratılmasında etkili olmuştur. Oluşan samimi diplomatik ilişkiler sonucunda, 1933 yılında, "Türkiye-Romanya Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaşma Antlaşması" imzalanmıştır.

Romanya'da yaşayan Müslüman Türk toplumu dışında Gagauz Türkleriyle de yakından ilgilenen Hamdullah Suphi, Bükreş'te bulunduğu sürece Gagauzların yaşadığı yerleri dolaşarak, mevcut duruma yönelik tespitler yapmış ve bu tespitler doğrultusunda Romen Hükümeti seviyesinde girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimleri sayesinde ki; birçok Gagauz kasaba ve köyünde Türkçe öğretim yapan okullar açılmış, bu okullarda görev yapacak öğretmenler tayin edilmiş ve Türkiye'den kitaplar getirtilmiştir (Tevetoğlu, 1986: 205-207; Ülküsal, 1966a: 62-63; Baydar, 1968: 157).

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in birçok yazı ve şiirlerinin yanında, "Dağ Yolu 1, Dağyolu 2 ve Günebakan" adlı üç tane de eseri vardır. Hamdullah Suphi'nin, Türkçemizin gelişmesi ve okullarımızdaki eğitimin iyileştirilmesi için göstermiş olduğu

abanın yanında, Türk kimliği ve Türk kültürü için ortaya koyduğu çabaların da unutulmaması gereklidir (Kocamemi, 2005: 101-113).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk milli eğitiminin ve Türk kültürünün önemli isimlerinden, Türk milli devletinin, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin hamurunu yoğuranlardan biri olmuştur (Temir, 1966: 737).

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitim ve kültür konularındaki görüşlerinin ortaya konulmasının, günümüzün değişen şartları, ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulacak eğitim ve kültür anlayışında yönlendirici ve yapıcı bir rol üstleneceği düşünülmektedir. Aynı zamanda, doğru eğitim ve kültür düşünce yapısına sahip olmak açısından da Hamdullah Suphi Tanrıöver'in görüşlerinin tespit edilmesi ve incelenmesi önemli bir konu olarak dikkat çekmektedir.

Araştırma kapsamında; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ikinci Milli Eğitim Bakanı olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, eğitim ve kültür konularındaki görüşleri tarafsız bir biçimde değerlendirilmiştir. Eğitimi nasıl tanımladığı, eğitim ve kültür anlayışının dayandığı felsefi düşüncelerinin temelini ne olduğu, eğitimin hedeflerinin ve metotlarının neler olması gerektiği, yaşıadığı dönem'in eğitim sistemine, ğretim programlarına ve metotlarına getirdiği eleştirileri, çözüm önerilerinin neler olduğu, dönem'in eğitim ve kültür görüşlerini nasıl değerlendirdiği ve Türk vatanseverlik ruhunun nasıl oluştuğuna dair sorulara cevap aranmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş devresi içinde ön plana çıkan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, eğitim ve kültür anlayışının ne olduğunun sistemli ve bütünsel bir yaklaşımla tespit edilmesidir. Milli Eğitim Bakanlığı, Bükreş Büyükelçiliği ve Türk Ocakları Genel Başkanlığı görevleri dönemlerinde Türk milli eğitime ve Türk kültürüne olan katkılarının araştırılmasıdır.

Bu araştırmanın amacı, “Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitim ve kültüre ilişkin görüş ve uygulamaları nelerdir?” sorusuna cevap aramaktır.

Bu genel amaç çerçevesinde aşığıdaki alt amaçların cevabı aranmıştır:

1. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yetiştiği dönemin genel özellikleri nelerdir?
2. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitime ilişkin görüş ve uygulamaları nelerdir?
3. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in kültüre ilişkin görüş ve uygulamaları nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Yapılan bu araştırmanın, günümüz eğitim ve kültür dünyasına ışık tutması açısından;

Mustafa Kemal Atatürk'e göre; "Millet, aynı kültürden insanların oluşturduğu toplumdur." Milleti oluşturan unsurların en temel noktasında bireyler karşımıza çıkmaktadır. Bireylere milli beraberliğin ne olduğunu öğretmek ve milli şuuru kazandırmak ise ancak eğitimle gerçekleşebilir. Eğitim, insanlara milli şuurdan başka daha birçok şey kazandırır. İnsanın hayata bakışını, prensiplerini, sanat anlayışını, ideallerini ve yaşam şeklini belirler.

Bir toplum, medeniyet açısından hangi seviyede olursa olsun, kendi devamını sağlamak için insanlarını yetiştirmek durumundadır. Bu nedenle; bu kadar önemli bir konuda çalışmalar yapan, devlet yönetiminde büyük görevler üstlenen Hamdullah Suphi Tanrıöver'in düşünce penceresinden bakmak, düşüncelerinin Türk düşünce ve milli eğitim tarihinde kuvvet bulmasına katkıda bulunmak açısından bu araştırma faydalı olacaktır.

Ayrıca, günümüz milli eğitim anlayışının temellerinin atıldığı o dönemlerin bizzat tanıklarından olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitim görüşlerinin tespiti, hem o dönemlerin daha iyi incelenebilmesini, hem de milletimize özgü çözüm önerileriyle milli eğitim anlayışımıza gerçekçi yönlendirmelerde bulunulmasını sağlayacaktır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in çalışmalarını tanımak, bunlardan yararlanmak neye, nereden, nasıl başlanması gerektiği hususları açısından da çok önemlidir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitimimiz ve kültürümüz hakkındaki görüş ve uygulamalarının kapsamlı bir şekilde araştırılmamış olması nedeniyle, yapılan bu araştırmanın oluşan bu boşluğu doldurması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

1.4. Varsayımlar

İncelenen arşiv belgeleri gerçeği yansıtmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, 2009 – 2010 yıllarında yapılmış ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitim ve kültürle ilgili görüş ve uygulamaları ile sınırlı kalmıştır.

Bu çalışmanın sınırları içerisinde, öncelikle Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eserlerine, makalelerine, hakkında yazılan yazılara, gazete haberlerine, devlet yönetiminde üst düzey görevlerde bulunurken öne çıkan çalışmalarına ve Türk Ocağı Genel Başkanlığı dönemindeki çalışmalarına ait belgelere başvurulmuştur.

BÖLÜM II

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde; Hamdullah Suphi Tanrıöver hakkında yapılmış olan araştırmalar incelenmiştir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver hakkında yapılmış, iki tane yüksek lisans tez araştırması ve üç tane de yayınlanmış kitap bulunmaktadır.

Birinci araştırma; Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde, 1996 yılında, Osman Mert tarafından (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muhsine Börekçi) yapılmış olan, “Hamdullah Suphi'nin «Dağ Yolu 2» Adlı Eserinde Söz Dizimi” adlı araştırmadır. Bu araştırmada; Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 1931 yılında, Türk Ocakları Neşriyatı'ndan çıkarmış olduğu ve içinde on dört tane nutkunun bulunduğu «Dağ Yolu 2» adlı eserin, edebi yapısının söz dizimi açısından incelemesi yapılmıştır.

İkinci araştırma; Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İnkılâp Tarihi Bölümü'nde, 1997 yılında, Arzu Çaltık tarafından (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Adil Dağıstan) yapılmış olan, “Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türk Milliyetçilik Tarihindeki Yeri” adlı araştırmadır. Bu araştırmada, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türkçülük ve Milliyetçiliğe ilişkin fikirleri incelenmiştir.

Birinci kitap; Mustafa Baydar tarafından, 1968 yılında, İstanbul Menteş Kitabevi matbaasında basılmış olan, “Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları” adlı kitaptır. Hamdullah Suphi, anılarını yazması için Mustafa Baydar'a ricada bulunmuş ve anıları bu kitapta kaleme alınmıştır.

İkinci kitap; Dr. Fethi Tevetoğlu tarafından, 1986 yılında, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde basılmış olan, “Hamdullah Suphi Tanrıöver-Hayatı ve Eserleri” adlı kitaptır. Bu kitapta, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in hayatı ve eserleri anlatılmıştır.

Üçüncü kitap; Yrd. Doç. Dr. Halim Serarslan tarafından, 1995 yılında, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün yayınlamış olduğu, “Hamdullah Suphi Tanrıöver” adlı kitaptır. Bu kitapta; hayatı, edebi şahsiyeti, eserleri ve fikirleri anlatılmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırma yöntemi, evren ve örnekleme, verilerin toplanması ile toplanan verilerin nasıl analiz edileceği üzerinde durulmuştur.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, tarihsel nitelikte bir çalışma olduğu, verilerin yazılı kaynaklardan ve belgelerden elde edildiği için “Tarihi Yöntem” modelindedir.

Çünkü geçmiş zaman içinde meydana gelmiş olay ve olguların araştırmasında ya da bir problemin geçmişle olan ilişkisi yönünden incelenmesinde kullanılan yönteme “tarihi yöntem” denir. Tarihi yöntem, gerçeği bulmak, başka bir deyişle, bilgi üretmek için geçmişin tenkidi bir gözle incelenmesi, analizi, sentezi ve rapor edilmesi sürecidir. Tarihsel araştırma, “ne idi?” sorusuna cevap aramaya yöneliktir (Kaptan, 1998: 53).

Araştırmada kullanılacak temel bilgileri toplamak amacıyla konu ile ilgili dokümanlar, Hamdullah Suphi Tanrıöver’in yazdığı kitaplar, makaleler, hakkında yazılan yazılar, Türkiye Büyük Millet Meclisi görüşme tutanakları, Türk Tarih Kurumu kütüphanesindeki evraklar, Türk Ocakları Genel Merkezi evrakları, Milli Kütüphanede mevcut bulunan evraklar, diğer kütüphanelerde bulunan evraklar ve hakkında çıkan gazete kupürlerinin incelenmesi aşaması araştırma yöntemine uygun olarak arşivlerde taranmıştır.

Arşivlerde yapılan literatür taraması sonucunda gerekli dokümanlar elde edilmiş, elde edilen dokümanlar içeriksel olarak analiz edildikten sonra, doğru ve tarafsız bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Evren: Araştırmanın evrenini, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yazdığı kitaplar, çeşitli yazıları, konuşmaları, hakkında yazılan yazılar ve gazete haber kupürleri oluşturmuştur.

Örneklem: Araştırmanın örneklemine, yukarıda belirtilen dokümanlarda yer alan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitim ve kültürümüze ait unsurların eğitimdeki işlevi ve yeri, Türkçülük ve Türk milliyetçiliği ile ilgili hususlardaki açıklamaları ve görüşleri oluşturmuştur.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırma bölümlere ayrılarak, incelenen konularla ilgili alanda doküman taraması ve incelemesi yapılmıştır. Gazi Üniversitesi Kütüphanesi ve Yüksek Öğretim Kurumu Kütüphanesi, Millî Kütüphane, Türk Ocakları Genel Merkezi Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi ve Türk Tarih Kurumu Arşivi'nde konuyla ilgili kaynaklar ve çeşitli gazeteler, dergiler, makaleler ve yazılar taranmıştır. Yararlanılan kaynaklar ilgili bölümlerde sıralanarak verilmiştir. Araştırmaya kaynak teşkil edecek kitap, dergi, makale vb. belge ve bilgiler konularına göre tasnif edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada, öncelikle Hamdullah Suphi Tanrıöver'in kitapları ve yazıları taranarak, daha sonra araştırma konusuyla ilgili dokümanlar tespit edilmiş; bu noktadan hareketle elde edilen kaynaklar tasnif edilmiş ve belgelere içerik analizi yapılmıştır. Dokümanlar konularına göre fişlenmiştir. Gerekli kaynaklara başvurularak, elde edilen verilerle çalışmanın içeriği belirlenmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yetiştiği dönemin genel özellikleri, hayatı, eserleri, hakkında yazılan yazılar, eğitim ve kültür anlayışını oluşturan fikirleri ve uygulamaları, Türk Ocakları Başkanlığı dönemindeki faaliyetleri ve Gagauz Türkleri ile ilgili yapmış olduğu kültürel çalışmalar hakkında bilgi verilmektedir.

4.1. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Yetiştirdiği Dönemin Genel Özellikleri

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in içinde yetiştiği dönemin başlangıç noktası II. Meşrutiyet'e dayanmaktadır. Bilindiği gibi, Rönesans'tan sonra Batı dünyası bilim, sanat ve fende hızlı bir gelişme göstermeye başlar. Üç kıtaya yayılmış olan Osmanlı Devleti, Batı'daki bu gelişmelere sırt çevirmekle ayakta duramayacağını anlar. Bu gelişmelere ayak uydurabilmek için öncelikle orduyu, sonra da diğer kuruluşlarının bazılarını Batı örneğine göre değiştirme çabası içine girer.

1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitimde tamamen Batı örneğine geçilir. Bir yandan Batı tipi askeri örgütlenmeye geçilir, bir yandan da hukuk, sanat ve edebiyat alanlarında yenileşmeler başlar (Ortaylı, 2004: 113-117; Ergün, 2001: 89-102).

Türk eğitim sisteminin Batılılaşmaya olan ihtiyacının sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- Sürekli askeri yenilgiler dolayısıyla sağlıklı bir eğitim modeli seçimi yapılamaması,
- Batılılaşmada Fransız örneğinin seçilmesi,
- Fransız kültürünün Türk kültürü üzerindeki etkisi,
- Yabancı uzman ve öğretmenler,
- Batı eğitiminin Türkler tarafından algılanması ve tanıtılması,
- Türk eğitimcilerin görüşleridir (Ergün, 1990: 436-451).

Tanzimat Döneminden itibaren başlayan Batılılaşma hareketleri eğitimde kurumsal ikililiğe ortam hazırlar. Dört veya beş çeşit eğitim sistemiyle gençler yetiştirilmeye çalışılır. Batılı eğitim kurumları askeri ve sivil okullardan oluşmaktadır. Bir yandan medreseler eğitim faaliyetlerine devam etmektedir, bir yandan da azınlıkların ve yabancı misyonerlerin kurdukları, kendi siyasi ve dini temellerine göre yönettikleri okullarda eğitim çalışmaları sürmektedir.

Her biri kendi içinde işleyen ve çeşitlilik gösteren bu eğitim kurumlarının ortak bir amacı da yoktur. Bu okulların, öğretim faaliyetlerini toplumsal ihtiyaçlara yönelik olarak yapıp yapmadıklarını ve öğrencilerine hangi fikirleri aşıladıklarını denetleyecek, düzenleyecek ve belli bir amaca yönlendirecek bir devlet kontrolü de bulunmamaktadır. Okullar adeta başıboş ve denetimsiz bir biçimde, belirlediği kuruluş amacına göre faaliyetlerini sürdürmektedir (Unat, 1964: 72).

Askeri birliklerin Rumeli’de isyan etmesinin oluşturduğu baskılar neticesinde II. Abdülhamit, Meclis-i Mebusan’ın 23 Temmuz 1908 tarihinde toplanmasına karar verir. Böylelikle II. Abdülhamit’in tam otuz üç yıl süren padişahlığının sınırsız yetkileri sona erer ve II. Meşrutiyet ilan edilir. Genç subayların baskısıyla gerçekleşen Meşrutiyet hareketine, kısa bir süre sonra Avrupa’dan dönen aydınlar da katılır. Bu aydınlar, II. Abdülhamit döneminde sürgün edilen veya Avrupa’ya kaçan kişilerdir.

II. Meşrutiyet Döneminde söz ve fikir özgürlüğü ortaya çıkmaya başlar. Bu durum gazetelerin, derneklerin ve siyasi partilerin kurulmasına, insanların yönetimde söz sahibi olmaya çalışmasına sebep olur. Oluşan hür yazın ve fikir hayatı arasında, Osmanlı Devleti’nin içinde ve dışında çeşitli olumsuzluklar da ortaya çıkar. Osmanlı Devleti’nden Bulgarlar kopar ve Bulgaristan bağımsızlığını ilan eder. Avusturya, Bosna ve Hersek’i de kendine bağlar (Wilson ve Başgöz, 1973: 43).

II. Meşrutiyet Dönemindeki eğitimin çizgisini toplumsal çalkantılar ve ulusçu hareketler etkilemektedir. Özellikle özel okullar bu dönemde önemli bir gelişim gösterir. Özel okullar fiziki görünümüleri ve görev yapan öğretim kadroları nedeniyle devlet okullarının önüne geçer. Eğitim sistemindeki İstanbul’un tek merkez oluşu anlayışı, yapılan eğitim seferberliği çalışmalarıyla tüm Anadolu’ya yayılmaya başlar; fakat bu eğitim seferberliğinin amacı halkı uyandırmak ve bilinçlendirmek değildir. Asıl amaç, devletin en uzak yerleşim yerlerine kadar otoritesini ulaştırmasını sağlamak,

devlet otoritesini güçlendirmek ve resmi kurumlaşmayı yaygınlaştırmaktır (Sakaoğlu, 1991: 99).

Tanzimat Döneminden başlayan ve Batı devletlerinden alınan kredilerin, Osmanlı Devleti'nin kalkınma hamlesinde kullanılamamış olması, alınan bu borçların yalnızca faizlerinin bile ödenemez hâle gelinmesi, çok büyük sıkıntılara sebep olur. Osmanlı Devleti'nden alacaklı olan Batılı devletler, II. Abdülhamit'e baskı yaparak "Düyun-u Umumiye İdaresi"ni kabul ettirirler. Bu idare kapsamında Fransa, İtalya, Almanya, İngiltere, Avusturya ve Hollanda alacaklarını karşılamak açısından, Osmanlı Devleti'nin bazı gelir kaynaklarını işletme hakkına kavuşur. Oluşan bu yabancı idaresi, zamanla Osmanlı içinde iyice gelişir ve güçlenir.

Osmanlı Devleti'nin önemli maden işletmeleri, limanları, sulama tesisleri, demiryolları, bankacılık sistemi, deniz yolları ve büyük ziraat işletmeleri oluşturulan bu uluslararası idare tarafından işletilir. Elde edilen kazançların ve kârların da borca sayılacağı ifade edilir. Fakat yıllar geçmesine rağmen Düyun-u Umumiye'den elde edilen kazançlar ile borçlar bitmediği gibi, yıldan yıla ise bu borçların arttığı görülür. Osmanlı Devleti'nde, Düyun-u Umumiye'den izin alınmadan hiçbir mali ve ekonomik karar da alınamaz hâle gelir. Bunun neticesinde de II. Meşrutiyet Döneminde ciddi bir reform ve kalkınma hamlesi yapılamaz (Başgöz, 1995: 36-37).

II. Meşrutiyet Döneminde ülke ağır borçlar altında kımıldayamayacak bir hâle gelir. Osmanlı Devleti üzerindeki yabancı baskısı giderek artar. Yabancıların hâkimiyeti gümrükler, ulaşım ve ticaret gibi alanlarda güçlü bir şekilde hissedilmeye başlar (Ergün, 1996: 29).

II. Meşrutiyet Döneminde sık sık Maarif Nazırlarının değişmesi, eğitim konularında istikrarsızlığa sebep olur ve uygulanmak istenen olumlu çabaları sekteye uğratar. Meşrutiyetin ilanından Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen zamanda, yönetimde ortaya çıkan karışıklık ve karmaşa, siyasi partiler arasındaki anlaşmazlıklar, Müslüman ve Türk olmayan unsurların her şeye karşı koymaları ve güçlük çıkarmaları, yapılacak işlerde fikir birliğinin verimli bir şekilde sağlanmasını güçleştirir (Koçer, 1987: 221).

4.1.1. Dönemde Etkili Olan Fikir Akımları

Osmanlı Devleti, bünyesinde çok farklı milliyet ve din mensubunu barındıran, Fransız İhtilali sonrası yükselen milliyetçilik hareketlerinden etkilenecek ayrılıkçı hareketlere girişen unsurları bir arada tutabilmek için, önce Osmanlıcılık siyasetini güder. Daha sonra İslâmcılık siyasetini yükseltmeye çalışır; fakat ortaya çıkan gelişmeler izlenilen bu siyasetlerin devletten kopuşları engelleyemediğini gösterir.

Osmanlı aydınları daha sonra Türkçülük fikir akımının yükselmesiyle, yönünü bu akıma çevirirler. Aydınların Türkoloji sahasında yapmış oldukları çalışmalarda, daha çok Türk tarihine ve Türk diline yönelme eğilimi kendini gösterir (Arıkan ve Deniz, 2004: 402).

Osmanlı Devleti'nin yönünü Batı'ya çevirmesiyle birlikte, Avrupa'ya daimi elçiler gönderilmeye başlanır. Osmanlı yöneticilerinin bu aşamada istedikleri değişim, Batı'nın üstün olduğu kanaatine varılan teknolojinin yurda getirilmesidir.

Osmanlı Devleti'ne kısa bir süre içinde Batı teknolojisi, düşünce sistemi ve kurumsal yapılar girmeye başlar. Her alanda görülmeye başlayan bu değişiklik, yalnızca yeni silahların ithali, yeni eğitim kurumlarının kurulması ve şehirde yaşayan insanların kıyafetleri ile sınırlı kalmaz. Edebiyatta Osmanlının anlayışı bir kenara bırakılmaya başlanır ve Batı tarzı eserler yazılır. Mimari alanda ve hatta tarih yazımı alanında bile Batı'nın etkisi kendisini gösterir (Hanioğlu, 1985a: 1382-1383).

Türk aydınları, II. Meşrutiyet Döneminde çok etkili olan ideolojilerin çatışması altında kalmıştır. Osmanlıcılık ideolojisi, çok uluslu Osmanlı Devleti'nin din ve ırk farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlarına eşit haklar vermesi ve Batı'ya kaynaşmasını öngören bir yapıdadır. İslâmcılık ideolojisi, dünyadaki Müslümanlar arasında güçlü bir bağ oluşturmayı, İslâm dininin siyasal, sosyal ve kültürel hayatta egemen kılınmasını savunmaktadır. Türkçülük (Turancılık ya da Pantürkizm) ideolojisi, tüm Türkleri tek bir devlet çatısı altında birleştirmek ve Türkler arasında sıkı ilişkiler kurma mücadelesi veren bir fikri taşımaktadır. Batıcılık (Garpçılık)" ideolojisi ise, Avrupa'nın gücün ve kuvvetin simgesi olduğunu, Osmanlı Devleti'nin de güçlü ve kuvvetli olabilmesi için Avrupa'nın ilim, fen ve teknolojisini almasının gerekli olduğunu belirten bir temele dayanmaktadır (İslamoğlu, 2004: 33; Aslan, 2006: 634).

II. Meşrutiyet Döneminde ortaya çıkan bu fikir akımları şu şekilde sıralanabilir:

- Batıcılık (Garpcılık),
- Osmanlıcılık,
- İslâmcılık,
- Türkçülük akımıdır (İslamoğlu, 2004: 33; Aslan, 2006: 635).

II. Meşrutiyet Döneminde etkisi çok az olan bir fikir akımı daha vardır. Bu fikir akımı da “Sosyalizm”dir. Sosyalizm, Osmanlı Devleti’nin Rusya’daki gibi bir rejimle yeniden inşa edilmesi gerekliliğini savunan bir düşünce akımıdır. Sosyalizm fikri, II. Meşrutiyet Döneminde ortaya çıkar ve o dönem içinde fazla yayılma olanağı bulamaz.

Sosyalizm fikrinin yayın organları; İdrak, İnsaniyet, Beşeriyet, İştirak gibi kısa süreli olan kuruluşlardır. Bu akımın belli başlı savunucuları “İştirakçi” Hilmi, Dr. Refik Nevzat ile bazı Ermeni ve Bulgar asıllı milletvekilleridir (Ergün, 1996: 40).

4.1.1.1. Batıcılık (Garpcılık)

Batılılaşma (Garplaşma) kavramı Osmanlı Devleti’nin zayıflamaya başlamasıyla hayata giren siyasi bir kavramdır. Batılılaşmadan asıl anlaşılması gereken medeni ve asri olmaktır. Batılılaşma toplum hayatında ve devlet yapısında, zihniyette ve düşüncede modernleşmedir (Eroğlu, 1982: 467).

Batılılaşma, Osmanlı Devleti’nin reformları yaptığı dönemde gittikçe dozu artan bir akım olur. Tanzimat Dönemi, ferdin hayat ve kazanç güvenliğini sağlamaya yönelik hareketlerle başlar. Rejimdeki Batılılaşma hareketi kurumlara, eğitime ve düşünceye yansır. Batılılaşma, toplum hayatında hızla yerini almaya çalışırken, sert tartışmalar da yapılmaya başlanır. Batı’dan sadece bilim ve tekniği alalım diyenler yanında, daha değişik görüşler de ortaya çıkar (Ortaylı, 1985: 138).

Batıcılık akımı, diğer akımlar gibi “Bu ülke nasıl kurtarılır?” sorusuna cevap arayan ve bu sorunun kurtuluş reçetesini Batı’da gören bir düşünce akımıdır. Tanzimat’tan beri yapılan Batılılaşma hareketlerinin aşırı bir hâl alması, Osmanlı halkının kendi hayat tarzına ve anlayışına yabancılaşmasına yol açar. Batıcılık, özellikle II. Meşrutiyet Döneminden sonra meydana gelen düşünce hareketleriyle şekillenmeye

başlar. II. Meşrutiyet Döneminde Batılılaşma hareketinin temsilcilerine “Garpçılar” adı verilir. Garpçılar, II. Meşrutiyet Döneminde Garplılaşma problemini toplumun en temel sorunu olarak görürler ve bu hareketin düşünce çerçevesini çok daha belirgin şekilde ortaya koyarlar. Garpçılar, Osmanlının çağın gerisinde kalmış olmasının sebebini Müslümanların, Osmanlıların ya da Türklerin Batı uygarlığından uzak kalmasında görenlerdir (Aslan, 2006: 629-630).

Batılılaşmanın devlet tarafından resmi bir program şeklinde ilân edilmesi, 3 Kasım 1839 tarihinde Reşit Paşa tarafından Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nun okunmasıyla gerçekleşir. Batılılaşma, Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan en eski fikir akımıdır. Batıcılık düşüncesinin amacı, devleti Batı örneğine göre yeniden kurmak ve şekillendirmektir. Batıcılık akımı, Tanzimat’tan beri ortaya çıkan ve Batıdaki gelişmelerin ilke ve prensiplerini aynen Osmanlı Devletinde de uygulamak isteyen bir fikir akımıdır. II. Meşrutiyet Döneminde Batılılaşmayı ayrı bir akım olarak savunan Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzâde Hakkı ve Satı Bey gibi ayrı bir grup oluşur. Bu kişilerin karşıtları, onlara “Tanzimatçı” nitelemesini yaparlar (Kafadar, 1997: 90; Ergün, 1996: 37).

Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyetin ilan edilmesi, Batılılaşmanın kademelerinden biri olur. Tanzimat’tan beri savunulan siyasi değişikliklerin yapılması, II. Meşrutiyet ile meydana getirilir.

II. Meşrutiyet Döneminde Batıcıların düşüncelerini açıkladıkları dergi “İçtihat” adını taşır. Batıcılık düşüncesini savunan kişilerden biri olan Celal Nuri “Batı uygarlığının yalnız teknik yönlerini alalım”; Abdullah Cevdet ise “gülü ve dikeniyiyle beraber alalım” demektedir. II. Meşrutiyet yıllarında Batıcılar genelde muhalefet şeklinde kalırlar (Kafadar, 1997: 90; Ergün, 1996: 38).

4.1.1.2. Osmanlıcılık

Osmanlıcılık fikir akımı, Tanzimat devrinin sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlar. Osmanlıcılık, Meşrutiyet düzeni içinde Osmanlı halklarının erimeye başlamasından dolayı, yeni bir “Osmanlı Ulusu” çıkarma amacı üzerine kurulu bir fikir akımıdır. Fransız İhtilali’nden sonra çeşitli milletlerin bağımsızlık hareketlerini ve Osmanlı Devleti’nden kopma çabalarını, her türlü etnik milliyetin üzerinde

“Osmanlılık” kavramı oluşturarak önlemeye çalışan bir düşünce hareketidir. Osmanlı ulusu içinde Türk, Ermeni, Yahudi, Arnavut, Bulgar gibi her soyun eriyerek, Osmanlı olacağını öngören bir akımdır. Bu şekilde milliyetçiliğin sebep olduğu ayrılıkların, bağımsız olma çabalarının önlenmesi ve Osmanlı Devleti’nin tekrar eski güçlü günlerine geri dönmesi amaçlanmaktadır.

Osmanlıcılık, Osmanlı Devleti’ni oluşturan bütün kavim, cemaat ve milletlerin; din, mezhep, ırk, millet farkı gözetilmeden; adalet, hürriyet, eşitlik ortamında bir arada yaşamalarını sağlamak isteyen anlayış olarak, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren fiili bir şekilde var olmuş ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır (İslamoğlu, 2004: 34; Ergün, 1996: 38-39).

Yusuf Akçura’ya göre; Osmanlıcılık fikri Osmanlı Devleti’nin yaşatılması için yararlı olur; fakat böyle bir eylemin gerçekleştirilmesi, sakıncalarından dolayı imkânsız olarak görülür. Osmanlı Devleti’ni oluşturan halkların örgütlenerek bir millet haline getirilmesi, devletin koruyucusu ve yöneticisi olan Türklerin eriyip gitmesine, egemenlikte Arap çoğunluğunun oluşmasına neden olacaktır.

Yusuf Akçura, Osmanlıcılık fikrinin gerçekleşemeyecek bir fikir olduğunu anlar ve bu konuda şu sonuca varır: “Zannımca artık Osmanlı milleti meydana getirmekle uğraşmak, boş bir yorgunluktur.” (Akçura, 2005: 16-17).

Jön Türkler de Osmanlıcılık fikir akımını desteklemişlerdir. Jön Türklerin Osmanlıcılık fikrinde birleşmelerinin temel nedeni, azınlıkların ayrılıklarını engellemek amacıdır. Ancak bütün çabalara rağmen azınlıkların ayrılması engellenemez. Jön Türklerin Osmanlıcılık anlayışları, Osmanlı Devleti’nin sınırları içinde yaşayan her ferdin, bağlı olduğu etnik grubun üstünde, kendini Osmanlı vatandaşı olarak kabul etme düşüncesi şeklindedir. Jön Türkler, Osmanlıdan ayrılmak isteyen ve bağımsızlık isteğiyle mücadele yürüten azınlık örgütlerine karşı çıkar (N. Yazıcı, 2002: 148-150).

Osmanlıcılık ideolojisi, 1913 yılından sonra etkisini iyice yitirmeye başlayan bir konumda olur. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Türk milliyetçiliği düşüncesi ön plana çıkar ve Panislavizm siyaseti devreye sokulmaya çalışılır. Birinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle Osmanlıcılık fikri de tamamen biter. Çünkü böyle bir toplumsallaştırma

aracılığıyla sistem içinde tutulmaya çalışılan unsurlar, söz konusu sistemin içinde olmaktan çıkarlar (Hanioğlu, 1985b: 1391-1992).

Osmanlıcılık fikrinin en önemli hedefleri Mithat Paşa ve arkadaşlarının da gayretleriyle 1876 yılında Kanun-ı Esasî'nin ilanı ile gerçekleşir; fakat Osmanlıcılığın zaferi olarak görülen bu hareket uzun sürmez. II. Abdülhamit'in Osmanlıcılık fikrinin zararlı olduğu kanaatine varması, Meşrutiyet idaresine ara vermesi ve yeniden bütün yetkileri kendisinde toplayarak İslâmcılık fikrini ön plana çıkarması ile özellikle toplumun temel yapısını oluşturan Türklerin, Osmanlıcılık fikrine sıcak bakmaması gibi nedenlere de bağlı olarak bir ilerleme gösterilemez (Hanioğlu, 1985b: 1393).

4.1.1.3. İslâmcılık

İslâmcılık, 19. yüzyıl ortalarında kendini hissettiren dini ve siyasi bir fikir akımıdır. Bu dini ve siyasi fikir akımı; bir yenileme, ıslah ve canlandırma hareketi olarak nitelendirilir. Siyasi hedefi açısından “İslâm Birliği” hareketi olarak değerlendirilir. İslâmcılık akımını savunanlar arasında; Said Halim Paşa, Mehmet Akif, Filibeli Ahmet Hilmi, İsmail Fenni Ertuğrul, Ferid Kam, Mehmet Ali Ayni, Şemseddin Günaltay, Muhammed Hamdi Yazır ve Ahmet Naim gibi kişiler bulunur.

İslâmcılık fikir akımının başlıca amaçları; İslâm'ı bütün boyutlarıyla topluma yeniden hâkim kılmak, İslâm dünyasını Batı sömürsünden, zorba yöneticilerden, kölelik, taklit ve hurafelerden kurtarmak, kalkındırmak ve birliği sağlamak biçiminde ifade edilir (Özalp, 2005).

Balkan devletleri, Berlin Kongresi kararlarıyla bağımsızlıklarını kazanırlar. II. Abdülhamit, Avrupa'daki toprak kayıplarının önüne geçemez ve Asya'daki toprakların da elden çıkarması için “İslâm Âlemi Birliği” kurma düşüncesini ortaya atar. Bu düşünce, Arap âlemini istismar etmek isteyen İngiltere'nin işine gelmez. İngilizlerin politikası Arapları, Osmanlıya karşı kışkırtmaya ve isyana teşvik etmektir. İngilizlerin istediği Arapların özgürlüğü değil, Hindistan yollarına hâkim olmak ve Arabistan petrollerine sahip olmaktır (Şapolyo, 1967: 18).

İslâmcılık akımı, II. Meşrutiyetin en kuvvetli ve en etkili siyasal ve ideolojik akımı olur. İslâmcı akım taraftar bulmak bakımından da çok talihli bir akımdır. Osmanlı

Devleti’nde yaşayanların nüfus itibariyle çoğunluğu İslâm dinine inanmaktadır. Osmanlı padişahı Arabistan, Suriye, Mısır gibi bütün Orta Doğu, Hindistan hatta Uzak Doğu’yu kaplamış olan İslâm âleminin halifesi konumundadır.

İslâmcılık akımı, sınırları çok geniş olan İslâm coğrafyasında yaşayan çok geniş bir kitleye hitap etme fırsatı bulur. Osmanlı padişahının halife olması ve kabinede Şeyhülislâmın olması, bu akımın devletin iç ve dış siyasetinde etkili olmasını sağlar. İslâmcı akımın mensupları arasında sadrazamlar, şeyhülislâmlar ve nazırlar da bulunmaktadır. Bu akım, hükümetin siyasetini yöneltmek, iktidar üzerinde etkili olmak bakımından Osmanlı siyasi hayatı içinde önemli bir kuvvet olarak kendini hissettirir (Tunaya, 1991: 15-16).

Peyami Safa’ya göre, İslâmcılar ikiye ayrılmaktadır. Birinci kısmını, Şeyhülislâm Musa Kazım, Mahmut Esad İlhan gibi koyu şeriatçı olan kişiler oluşturur. Bu kişiler, şeriattan gelişmek için dahi bile olsa, zerre kadar taviz verilemeyeceğini savunur. İkinci kısmını ise Mehmet Akif, M. Şemseddin, Said Halim gibi yabancı bir dil bilen, Batı kültürüyle temasları olan ve Batı’yı yakından tanıyan kişiler oluşturur. Bu kişiler ise gelişime engel olan etkenin İslâmiyet olmadığını, topluma yanlış öğretilen Müslümanlık olduğunu savunurlar. İslâmcılık akımını savunanların ortak bir programları vardır. Bu program ise şu maddelerden oluşmaktadır:

- Büyük İslâm Birliği: Toplumların temel direği dindir. Dinde millet birdir. Bütün Müslüman toplumlar hiçbir millet farkı gözetmeksizin, halife etrafında geniş bir İslâm toplumu oluştururlar.
- İslâm dini ilerlemeye engel değildir. Bütün İslâmcılar bu konuda ortak bir görüşte birleşirler.
- Batılılaşma Derecesi: Yapılan en büyük hata, İslâm dininin ilerlemeye engel olduğunu düşünerek toplumun Batı’ya yönelmesi olmuştur. Osmanlı Devleti, Avrupa’nın sadece ilmini ve teknolojisini almaya mecburdur. Fakat Avrupalıların âdetleri, ahlâkı ve yaşam tarzları kabul edilmemelidir (Safa, 1997: 64-67).

İslâmcılık fikir akımını savunan kişilerin düşüncelerinin temelini oluşturan “İslâm Birliği” tezidir. Bu teze göre; Müslümanlar düşünce, siyaset ve devlet olarak bir

birlik oluşturmalıdır ve bu birliği engelleyici nitelikte olan bütün etkenler ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır.

İslâmcılık fikir akımını savunanlar, İslâm Birliği düşüncesine ters düşen düşüncenin milliyetçilik düşüncesi olduğunu belirtmekte ve milliyetçilik anlayışını eleştirerek çürütmeye çalışmaktadırlar (Özalp, 2005).

4.1.1.4. Türkçülük

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'nda yenilmesinin sonucunda, Hristiyan nüfusunun çoğunlukla yaşadığı Avrupa'da büyük toprak kayıpları olur. Bu kayıplar sonucunda Osmanlı devlet adamları ve düşünürleri, çok uluslu bir devletin asli ideolojik temeli olarak gördükleri Osmanlıcılık düşünce akımına desteklerini azaltmaya başlarlar. Osmanlıcılık ideolojisi yerine Türkçülük fikir akımına ve Türk milliyetçiliğine doğru yönelmeye başlanılır (Macfie, 2003: 91).

Osmanlıcılık fikir akımının Osmanlı Devleti'nin dağılmasına engel olamaması; aydınları, Müslüman unsurları bir arada tutmayı hedefleyen ve “İslâm Milleti” olarak ifadesini bulan bir millet anlayışına yöneltir. Ancak bu süreçte, Müslüman unsurların da Osmanlı Devleti'nden kopmaya başlamalarıyla “millet” esaslı kimlik oluşturma çalışmaları başlar.

Osmanlı Devletinde yaklaşık iki asır boyunca Batılılaşma hareketleri devam eder. Batılılaşma faaliyetleri kapsamında değişik kavram ve fikirler öne sürülür, yabancı ülkelerde Osmanlı temsilcilikleri kurulur. Avrupa'ya öğrenciler gönderilir, Batı tarzında okullar açılır. Batılı subay ve öğretmenler dersler verir, bazı kitaplar tercüme edilir ve azınlıkların Batı ile fazlaca irtibatı sonucu “vatan, millet, hürriyet, eşitlik, meşrutiyet” gibi kavramlar Osmanlı Devleti'ne girerek Türk aydınlarına etki eder (Sarınay, 1994: 38).

Türkçülük akımı gelişimini II. Meşrutiyetin sonlarına doğru tamamlar. Bu akıma göre, 20. yüzyıl milliyetçilik yüzyılıdır ve Türklerin yaşama prensibi “milli şuur ve şahsiyete” sahip olmalarına bağlıdır. Türkçülük akımının önde gelen isimleri arasında; Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yusuf Akçura, Tekin Alp, Ömer Seyfettin,

Köprülüzâde Mehmet Fuat, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Hüseyinzâde Ali, Yahya Kemal ve Ahmet Ağaoğlu göze çarpmaktadır (Ergün, 1996: 39; Heyd, 1979: 128).

Türkçülük fikir akımının yayın organları, bir süre için Ahmet Cevdet'in çıkardığı "İkdam Gazetesi" ve "Türk Derneği" olur. Özellikle II. Meşrutiyetin ilanından sonra, Osmanlıcılık akımının daha etkin bir hâle gelmesi nedeniyle geniş bir okuyucu kitlesine ulaşamaz.

II. Meşrutiyetin ilânını izleyen yıllarda Türkçülük hareketi de gelişmeye başlar. Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ahmet Hikmet gibi çok aktif üyeler Selanik'te "Genç Kalemler" adlı bir dergi yayınlar. İstanbul'da ise "Türk Yurdu" yayınlanmaya başlanır ve "Türk Ocağı" kurulur. Bu aşamadan sonra Türkçülük hareketi iyice genişler ve Türk aydınlarının büyük bir kesimini kapsamına alır. Türkçülük hareketinin görüşlerini yansıtan "Yeni Mecmua" adlı yayın da devreye girer (Ergün, 1996: 39; Heyd, 1979: 129).

18 Ağustos 1911'de "Türk Yurdu Cemiyeti"nin kurulması ile Türkçülüğün yeni bir safhası başlar. "Türk Yurdu" fikrini şair Mehmet Emin ortaya atar. Cemiyetin kurucuları; şair Mehmet Emin, yazar Ahmed Hikmet, Dr. Akil Muhtar, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali ve Yusuf Akçura'dır. Cemiyet, 1911 yılı sonlarına doğru kendi adı ile bir dergi çıkarmaya başlar. Yusuf Akçura'nın idaresinde çıkmaya başlayan Türk Yurdu Dergisi, Türkçülüğe hizmet etmek ve Türklere faydalı olmak amacını güder. Parola olarak dergi, Türk milletperverliğini benimser (Üstel, 1997: 42-43).

Türk Yurdu Dergisi'nin 30 Kasım 1911 tarihinde çıkan ilk sayısı büyük bir başarı sağlar. Dergi, Türkiye içinde ve dışında kısa bir sürede geniş bir dağıtıma ulaşır. Türk Yurdu Dergisi'nin yayıncısı Yusuf Akçura, kendi etrafında Türk aydınlarını toplamayı başarır. Bu aydınlar; Mehmet Emin, Halide Edip, Ömer Seyfettin, Abdullah Cevdet, Abdülhak Hamid, Aka Gündüz, Rıza Tevfik, Ispartalı Hakkı ve Hamdullah Suphi gibi kişilerdir (Dumont, 1911: 9).

Türk Yurdu Dergisi açıkça Pan-Türkizme yönelir. Bu bakımdan, bu derginin dağıtımına olanak sağlayan mali destek Rusya'daki Orengburglu Mahmut Hasanof tarafından 10.000 altın gönderilerek sağlanır. Yusuf Akçura'nın Türk Yurdu Dergisi için tasarlamış olduğu program şu maddelerden oluşmaktadır:

- Türk Yurdu, Türk ırkına mensup halkların çoğunluğu tarafından anlaşılacak şekilde yayımlanacaktır. Neticede, basit bir kelime hazinesiyle sınırlandırılacaktır. Türk ırkının menfaati konu seçiminde rehberlik edecektir.
- Türk Yurdu, Türklerin tamamı tarafından kabul edilmeye muktedir bir ideali tanımlama teşebbüsündedir.
- Türk Yurdu, çeşitli Türk halkları arasında dostluk bağlarını kurmak için gayret edecektir. Bu halkların manevi ve ekonomik gelişimleri için kullanılacaktır.
- Türk Yurdu, bu amaca ulaşmak için, Türk dünyası içinde olup biten her şey hakkında, mutlu veya acı olaylar söz konusu olsa dahi, bilgileri toplayacaktır.
- Türk Yurdu, Osmanlı Devleti'nin merkezinde, Türk unsurunun siyasi ve iktisadi haklarını savunacak ve Türk milliyetçiliğini yaymaya bağlı kalacaktır.
- Türk Yurdu, ideal yokluğunun sebep olduğu umutsuzluğa, ihmale ve tembelliğe engel olmak için gayret gösterecektir.
- Türk Yurdu, uluslararası siyaset sahasında, Türk Dünyası'nın menfaatlerini savunacaktır (Dumont, 1911: 10).

Bu düşünceye göre, devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesinin tek bir yolu vardır: “Osmanlı bayrağı altında şuursuz bir hayat geçiren Türkler bir millet hâline gelmelidir. Türk milleti olarak varlığı hakkında bilinçlendikten sonra amaç önce İslâm ümmetine, sonra ise Batı medeniyetine kuvvetli bir unsur olarak girmektir.”

Asya ve Avrupa kıtalarına yayılmış olan dilleri, ırkları, âdetleri, hatta çoğunun dinleri bile bir olan bütün Türklerin birleştirilmesi gerekmektedir. Osmanlı Devleti, sınırları içindeki Türklere dil ve din unsurları ile bağlıdır; fakat ülke sınırları dışında yaşayan milyonlarca Türk vardır. Sınır dışındaki Türklerle birleşme yolu aranmalı, ardından kuvvetli bir Türk birliği, büyük bir siyasi bünye oluşturulmalıdır. Türk birliğini ifade edecek bu vatanın adı ise “Turan” olacaktır. Ancak bu bir hayaldir ve amaç Türklerin şuurlu bir biçimde millet hâlini almasıdır (Safa, 1997: 54-56).

Türkçülük fikrini sosyolojik bir yöntemle ilk inceleyen Ziya Gökalp olur. Gökalp'e göre, idealsiz bir milletin cesetten farkı yoktur. Türkleşmek sadece tehlikeler karşısında birleşmek değildir. Türkleşmek aynı zamanda bir Türk milletin vücut bulması ve sosyal bir inkılâbın gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Bu durumu Gökalp “Yeni Hayat” kavramı olarak ifade eder. Yapılacak bu inkılâp çeşitli reformlara

dayanmaktadır. Milli kültürü bulmak için halka inmek, gelecek nesli buna göre eğitmek gereklidir. Gökâlp'te olduğu gibi, Atatürk'e göre de Türkçülük eğitimde olmalıdır. Bunun için eğitimin "milli" karakterde olması zorunludur. Türk devletini yönetecek olanların ırk ve soy itibarıyla Türk olmaları gerekmez, önemli olan fikren Türk olabilmeleridir (Tunaya, 1960: 91).

Ziya Gökâlp, Cumhuriyetin başlarında ve ilk yıllarında etkisini gösteren İslâmcı, Osmanlıcı, Türkçü, Batıcı fikir akımlarını toplamaya ve birleştirmeye çalışır. Türkçülük ile Batı'nın ilişkisini şu şekilde ifade eder:

Bir millet ya doğulu olur, ya batılı olur. İki dinli bir fert olmadığı gibi, iki medeniyetli bir millet de olamaz... Türkçüler, tamamıyla Türk ve Müslüman kalmak şartıyla, Batı medeniyetine tam ve kesin bir surette girmek isteyenlerdir. Fakat Batı medeniyetine girmeden önce, milli kültürümüzü arayıp, ortaya çıkarmamız gerekir.

Ziya Gökâlp, Batı medeniyetine girmeden önce, Türkleşmeyi ve İslâmlaşmayı öngörür. Milli kültür aranıp bulunduktan sonra da, Batı medeniyetine girmeyi düşünür (Değirmencioğlu, 2006: 292).

Osmanlı Devleti'ndeki Türkçüler, kültürel anlamda Türkçülüğü savunurken, siyasi anlamda da Osmanlıcılık geleneğini, içinde yaşadıkları devletin bekası için belirli bir süre aşamazlar. Türkçülerin esas davası, yeni bir devlet kurmak değil, yapısı çok değişmiş olmasına rağmen Türk-Müslüman benliğini koruyan ve hâlen ayakta duran Osmanlı Devleti'ni milli bir devlet haline getirmektir. Türkçülükteki fikir temelleri İslâmî unsurlarla temellendirilir (Sarıay, 1994: 167).

Devrin siyasetine ve eğitim sistemine en önemli etki Türkçülük hareketi sayesinde olur. Türkçülük hareketinin sistemleştirilmesini sağlayan kişi ise Ziya Gökâlp'tir. Gökâlp'e göre eğitimin amacı, kişiyi toplumsal çevreye ve doğal çevreye uydurmaktır. Kişinin içinde yaşadığı toplumsal çevreye uyumu, toplumun din, dil, ahlâk, hukuk, ekonomi ve güzel sanatlar gibi değer yargılarını öğrenmekle mümkün olur. Ziya Gökâlp'e göre, bu değer yargılarının bütününe "hars" yani "kültür" denir (Wilson ve Başgöz, 1973: 45).

Ziya Gökâlp'e göre eğitim; kişilerin milli kültüre uyumunu sağlayan sosyal bir olaydır. Her milletin kendine özgü bir kültürü ve bu kültüre uygun bir eğitim sistemi olmalıdır. Toplumun milli kültürü hiçbir millettten aynen kopya edilemez. Bu nedenle

çocuklara verilecek eğitim mutlaka milli olmalıdır. Çünkü eğitimin amacı, kültürün rasyonel ve duygusal öğelerini özümsemiş ulusal tipteki insanı geliştirmektir. Böylece hem insanlar hem de ulus oluşturulmuş olmaktadır. Birey ancak kendi kültürünün gerçek bir temsilcisi olduğunda orijinal bir kişilik kazanabilir. Bu kazanım için Batı'nın kültürü değil, bilim ve tekniği alınmalıdır. Her millet kendi kültürünü yaşatmalı ve hiçbir milletin kültürünü aynen taklit ederek almamalıdır. Kültür kavramı milli bir değerdir (Wilson ve Başgöz, 1973: 46).

Türkçülere göre “Bu devlet nasıl kurtulur?” sorusunun yanıtı “Türkleşmekle” şeklinde olur. Türkçülük akımı her şeyden önce milliyetçilik ilkelerine dayanır. Bu ilkeler ise, Türk'ü sevmeyi ve yüceltmeyi, büyük millet yapmayı amaç edinir. Türkçülük bu yönde gelişen bütün hareketlere ideolojik bir destek olur. Bu akım, meşrutiyetten sonra tohumları serpiilmeye başlayan Türk Devleti'ne ideolojik bir temel niteliğindedir (Tunaya, 2004: 75-76).

Hamdullah Suphi de Türkçülük fikrine gönül verir. Uzun yıllar başkanlığını yaptığı Türk Ocağı ile özdeşleşir, resmi görevleri dışındaki bütün zamanını Türkçülük fikrinin ve Türk Ocaklarının gelişmesi için harcar. Türkçülük fikir akımının yayılmasını ve destek görmesini sağlamak için Türk Yurdu, Halka Doğru ve Türk Sözü dergilerinde yazılar yazar (Sefercioğlu, 2004: 10).

Hamdullah Suphi, Osmanlı topraklarında eskiden beri süre gelen üç kuvvetin olduğunu, Ziya Gökalp'in ise dördüncü yeni bir kuvvet olarak ortaya çıktığını belirtir. Bu üç eski kuvvet; saray kuvveti, yeniçeri kuvveti, ulema kuvveti veya medrese kuvvetidir. Dördüncü yeni kuvvet ise Ziya Gökalp'in düşünce yolundan giden insanların kuvvetidir. Bu düşüncesini ise şu şekilde ifade eder:

...Bu kuvvetlerden biri saray kuvveti idi. Hakanlığın geniş ülkeleri üstüne gölgesi düşmüş, kalplere saldırdığı korkulara istinat eder ve hükümdar olurdu.

İkinci kuvvet, yeniçeri kuvveti idi. En umulmaz dakikalarda birdenbire coşan, kabaran, her nefeste hesaba katılmak lazım gelen, yaman bir kuvvetti.

Üçüncü kuvvet, ulema kuvveti, medrese kuvveti idi. Halk kitlelerini zaman zaman galeyana getirir, kurtuluş için yol arayan hükümetin önüne dalgalar halinde çıkar, zekâyâ musallat, içtihad musallat korkunç bir kuvvetti.

Gazeteler ise Ziya Gökalp'in naaşı arkasında yürüyen elli bin kişilik bir kalabalıktan bahsettiler. Bu geçen kimdir? Bu geçen dördüncü kuvvet, yeni kuvvettir. Bu geçen, Türk

ufuklarında henüz doğan, korku ile değil, kalplere telkin ettiği hürmetle, muhabbetle hükümrân olan ilmin, fikrin mübarek kuvvetidir (Tanrıöver, 1924: 85).

Hamdullah Suphi, Türkçülük akımının gücünü ve engellenemeyeceğini “Önüne geçemezsin, onu durduramazsın, üflemek ve söndürmek mi istiyorsun? O bir sestir, ses üflemekle söner mi, gayz ve kin uğultuları içinde onu boğmak mı istiyorsun? O, bir ışık olur. Işık gürültüler ile örtülür mü?” cümleleriyle açıklar (Tanrıöver, 1924: 85).

Ziya Gökalp, 14 Ekim 1924 tarihinde Fransız Hastanesine kaldırılır. Kendisinin hastalığı çok ağır ve tedavisi mümkün olmayan bir düzeydedir. Bu durumu öğrenen Mustafa Kemal Atatürk, yanına çağırdığı Hamdullah Suphi’ye şunları söyler:

Ziya Gökalp’in rahatsızlığını şimdi öğrendim. Çok müteessirim. Bir an önce sağlığına kavuşması için ne lâzım geliyorsa yapılsın. Gerekiyorsa tedavisi için Avrupa’ya gönderelim. Masraflarını bizzat ben karşılayacağım. Lütfen geçmiş olsun dileklerimi kendisine ulaştırınız. Ben de ayrıca telgraf göndereceğim (Önder, 1987).

Hamdullah Suphi, Atatürk’ün emri doğrultusunda Ziya Gökalp’e bir telgraf çeker. Çekilen telgraf şu şekildedir:

Ankara: 21.10.1340 (1924) Salı, Saat: 15.00

İstanbul’da Fransız Hastanesinde Ziya Gökalp Beyefendiye;

Reisicumhur Hazretleri rahatsızlığınıza geç muttali olmaktan mütevellid teessürlerini size ifade etmemi bana emrettiler. Süratle iade-i afiyet bulmanız için her ne mümkünse yapılmasının temini hususunda şahsen izam-ı alâkayı gösterdiler. Bu vesile ile hemen Türk Milleti için o kadar aziz bir kıymeti olan sıhhatiniz hususunda en halisane temenniyatımı tekrar ediyorlar efendim.

Türk Ocakları Merkez Heyeti Reisi
Hamdullah Suphi

Hamdullah Suphi’nin telgrafı Ziya Gökalp’a ulaştıktan birkaç saat sonra, Atatürk’ün telgrafı da gelir. Bu telgraf şöyledir:

Ankara: 21.10.1340 (1924) Salı, Saat: 17.00

İstanbul Beyoğlu’nda Fransız Hastanesinde Türk Mütefekkir-i Muhteremi Gökalp Beyefendiye;

Rahatsızlığınızdan çok teessürle haberdar oldum. Sıhhat ve afiyetiniz haberine memleketçe intizar olunmaktadır. Süratle iade-i afiyetiniz için Avrupa’da tedavinize ihtiyaç varsa, icabeden her şeyin tahsisini tekeffül ediyorum. Sıhhatiniz ve tedaviniz hakkında iş’arınızı bekler, en muhabbetkâr selâmlarımı beyan ederim efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

Atatürk'ün Ziya Gökalp'a, onun ölümünden sonra da ailesine karşı gösterdiği pek yakın ilgi ve şefkat bütün yurttan yankılar uyandırır, özellikle Türk Ocaklarından Atatürk'e minnet ve şükran telgrafları çekilir (Önder, 1987).

4.1.2. Dönemin Eğitim Yapısının Genel Durumu

II. Meşrutiyet Döneminde ilk göze çarpan eğitim kurumu medreselerdir. Medrese kelimesi terim olarak “ders okunan yer” anlamına gelir. Medreseler kendi içinde ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç öğretim kademesine sahiptir. Yüksek kademelerinde, belirli bilim dallarına göre uzmanlaşma (ihtisaslaşma) mevcuttur. Medreselerde âlimler, müftüler, müderrisler ve hocalar gibi kişilerden oluşan “İlmiye Sınıfı” yetiştirilir. Medreseler kendi içlerinde, alt kademedен üst kademeye kadar on iki kademeyi kapsar. Bu kademeler başlıca iki grupta toplanabilir:

Genel Medreseler: Genel medreseler, daha çok ilk ve orta kademeyi oluşturur. Bu medreselerde İslâmi bilimler ve diğer bilimler birlikte okutulur. Bilim dallarına göre ise herhangi bir uzmanlaşma söz konusu değildir. Bu medreseler; kadı, hoca, müftü ve müderris yetiştirir.

İhtisas Medreseleri: Bu medreseler, çeşitli bilim dallarında ihtisaslaşmış olan medreselerdir. İhtisas alanlarını edebiyat, ilahiyat, hukuk, tıp, matematik, tabiat bilimleri gibi alanlar oluşturur.

İhtisas medreseleri başlıca üç büyük grup içinde toplanmaktadır. Bu gruplar:

- Dâr'ül Hadis'ler,
- Dâr'ül Tıp'lar,
- Dâr'ül Kurra'lar (Akkutay, 1984: 17).

Dâr'ül Hadis, hadis eğitiminin ve incelemesinin yapıldığı medreselerdir. Hz. Peygamberin söz, fikir ve uygulamalarından oluşan “sünnet” ilmini öğretmeyi amaçlar.

Dâr'ül Tıp, tıp eğitimi ve öğretimi ile tedavi hizmetlerinin birlikte yürütüldüğü medreselerdir. Bu medreselerde eğitim gören doktor adaylarına her türlü tıbbi bilgi verilir. Doktorlar da aralarında cerrah, kan alıcı, göz doktoru, diş hekimi ve akıl hastalıkları gibi uzmanlık dallarına ayrılır.

Dar'ül Kurra, Kur'an-ı Kerim'in öğretildiği ve ezberlettirildiği medresedir. Bu okullardan mezun olanlar isterlerse camilerde imam ve müezzin olarak görev yapabilir (Kazıcı, 2004: 130-144).

Medreseler, kuruluş ve yükseliş devrinde Osmanlı toplumunun en yaygın eğitim kurumudur. Medreseler, ilk defa Yıldırım Bayezid devrinde bir düzenlemeye tâbi tutulur. Esas teşkilatlanması ise Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında oluşturulur. Fatih Sultan Mehmet, ülke içinde bulunan medreseleri öğretim süreleri, okutulacak dersler ve derslere giren müderrislere verilecek maaşlara göre yedi kısma ayırır: (Ergün, 1996: 22).

1. Hâşiye-i Tecrîd (Yirmili) Medreseleri,
2. Miftâh (Otuzlu) Medreseleri,
3. Kırklı Medreseler,
4. Hâric (Ellili) Medreseler,
5. Dâhil (Ellili) Medreseler,
6. Sahn-ı Semân Medreseleri,
7. Altmışlı Medrese'dir.

Osmanlı Devleti'nde özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminden sonra medreselerin yapısı bozulmaya başlar. Medrese teşkilatı ıslah edilmesi zor bir karışıklık içine düşer. Medreselerin eğitim düzeni bozulur, ilim ve fenne rağbet azalır, oluşturulan dereceler sırayla geçilmeden torpille, rüşvetle geçilmeye, kadılık makamları artık rüşvetle verilmeye başlanır.

Medreselerin ıslahı için çeşitli tedbirler alınmaya çalışılsa da başarılı bir sonuç elde edilemez. II. Abdülhamit devrinde, medrese öğrencilerine askerlikten muafiyet verilmesi sonucunda, medreseler asker kaçaklarının, askere gitmek istemeyenlerin sığındıkları bir kurum hâlini alır (Ergün, 1996: 23).

II. Meşrutiyet devrinde önceleri kasaba ve şehirlerde üç, köylerde ise dört yıllık bir ilköğretim temel olarak oluşturulur. İlköğretimden sonra ortaokul düzeyinde olan üç yıllık Rüştiyeler, lise düzeyinde olan İdadiler ve Sultaniler ile üç-beş yıl arasında bir öğretim sürecini kapsayan yükseköğretim aşaması gelir.

Yükseköğretim aşaması, 1900 yılına kadar yalnızca Mülkiye, Tıbbiye, Hukuk gibi meslek ihtisas okullarına sahip olur, sınıfların öğrenci sayısı doksan ile sınırlandırılır ve idaresi Mülkiye Mektebi Müdürüne bırakılan bir Darülfünun açılır (Unat, 1964: 74).

İlköğretimi oluşturan Sıbyan mektepleri, beş veya altı yaşlarındaki çocuklara ilk eğitimi ve öğretimi veren kurumlardır. Bu okullarda; okuma – yazma, bazı dini bilgiler ve dört işlemden oluşan matematik dersi verilir. Osmanlı Devleti’nde zaman içinde bu okullara “Taş mektep”, “Mahalle Mektebi”, “Mekteb-i İptidaiye” ve “Sıbyan Mektebi” gibi adlar konulur (Kazıcı, 2004: 86).

II. Meşrutiyet Döneminde ilköğretim iki kısma ayrılır. Birincisi Sıbyan okullarıdır. Bu okullar, geleneksel yollardan eğitim vermeye devam eden okullardır. Sıbyan okulları bina, öğretmen ve eğitim yönünden yetersizdir; fakat memleketin her köy ve mahallesinde de varlığını devam ettirmektedir.

İkinci kısım ise İptidaiye okullarıdır. 1872 yılında uygulaya konulan ilköğretim okuludur. 1882 yılından itibaren Maarif Vekâleti ağırlığı İptidai okullara verir. Sıbyan okulları, öğretimin modernleşmesine göstermiş olduğu direnmeler sonucunda zayıflar (Kodaman, 1988: 66-68).

II. Meşrutiyet Döneminde ilköğretime gereken ilgi gösterilir. İlköğretime gösterilen ilgi ve çabalar şu şekilde sıralanabilir:

- Yasal olarak ilköğretim mecburiyetinin getirilmesi,
- İdari olarak merkez ve taşrada ilköğretim teşkilâtının kurulması,
- İptidai okulların açılması ve çoğaltılması,
- Sıbyan okullarına yeni yöntemlerle öğretimin sokulması,
- Müslüman halkın kalabalık olduğu yerlerde ilköğretime öncelik ve ağırlık verilmesi,
- Halkın eğitim alanında maddi yardımının sağlanması (Kodaman, 1988: 68-70).

II. Meşrutiyet Döneminde ortaöğretim düzeyinde olan üç kurum bulunur. Bu kurumlar; Rüştîye, İdadi ve Sultani’dir.

Sıbyan okulları ile askeri okullar arasında bulunan boşluğu doldurmak için, ortaokul düzeyinde öğretim yapan okullara ise Rüştiye adı verilir. Bu okullarda öğrenciler ön dört yaşına kadar okuyabildikleri için II. Mahmut tarafından bu isim verilir. Rüştiyenin amacı, daha önce çıraklık yoluyla yetişen memurların seviyesini yükseltmek ve yeni memurlar yetiştirmek olarak belirlenir. Artık devlet dairelerine çırak alınmayacak, Rüştiye mezunları alınacaktır. 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre, 500 haneden kalabalık kasabalarda erkek ve kız rüştiyeleri açılması öngörülür. Rüştiyelerin öğrenim süresi 4-6 yıl arasında değişir, 1892 yılındaki düzenleme ile bu süre üç yıla indirilir (Ergün, 1996: 23-24).

İdadiler, ortaöğretimin ikinci kademesi seviyesinde eğitim ve öğretim veren okullardır. Kelime olarak hazırlama yeri manasına gelen idadi, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle okul ifade eden bir kurum hâline gelir. Bu nizamnameye göre;

- İdadiler, Rüştiye mezunu Müslüman ve gayrimüslim çocukların bir arada öğretim yaptıkları yerlerdir.
- 1.000 haneden fazla ve bulundukları yerin önemine göre her yerleşmede bir idadi bulunacaktır.
- İdadilerin inşa masrafları, öğretmen ile hademe masrafları ve diğer giderleri Vilayet Maarif İdaresi bütçesinden karşılanacaktır.
- Her idadide muavinlerle birlikte altı öğretmen bulunacaktır.
- İdadilerin öğretim süresi üç yıl olup şu dersler okutulacaktır: Türkçe, Kitabet ve inşa, Fransızca, Kavanin-i Osmaniye, Mantık, İlm-i Servet-i Milel, Coğrafya, Tarih-i Umumi, İlm-i Mevâlid, Cebir, Hesap ve Defter Tutma, Hendese ve İlm-i Mesâhe, Hikmet-i Tabiiye, Kimya ve Resim (Şahin, 1993: 85).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ilköğretim düzeyinde Müslüman ve azınlıkların ayrı ayrı okullarının olması gerektiği belirtilirken, ortaöğretim düzeyinde farklı bir politika izlenir. Bu bağlamda Müslüman ve Hıristiyan Osmanlı uyruğunu birbirine kaynaştıracak ve ortak kültürle yetiştirecek Rüştiye üzerine üç yıllık eğitim verecek, sancak merkezlerinde açılacak idadi adı altında okullar düşünülür. Rüştiye ile birlikte bu okulların süresi yedi yıla çıkarılır (Y. Akyüz, 2007: 166).

Beş yıllık idadilerin amacı, üniversite ve yüksek okullara öğrenci hazırlamak değildir. Bu okullar, bulundukları yörenin işlerini idare edecek ve imarını sağlayacak

insanlar yetiştirmeye yönelmişlerdir. Rüştîyelerin ortadan kaldırılması ile beş yıllık idadiler ortaöğretimin ilk basamağını oluşturmuşlar ve Cumhuriyet Döneminde “Ortaokul” a dönüşmüşlerdir. Yüksek okullara öğrenci hazırlayan ortaöğretim kurumları olarak tüm ülkeye yayılmış olan yedi yıllık idadiler de, 1910-1913 yılları arasında önce “sultani” ye, daha sonra da “lise” ye çevrilerek tarihe karışmışlardır (Ergün, 2000).

Meşrutîyet’in ilanından sonra ortaöğretim alanında ihtiyaç duyulan yeniliklerin başında, vilayet merkezlerindeki bir kısım idadilerin “lise” ye dönüştürülmesi ve programlarının buna göre düzenlenmesi gelir. Bu işe Emrullah Efendi’nin nazırlığı zamanında 1910 yılında başlanır, ilki İstanbul’da olmak üzere büyük şehirlerde on kadar idadi “lise” ye çevrilir. Liseler ise, Rüştîye mekteplerinin üzerinde, iki devreli altı yıllık öğrenim süresi olan ve ikinci devresi fen ve edebiyat kollarına ayrılan bir yapıya kavuşur. Bu okullara alınacak öğrenciler, ya altı yıllık genel okullardan ya da beş yıllık kendi iptidaîlerinden yetişenlerden seçilir. Vilayet merkezlerinde daha önceden mevcut bütün idadiler bu şekilde düzenlenir (İnalçık, 2002: 380).

Sultanî, Avrupa liseleri seviyesinde öğretim yapan ve diploması Avrupa üniversitelerinde geçerli olan bir okuldur. Aslında bu okulun açılışı Sultan Abdülaziz’in 1867 yılında yapmış olduğu Paris ziyaretine dayanır. Ziyaret sırasında Sultan Abdülaziz’e, Fransız Eğitim Bakanı Victor Duruy Osmanlı eğitimi için bir proje takdim eder. Padişah, Fransa’da gördüklerinden ve sunulan bu projeden etkilenerek gördüklerini uygulamak ister ve böylece Sultanîler doğar. İlk müdürü, Fransız Hükümeti’nin gönderdiği Salve olan Galatasaray Sultanîsi’nin diğer idareci ve öğretmenlerinin çoğu Fransız uyrukludur. Sultanî’ye her din ve millettten öğrenci alınmakla beraber, ilk defa Osmanlı Devleti hesabına yüz elli Müslüman ve yüz elli gayrimüslim öğrenci okutulacaktır (Şahin, 1993: 89).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nde, her vilayette, merkezi olan şehir ve kasabada iki kısımdan oluşacak ve Rüştîye üzerinde altı yıllık bir öğretim verecek Sultanî açılması esaslı konulur. Edebiyat ve müspet bilimler kollarına ayrılan ve nizamnamede bütün Osmanlı tebaasına açık olacağı belirtilen bu okullar, yalnız nizamnamenin maddelerinde yazılı kalır. İmtiyazlı bir vilayet olan Girit’in merkezinde “Mekteb-i Kebir” adı ile kurulan Mekteb-i Sultanî hariç tutulacak olursa, hiçbir zaman açılmaz. Bunun yerine yedi senelik öğretim yapan idadiler, İkinci Meşrutîyet devrine

kadar nizamnamenin Mekteb-i Sultanî'den beklediği hizmeti görmeye çalışır (Yüce ve Arkadaşları, 1999: 323).

Sultanî terimi, İstanbul Galatasaray'da gerçek anlamda kurulan ilk liseye verilen Mekteb-i Sultanî adı ile ortaya çıkar. Müslüman ve Hristiyan bütün Osmanlı tebaasının memleket hizmetlerinde eşit şartlarda sorumluluk alabilecek bir seviyede yetişmesi ve Batı ırfanı ile beslenmiş aydınlar sınıfının bir an önce oluşması gereği kendini kuvvetle hissettirmeye başlar. Batı ülkelerindeki yapı ve düzeyde bir öğretim basamağının kurulması gereği anlaşılır ve Mekteb-i Sultanî 1 Eylül 1868'de açılır (Y. Akyüz, 2007: 167).

Galatasaray Sultanîsi kuruluş amacı, programları, öğretmen ve öğrencileriyle kendine has bir kurumdur. Bu nedenle de diğer okullardan ayrı bir özellik taşır. Okulun kurulmasında iki temel düşünce vardır; birincisi değişik inanç ve düşüncedeki çocukları kaynaştırarak büyük bir Osmanlı birliği yaratmaktır. İkinci amacı ise, Osmanlı eğitim sistemine yabancı dilde öğretim yapan Batı ölçülerinde bir öğretim kurumu kazandırmaktır (Bilim, 1998: 168).

Galatasaray Sultanîsi, bütün Osmanlı tebaasının çocuklarının kabul edildiği bir okuldur. 1876 yılına gelindiğinde, bu okulun imkânlarından Türklerden çok gayrimüslim unsurların yararlandığı hatta Osmanlı aleyhine faaliyet gösteren bazı azınlıkların toplandıkları yer olduğu görülür. Sultanîde azınlıkta kalan Müslüman çocuklarının sayısı artırılarak, öğretim kadrosunda değişiklikler yapılmaya çalışılır.

Galatasaray Sultanîsinden başka İstanbul'da aynı sistemde öğretim yapan 15 Haziran 1873'te açılan Darüşşafaka ve Amerikalı misyonerler tarafından 1863 yılında Amerikan Koleji adıyla açılan ve daha sonra Robert Koleji adını alan Sultanî bulunmaktadır (Şahin, 1993: 91).

Yükseköğretim kurumu Darülfünun'dur. Okula bu adın verilmesi anlamlıdır. Osmanlılarda ilim adı ile yıllarca üzerinde uğraşılan konular daha çok dinsel konular olmuştur. İlk Türk üniversitesi olan Darülfünun üç aşamada açılır. Bunlardan birincisi, Abdülmecit'in geniş bir kalkınma atılımı içeren 1845 yılındaki fermanı ile başlar. Padişah bu fermanında, ülkede her alanda modernleşmeler yapılmasını ve bu arada bilgisizliği giderecek her kademedede okullar açılmasını ister. Padişahın bu isteği üzerine

11 Nisan 1845'te kurulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın önerileri arasında, öğretim işleri ile ilgilenecek bir Daimi Maarif Meclisi ile İstanbul'da bir Darülfünun kurulması da vardır.

Darülfünun'a girmek isteyenlerin, her bölümden bir öğretmenden oluşacak bir kurul önünde Osmanlıca, genel tarih ve coğrafya, aritmetik, geometri, cebir, fizik ve mantık sınavlarından başarılı olmaları gereklidir. Sınavda başarılı olanlara bir başarı belgesi verilecek, öğrenciler bu belgeyi ve yarım Osmanlı lirasını vererek okula kayıtlarını yaptırabileceklerdir. Öğrenciler her üç ayda bir kayıtları için okula çeyrek Osmanlı altını vereceklerdir. Öğrencilerin derslere devam etmeleri ve yatılı olarak okumaları gerekmektedir (Bilim, 1998: 241-248).

Darülfünun, Mutlakıyet Döneminin siyâsî ortamındaki belirsizlikler sebebiyle uzun süre kapalı kalır. Okulu açma çabaları 1900'lü yıllara kadar yetersiz düzeyde olur. Okulun açılması için Halil Rıfat Paşa'nın Sadrazam olduğu dönemde, 1897 yılında bir irade ortaya çıkar. Darülfünun; Darülfünun-u Şahane adıyla 1900 yılında yeniden açılır. Okulda Ulum-i Aliye-i Diniye, Edebiyat, Ulum-i Riyaziye ve Tabiiye şubeleri kurulur. Darülfünun, yükseköğretim çağına gelen gençlerin yasağa rağmen Avrupa'ya kaçıp gitmelerine engel olmak amacıyla açılır. Okul için ayrı bir bina tahsis edilmez, Mülkiye Mektebi içinde açılır, yönetimi de Mülkiye Mektebi müdürü tarafından yürütülür.

Darülfünun Nizamnamesi 11 Ağustos 1900 tarihinde çıkarılır. Darülfünun Nizamnamesi'nin birinci maddesiyle, okul "Darülfünun-u Şahane" adını alır. İkinci maddesiyle bölümleri değişir ve Dinî İlimler şubesi eklenir. Üçüncü, beşinci ve yedinci maddeleriyle de şubelerin idari ve ilmi serbestliği kaldırılır, her şey hükümetin kontrolüne bırakılır. On birinci ve on ikinci maddelerle öğrencilerin öğretim anında sıkı bir kontrol altına alınması sağlanır, alınacak öğrenci sayısı da sınırlandırılır. Okulun her sınıfında otuz öğrenci bulunması istenir ve bütün dersleri müfettişler dinlerler (Y. Akyüz, 2007: 169).

II. Meşrutiyet Dönemi eğitim sistemi, Mutlakıyet Döneminin izlerini silmek, medreselerin eğitim sistemi içindeki rollerini azaltmak ve modern eğitim sisteminin gelişmesi için çabaların arttığı bir dönemdir.

II. Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki ile birlikte gelen siyasal ve ideolojik tutumlar yükseköğretime hemen yansımıştır. Yüksekokulların programları, yönetim biçimleri değiştirilmiş, hemen her okulda öğrenci dernekleri kurularak eğitim yaşamı ile siyasal yaşam arasında siyasal etkileşme kanalları oluşturulmuştur (Tekeli ve İlkin, 1993: 64).

Darülfünun'un esas gelişmesi 1908 yılından sonra olur. 21 Eylül 1908'de Mülkiye Mektebi'nde bulunan eski yerinden çıkarılır ve Zeynep Hanım Konağı'na nakledilir. Ders programları tamamen gözden geçirilerek, daha önceki dönemde siyasal nedenlerle programa konulmayan tarih, edebiyat ve felsefe dersleri eklenir ve Darülfünun-u Şahane ismi, yerini Darülfünun-u Osmaniye'ye bırakır.

1908 yılından sonra yüksekokullara ve bilhassa Darülfünun'a öğrenci müracaatı çok fazla olur. 1909 yılında Darülfünun özel bir binaya kavuşturulur, öğretim araç ve gereçleri bakımından da zenginleştirilir (Ergün, 1996: 259).

1911 yılında yayınlanan bir talimatnameye göre; Darülfünun'un beş şubesinde birer Muallimler Meclisi (Profesörler Kurulu) kurulur ve kendi aralarında şube başkanları seçilir. Bu değişiklik Emrullah Efendi tarafından gerçekleştirilir. Talimatname ile Darülfünun'da Dinî İlimler, Hukuk, Fen, Tıp ve Edebiyat Fakülteleri oluşturulur. Bu yenileşme döneminde okulun Tıp Fakültesi hariç diğer Fakültelerine Nazır Şükrü Bey zamanında; Edebiyat Fakültesine on, Fen Fakültesine altı, Hukuk Fakültesine de dört Alman profesör getirilir. Ayrıca "Darülmesai" adında araştırma enstitüleri kurulur.

Ekim 1919 Nizamnamesi ile bilimsel özgürlük kazanan Darülfünun'a, 1924 yılında tüzel bir kişilik tanınır. 1933 yılında, 2252 sayılı kanun ile Darülfünun kaldırılır, üniversitelerin işleyişi ile ilgili pek çok değişiklik yapılır ve Millî Eğitim Bakanlığı kendisine bağlı İstanbul Üniversitesi kurmakla görevlendirilir (Erdal, 2008: 5-6; Gelişli, 1999).

Eğitim alanındaki sorunlar Tanzimat Döneminden başlayan, Cumhuriyet Dönemine kadar uzanan ve üzerinde en çok tartışılan konuların arasında olmuştur. Eğitimle ilgili yapılan tartışmalarda en göze çarpan olanı Satı Bey ile Emrullah Efendi arasında geçen tartışmadır.

Emrullah Efendi ile anılan “Tuba Ağacı Nazariyesi” tartışmaları neticesinde seçkinler (elitler) eğitimi kavramı da ortaya çıkar. Emrullah Efendiye göre, eğitimde yenileşmelere ve ıslah çalışmalarına yükseköğretimden başlanması gerekir. Emrullah Efendi’nin savunduğu nazariyeye adını veren “Tuba Ağacı” şu şekilde tasvir edilmektedir: “Tuba ağacının kökü yukarda, dalları ve yemişleri aşağıdadır. Bu ağaç cenneti gölgelendirir, cennette bulunan kişiler bu ağacın gölgesinde mutlu olup, yemişlerini yiyeceklerdir.” Emrullah Efendi, eğitim yapısında istediği değişimleri; “Önce yüksek bilim yuvaları etkin olmalıdır. Bu nedenle idadiler kaldırılmalı, yedi sınıflı sultaniler açılmalı ve Darülfünun en ileri düzeye kavuşturulmalıdır. Buralardan yetişenler çoğaldıkça halk da aydınlanacaktır” sözüyle ifade etmiştir (Sakaoğlu, 1985: 482).

Emrullah Efendi’nin bu görüşü gerçekleştirilememiştir. Eldeki imkânlar ölçüsünde ilköğretimin teşkilatlanması ile çalışmaya başlanılır. Bu çalışmayla birlikte Emrullah Efendi’nin bu görüşü, özellikle Darülfünun tarafından benimsenir.

Emrullah Efendi, Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkati’ni (Geçici İlköğretim Kanunu) bizzat kendisi çıkartmıştır. İlköğretimde içinde bulunulan sıkıntılı durumu ise şu sözleriyle ifade etmiştir:

...Memleketin ihtiyaçları pek geniş, vasıtalarımız ise sınırlıdır. Taşra ilkokulları için 70.000 öğretmene ihtiyaç vardır. İptidai pedagojisi olan bu kadar öğretmeni değil, bunun yüzde birini bulmaya imkân yoktur. Görülüyor ki en yakın ve en acele ihtiyaç ilköğretimin düzenlenmesidir (Koçer, 1987: 170-171).

Emrullah Efendi Milli Eğitim Bakanı olunca, hazırladığı kanun gereğince önceliği ilköğretime vermek zorunda kalır. Hatta Meclis-i Mebusan’da yaptığı bir konuşmada: “Bendeniz Mekatib-i İptidaiye taraftarıyım. Halkı, köylüyü okutmak lazımdır... Bu yüzyıl tedrisatı iptidaiye yüzyılıdır. Her hükümet, bütün ilköğretimi kendi eline almak eğilimindedir. Bizde de böyle olmalıdır” diyerek, ilköğretimdeki düzenlemede toplumun şartlarının, ihtiyaçlarının ve isteklerinin dikkate alındığını belirtir.

Satı Bey, Meşrutiyet Dönemindeki en önemli sorun olan geri kalma sebebini; “İlerlememize ne İslâm dini ne de Türk ırkı engel olmuştur. Geri kalmamızın başlıca nedeni azim ve sebat eksikliğidir. Bugünkü Batı medeniyetinin temelinde bulunan

düzenli, sebatlı çalışma, en muhtaç olduğumuz şeydir” sözleriyle açıklar (Kafadar, 1997: 189-207).

Satı Bey’e göre, eğitim sorunu sadece para meselesi olarak öngörülür. Bu nedenle güzel okul binaları yaptırılır ve okulların araç – gereç sayısı arttırılır. Buna rağmen, bu güzel okul binaları gerekli bakım ve itinanın gösterilmediği kimi yerlerde pislik içinde kalır ve özellikle fen laboratuvarındaki araç – gereçlerin büyük bir kısmından derslerde yararlanılamaz (Y. Akyüz, 2007: 302).

Satı Bey’e göre iyileştirme çalışmaları ilk önce ilköğretimden başlamalıdır. Eğitim sistemindeki öğretmen eksiklikleri düzeltilirken öncelikle ilkokul öğretmenlerinden başlanmalıdır (Koçer, 1987: 175).

Satı Bey’e göre eğitim reformu, Emrullah Efendi’nin savunmuş olduğu “Tuba Ağacı Nazariyesi” ne göre değil, “Kiraz Ağacı” gibi başlamalıdır. Satı Bey’e göre Tuba Ağacı Nazariyesi’ni savunanlar iki iddia öne sürmektedirler:

- Dünyanın her tarafında önce yükseköğretim geliştirilmiş, sonra ilköğretim ele alınmıştır.
- Bize her şeyden önce, yükseköğretim görmüş bir aydınlar topluluğu gereklidir.

Oysaki eğitimin temelini oluşturan ilköğretimin çürük bir yapıda olması, yükseköğretimin de hiçbir zaman gelişmemesi anlamına gelmektedir. Fransa, İtalya, İspanya, İngiltere gibi uygarlık bakımından gelişmiş ülkelerde önce üniversiteler gelişmiştir; fakat Japonya, Bulgaristan, Yunanistan gibi ülkelerde ise üniversite, ilkokullardan sonra kurulmuştur (Y. Akyüz, 2007: 302-303).

II. Meşrutiyetin ilanının ilk günlerine rastlayan karmaşa ortamında, özellikle yükseköğretim gençliğinin katıldığı toplantı, yürüyüş ve gösteriler yapılır. 1908 yılına yayılan öğrenci olayları şu şekilde sıralanabilir:

- Tıbbiye öğrencilerinin İngiltere Büyükelçiliği’nde yürümeleri (25 Temmuz 1908),
- 26 Temmuz 1908 günü cereyan eden gösteriler,
- Bab-ı Âli önündeki gösteriler (28 Temmuz 1908),
- Harbiye öğrencilerinin davranışları ve Harbiye’deki olaylar.

Bu dönemde öğrencilerin başlattığı bütün toplantı ve gösteriler, yetkili kurumlardan izin alınmadan gerçekleşir. 1912 yılında, basında öğrenci olayları ilk kez “Üniversite İstiklâli” kavramı ile duyurulur; fakat hükümetler bu yeni kavrama az bir ilgi ve yaklaşım gösterirler. Yükseköğretimle ilgili çıkarılan yasalar ve tüzüklerle üniversitelerde etki ve denetim Maarif Nezareti’ne bırakılır (Aktar, 1994: 2243-2250).

4.2. Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Hayatı ve Eserleri

4.2.1. Şeceresi

Hamdullah Suphi’nin baba tarafından mensup olduğu aile, Kastamonu’dan Mora’ya göç etmiş olan Kocamemioğulları’dır. Aile, Mora Yarımadası’nın eyalet merkezi olan Trapoliçe’ye yerleşir ve zamanla bölgede bir hayli nüfus sahibi olur.

Hamdullah Suphi’nin dedesi Abdurrahman Sami Paşa, 1792 yılında Mora’nın Trapoliçe Kasabası’nda doğar. Çevrenin nüfuslu insanlarından Şeyh Ahmet Necip Efendi’nin oğludur. On beş yaşında şiire başladığı için “Sami” ismini alır ve daha çok bu isimle tanınır (Serarslan, 1995: 3-4).

Abdurrahman Sami Paşa’nın Yunan İsyanı’nda babası şehit edilir, kendisi de ailesi ile birlikte esir düşer. Bu esaretten büyük zorlukla kurtulup Mısır’a gider. Burada Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın dikkatini çeken Abdurrahman Sami Paşa, bir süre sonra Mora’yı kurtarmaya giden İbrahim Paşa’nın kâtibi sıfatıyla memleketine döner. Mora tamamen Osmanlı orduları tarafından alınır; fakat İngiltere, Fransa ve Rusya’nın müdahalesi karşısında Mora’yı terk etmek zorunluluğu doğar. Bunun üzerine Abdurrahman Sami Paşa, İbrahim Paşa ile tekrar Mısır’a gidip burada Vekayi Nazırlığı görevinde bulunur. Bundan sonra İstanbul’a gelip sırasıyla; Tırhala Mutasarrıflığı, Rumeli Müfettişliği, Bosna, Trabzon, Vidin ve Edirne Valiliği, Maarif Nazırlığı, Girit Valiliği gibi görevlerde bulunur (M. Yazıcı, 1973, 71-72; Baydar, 1967a: 75).

Tanzimat ve Islahat Fermanlarından sonra, eğitim ile ilgili sorunların bir bütün olarak köklü bir biçimde ele alınabilmesi için, kabineye dâhil bir nazırın başında bulunacağı, Maarif-i Umumiye Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı) kurulur. Kurulan bu yeni Maarif-i Umumiye Nazırlığına da Abdurrahman Sami Paşa getirilir. Girit’te yaşayan Rumlar, valinin uygulamalarından şikâyetçi oldukları bahanesiyle ayaklanırlar. Osmanlı Hükümeti, Abdurrahman Sami Paşa’nın Mora İhtilali’ndeki başarısını

bildiğinden, padişaha Girit Valisi olarak atanmasını arz eder. Abdurrahman Sami Paşa, Rum isyancıların her türlü durum ve tutumlarını yakından bilen, tecrübeli ve rütbeli bir kişi olması nedeniyle bu göreve getirilir.

Padişah, Abdurrahman Sami Paşa'nın dışarı memuriyetlere gitmeye gönülsüz olduğunu bilmektedir. Bu nedenle, Maarif Nazırlığı hakkı saklı kalmak koşuluyla, Girit'teki ayaklanmayı bastırması amacıyla Abdurrahman Sami Paşa'yı, Girit Valiliği'ne tayin eder. Abdurrahman Sami Paşa gelinceye kadar Maarif Nezareti'nin bir vekil tarafından idaresini de uygun görür. Girit Valisi olan Abdurrahman Sami Paşa, ayaklanmayı dokuz ayda bastırır. Bunun üzerine İstanbul'a tekrar döner ve kendisine İmtiyaz Nişanı verilir (Tevetoğlu, 1986: 16-18).

Abdurrahman Sami Paşa'nın on iki tane çocuğu vardır. Çocukları; Abdülhalim Bey, Galip Bey, Sezai Bey, Abdurrahman Hasan Bey, Abdülbaki Bey, Ahmet Necip Paşa, Mahmut Hüdaî Bey, Dürre Hanım, Zeynep Hanım, Melek Hanım, Neyyire Hanım ve Abdüllatif Suphi Paşa'dır.

Abdurrahman Sami Paşa, 23 Mayıs 1881'de İstanbul'da vefat eder ve Sultan II. Mahmut Türbesi Mezarlığı'na defnedilir (Baydar, 1968: 24-25; Tevetoğlu, 1986: 18).

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in babası Abdüllatif Suphi Paşa, 1818 yılında Mora'nın Trapoliçe Kasabası'nda doğar. Babası Abdurrahman Sami Paşa, annesi Advîye Râbia Hanım'dır. Beş yaşında iken babası ile Mısır'a gelir. Mısır'da babasından ve devrin önemli bilginlerinden dersler almak suretiyle, eğitim ve öğrenimini tamamlar (Tevetoğlu, 1986: 19).

Abdurrahman Sami Paşa, kısa zamanda yetişen oğlu Abdüllatif Suphi'yi kendine maiyet kâtibi yapar. Daha sonra Mehmet Ali Paşa'nın özel kalemine kâtip olarak tayin edilir. Mehmet Ali Paşa'nın ölümünden sonra ise babasıyla birlikte İstanbul'a gelir.

1849 yılında Meclis-i Maarif-i Umumiye azalığına, 1854 yılında ise Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye azalığına memur olur. Meclis-i Vâlâ-yı Adliye'nin birkaç şubeye ayrılmasına Mustafa Reşit Paşa tarafından karar verildikten sonra, bu durumla ilgili kanunların düzenlenmesi görevini de üstlenir. Böylece Meclis-i Vâlâ'nın iç kanununu Abdüllatif Suphi Paşa kaleme alır.

Abdülaziz'in tahta çıkmasından hemen sonra, Evkaf Nazırlığı'na tayin edilir. Sonra yeniden Meclis-i Vâlâ azalığına getirilir ve altı yıl bu görevde kalır. Altı yıl süren bu görevden sonra Maarif Nazırı olur. İkinci Abdülhamit döneminde de İstinaf Dairesi Başkanlığı, Evkaf Nazırlığı, Maarif Nazırlığı ve Ticaret Nazırlığı görevlerinde bulunur (Baydar, 1968: 27-28).

Abdüllatif Suphi Paşa, bugünkü Marmara Üniversitesi'nin çekirdeğini oluşturan Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlisi'nin, Kız Sanayi ve Ticaret Mektepleri'nin kurucusudur. Bu nedenle, bu okulda okuyan kız öğrenciler kendisi için şu şiiri yazmışlardır:

Suphi Paşa'ya teşekkür ederiz gece gündüz,
Sanat öğretmek için açtı bize bu mektebi.
Sâye-i şâhânedede hemen mutlu olsun,
Çünkü eğitimi çoğaltmaktı o zatın maksadı.

Abdüllatif Suphi Paşa, 1877 yılında İstinaf Mahkemesi Başkanı olur. İstinaf Mahkemesi, Danıştay'ın alt düzeyinde bulunan ve memur davalarına bakan bir mahkemedir. Abdüllatif Suphi Paşa'nın mahkeme başkanı olduğu dönemde Namık Kemal tutuklanır. Bu tutuklama 1877 yılının Şubat ayında gerçekleşir (Kocamemi, 2009: 67).

Namık Kemal, yeni tahta geçen Sultan Abdülaziz'e “İki padişah tahttan indirilirse, üçüncüsü de indirilebilir” anlamına gelen bir beyit okur. Bu beyitlerin üzerine Padişah Abdülaziz, Namık Kemal'i mahkemeye verir. İstinaf Ceza Mahkemesi Başkanı da Abdüllatif Suphi Paşa'dır.

Garip olan durum ise, Namık Kemal'in mahkemeye sevkinden birkaç yıl önce, Abdüllatif Suphi Paşa'ya, babası Abdurrahman Suphi Paşa'ya ve oğlu Âyetullah Bey'e çok açık ifadelerle hakaret etmiş olmasıdır. Namık Kemal, Abdülhâk Hâmid'e yazdığı mektuplardan birinde, Abdurrahman Sami Paşa'yı “haşerat” olarak, Abdüllatif Suphi Paşayı da arkeolojiye duyduğu ilgiden dolayı “nebbaş (mezar soyucu)” olarak nitelendirmektedir (Serarslan, 1995: 9).

Bu mektuplarda yer alan ifadeler üzerine Sultan II. Abdülhamit'in eniştesi olan Damat Mahmut Celâleddin Paşa'nın, Namık Kemal'in cezalandırılması için yaptığı baskılar herkes tarafından bilinen bir hâl alır. Herkesin düşüncesi, Namık Kemal'e çok

ağır bir cezanın verileceği doğrultusundadır. Mahkeme sonuçlanır ve beklenenin aksine Namık Kemal suçsuz bulunarak beraat eder (Serarslan, 1995: 10).

Abdüllatif Suphi Paşa, Arapça, Farsça, Fransızca, Latince, İbrânice ve Rumca dillerini iyi düzeyde bilmektedir. “İbretler Anahtarı (Miftah-ül İber)” adlı eserinde İbn-i Haldun Tarihi’nin bir kısmını Türkçeye çevirir. Daha sonra 1861 yılında “İbretlerin Eki (Tekmilet-ül İber)” adlı eserini yayımlar. “İslâm Tarihine Dair Söylenen Gerçekler (Hakik-ü’l Kelâm fi Târih-i’l İslâm)” adlı eserinin de yalnızca birinci cildi, 1862 yılında yayınlanır (Baydar, 1968: 25-26).

Abdüllatif Suphi Paşa, 1886 yılında hiç beklenmeyen bir şekilde, 68 yaşında iken; en son olarak Sultan II. Abdülhamit ile yaptığı görüşmeden hemen sonra, evine geldiğinde komaya girerek vefat eder. Bu ölüm olayının hemen öncesinde Sultan II. Abdülhamit ile Yıldız Sarayı’nda yapılan görüşme şu şekildedir:

Sultan Abdülhamit:

- Paşa Hazretleri, bu devlete çok büyük hizmetleriniz oldu; ama bir süredir hizmetlerinizden hiç yararlanamadık. Oysa daha dinçsiniz maşallah. Size yeni bir görev vermeyi arzu ederdim.

Abdüllatif Suphi Paşa:

- Nasıl uygun görüyorsanız öyle olsun hünkârım. Ben bu devlete hizmetten hiçbir zaman kaçmadım.

Sultan Abdülhamit:

- Ben düşüneyim de size bilgi vereyim.

Abdüllatif Suphi Paşa:

- Hay hay hünkârım.

Sultan Abdülhamit:

- Birer kahve içelim arzu ederseniz?

Abdüllatif Suphi Paşa:

- Emredersiniz hünkârım.

Kahveler içilir fakat Abdüllatif Suphi Paşa kendini pekiyi hissetmemektedir. Bu görüşme kendisini çok heyecanlandırır ve midesi de bulanmaya başlar. Konağa geldikten sonra rahatsızlanır ve bir saat sonra da komaya girerek hayatını kaybeder (Kocamemi, 2009: 68).

Hamdullah Suphi’nin annesi Ülfet Hanım’dır. Ülfet Hanım, Kafkasya’dan esir olarak satılmış ve İstanbul’a getirilmiş bir Çerkez kızıdır. Ülfet Hanım, Hamdullah

Suphi'yi doğurmak istememektedir. Daha sonra bu düşüncesinin değişmesini ise şu şekilde anlatmaktadır:

Karnımdakini doğurmak istemiyordum. İlaç buldum. Bir gece sabaha karşı, tan yeri ağarırken pencereyi açarak Allah'a yalvardım. Biliyorum, yaptığım günah. Fakat doğuramayacağım. Beni affet. Birden ellerim titredi ve ilaç şişesi düşerek kırıldı. Allah'ın işareti bu diyerek Hamdullah'ı doğurmaya karar verdim (Ağaoğlu, 1967: 34; Serarslan, 1995: 11).

Ülfet Hanım sevgi dolu bir kadındır. Hamdullah Suphi, annesinin insanlara karşı olan sevgisini bir anısında anlatmaktadır. Hamdullah Suphi, annesine okuduğu bir gazetede bir tabur askerin donmuş bir göl üzerinden geçerken buzların altında kaldığı haberini söyler. Annesi bunu duyunca “Eyvah!” diye bir çığlıkla irkilir. Annesinin canevinden vurulduğunu gören Hamdullah Suphi, onu yatıştırmak için “Anneciğim yanlış anladın, buzlar altında kalan Türk taburu değil, Rus taburu...” der. Bunun üzerine annesi: “Olsun evladım. Sen daha baba olmadın, evlat sevgisini belki bilmezsin. Ben dünyadaki bütün çocukların annesiyim” diye cevap verir (Kocamemi, 2009: 92-93).

Hamdullah Suphi'ye annesi çok düşkündür. Bir sohbette annesinin sevgisini ve fedakârlığını şu şekilde ifade eder:

...Ankara'ya ilk gidişim. Annem arkamdan koşup geldi. Nereye gidersen git, seni bırakmam, peşindeyim dedi. Bir odanın içindeydik. Bana her türlü ihtimamı gösterdi. Zira Ankara'da Milli Mücadele başlangıcında oturmaya değer bir oda yoktu. Yemeğimi pişirdi, çamaşırlarımı yıkadı.

Vefatından sonra, ona pek güzel bir mezar yaptırıldı. Bir hırsız bu mezarı çaldı, götürdü.

Annem, Ankara'nın bir ufak evinde, bize ayrılan tek odasında aşkla yemek pişirmesini, tahta silmesini, kalbinde çocuklarına karşı yer tutan bu sevdâyı nereden alıyordu?

Biliyordum ki sevgi, yaradılışla birlikte gelir. Sonra Peygamberimizin, cennet annelerin ayakları altındadır sözü vardır. Annelerin rızalarını ve hayatımız boyunca onları memnun ederek dualarını almak, saadetimizin kırılmaz ve daima uzayan bir zinciridir (Ünver, 1967: 9).

Hamdullah Suphi, annesine karşı duyduğu derin hislerini “Annemin Derdi” adlı bir şiir yazarak dile getirmiştir. Bu şiirin bir bölümü şu şekildedir:

Melül içinde yanan kalbi, bi-niyazü emel
Fenaya terk eden en eski bir mesâ-yı Aden
Melâl içinde yanan kalbe bir huzura bedel
Derin, feci, acı bir hiss-i intihâ getiren

Bir akşamüstü, yazın bundan altı yıl evvel
Yanımda ye's-i muhiata karşı mest-i âlem
Yanımda başka bir akşam kadar hazin annem... (Çaltık, 1997: 8).

Hamdullah Suphi, annesinin son dakikalarında yanında olamadığı için çok üzülür ve bu üzüntüsünü bir makalesinde şu şekilde dile getirir:

Annemi kaybettiğim gün Bükreş'teydim. Ona son vazifemi yapamadım. Üzerine mutlak inzivayı getiren toprak perdesi çekildiği vakit, ben başucunda değildim... Ben, o gün toprağa birkaç damla yaş dökemedim, bu imkândan mahrumdum. Bu olay içimde şifa bulmaz bir keder, bir yara olarak kaldı... (Tanrıöver, 1956: 802).

4.2.2. Hamdullah Suphi'nin Doğumu ve Yetiştği Çevre

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in hüviyet (nüfus) cüzdanındaki künyesi şu şekildedir:

Adı	: Hamdullah Suphi Bey
Babasının Adı	: Ölü - Abdülatif Suphi Paşa
Anasının Adı	: Havva Hanım
Doğum Yeri	: İstanbul
Doğum Tarihi	: 1301 (1885)
Dini	: İslâm
Medeni Hâli	: Ayşe Saide Hanım ile evlidir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in annesinin adı Ülfet'tir. Nüfus cüzdanındaki "Havva" ismi o zaman adet yerini bulsun diye yazılmış bir isimdir (Baydar, 1968: 37-38).

Abdülatif Suphi Paşa'nın en küçük çocuğu olan Hamdullah Suphi, 1885 yılında İstanbul'da doğar. Hamdullah Suphi, henüz bir yaşında iken babası Abdülatif Suphi Paşa vefat eder ve yetim bir çocuk olarak kalır.

Abdülatif Suphi Paşa'nın ölümü, özellikle küçük yaştaki çocuklarını çok zor durumda bırakır. Çocukların, yetim maaşlarından başka bir gelirleri yoktur. Hamdullah Suphi, kışın İstanbul'daki konakta; yazın ise Çamlıca'daki köşkte oturmaktadır (Moralı, 1969: 71).

Hamdullah Suphi'nin içinde büyüdüğü babasına ait olan konak, âlim ve ediplerin büyük itibar gösterdikleri bir yerdir. Bu itibara, Abdülatif Suphi Paşa'nın

siyasi olaylara, edebiyata ve ilme olan merakı sebep olmuştur. Konak, doğulu ve batılı âlim ve seyyahların uğrak yeri hâline gelmiştir (Ülger, 2007: 95-96).

Hamdullah Suphi'nin çocukluğunun geçtiği Horhor'daki konak, büyük bir konaktır. Konağın kapısı ve merdivenleri geniştir. Her katında büyük salonları ve odaları bulunur. Konağın içindeki eşyalar ve konağın dekoru çok güzeldir. İçerisinde Avusturya, Fransız, İtalyan goblenleri, duvarlarında tanınmış hattatların yazıları ve Batı ressamlarının tabloları bulunmaktadır. Konağın yer döşemesinde Türkistan, İran, Hint ve Anadolu halıları serilidir (Ağaoğlu, 1998: 203).

Hamdullah Suphi, ilköğrenimini Kısıklı, Altunizade ve Numune-i Terakki'de tamamlar (Baydar, 1968: 38). Ortaokulu ve liseyi ise Galatasaray Sultanîsi'nde okur. Hamdullah Suphi, Galatasaray Sultanîsi'ne 1895/96 yılında, ortaokul 1. sınıf, 1. şube, 2. kısma öğrenci olarak girer. Öğrenci numarası ise 409'dur. Sultanîdeki eğitim yılları 1895/96-1904 arasındadır.

Galatasaray Sultanîsi'nden mezun olabilmek için, hem Türkçeden hem de Fransızcadan mezuniyet sınavını geçmek gereklidir. Bu sınavların ikisinde de başarılı olanlar "Galatasaray Mezunu" olurlar. Yalnız Türkçeden veya yalnız Fransızcadan son sınıftaki öğrenciler bitirme sınavlarına girmekte ve başarı sağlayanlara da "Ehliyetnâme" verilmektedir. Hamdullah Suphi, 1904 yılında Türkçeden bitirme sınavlarında başarılı olduğu için, Galatasaray Sultanîsi mezunu olamamış, sadece Türkçeden "Ehliyetnâme" almıştır.

Galatasaray Sultanîsi evraklarında şu ibare bulunmaktadır: "409 Hamdullah Suphi ve 542 İsmail Kenan Efendiler Türkçe kısmından imtihan verdiklerinden, Fransızca ve İlimler kısmından da imtihan verdikleri takdirde diploma almaya hak kazanacaklardır." Türkçeden veya Fransızcadan ehliyetnâme alan bir kişi, daha sonra diğer dilden de bitirme sınavına girebilmektedir. Bu sınavda başarı sağladığı takdirde, elindeki ehliyetnâme geri alınmakta, yerine "Galatasaray Mezuniyet Diploması" verilmektedir (Tevetoğlu, 1986: 28-31).

Hamdullah Suphi, küçük yaşlardan beri okumayı çok seven bir kişidir. Yeğeni Seniha Sami Moralı, çocukluk yıllarında amcasının okuma sevgisini makalesinde şu şekilde anlatmaktadır:

Yaz tatillerinde, bizim yalıda uzun müddet misafir kalırdı. Amcam olduğu halde benden ancak bir yaş büyüktü. Kalabalık ve neşeli bir aile idik. Akraba çocukları ile toplandığımız zamanlar, türlü oyunlar oynardık. Fakat Hamdullah oyunlarımıza katılmazdı. Bir köşeye çekilir, okur yahut düşünürdü. Babamın pek zengin kitaplığından, benim kitaplığımdan istifade ederdi. Babamın muntazaman aldığı Le Temps gazetesini merakla okurdu. Halamın, bizimkine bitişik yalısına misafir gittiğimiz bir gün, baktık ki Hamdullah, kitap elinde, arkamızdan geldi. Kısa bir misafirlik için bile elinden bırakmaya kıyamadığı kitap, Lamartine'nin Türkiye Tarihi idi... (Moralı, 1969: 71-72).

Galatasaray Sultanîsi'nden arkadaşı olan Abdülhâk Şinasi'nin anlatımıyla Hamdullah Suphi:

Hamdullah Suphi, hassas, şair ve düşünür olan ve ta okulda bulunduğu zamandan beri ruha heyecan veren fikirleri seven, sözleriyle genç kalplere muhabbet ve hürmet telkin etmeyi bilen, daha hisli bir hayata atılmak cesaretini hissettiren ve başarılı olmak ümidini veren, kalplerin hararetlerini arttıran, ruhları yükselten, sözün kısası asil bir musiki etkisi yapan üstatların soyundandır (Hisar, 1930a: 19).

Hamdullah Suphi, 1905 yılında Reji İdaresi'nde tercüme servisinde ilk görevine başlar. Daha sonra çeşitli okullarda öğretmenlik yapar ve Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde ders verir. Burada Profesör olur, 1913 yılında ise Edirne'deki Bulgar zulmünü dünyaya anlatmak için seçilen heyette görev alır. Fecr-i Ati grubu içinde şair ve eleştirici yazar olarak Türk edebiyatına girer.

Hamdullah Suphi, Cemal Paşa tarafından Suriye'ye gönderilir. Cemal Paşa, Halide Edip Adıvar'ı da Hamdullah Suphi ile beraber görevlendirir. Hamdullah Suphi'nin görevi; Türkleri sevmeyen Suriyelilere ve Araplara Türklüğü, Türk kültürünü tanıtmak ve sevdirmeye çalışmaktır. Hamdullah Suphi ve Halide Edip Adıvar'ı bu görevde iken, öğle yemeğine davet eden bir ailenin küçük kızı Münevver Ayaşlı, bu yıllarda tanıdığı misafirlerini şu şekilde tarif etmektedir:

Hamdullah Bey'in güzelliğini, hanımlar pek beğenirler ve onu çok enteresan bulurlardı. Son zamanlarda olduğu kadar saçları bembeyaz değilse bile, daha o zamandan Hamdullah Suphi Bey'in saçlarına ak düşmüştü. Saçlarının biçimi ve kesimi yine aynı idi. Saçları ortadan ayrılmış ve iki perçem alnına düşmüştü. Halide Edip Hanım, her zaman olduğu gibi, yine güzel, şık ve zarıftı (Ayaşlı, 1973: 89).

İstanbul, İngilizler tarafından işgal edilir. İngilizler, Türk Ocaklarını bir tehlike olarak görmektedir. İngiliz gazeteleri, Türk Ocağı'na "Asya Kundakçıları" diyerek ortamı germektedirler. Türk Ocağı'nın Beyazıt'taki binasının kapısına iki İngiliz asker nöbetçi olarak konulur ve binanın hemen boşaltılması istenir. Bunun üzerine Hamdullah Suphi, Türk Ocağı için yeni bir bina bulur; fakat kısa bir süre sonra İngilizler burayı da

basar. Baskınla birlikte, İngiliz işgali oldukça Türk Ocaklarının çalışmasına imkân olmadığı açıkça anlaşılır.

Hamdullah Suphi, 16 Mart 1919 tarihinde İstanbul'dan Anadolu'ya kaçmak için, harekete geçer. İngilizler, Malta'ya sürmek için Hamdullah Suphi'yi aramaktadır. Bu sırada Hamdullah Suphi'nin eşi Saide Hanım ilk çocuğuna hamiledir. Hamdullah Suphi, Milli Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya gider. (Develioğlu, 1967: 13).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte çok üzücü olaylara şahit olur; fakat aynı zamanda Anadolu'da işgale karşı tepkiler artmaya başlar ve Milli Mücadele'nin belirtileri ortaya çıkar. Hamdullah Suphi bu durumu, son Meclis-i Mebusan Meclisi'nin gizli oturumunda "...Dağınık sürüye yol gösterebilecek çoban yıldızı, milli bir ümit halinde Anadolu topraklarının üzerinde yükselmiştir" şeklinde ifade etmektedir.

Hamdullah Suphi, kendisini tutuklamak için arayan yerli ve yabancı polisleri izini kaybettirerek bir arkadaşına sığınır ve buradan Anadolu'ya geçmek için harekete geçer. İstanbul'dan ayrılacağı için kalbi hüznle dolmuş, bu hüznü durumu zihninde şu şekilde geçirmiştir: "Tekrar avdet edebilecek miyim? Onun sokakları içinde bir daha dolaşmak bana nasip olacak mı? Yoksa... yoksa... bu ayrılış, geri dönmeyen bir yolculuğun başlangıcı olmasın." (Akder, 1966: 754).

Hamdullah Suphi, gerçek yerini ve kişiliğini milli edebiyat akımı ve Türk Ocağı kadrosunda bulmuştur. Ayrıca, Türk dünyasında büyük bir ün kazanan hatiptir. 35 yaşında Milli Mücadele'ye Antalya Milletvekili olarak katılır. Bu arada, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü görevini yapar. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilir. Mehmet Akif Ersoy'un yazdığı, İstiklâl Marşımızın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabulü için büyük çaba sarf eder (Kocamemi, 2005: 99-100).

Hamdullah Suphi, 1932 yılında Türk Ocaklarının kapatılmasından kısa bir süre sonra büyükelçilik göreviyle Bükreş'e tayin edilir. Bükreş'te on üç yıl büyükelçilik görevinde bulunur. 1944 yılında konferanslar vermek üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne gider. Amerika Birleşik Devletleri dönüşünde, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin Yedinci Büyük Kurultayı'na katılır. Kurultayda parti delegelerinin sert eleştirilerine maruz kalır ve bu sert eleştiriler sonucunda CHP'den istifa eder.

Hamdullah Suphi, Demokrat Parti'nin kurucularını, özellikle Celal Bayar'ı kuvvetli bir şekilde savunur. Demokrat Parti'nin kuruluşunu da yazılarıyla destekler. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti (DP)'den bağımsız aday olmayı kabul eder ve İstanbul Milletvekili olarak seçilir. 1957 yılında Demokrat Parti'den de ayrılır ve Hürriyet Partisi'ne geçer. 1957 yılındaki seçimlere Hürriyet Partisi'nin milletvekili adayı olarak katılır fakat milletvekili seçilemez. Bu başarısızlık karşısında siyasi hayatı da sona erer (Başar, 2004: 74; Ağaoğlu, 1967: 37).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, hayatında politikada büyük yükselişler gösterememiştir. Bu durumun nedeni yetersizliği değil, yaradılış karakterindeki doğruculuğu, en tehlikeli zamanda kendi aleyhine ve en korkunç sonuçları doğurabilecek durumda da olsa doğruyu söylemekten çekinmemesidir (Reel, 1967: 46).

Ord. Prof. Dr. A. Suheyl Ünver'e göre Hamdullah Suphi: "Grammerine uygun konuşan, güler yüzlü, sevimli ve canlı bir gençtir. Kullandığı ifadeler çok güzeldir ve konferansları çok can alıcıdır." (Ünver, 1967: 8).

Hamdullah Suphi, dostlarına çok vefalı ve çevresine yardımda bulunan bir kişidir. Son günlerinde ise büyük bir acıyla sarsılır. Bu sarsıntının sebebi, oğlunun birini kaybetmesidir. Bu olaydan sonra kendi dünyasına çekilir (Tek, 1967: 7).

Hamdullah Suphi'ye "Tanrıöver" soyadını Mustafa Kemal Atatürk vermiştir. Hamdullah Suphi'nin sülalesinin aldığı soyadı "Kocamemi"dir. Hamdullah Suphi, "Tanrıöver" soyadını almasını bir anısında şu şekilde anlatmaktadır:

Sofrada idik, Atatürk bana sordu: «Hangi soyadı aldın?» Cevap verdim. «Eski bir aile ismimiz vardır. Kocamemi...»

Atatürk, «Memi»nin «Memo» ve «Memiş» gibi, Arapça «Muhammed»den geldiğini söyledi ve ekledi: «Ben sana tam Türkçe bir isim vereyim, Hamdullah'ın tercümesi: Tanrıöver...»

Atatürk, bu ismi kendi eliyle bir kâğıda yazdı, kâğıdı sofranın üstünde duran gümüş bir tasın içine koydu. Bana «Her ikisini yadigârım olarak sakla» dedi (Baydar, 1968: 284).

Hamdullah Suphi, Milli Mücadele yıllarında etkin olarak görev yapar. Mustafa Kemal Paşa ile ilgili bir anısı şu şekildedir:

İnönü zaferlerinden birisi için Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'yı tebrik eder ve bir telgraf çeker. Bu telgrafta «Milletin mâkus talihini yendiniz» diye çok meşhur olmuş bir cümle kullanılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'ya zafer haberi geldiğinde ben yanında idim. Bana döndü ve İsmet Paşa'ya bir tebrik telgrafi çekelim, dedi. Telgrafi ben yazdım ve yolladım. Mustafa Kemal Paşa yazılan bu telgrafi görmedi bile (Ayaşlı, 1973: 101).

Hamdullah Suphi, Bursa'yı Yunanlılar işgal ettikleri zaman Erkan-ı Harbiye'den hesap soracak, Sakarya'da iş sıkıştığı zaman ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin karşısına çıkıp “Reisimizin bir defa yanılmamış olan muhakemesini terazinin kefesine koymak zamanı gelmiştir” diye bağırarak kadar medeni bir cesarete sahiptir (Gürkan, 1966: 2).

Hamdullah Suphi'nin hayatında Namık Kemal'in ayrı bir yeri vardır. Hatta Namık Kemal'i manevi babası olarak görmektedir. Bu görüşünü: “...Benim, manevi babam, velinimetim, kalbimde asil ve semavi ne yaşıyorsa, kendisine borçlu olduğum Büyük Namık Kemal” şeklinde ifade etmektedir. Hamdullah Suphi, Türk vatanını ve milletine olan sevgisini Namık Kemal'e borçlu olduğunu anılarında belirtir. Namık Kemal'e olan duygularını ise şu şekilde anlatır:

...Bir gün, son zamanlarda Bükreş'te iken masanın üzerine Namık Kemal'in resmini taşıyan bir pulu, memleketten gelen bir mektubun üstünde seyrettim. Bu benim, en mesut olduğum günlerden biridir. Mahallemde öksüz bir çocuk olarak ilk senelerimi geçirirken, bu büyük vatan ve ihtilal şairi, akşam saatlerinde cebimdeki deftere geçen sesiyle bana nasihat etti, yol gösterdi. Onu babamdan daha yakın bir manevi babam, velinimetim diye saydım ve sevdim (Tevetoğlu, 1986: 197).

Hamdullah Suphi, bayramların kutlanması çok sever; fakat günden güne bayramların kutlanmasında bir değişimin olduğunu belirtir. Bir bayram anısını ise şu şekilde anlatır:

...İhtiyar bir nine her bayram elini öptüğüm vakit, «Allah seni geçen seneleri yetiştirdi» derdi. Biz, nice seneler diye geçen seneler diyor diye kendi aramızda bu hataya karşı gülerdik. Bir gün ona sordum:

- Nine, niçin nice senelere demiyor, geçen senelere diyorsun?
- Evladım, şimdiki bayramlarımız geçmiş zamanların bayramlarına benzemiyor. Size dua ediyorum ki geçmiş bayramlar gibi bayramlar göresiniz...

Acaba İslâm âlemi için istediğimiz o geçmiş bayramlar tekrar avdet etmeyecek, acaba mahzun ufuklarımızda o eski, mesut hilal-i îyd bir daha doğmayacak mı? (Tanrıöver, 1913: 67).

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in biri İstanbul'da, diğeri ise Ankara'da olan iki tane evi bulunur. İstanbul'daki evinin ücretini taksitle Reasürans Şirketi'ne, Ankara'daki evinin ücretini ise taksitle Tecim Şirketi'ne öder. Bükreş büyükelçisi iken bu evlerinin taksitlerini ödeyebilmek amacıyla, kendi maaşından biriktirdiği 8.000 (sekiz bin) Lira kadar bir parayı Türkiye'ye göndermek ister. Romanya Milli Bankası'ndan bu paranın nakli için izin alır, fakat Türkiye Maliye Bakanlığı tarafından olumlu bir cevap verilmediği için parayı Türkiye'ye aktaramaz.

Hamdullah Suphi, bu iznin verilmesi için 13 Şubat 1939 tarihinde resmi bir yazı yazar. Bu yazısında içinde bulunduğu durumu ve gerekli iznin Maliye Bakanlığı tarafından verilmesi hususunu ifade eder (T.C. Başbakanlık Devlet Arşiv Hizmetleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 30.1-60.367.6).

4.2.3. Öğretmenlik Hayatı

Hamdullah Suphi'nin ilk mesleği öğretmenliktir. Ayasofya Rüştîyesi'nde birkaç ay çalıştıktan sonra Darülmuallimin'e, Darülfünun'a, Bahriye Mektebi'ne ve Darülbedayi'ye öğretmen tayin edilir (Tanrıöver, 1957: 483).

Hamdullah Suphi, ilk önce Ayasofya Rüştîyesi'nde "Kitabet ve Fransızca", daha sonra Darülmuallimin'de "Edebiyat ve Fen Terbiye", nihayet Darülfünun'da "Estetik" öğretmenliğine tayin olunur. Halit Ziya Bey kendi yerine Hamdullah Suphi'yi geçirirken, Darülfünun'daki bu kürsü ile beraber bir de kitap bırakır (Eugene Veron'un L'estetik adlı kitabı). Hamdullah Suphi, yalnızca bu kitaptan derslerini anlatmaya razı olmaz, daha sonra önemli bir yenilik olarak bu dersi "Türk ve İslâm Sanayi Nefisesi" kürsüsü haline getirir.

Hamdullah Suphi, okulda vermiş olduğu derslerin yanında fırsat buldukça öğrencilere konferanslar da verir. Ders anlatımı kitabî değil, düşünme yetisi ve gücünü ortaya çıkarıcı niteliktedir (Hisar, 1930b: 19).

Hamdullah Suphi'ye 1909 yılında, Maarif-i Umumiye Nezareti'nden bir mektup gelir. Mektupta; Maarif Nazırı Celâl Bey, Sultan Reşat'a kâtip olarak tayin edilen Uşakizade Halid Ziya Bey'in yerine, Darülfünun'da Hikmet-i Bedayi dersini okutmak için Hamdullah Suphi'nin tayin olduğu yazmaktadır. Bu atama yazısı üzerine

Hamdullah Suphi, Maarif Nazırlığı'na gider ve Maarif Nazırı ile görüşür. Maarif Nazırına, bu dersi okutmak için hazır olmadığını söyler. Maarif Nazırı, en iyi seçimi yaptıklarını ve Hamdullah Suphi'nin bu dersi okutmaya layık olduğunu söyler ve görevi kabul etmesini ister.

Hamdullah Suphi'ye tam üç defa daha bu davet mektubundan gelir. Dördüncü mektupta ise Maarif Nazırının yazısının yanında, bir de Süleyman Paşa'nın oğlu Sami Bey'in de yazısı bulunmaktadır. Bu mektuptan sonra Hamdullah Suphi, görevi altı aylığına ve vekil olarak yapmayı kabul eder. Dersi işlerken de, Maarif Nazırlığı'ndan bir müfettişin de dersi dinlemesini şart koşarak görevine başlar. Altı ay sonunda müfettiş ile birlikte bir sınav yapacağını belirtir. Bu sınavdan elde edilen sonucun durumuna göre asaleten atanmak istediğini söyler (Tanrıöver, 1957: 484).

Hamdullah Suphi'nin Darülfünun'daki öğretmenliği zamanında derslerine girdiği öğrenciler arasında; Reşat Nuri Güntekin, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Burhanettin Develioğlu gibi önemli isimler de vardır.

Hamdullah Suphi, ünlü eğitimci İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Darülmüallimin öğretmenliğinden, Darülfünun öğretmenliğine geçmesine de yardımcı olur. Kendisi tarafından okutulmakta olan Fenn-i Terbiye dersini de, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na bırakır (Başar, 2004: 73).

Burhanettin Develioğlu hatırasında, öğretmeni Hamdullah Suphi'nin ilk derste neler anlattığını şu şekilde ifade etmektedir:

Aziz arkadaşlar, Hikmeti Bedayi nedir? Hikmeti Bedayi'nin diğer ismi Felsefe-i Hüsn, yani güzellik felsefesidir. Hikmeti Bedayi'nin ne olduğunu anlamak için önce güzelliğin ne olduğunu anlamaya muhtacız.

...Etrafınızda daima güzel bir yüz, güzel bir levha, güzel bir söz, güzel bir fikir, güzel bir huy denildiğini işitirsiniz. Bu kadar ayrı birtakım şeylere aynı sıfatın verilebilmesi için, onlarda müşterek bir hassanın olması icap eder. İşte biz bu müşterek hassayı güzel diye tarif ve tasrih ediyoruz (Develioğlu, 1967: 10).

Hamdullah Suphi, sadece Hikmet-i Bedayi derslerindeki sözlü anlatımlarıyla kalmaz, öğrencilerine Türk güzel sanatları hakkında konferanslar verir ve fırsat buldukça da müzelere, camilere götürür.

Burhanettin Develioğlu, 1910 yılında Edebiyat Fakültesi'nde Hamdullah Suphi'nin dersini boykot etmeye çalışan öğrencilerin boykotlarını nasıl engellediklerini de şu şekilde anlatmaktadır:

Bir gün haber aldık ki bizden bir sene ileride olan Edebiyat Fakültesi üçüncü sınıf öğrencileri, Hamdullah Suphi Bey'in dersine girmeyecekler. Yunan ve Roma heykeltıraşlık sanatından bahseden Hocamız, onlara klâsik devre ait çıplak kadın heykellerinin resmini ders esnasında göstermiş, öğrenciler bu hareketi gayri ahlâki bulduğu için hep beraber derse girmeme kararı almışlar. Bunu duyar duymaz Reşat Nuri, İsmail Sıdkı, İ. Hakkı Gazali ve ben ön ayak olarak sınıfımızdan otuz kişi kadar toplanarak ders saatinden önce üçüncü sınıfın sıralarını doldurmuştuk. Bu suretle boykotun gerçekleşmesine engel olmuştuk. Bu olay Hamdullah Suphi Bey'i çok üzmüştü; fakat bizim gösterdiğimiz sevgi ve takdir hareketi kendisini bir hayli teselli etmiş bulunuyordu (Develioğlu, 1967: 11-12).

Hamdullah Suphi, Darülfünun'da Hikmet-i Bedayi derslerini eskiye göre farklı bir yaklaşımla anlatır. Daha önceleri Hikmet-i Bedayi dersi, yalnızca Fransızcadan çeviri bir kitaptan ve Batı sanatı ön planda tutularak işlenmektedir. Hamdullah Suphi, öğrencilerine Batı sanatının yanında, Doğu sanatını da anlatır. İslâm medeniyeti çerçevesi içinde oluşan Türk, Arap, İran ve Müslüman Hint sanatlarını da inceler ve bu eserler hakkında öğrencilerine bilgiler verir. Derste anlattığı sanat ruhunu, İstanbul'un çeşitli semtlerindeki sanat eserlerine geziler yaparak pekiştirir. Bu gezilere, Darülfünun'un başka şubelerinden de yüzlerce öğrencinin katıldığı görülür (Moralı, 1969: 72).

Hamdullah Suphi, Muallim Mektebi'nde de öğretmenlik yapar. Türk Ocağı'ndaki faaliyetlerinden dolayı bir gün Muallim Mektebi'nin müdürü ve müdür yardımcısı, Hamdullah Suphi'yi çağırarak, şunları söylerler:

Haber alıyoruz. Siz Türk Ocağı'na devam ediyor ve orada çalışıyormuşsunuz. Unutmayınız ki sınıflarımızda Osmanlılığı teşkil eden bütün unsurların çocukları vardır. Rumlar vardır, Ermeniler vardır ve saire. Size verdiğimiz aylık ise, Osmanlı unsurlarının hükümete verdikleri vergiden çıkıyor. Rica ederiz, Türk Ocağı'na devamdan vazgeçiniz (Tanrıöver, 1931: 26).

Hamdullah Suphi, bu uyarıya istinaden Türk Ocağı'ndan vazgeçmez. Öğretmenler odasına giderek istifa dilekçesini yazar ve Muallim Mektebi'ndeki görevinden ayrılır. Tanrıöver, istifa etmesini ve istifa olayının ardından gelişenleri şu şekilde ifade eder:

Bir şey demeden ayrıldım, muallimlere mahsus odaya girdim. İstifanamemi yazdım, getirdim, masanın üzerine bıraktım. İstifa ettim. Türk Ocağından değil, muallimlikten. O

zaman ekmeğimi yalnız muallimlikten alan bir adamdım. Benim hareketim tesirsiz kalmadı, mücadele büyüdü. Müdür yardımcısını istifaya davet ettiler. Anadolu'nun ve Rumeli'nin her bucağından gelen çocuklara, Türk milletinin hürmet ve aşkını telkin etmeye devam ettim (Tanrıöver, 1931: 27).

Hamdullah Suphi, yaptığı çeşitli görevlerden sonra, kendisini en çok bağlayan mesleğin öğretmenlik olduğunu belirtir. Öğretmenlik mesleği hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

Herhangi bir büyük fikir, yayılmak, kalplerde yer kazanabilmek, sevda ve iman haline geçebilmek için öğretmen tarafından benimsenmeye muhtaçtır. Talihli fikirler, yararlı olan fikirler, öğretmen zümrelerinin yeni nesle anlattığı, kabul ettirdiği ve sevdirdiği fikirlerdir.

Kendi misyonunu duyan öğretmen, mesleğinin adını söylerken ne kadar gurur duysa haklıdır. İstikbali o yoğurur, o biçime koyar, o kurar. Bu meslek maddi refahı vermez.

Bu meslek, on binlerce evladı olan mübarek bir meslektir. İmzasını hatırlamadığınız bir eski öğrenciniz, memleketin görmediğiniz bir köşesinde sizin ikinci bir nüshanızdır.

Orada ışığınızı tekrar eder, daha mutlu bir yarının mahsullerini verecek tohumlarınızı, genç vicdanların bakir topraklarına o dağıtır, durur. Bir iken bin olursunuz, binler yüz binler olur. Fâni kalıcılık yolunu bulmuştur.

Misyonunu duyan öğretmenin üzerine ayağını bastığı toprak derhal büyülür. Oraya, misli görülmemiş bir bereketin damlalarını taşıyan yağmurlar yağmıştır. O topraklara genç, dinç, feyizlerle dolu, yeni bir hayata imkân veren sihirli bir güneş vurmuştur.

Viran köşe imar edilmiş olacak, çöl bahçeye dönecek, ruhlar cins cins esareten kurtulacak ve o toprak yeni, mesut ve haysiyetini koruyan bir hayata kavuşacaktır; çünkü oraya hakiki bir öğretmen gelmiştir.

Vezirim diyen adam; kendine has sevda ve imanla donatılmış öğretmenim dediği vakit duyduğu güvenden, haysiyetten ve gururdan daha fazla bir şey duyamaz. Misyonunu duyan öğretmen, yeni devirlerin müjdecisidir. O da bir peygamberdir. Kalbinin meşalesi, bir neslin gözüne ve ruhuna sarılmış ne kadar karanlık varsa hepsini yakacaktır.

Bu fikirlerle, memleket ve dünya buhranlarının beni öğretmenlik hayatından ayıran acı sebeplerini, kendi içimde hiçbir zaman affetmedim. Öğretmenlik hayatına tekrar döneceğim günü, son ömrümün elde edebileceğimin en büyüğü olarak bekliyorum (Baydar, 1960: 198).

4.2.4. Evlenmesi

Hamdullah Suphi, Saide Hanım ile 1915 yılında, Türk Ocağı'nda tanışır. Saide Hanım, güzel şiir okumasıyla Hamdullah Suphi'nin dikkatini çeker. Saide Hanım, İsfendiyaroğullarına ve Ramazanoğullarına mensuptur. Saide Hanım'ın babası,

İsfendiyoğullarından Doğancı Ahmet Paşa, annesi ise Ramazanoğullarından Piri Mehmet Paşa'nın kızı Banu Hanım'dır (Moralı, 1969: 73).

Milli Mücadele yıllarında çok genç olan Saide Hanım, çevresinde keskin zekâsı ile tanınmaktadır. Saide Hanım, etrafındaki kişileri zarafeti, hoş sohbeti ve parlak muhakemesi ile etkilemektedir (Esin, 1967: 22). Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Ayşe Saide Hanım 1917 yılında evlenir. Saide Hanım, evliliğini 17 yaşında yapmıştır ve 1900 yılı doğumludur.

1915 yılında, Çanakkale Savaşı'na katılmak için gönüllü olan liseli ve üniversiteli gençler cepheye gönderilir. Türk Ocağı, vatansever ve kahraman gençler onuruna bir müsamere düzenler. Bu müsamere gecesinde, Saide Hanım, çok dokunaklı ve akıcı bir sesle Şair Mehmet Emin Bey'in bir şiirini okur. Hamdullah Suphi 30 yaşında iken Saide Hanım'a gönül verir (Tevetoğlu, 1986: 78).

Bu sırada Hamdullah Suphi Bahriye Mektebi'nde öğretmenlik yapmaktadır. Bahriye Nazırı Cemal Paşa, hem Hamdullah Suphi'yi hem de kızın ailesini tanımaktadır. Yeni evlenmiş olan gençlerin başka bir yerde balayına çıkmalarını uygun görür ve balayı için iki ay izin verir. İzin verilmesi üzerine Hamdullah Suphi ve eşi 1918 yılında Almanya'ya gider. Almanya'ya gittikten sonra, Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla yollar kapanır ve ancak on bir ay sonra yurda dönebilirler (Baydar, 1968: 42).

Abdülhâk Şinasi Hisar, Hamdullah Suphi'nin nikâh törenini şu şekilde anlatmaktadır:

Hamdullah Suphi, nikâh merasimine Ocak münasebetiyle olan dostlarını ve beş yüz kişiyi davet etmişti. En mütena odada büyük kardeşi Sami Bey'le diğerleri oturuyorlardı. Diğer davetliler, odaları ayakta durmak şartıyla doldurmuşlardı. Kendileriyle meşgul olacak kimse yoktu. Ekserisi birbirini tanımıyor ve adeta buraya neden gelmiş olduklarını birbirlerinden soruyorlardı. Mütarekeden evveldi, şeker yoktu. Garsonlar sakarinli çay vermeye başladılar. Hâlbuki saat on iki veya birdi. Yemek saati, çay saati değil. Hamdullah biraz perişan, misafirler arasında dolaşüyor, eller sıkıyordu (Rado, 1966a: 9).

4.2.5. Büyükelçiliği

Atatürk, kurulan yeni Türkiye Devleti'nin milli sınırları dışında kalan Türkler için, siyasi birlik yerine kültür birliğini savunarak, siyasetini bu doğrultuda oluşturmuştur.

Atatürk, benimsediği bu siyaseti doğrultusunda özellikle Türklerin de yaşadığı ülkelerde görevlendirilen elçileri titizlikle seçecektir (Dağıstan, 2002: 817).

Türk Ocaklarının 1931 yılında kapatılarak Halkevlerine dönüştürülmesi Hamdullah Suphi Tanrıöver'i çok sarsar. Atatürk, bu dönüşümün sebebinin “milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir araya toplanması” olduğunu belirtir. Türk Ocaklarının fiilen kapatılması ile bütün umut ve ideal dünyası yıkılmış olan Hamdullah Suphi için bir süre yurtdışına çıkmak, değişik bir atmosferde yaşamak uygun ve yararlı bir davranış olarak görülür.

Kendisine Kahire, Belgrad ve Bükreş elçilikleri teklif edilir. Hamdullah Suphi, bu üç merkezden Bükreş'i diğerlerine tercih eder. Çünkü Romanya'da özellikle Dobruca ve Besarabya bölgelerinde 350.000'i aşkın Müslüman ve Hristiyan Türklerin bulunduğunu bilmekte; bunlarla ilgilenmeyi, onlara kültür hizmetlerinde bulunmayı, hatta onların Türkiye'ye göç etmelerini sağlamayı düşünmektedir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, 1989: 130; Tevetoğlu, 1986: 204-205).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, geniş tarihi bilgisi, kültürü, güzel konuşması ve açık kalpliliğiyle Romen siyasi ve resmi çevrelerinde büyük sempati toplar. Hükümet ve Kral Sarayı çevresinde yalnız sempati değil, büyük bir güven de kazanır. Romen Hükümeti, Tanrıöver'in, Dobruca'daki Romen vatandaşı olan Müslüman Türklerin ve Besarabya'daki Hristiyan Türklerin yani Gagauzların durumları ile ilgilenmesine, bunların kültür ve okul işlerine karışmasına, eğitimlerinde reform yapılması tekliflerine kızmaz, tam tersine dileklerini yerine getirir. Romen Hükümeti'nin bu tutumu, Türklerin Romen milletinin geleceğine ve çıkarlarına hiçbir şekilde zarar getirmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver sayesinde Romen diplomatlar ile Türk diplomatlar arasında samimi dostluklar kurulması sağlanır (Ülküsal, 1966a: 36).

Hamdullah Suphi'nin katkılarıyla, 17 Ekim 1933'te "Türkiye-Romanya Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması" imzalanır. İmzalanan bu antlaşma, iki ülke arasındaki dostluk havasını geliştirir. Bu gelişme, Türk büyükelçisinin Romanya'daki işlerini kolaylaştırır ve onu daha itibarlı bir duruma getirir.

Hamdullah Suphi bu durumu çok iyi değerlendirir ve bireysel çabalarıyla Bükreş'te büyük bir Türk Mezarlığı oluşturmayı başarır. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda şehit olan 2714 kişiyi kapsayan bu mezarlık, 6 Nisan 1935 tarihinde muhteşem bir törenle açılır. Hamdullah Suphi'nin en önemli hizmetlerinden biri de, Romanya'da yaşayan Müslüman Türk Cemaati'nin Türkiye ile kültürel bağlarının devamını sağlayacak önlemleri almış olmasıdır (Dağıstan, 2002: 820).

Hamdullah Suphi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Romanya ile ilgili birçok diplomatik faaliyette bulunur. 1940-1943 yılları arasında Romen Devleti yöneticileriyle yapılmış olan diplomatik temasların sonucunda:

- Türkiye, savaş dışı siyasetini terk ederek İttifak Devletleri tarafına geçmesi konusunda Almanya ve İtalya'nın yanı sıra, Romen Devleti'nin de baskısına uğrar.
- Bu baskılar başlangıçta sert olmuşsa da, daha sonra savaştaki duruma göre bazen de yumuşak bir biçimde yapılır.
- Diplomatik temaslar çerçevesinde iki ülkenin milli güvenlikleriyle ilgili bilgi alış veriş de yapılır.
- Görüşmeler genellikle dostane bir şekilde sürdürülür.

Bu durum Hamdullah Suphi'nin şu sözleri ile daha iyi anlaşılabilir:

"Türk hükümeti, Romen sorunlarına bundan böyle kendi sorunları gibi bakacaktır. İki dost ulus birbirine tam bağdaşan çıkarlarla tam bağlıdırlar. Türkiye hükümeti, artık, Romanya'nın çıkarlarına zarar verecek sorunlara, konulara karşı açık cephe alacaktır."

Hamdullah Suphi, yapılan bu görüşmelerde Türkiye'nin savaş dışı siyasetinde hiçbir tavizde bulunmaz (Ekrem, 1994: 2521-2522).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, diplomasi âleminde de ün yaratacak kadar usta olduğunu Bükreş Büyükelçiliği'nde, on üç yıl süren görevi esnasında ispat eder.

Türkiye ile Romanya arasında bir çatışma ve çelişmeye meydan vermediği gibi, Roman makamları ile de samimi bir dostluk havasını yürütmede başarılı olur (Reel, 1967: 46).

Hamdullah Suphi, büyükelçilik görevine başlar başlamaz, Gagauzların bulunduğu Besarabya ve Dobruca'daki kasaba ve köylerde günlerce dolaşır ve onların evinde misafir olur. Bu gezilerinde, Gagauzlara Türk olduklarını anlatmaya çalışır. Bu yıllarda Dobruca ve Besarabya'da Türklere ve Gagauzlara ait okul bulunmamaktadır. Dobruca'daki tek yüksek okul "Müslüman Semineri" adındaki medresedir.

Tanrıöver, bu medreseyi ziyaret eder, öğretmen ve öğrencilerle görüşür. Ders ve eğitim programlarını inceler. Bükreş'e döndükten kısa bir süre sonra, Romen Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Seminer Müdürlüğü'ne gelen bir yazıda, Arapça okutulan dini kitapların Türkçe okutulması, Arap harfleri yerine yeni Türk harflerinin kabul edilmesi, sarık ve cüppe yerine ceket, pantolon ve öğrenci şapkası giydirilmesi emredilir. Ayrıca, genel tarih ve özel Romen tarihinden başka, programa Türk tarihi dersi konulması da bildirilir. Bu yıllarda Müslüman Semineri bu emirleri aynen uygular. Yine öğrencilerin isteği ve Tanrıöver'in yardımıyla okula Fransızca dersi konulur (Baydar, 1968: 157).

1931-1944 yılları arasında, Bükreş'te Türkiye Büyükelçisi olarak görev yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Gagauzlara tutkunluğu dillere destandır.

Yaptığı incelemelerde Gagauzların Türk dilini, Türk gelenek ve göreneklerini yitirmemiş olduklarını görür. Yaptığı çalışmalarla onlara Türk olduklarını hatırlatmaya uğraşır ve Türklük bilincini aşılamaaya çalışır. İlk adım olarak, 30-40 Gagauz gencini orta ve yüksek öğrenim için Türkiye'ye gönderir. Yirmi altı tane Gagauz köyü ve kasabasında Türkçe öğretim yapan okullar açtırır. Bu okullara Dobruca Türklerinden öğretmen bulur, Türkiye'den ders kitapları getirtir. Gagauzlar arasında Türkçe eğitim seferberliği başlatır (Şimşir, 1996: 451).

Hamdullah Suphi'nin büyükelçiliği döneminde Romanya, Türklerin uğrak bir yeri haline gelir. Hamdullah Suphi, Romanya'ya gelen her Türk ile ilgilenir ve yemeğe çağırır. Eşi ile birlikte Türk misafirperverliğini mükemmel bir şekilde gösterir.

Romanya'da bulunan bir Türk kadını, Hamdullah Suphi'yi şu şekilde anlatmıştır: "Bükreş'te, okula gider gibi sefarete gider, Hamdullah Bey'den Türklük dersleri alır, heyecan içinde ayrılırdık. Bu gün ne isem, ona borçluyum." (Tek, 1967: 7).

Hamdullah Suphi, büyükelçi olduktan sonra Ankara-İstanbul-Bükreş arasında sürekli mekik dokur. Ankara’da, Hükümetle resmi temaslarda bulunmakta, İstanbul’da sürekli antikacıları dolaşmakta ve Bükreş’teki Türk Sefareti için eski Türk eşyaları toplamaktadır (Ayaşlı, 1973: 93).

Hamdullah Suphi, büyükelçiliği görevi süresince Rumen Sarayı ile iyi ilişkiler kurmuştur. Hatta Romen Hükümdarı Hariciye Nazırlığı aracılığıyla Hamdullah Suphi ile görüşmek istediğini bildirir. Bu görüşme ile ilgili ayrıntıları Hamdullah Suphi, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’na yazdığı 24 Aralık 1934 tarih ve 1045/155 sayılı Bükreş Elçiliği’nden gönderilmiş olan resmi yazısında şu şekilde anlatmaktadır:

4 Aralık 1934 tarihinde Hariciye Nazırı Mösyö Tituleco ve Hariciye Müsteşarı Mösyö Savel Radulesco Saray’dan geri dönerek kralın, çoktan beri beni görmemiş olduğundan bahsettiğini söyledi ve bir görüşme istediğim takdirde kendilerinin memnun olacaklarını bildirdiler. Hatta Titulesco «Hükümdarı ara sıra arayınız, bana sizi sevdiğinden bahsetti» dedi.

Saray Mareşaline hitaben bir mektupla görüşmek için Kralın müsaadelerini istedim. Üç-dört gün kadar avda idiler. Dönüşlerinin ertesi günü saat altıda beni kabul ettiler. (Türk halkının muhaceretinden müteessif olduklarını, o kadar iyi ahlak sahibi, sözüne sadık, vefalı ve intizamlı bir halkın memleketimizden gitmesi bizi çok müteessir ediyor) dediler.

Bu vesileden istifade ederek İstimlâk Kanunu’nun nasıl suiistimal edilerek uygulandığını, her toprak sahibinin bu kanuna göre arazisinin ancak dörtte birinin alınması icap ederken, uygulamada çok defa yarısının alındığını, Kuçuvalak ve Banat Rumenleri lehine yapılan iskân faaliyetinin iyi hazırlanmamış olması dolayısıyla Türklerin evlerine Rumen ailelerin yerleştirildiğini, ekseriyetle iki-üç odadan ibaret olan bir eve diğer bir ailenin yerleştirilmesinin Türk halkının ızdırabına sebep olduğunu... söyledim.

Hatta bu maksatla üç defa Dobruca ve Deliorman havalisinde köy köy seyahat ve telkinatta bulundum. Hareketi durdurmak elimden gelmedi. Çünkü Hükümet Kralının bütün Türk ahalisi lehine her zaman, her vesile ile gördüğüm büyük şefkat ve himaye duygularına rağmen uzak yerlerde mahalli ihtiyaçlar, noksanlar ve şartlar bu pederane düşünceleri tamamen müessir olmaktan men ediyor. Kral «Buna çok müteessifim. Ben zannediyorum ki, eski Türk kanunları Türk halkının tasarruf işlerinde müşkülata uğramasına sebep oluyor» dediler... Kral, Nazır Fransoviç avdet eder etmez bu işi incelemeye memur edeceğini söyledi.

Bahsi Türkiye’de vaki olacak seyahatlerine naklettim. «Daha tarihini tespit etmedim. Fakat ne vakitten beri Cumhur Reisiniz Gazi’yi ziyaret etmek büyük arzumdur. Bu arzumu yerine getirdiğim vakit pek ziyade memnun olacağım» ifadelerinde bulundular.

Keyfiyeti arz eder, saygılarımı sunarım (T.C. Başbakanlık Devlet Arşiv Hizmetleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 30.10-247.668.13).

Hamdullah Suphi, Romanya’da yaşayan Türklerin durumları ile ilgili edinmiş olduğu kanaatlerini, 1949 yılındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi görüşmelerinde şu şekilde açıklamaktadır:

...Ben Balkan sahasında, uzun seneler Türk halkı ile diğer halk kütelleri arasındaki farkı anlamak fırsatını buldum. Romanya toprakları ve bütün Balkan sahası, birçok milletlerin karışık yaşadığı yerlerdir. Bilirsiniz arkadaşlar, en derin acıyı duyarak söylüyorum, o ellerde eski ırk, Fatih ırkı... 21-22 memleketin tarihine karıştırmış olan Türk ırkı... Refah, ilim, vakıf, mektep, kitap, gazete ve cemiyet itibariyle en aşağı tabakayı teşkil etmektedir. Aslı büyük, seciyelerinden hiçbir şey kaybetmemiş, daima efendi, fakat müesseseleri perişan, kendisi perişandır. Neden bilir misiniz? Çünkü uzun zamanlar yalnız yukardan emirle harekete alıştırdığımız için, oralardan devlet çekildikten sonra avare kalmış, şaşkın kalmışlardır. O topraklara başka memleketlerden gelip sığınan unsurlar, Türklerin fevkinde mevkiler tutmuş ve yükselmişlerdir (TBMM Tutanak Dergisi, Birleşim: 52, Oturum: 1, 25.02.1949: 166).

4.2.6. Hitabeti

Hatipliğin, güzel konuşma sanatının ilk ataları kuşkusuz eski Yunanlılarla Romalılardır. Atina ve Roma bu yüksek sanatın geliştiği en verimli iki topraktır. Eski Yunan ve Roma’da en büyük, en önemli, en meşgul insanlar, hayatlarının son demlerine kadar hitabette, güzel konuşma sanatında idman yapmaktan vazgeçmemişler ve dilin, sesin, nutkun gelişmesi yolunda birbirleriyle yarış etmişlerdir. Hitabetle fikir akımlarına yön verilir, devlet yönetilir, kanunlar konur, ayaklanmalar kışkırtılır, ayaklanmalar bastırılır, hatta halk savaşa sokulurdu.

Eflatun demiştir ki: “Hatiplik sanatı, ruhun sevk ve idaresidir. Hatibin en asil meşgalesi ruhun eğilimlerine, heyecanlarına hayat, faaliyet ve yön vermek, ruhun ahengini sağlamak, ruhun yapısına en ince ve temiz dokunmak, vuruş ve hareketlerle titretmektir.” (Tanrıöver, 1987a: 13-14).

Fransızlar hitabeti, edebiyatta güzel, düzgün ve dokunaklı söz söyleyerek karşısındakine fikirlerini kabul ettirme, heyecan verme hüneri ile sesi çok güçlü olmak olarak tanımlar. Hitabet ruhun ses oluşudur. Hitabet, edebiyatın kelimeden, nesirden ve şiirden çok daha zor bir sanat dalıdır; çünkü yaşanan saniyelik, dakikalık bir zamanı, yeni bir anı canlandırır. Hitabet yalnız kelime, satır ve ses değil; duruşa, bakışa, bedene, harekete anlam verdirir.

Hitabetin bir zorluğu da bilince, zihne giden sözlerle, ruha giden sözü birbirinden ayırmaktan veya ayıramamaktan doğmasıdır; çünkü düzenli ve ahenkli de

olsa zihne giden söz konferanstır. Zihnın süzgecinden geçerek veya geçmeden ruha giden söz ise hitabettir (Ziyaoğlu, 1966: 1).

Hitabet, amacı insanları ikna etmek olan bir söz sanatıdır. Dini, askeri, siyasi, hukuki ve akademik olmak üzere de belli başlı beş türü vardır. Genel olarak hitabetin bir toplumda varlığı, gerçekleşmesi, o toplumun söz konusu alanlardaki hayatıyla yakından ilgilidir. Türk hitabeti bu bakış tarzıyla değerlendirildiğinde karşımıza şöyle bir manzara çıkmaktadır:

Dini Hitabet: En eski hitabet türlerinden biri olup, aşağı yukarı her köklü toplumda görülür. Türklerde, Cumhuriyet devrine kadar hutbelerin Arapça söylenmesi, Türkçe olan vaazların ise yazılı olarak zamanımıza ulaşamaması yüzünden, bu hitabet türünün varlığından ve seçkin örneklerinden mahrum bulunmaktadır.

Askeri Hitabet: Üstün yetenekli, iyi ve kahraman bir ordu yetiştirmek isteyen komutanların, askerlerine cesaret ve iman gücü aşlamak amacıyla söyledikleri nutuklardır. Özellikle savaş anında olursa sözlü hitabetin en güzel türüdür. Genellikle erlik ve kahramanlık temaları işlenir. Tam ortamında söylendiği zaman, ruhlarda adeta bir şimşek etkisi gösterir.

Siyasi Hitabet: Daha çok demokratik olan ülkelerde görülür. Bu nedenle siyasi içerikli Türk hitabeti, Türk toplumunda Tanzimat Döneminden sonra kendini göstermeye başlamıştır.

Hukuki Hitabet: Türklerde mahkemelerin tek hâkimli olması, bugünkü gibi mahkemelerde savcının ve avukatların bulunmaması, o devirlerde bu hitabet türünün oluşumuna imkân vermemiştir.

Akademik Hitabet: İlmi toplantılarda veya ilim adamlarını dinlemek için toplanan kültürlü insanların huzurunda söylenen sözlerdir. İlimin çeşitli alanlarında yükselmiş olan seçkin insanlar, dinleyicilerine bilgilerini ve tecrübelerini anlatırlar (Serarslan, 1995: 188-189).

Hamdullah Suphi, şairlikten çekilme kararından sonra, fikri alanda çalışan Türkçü bir kalem ve güçlü bir hatip olarak kısa zamanda şöhrete ulaşır. Gerçekten Hamdullah Suphi, Atatürk hariç tutulmak üzere, gerek meydanlardaki ve gerek Türkiye

Büyük Millet Meclisi'ndeki konuşmaları ile Türk milletinin bugüne kadar yetiştirdiği en büyük hatiptir. Şiiri bırakmasına rağmen şair mizacı her yönüyle hitabelerinde kendini göstermektedir. Topluluk karşısındaki konuşmalarındaki jest ve mimikleri, kendine has ses tonu ve inandırıcılığı ile geniş etki uyandırabilen bir kabiliyete sahiptir. Türk dilinin de bütün inceliklerine hâkim oluşu sebebiyle fikirlerini büyük bir kolaylık ve akıcılıkla sıralayabilmektedir (Ekiz ve Ergül, 1988: 555).

Hamdullah Suphi, kendisiyle yapılan röportajda, hitabette nasıl karar kıldığını şu şekilde ifade eder:

Edebiyatımızda en fakir bulduğum kısım hitabetti. Dini öğütlerle ruhun temizliğinde ve asaletinde fevkalâde etkili olmuş, hatiplerimiz meçhuldür. Ne yazık ki siyasi hitabet de, askeri hitabet de, baro hitabeti de aynı fakr içinde karşımıza çıkıyor. Belki babamdan, büyükbabamdan, tekke hayatında muvaffak olmuş cetlerimden kalma bir istidatla içimde müessir konuşmak arzusunu hâkim buldum ve nazım şekline veda ettim (Baydar, 1960: 197).

Hamdullah Suphi, hitabelerindeki kelimeleri karşısındaki insanların özelliklerine göre belirlemektedir. Halka ve köylü insanlara karşı açık ve sade bir dil kullanmaktadır. Cümleleri kısa ve kolay anlaşılır bir biçimdedir. Hitabet dili kesinlikle İstanbul Türkçesidir. Aydın kesime, okumuş insanlara hitabeti ise çok farklıdır. Cümlelerinde kullandığı sıfatlar çok ve süslüdür.

Hamdullah Suphi'nin nutuklarında, yazılarında en çok kullandığı ve çok sevdiği kelimeler şu şekildedir: İstikbal, mazi, kavî (kudretli, güçlü), harabî, gösterişsiz, istikrar, inhitat (gerileme, çökme), inkişaf (gelişme, ilerleme), ufuk, nihayetsiz, harîm (girilmesi yabancıya yasak olan), inziva, vahdet (birlik), yekpâre, metruk, inhilal (çözünme, dağılma), münevver, idrak, dimağ, kalp, ümit, fikir, mahzun, keder, hüsrân, teessür (etkilenmek), ateş, şefkat, tek, yalnız, ulvî, ilâhî, sefil, uğursuz, tesis, ikâ (yapma, etme), vücuda getirme ve dağınık (Tanrıöver, 1971: 8).

Hitabetin değişik çeşitleri arasında Hamdullah Suphi'yi ülkü hatibi yapan vasıf, hiç kuşkusuz ruhundaki şairlik, hayalindeki enginlik, yaradılıştaki samimilik ve hiç sönmeyen heyecan yeteneğidir.

Bilimsel bir konudan, bir yönetim sorunundan bahsederken bile başka bir âlemin dili ile uzak ümitlerin tesellisini ileten bir dostluk hissiyle konuştuğu çok olur. Genellikle heyecanlı hareketlerdeki düzeni ve konuşmadaki düzgünlüğü kaldıran,

olumsuzlaştıran bir sebep sayılan heyecan, Hamdullah Suphi’de ifade gücünü arttıran bir dokunaklı etki olur. Bundan ötürü Ona en çok yakışan ülkü hitabetidir (Tanrıöver, 1987a: önsöz 21).

Hamdullah Suphi konuşmalarında İstanbul Türkçesinin en güzel örneklerini vermektedir. Hitabelerini, kuyumcu itinası ve bilgin sabrı ile hazırlar. Bunlarda özellikle diksiyon, ses tonu, jest, mimik ve heyecan faktörü en duyarlı ölçüler içinde yerlerini almışlardır. Konuşmadan önce uzun uzun düşünür, provasını yapar, ondan sonra topluluğa hitap eder (Baydar, 1968: 82).

Hamdullah Suphi, nutuklarında cümleleri pürüzsüz kurmaya ve hecelerine de özen göstererek tertemiz söylemeye çok dikkat etmektedir. Nutkunun konusunu önceden hazırlar, sınırlarını çizer, sonra çehresini kalabalığa karşı tutarak, eğilmeden, bükülmeden, kollarının, hatta ellerinin hareketlerini de dik vücuduyla ahenkli bir hale koyarak söyler. Bütün jestleri normal ölçülerin içindedir.

Hamdullah Suphi konuşurken en çok hareket eden başı ve kollarıdır. Vücudu bir büst gibi sabit durur, sağa sola dönmez, öne, arkaya bükülmez. Şiddet ifadesi hayaline doğduğu zaman sağ eli yukarı kalkarak avucunun içiyle dikilir ve o anda gırtlğından en gür sesi çıkar. Üzerinde kuvvetle durmak istediğı fikirleri daima sağ elinin işaret parmağını yukarıya kaldırarak söyler. O anda çehresine bakılınca burnu sivrilmiş, yanakları çizgilerle dolmuş, gözleri ise pırıl pırıldır. Bütün bu dikkat ve özen Hamdullah Suphi’nin belli fikirleri telkin etmek için söylediğı sözlerin önemini çarçabuk arttırır, konuşmayı bir söz kalabalığı olmaktan alıp, fikir sahasına götürür (Gürkan, 1967: 18-19).

Hamdullah Suphi’ye güzel konuşmasının sırrı sorulduğunda; “Kâğıda bakmam, bunu bir defa yaptım ve pişman oldum. Kâğıda bağlanınca yüzlerden mahrum kalırım. Nerede tesirli olmak istersem, orada dururum” şeklinde cevabını vermiştir (Baydar, 1968: 84).

Hamdullah Suphi, konuştuğunda çevresinde iyi bir etki bırakmaya çok özen gösteren biridir. Hitabet cümlelerinde dönüşen sözleri ve resmi bir ahenkteki sesi, yabancılara daha ziyade süslü ve ustaca yapılmış gibi gelmektedir. Konuşmasında merasimperest, giyinişinde gayet dikkatli ve titizdir (Hisar, 1930b: 19).

Hamdullah Suphi büyük bir hatiptir. Büyük hatipler, hitabet sanatının gereği olarak, nutuklarını güzel, açık, akıcı bir ifadeyle söylemeye fevkalade özen gösterirler, ayrıntıların seçilmesinde olgun davranışlar sergilerler, mukayeseleri ve tasvirleri ise mükemmeldir. Bu hatipler, konuştuğu konu ile ilgili orijinal buluşlara yer verirler; tarihi ve edebi olayları dolaylı bir biçimde anlatırlar, aşırı olmamak şartıyla yeri geldikçe sanatlı, mizahi ifadeler kullanırlar. Hiç şüphesiz Hamdullah Suphi'nin nutuklarında sayılan bütün özellikler bulunmaktadır (Serarslan, 1995: 192).

Hamdullah Suphi, bir röportajda, “Mustafa Kemal Atatürk hatip midir?” sorusunu şu şekilde cevaplamıştır:

Tabii, hem de bütün manasıyla... Hatta diyebiliriz ki, Milli Mücadele bir bakıma onun hitabetinin bir eseridir. Hiç unutmam, Birinci Büyük Millet Meclisinde bir gün Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş ve arkadaşları bir tahrir vermişlerdi. Bu tahrirde, beş yıl aynı yerde oturmamış ve bugünkü sınırlar içinde bir evi olmayanların milletvekili olamayacakları yazılıydı. Tabii başlıca hedef Gazi Mustafa Kemal idi. Muhallifler, ne yapıp yapıp onun meclise girmemesini sağlamaya çalışıyorlardı.

Gazi Mustafa Kemal, bu sözleri Mecliste sükûnetle dinledi. Bütün gözler ona çevrilmişti. Herkes acaba ne yapacak, ne şekilde cevap verecek diye heyecan içinde idi. O, hiç telâşlanmadı. Söz istedi ve gayet sakin adımlarla kürsüye doğru ilerledi. Bütün Meclis dikkat kesilmişti. Acaba ne söyleyecek, acaba nasıl hareket edecek?

Mustafa Kemal gayet nazik ve hürmetkâr bir şekilde söze başladı:

– Muhterem Erzurum Milletvekilleri ne kadar haklıdır. Okuldan çıktığımdan beri, engin devletin hudutlarında yer yer tutuşan yangınları söndürmekten vakit bulup da evime dönemedim, bir aile kuramadım, bir çocuk yetiştiremedim, dikili bir ağaca sahip olmadım. Evet, onlar ne kadar haklıdır.

Bu kısa, nazik cevap; kendisine bir milletvekilliğini bile lâıyk görmeyenlere verilen bu fevkalâde manalı, fevkalâde asil cevap, on kurşundan daha fazla yaralamak, öldürmek kudretine sahipti (Baydar, 1960: 199).

Hamdullah Suphi kılığına, kıyafetine, sözüne ve sohbetine çok önem verir, insanlar üzerinde yapmak istediği etkiyi bir aktör gibi uzun boylu çalışarak önceden hazırlar.

Bıyıklarına ve saçlarına belli bir şekil verebilmek için tuvalet aynasının karşısında bir iki saat vakit öldürmekten çekinmez. Nutuklarını, sohbetlerini, hatta anlattığı fıkraları çok dikkatli bir şekilde inceden inceye pişirir, sonra onları virgölünü şaşırmadan her defasında aynı ustalıkla sahneye koyar (Baydar, 1968: 83).

Türk hitabet tarihinde adı, daima hatırlanacak olan Hamdullah Suphi, Türk kültürüne, Türk medeniyetçiliğine, Türk dinamizmine ve Türk olan her şeye inanan ve pırıl pırıl ifadesi ile bunu ifade eden bir kimsedir (Esemenli, 1966: 805).

Hamdullah Suphi, halka hitap eden, kalbi duygulara inmeyi bilen, aynı zamanda gülmeyi unutmayan bir hatiptir. Mükemmel, ince, zarif, seçkin, üstün hitabet sanatıyla, konferansları, nutukları ve hutbeleriyle başarısı ortaya konulur. Bu büyük hatibin uyumlu, sakin, ağırbaşlı, güzel ve beşeri sözleriyle yaymak istediği milli fikirler için propaganda kuvveti çok etkileyicidir.

Hamdullah Suphi'nin gördüğü muhabbet, topladığı alkış, kendine güveni sayesinde mantıklı ve şuurlu bir zihniyet oluşturur. Hitabet özelliğini milli fikirleri yaymak amacıyla kullanır (Rado, 1966b: 12).

Hamdullah Suphi'nin hitabede yaradılıştan yeteneklidir. Okul öğrencisi iken hitabet tekrarları yapar. Sesi berrak ve ahenkli, ifadesi heyecanlı ve sürükleyicidir. Hamdullah Suphi'nin asıl şöhreti hitabet sahasında gösterdiği başarı ile başlar. İstanbul'da Fındıklı Sarayı'nda, Anadolu'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, memleket içindeki ve dışındaki hitabeleri kendisine özel bir yer sağlamıştır. 1923 yılında, Ankara'da, Mustafa Kemal Paşa, kendisine imzalayarak armağan ettiği fotoğrafının altına; "Nutuklarını yalnız fikir değil, aynı zamanda şiir ve musiki olarak dinlediğim kardeşim Hamdullah Suphi'ye" ithaf yazısını yazmıştır (Moralı, 1969: 72; Baydar, 1960: 196-197).

4.2.7. Vefatı

Hamdullah Suphi, 10 Haziran 1966 Cuma gecesi saat 21.35 sularında vefat eder. Aynı gece ölüm haberini Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (TRT) ve ertesi gün de gazeteler merhumun ölümünü tüm yurda duyurur.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in cenazesi, İstanbul Fatih Horhor Caddesi'ndeki baba konağından, 12 Haziran 1966 Pazar günü kaldırılır. Beyazıt Camii'nde kılınan öğle namazının ardından eller üstünde İstanbul Üniversitesi Merkez Binası'na getirilir. Türk bayrağına sarılı cenazenin önünde İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Ekrem

Şerif Egeli, Edebiyat Fakültesi Dekanı Vehbi Eralp, İstanbul Türk Ocağı Başkanı Muzaffer İrdem konuşmalarını yaparlar.

Konuşmaların ardından kalabalık bir kortej eşliğinde cenaze, Merkez Efendi Aile Kabristanı'na defnedilir. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in vefatı üzerine Türk Kültürü Dergisi özel bir sayı yayınlar. Türk Kültürü Dergisi'nin bu özel sayısı; "Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı" adıyla, Temmuz 1966 tarihinde, 45. sayı şeklinde yayımlanmıştır (Fındıkoğlu, 1967: 89).

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in vefatı dolayısıyla yazılan yazılardan bazıları şu şekildedir:

Radyo, O'nun ölümünden, herhangi bir yazarın ölümünden bahseder gibi kısaca bahsetti. O'na "yazar ve konuşmacı" dedi. Büyük Türkçü demedi, eşsiz hatip demedi, Türk Ocaklarının unutulmaz kurucusu ve genel başkanı demedi... Gazetelerimiz O'na sütunlarında ya hiç yer vermediler. Gazete okuyucuları, büyük çoğunlukla, O'nun ölümünü, siyah çerçeveler içinde ve para ödenerek yayınlanan "Vefat" ilanlarından ancak öğrenebildiler (Sofuoğlu, 1967: 48).

Samet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi'yi konakta ölü bir şekilde görünce: "Tanrıöver'i son kez Suphi Paşa Konağı'nda gördüm. Ölmüştü bu sefer. Üst katın tam merdiven karşısına rastlayan camlı salonunda bir masaya uzatmışlar ve beyaz bir çarşafı örtmüşlerdi. Baktım ve birden irkildim" demiştir (Ağaoğlu, 1967: 38).

Hoca, hatip, siyaset adamı ve büyükelçi Hamdullah Suphi'den geriye, yaradılışından olan zarafeti, eşi bulunmayacak kadar örnekleri azalmış şahsi terbiyesi, vatanına bağlılığı ile Türk ifadesi etrafında bir bayrak gibi dolanışı kalır. Nesillere hitap etmiş, iyi bir vatansever örneğini göstermiş, nesillerin yüreklerine vatan sevgisi doldurmuş ve coşturmuştur (Gürkan, 1967: 20).

Dr. Fethi Tevetoğlu vefat üzerine duygularını; "Hamdullah Suphi Tanrıöver, nur içinde yatsın ve müsterih uyusun! Yaktıkları ve son dakikalarına kadar taşıdıkları meşale, Türk milliyetçileri elinde bir nur akını halinde istikbalin ufkuna doğru ilerleyecektir!" sözüyle ifade etmiştir (Tevetoğlu, 1967: 51).

İngilizlerin güzel bir sözü vardır. "Kıymetli bir varlık yok olunca, onun eksikliği dünyayı fakirleştirir." Hamdullah Suphi'nin vefatı için bundan iyi bir mersiye olamaz. Onun eksikliği memleketi, bilhassa dostlarını hakikaten fakirleştirdi.

Hamdullah Suphi'nin şöhreti büyük bir hatip olarak yayılmıştır; fakat büyük kabiliyetler hiçbir zaman tek olmamakta ve bunun yanında kesinlikle diğer kabiliyetler de bulunmaktadır. Nitekim Hamdullah Suphi, büyük bir hatip olduğu gibi, aynı zamanda büyük bir şair, edip, büyük bir vatanperver, milliyetçidir (Tek, 1967: 6).

Hamdullah Suphi, Mustafa Kemal Atatürk'ün hep yakınında bulunan bir kişi olmuştur. Atatürk, Milli Mücadelede İsmet İnönü'nün göndermiş olduğu zafer telgrafına cevabın Hamdullah Suphi tarafından yazmasını istemiştir. Hamdullah Suphi, bu süreci kendi ifadesiyle şu şekilde ortaya koymaktadır:

Mustafa Kemal Paşa dedi ki: «Hamdullah Suphi Bey, zaferi siz bize bu ikinci telgraftan daha evvel haber verdiniz. Şimdi buraya geliniz, İsmet Paşaya tebrik telgrafını da siz yazınız.» Oturduğu iskemleyi bana bıraktı ve ben her sene gazetelerimizde tekrar edilen, mektep kitaplarına giren bildiğiniz tebriki yazdım... Bu telgraftan iki cümle ayrıca sevilmiştir: «Bulunduğunuz mevkiden yalnız şerefle dolu, bir muharebe meydanı değil, ümitle dolu bir de istikbal görünüyor. Siz, düşmanla beraber Türk milletinin makûs talihini de yendiniz.»

Ben bitirince Paşa düşüncesini söyledi: «Hamdullah Suphi Bey, hissiyatımıza ne güzel tercüman oldunuz.» Kalemimi aldı ve yazının altına Arap harfleriyle, bir yırtıcı kuşun çengel çengel tırnaklarla silahlı pençesini düşündüren Mustafa Kemal imzasını attı (Tanrıöver, 1948a: 2).

Hamdullah Suphi, 15 Haziran 1943 tarihli Akşam Gazetesi'nde yayınlanan “Boğaziçi Mehtapları” adlı makalesinde ölümü şu şekilde tasvir etmektedir:

Ölüm, her şeyi kendinde toplayan birliktir. Sırrını yalnız Allah'ın bildiği karanlık ölüm sen de bizim gibi hakiki manzarasıyla görseydin bir kamaşma içinde kalırdın. Sen de ruhu ürküten büyük vüsatler içinde, her saatte, her yerde çürüyen büyük leşin gökte fosfor, yerde çiçek, yemiş, güzel koku ve nihayet ufukta şafak halinde tekrar hayata döndüğünü fark ederdin (Tanrıöver, 1943: 1).

4.2.8. Şairliği ve Edebi Şahsiyeti

Hamdullah Suphi'nin sanat hayatının ilk adımını şiirler oluşturmaktadır. İlk şiirinin adı “Nâmık Kemal”dir. Bu şiir, Hamdullah Suphi'nin on dört-on beş yaşını yansıtır ve Paris'te, Şûrây-i Ümmet Gazetesi'nde yayınlanır. Hamdullah Suphi, şiirlerini Osmanlı Postanesi'nin güvenli olmadığı gerekçesiyle, 1908 yılına kadar, Fransız Postanesi aracılığıyla Paris'teki gazeteye gönderir. Bu şiirler; “Nâmık Kemal, Mithad Paşa, Çırâğân Sarayı, Askerlerin Şarkısı, İstanbul” gibi isimler taşımaktadır. Hamdullah Suphi'nin edebiyatta ilk eğitmeni, üzerinde çok derin etkisi olan, öğretmeni olarak kabul ettiği Nâmık Kemal'dir. Hamdullah Suphi, yazdığı şiirlerini Paris'te bulunan

amcası Sezâî Bey'e göndermektedir. Sezâî Bey, Paris'te Şûrây-i Ümmet Gazetesi'ni çıkarmaktadır ve bu gönderilen şiirleri yayımlamaktadır; fakat bu şiirleri Hamdullah Suphi'nin yazdığını bilmemektedir.

Meşrutiyetin ilanından sonra Şûrây-i Ümmet Gazetesi İstanbul'a taşınır. İstanbul'da Hamdullah Suphi'nin şiirleri tekrar yayınlanır. Bazı şiirleri ise ders kitaplarına konulur. Hamdullah Suphi'nin elde edilebilen, bilinen yaklaşık yirmi tane şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerden yazılış tarihi tespit edilenler;

- Nâmık Kemal Bey Magosa'da (1900),
- İstanbul'da Bir Akşam (1901),
- Mithad Paşa (1901),
- Askerlerin Şarkısı (1902),
- Kaç Defa (1902),
- Ona Dair (1902),
- İstanbul (1903)
- Beyaz ve Siyah (1903),
- Gecelerim Dizisi (1903-1904)
- Hiss-i İntikâm (1906) başlıklı şiirleridir.

Yazılış tarihi tespit edilemeyen, ama yayınlandığı tarihleri bilinen şiirleri;

- Bir Ümid (1909)
- Vatan (1909)
- Annemin Derdi (1909)
- Bayram (1909) adlı şiirlerdir. (Tansel, 1988, s 514)

Hamdullah Suphi, şiirlerinde önceleri şekil, dil ve estetik bakımından Servet-i Fünûn şairlerini, özellikle Tevfik Fikret ve Cenap Şahabeddin'i taklit eder.

Hamdullah Suphi'nin, iyi ve güzel olan her şeye âşık bir mizacı vardır. Her şeyin en iyisini yapmayı daima prensip edinen bir kişidir. Nitekim bir süre denedikten sonra, şiiri bırakmasını da bu prensibin bir etkisi olarak görmek gerekir; çünkü şiirde istediği mükemmelliğe ulaşamamıştır.

Kendi yazdığı şiirlerle, Ahmet Haşim'in şiirlerini sık sık karşılaştırdığı ve Ahmet Haşim'i her yönüyle şiirde üstat kabul ettiği, bu nedenle şairliği ustasına bırakarak, ehil olmadığı bu alandan çekildiği arkadaşları tarafından belirtilmektedir (Ekiz ve Ergül, 1988: 554-555).

1909 yılında “Fecr-i Ati” edebi zümresi olduğu zaman Hamdullah Suphi de bu toplanişa katılır, nazım ve nesri ile tanınmış gazetede yazı yazar bu zümrenin başkanlığına seçilir. Genç yaşında karaladıkları bir yana (Annemin Derdi) bu yolda da orta bir seviyeye eriştiğini gösterir. Yazarlığının kuvveti ise “Dağ Yolu” ve benzeri eserleriyle ölçüye vurulunca çok iyi bir not alır (Reel, 1967: 46).

Hamdullah Suphi, II. Meşrutiyetin ilanından sonra gazetelerde rahatlıkla şiirler ve makaleler yazmaya başlar. Yazdığı şiir ve makalelere de Hamdullah Suphi imzasını atar. Yazdığı ilk şiirleri Resimli Kitap ve Servet-i Fünun Mecmuaları'nda yayınlanır. Davul Mecmuası'nda ise hikâye ve mizah türlerinde yazılar yazmaktadır. Bu sayede çevresindeki gençler ve edebiyatçılar onu tanımaya başlarlar (Moralı, 1969: 72).

Hamdullah Suphi, bu dönemde gazetecilik yapmaya ve gazetede makale yazma hayatına başlar. Abdullah Zühtü Bey'in yayınlamış olduğu “Yeni Gazete”de bir süre her gün bir mizahi yazısı okurlarına ulaşır.

Daha sonra İkdâm, Sabah, Hak gibi gazetelerde daha kitap hâline getirilememiş birçok makalesi yayınlanır. Bu yazılarında fikri mücadelesini yansıtan tartışmaların içerisine girdiği görülür (Rado, 1966a: 8).

Hamdullah Suphi'ye göre, edebiyat hayatımız önce Doğu'nun etkisi altında kalmıştır. İran estetiği ile Araplar ise dini duygularla edebiyatımızı fethetmişlerdir. 19. yüzyılda ise Batı'nın sosyal yapısı ülkeye sokulmak istenmiştir; fakat milli edebiyat akımıyla birlikte Batı'nın ve Doğu'nun etkisinden sıyrılmak istenmektedir. Milli edebiyat fikri sonunda amacına ulaşmış ve kazanmıştır; çünkü bu fikrin enerjik ve içten savunucuları vardır (Gaulis, 2007: 215-216).

4.2.9. Eserleri

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, fikri yönünü oluşturan nutuklarının ve makalelerinin yer aldığı üç tane basılmış kitabı vardır. Hitabelerinden oluşan

eserlerinden ilk cildini “Dağ Yolu 1” 1928 yılında, ikinci cildini de “Dağ Yolu 2” 1931 yılında yayınladı.

Milli heyecanıyla süslenmiş makalelerinden oluşan diğer eseri “Günebakan” adıyla, 1929 yılında yayınlanır. Bu kitaplardaki yazılar, geçmişteki Türk’ü, yaşayan Türk’e tanıtmak ve gençliğe Türk milletinin bağımsızlığı ve mutluluğu için çalışmaları yolunda telkinlerde bulunan yazılardır (Ekiz ve Ergül, 1988: 556).

4.2.9.1. Dağ Yolu (1. Kitap)

Hamdullah Suphi’nin “Dağ Yolu” adlı eserinin iki baskısı vardır: Birinci baskı, Arap asıllı Türk alfabesiyledir. Türk Ocakları Hars Heyeti Neşriyatı’nın altıncı kitabıdır. Ankara’da, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası’nda 1928 yılında basılmıştır. Kitap iki yüz elli altı sayfadır.

Kitabın basıldığı yıl aynı zamanda Harf Devrimi olduğundan, eserin Latin asıllı Türk alfabesiyle ikinci baskısı, İstanbul’da, 1929 yılında yapılmıştır; ancak bu ikinci baskıda “Dağ Yolu” isminin altına “1’nci Kitap” ibaresi yazılmıştır. “Dağ Yolu” ve “Dağ Yolu 1” adlarıyla iki defa yayınlanan bu eser, Arap asıllı Türk alfabesinin son, Latin asıllı Türk alfabesinin ise ilk kitaplarından (Serarslan, 1995: 231).

Kitabın adının niçin “Dağ Yolu” olarak konulduğunu, Hasan Cemil Çambel 7 Ağustos 1928 tarihli İkdâm Gazetesi’ndeki makalesinde şu şekilde anlatmaktadır:

Eğer Tanrı bana sorsaydı ve deseydi ki, işte sağımda gerçek, kemal ve ideal var. Solumda ise, bunlara doğru fakat hatalarınla, doğru yoldan sapmalarınla bir arada sürekli bir tırmanış ve yükseliş var. Hangisini istersen onu al. İşte Tanrı bana böyle sorsaydı ve beni seçim yapmamda kendime bıraksaydı, Tanrının soluna yönelirdim. Derdim ki; gerçek kemal ve ideal ve bunlara sahip olma, bunları kullanma sana mahsustur. Bırak beni, ben her ne kadar hata işleye işleye, her ne kadar şakaklarım kanaya kanaya olsun, daima onlara tırmanayım ve her gün biraz daha yükseleyim.

Hamdullah Suphi’nin, kitabına isim olarak sonsuzluğun bir kavramı anlamına gelen “Yol” ile engeli ve tırmanmayı belirten “Dağ” kelimelerini seçmesindeki düşünce ve felsefe budur (Tanrıöver, 1987a: önsöz 17-18).

“Dağ Yolu 1” adlı eser, Hamdullah Suphi Tanrıöver’in nutuklarından bazılarını topladığı bir kitaptır. Bu kitapta yirmi yedi tane nutuk bulunmaktadır. Kitapta bulunan nutuklar şu şekilde sıralanmıştır:

- Aziz Ocaklıya,
- Mahmut Esad Bey'in Nutkuna Cevap,
- Gazi'nin Heykeli,
- Merkez Heyeti Binası,
- Samipaşazâde Sezai Bey,
- Devlet Müzesi,
- İstanbul Öğretmenler Derneği Kongresinde,
- Üniversiteyi Ziyaret,
- Teceddüt Nedir?,
- İlk Eğitim,
- Bahriye Vekâleti,
- İmar ve İskân Vekâleti,
- İmar ve İskân Vekâletinin Lağvı,
- Ziya Gökalp,
- Kurultay Veda Ziyareti,
- Başkomutan Muharebesi,
- İlk Kurultay,
- Köşe Minderi,
- Ankara Türk Ocağı Açılırken,
- Milliyet Düsturları,
- Bursa'nın Geri Alınması,
- Türkiye Yaşar,
- Başkomutanlık Kanunu,
- Çerkez Ethem,
- Milli Hareket ve Millet Meclisi,
- İngiltere ve İslâm Hanedanları,
- Çanakkale'dir (Tanrıöver, 1987a: 183-184).

4.2.9.2. Günebakan

Bu kitap, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı'ndan çıkarılmıştır. Ankara'da, 1929 yılında, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası'nda basılmıştır. Kitapta, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yirmi tane makalesi bulunmaktadır.

Günebakan ismi, daima ışığın geldiği tarafa yani Güneş'e yönelen "Ayçiçeği" ismiyle bilinen bir çiçeğin ismidir. Hamdullah Suphi, Türk milliyetçiliği ülküsünü, ışık veren Güneş'e; Türk milliyetçilerini de, aynı kaynağa yüzünü çeviren ve oradan ışık alan "Günebakan"a işaret etmektedir (Serarslan, 1995: 232-233).

Günebakan'ın içinde bulunan nutuklar şu şekilde sıralanmıştır:

- Ah Anacığım,
- Tolstoy,
- Delik Kiremit,
- Meşihatın Beyannamesi ve Bizde Nisailik,
- Türk Sazı,
- Tevfik Fikret Bey Merhum,
- Tan Sesleri,
- Çanakkale,
- Tevfik Fikret'in Ölümünün Yıldönümü,
- Lübnan Hatıraları,
- Sofer'den Beyrut'a,
- Boğa Dağları,
- Ömer Ağa İle Mülâkat,
- Birinci İnönü,
- Tarih Yollarında Uzaklaşırken,
- Necip Âsım Bey,
- Aşk ve Onun Eseri,
- Eski Anadolu ve Sör Vilyam Mişel Ramzey,
- Fırtına Kuşu,
- Gazi'nin En Büyük Eseri'dir (Tanrıöver, 1987b: 182).

Hamdullah Suphi'nin "Delik Kiremit" başlıklı yazısı, tecrübesiz idarecilerin savruk ve yüzeysel zihniyetine vurulmuş bir neşter darbesi özelliğindedir.

"Ah Anacığım" makalesinde ise; bütün milletin feryadı duyulmaktadır. Bu makalede Hamdullah Suphi, Selçuk kültür ve medeniyetinin harap manzarasını göz önüne serer. Anadolu'daki tarihi haklarımıza, devrilmiş sarayların, yıldırımlarla

yıkılmış minarelerin, harap olmuş camilerin, türbelerin hüznünü dile getirir. Türklüğün, gökten düşmüş bir cam gibi nasıl parça parça olduğunu, her parçasının yabancı ellere geçişini, hatıraları üzerine karanlıkların inmiş olduğunu tasvir eder (Akder, 1966: 750).

Hamdullah Suphi, “Günebakan” adlı eserini Dr. Fethi Tevetoğlu’na ithaf edişini şu cümleleriyle anlatmaktadır:

Bir meşaleden bin meşale yanar ve bunlar bir nur akımı olarak mazinin ufkundan, istikbalin ufkuna doğru bir geçit yaparlar. Doktor Fethi Tevetoğlu; kendi meşalesinden meşaleler yakan aziz gençlerimizden biridir. Yüzü, büyük imanın güneşine dönmüş ve onunla kamaşmış bu sevgili gencimize, Günebakan ismini taşıyan kitabımı bir dost ve bir baba kalbiyle ithaf ediyorum (Tevetoğlu, 1967: 51).

4.2.9.3. Dağ Yolu (2. Kitap)

“Dağ Yolu 1” adlı eserin devamı niteliğindedir. Bu eser, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatından çıkarılmıştır. Ankara’da Türk Ocakları Matbaası’nda, 1931 yılında, on bin adet basılmıştır.

“Dağ Yolu 2” adlı eser de tıpkı “Dağ Yolu 1” adlı eserde olduğu gibi, Hamdullah Suphi Tanrıöver’in nutuklarından bazılarının toplandığı bir kitaptır. Bu kitapta on dört tane nutuk bulunmaktadır. Kitapta bulunan nutuklar şu şekilde sıralanmıştır:

- Kubilay’ın Kesik Başı,
- Türk Ocaklarının Tarihçesi ve İftiralara Karşı Cevaplarımız,
- Saltanat ve Hilafet Müesseseleri, İnkılâp ve Türk Gençliği,
- Bugünkü Tehlikeler ve Halk Peygamberleri,
- Türk Ocakları Merkez Binasının Açılmasında,
- Milli Şair Mehmet Emin Bey’in Doğumunun 60. Yıldönümü Münasebetiyle Mahmut Esat Bey’in Verdiği Ziyafette,
- San’at ve İstikbalimiz,
- Maarifimizde İstikamet,
- Türk Sabrı ve Anadolu Zaferi,
- Niçin Mücadele Ediyoruz?,
- İstila Önünde Türk Halkı,
- İstanbul Mitinglerinde I,

- İstanbul Mitinglerinde II,
- Türk Kadını'dır (Tanrıöver, 1931: 223).

4.2.9.4. Dağ Yolu ve Günebakan'dan Seçmeler

Bu kitap, Mustafa Necati Sepetçioğlu tarafından baskıya hazırlanmıştır. Dağ Yolu ve Günebakan adlı eserlerde yer alan nutuklardan ve makalelerden oluşmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı "1000 Temel Eser" serisinden çıkarak, İstanbul Milli Eğitim Basımevinden, 1971 yılında, 40.000 adet basılmıştır. Kitap 222 sayfadır. Mustafa Necati Sepetçioğlu tarafından yazılmış on dört sayfa önsözü olan bir eserdir (Serarslan, 1995: 234). Kitabın içinde bulunan nutuk ve makaleler şu şekilde sıralanmıştır:

- Aziz Ocaklıya,
- Türkiye Yaşar,
- Ordumuzun Zabitlerine,
- Gazinin Heykeli,
- Mahmut Esat Bey'in Nutkuna Cevap,
- Türk Sabrı ve Anadolu Zaferi,
- Bursa'nın Geri Alınması,
- Köycülük,
- Bahriye Vekâleti,
- İmar ve İskân Vekâletinin Lâğvı,
- Köşe Minderi,
- Kurultay Veda Ziyafeti,
- Milliyet Düsturları,
- San'at ve İstikbalimiz,
- Bugünkü Tehlikeler ve Halk Önderleri,
- Ziya Gökalp,
- Türk Sazı,
- Tan Sesleri,
- Tevfik Fikret Bey Merhum,
- Tevfik Fikret'in Ölümünün Yıldönümü,
- Eski Anadolu ve Sör Vilyam Mişel Ramzey,

- Delik Kiremit,
- Çanakkale,
- Ömer Ağa İle Mülakat'tır (Tanrıöver, 1971: 1-222).

4.2.9.5. Broşürleri

4.2.9.5.1. La Question Armenienne Et Un Point De Vue Turc

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 1919 yılında Berlin'de bulunduğu sırada yayımladığı broşürüdür. Broşürün adından, içeriğinin Ermeni Meselesi hakkındaki Türk görüşü olduğu anlaşılmaktadır. Bu broşürün on üç sayfa olduğu bilinmektedir (Baydar, 1968: 243; Serarslan, 1995: 237).

4.2.9.5.2. Türk Ocakları Merkez Binası'nın Açılmasında Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Söylediği Nutuk

Hamdullah Suphi Tanrıöver, çok güç koşullar ve sıkıntılar içinde yaptırmayı başardığı Türk Ocağı Merkez Binası'nın açılış töreninde, 23 Nisan 1930 tarihinde, bir nutuk şeklinde konuşma yapar. Türk Ocaklarının 1930 yılındaki kongresinde bu nutkun broşür olarak basılıp dağıtılmasına karar verilir. Nutuk, Türk Ocakları matbaasında aynı yıl, otuz dört sayfa olarak 1.000 nüsha basılır (Serarslan, 1995: 237).

4.2.9.5.3. Anadolu Milli Mücadelesi

1946 yılının yaz aylarında Rusya'nın Kars, Ardahan ve Boğazlar üzerindeki emelleri Türk kamuoyunda büyük bir tepkiyle karşılaşır. Bu durum üzerine Hamdullah Suphi Tanrıöver, Üsküdar Halkevi'nde bir konuşma yapar. Bu konuşma Vatan Gazetesi muhabiri tarafından 4-6 Nisan 1946 tarihleri arasında yayınlanır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yapmış olduğu bu konuşmayı, Genelkurmay Başkanlığı 7.000 adet bastırmış ve orduya dağıtmıştır. Basılan ve dağıtılan bu broşürün künye bilgileri şu şekildedir: "Anadolu Milli Mücadelesi, Ankara, 1946, Genelkurmay Başkanlığı, X. Şube, 16 Sayfa" (Serarslan, 1995: 237).

4.2.10. Hakkında Yazılan Yazılar

“Hamdullah Suphi Tanrıöver”

Hamdullah amcayla en son 1958'de konuştum. Bir bahar sabahı eşim Neriman Ağaoğlu ile ziyaretine gittik. Hasta idi. Bizi yatakta kabul etti. Yüzü traşlı, bıyıkları saçları taralı. İlk bakışta yaşı ile ilgisi olmayan bir baş; ama hemen gözüme çarptı. Bakışlarında, gülümsemesinde, konuşmasında gizlemeye çalıştığı bir yorgunluk var. Sonra konudan konuya atlıyor. Başladığını bitirmek istemiyor gibi. Ocaklardan yine heyecanla bahsetti. Çoğalacaklar, çoğalacaklar, diyordu. Sözü birden Menderes'e getirdi. Şikâyetçi, kırgın, dargın! Hep ocaklar meselesi, Demokrat iktidarı ocakları anlamamakla, değerini takdir etmemekle suçluyordu. Bir hatırasını anlattı:

Zaferden sonra Atatürk'le birinci defa İstanbul'a geliyorlar. Tam sekiz yıl olmuştu ayrıldıkları. Karanlık günler içinden geçerek aydınlığa erişmişler, vatan hainliğinden vatan kurtarıcılığa yükselmişlerdi. Ertuğrul yatının güvertesinden İstanbul'a bakıyorlar. Camilerin şerefelerine, evlerin damlarına kadar her yer insandan kapkara kesilmiş. Bütün İstanbul ayakta, bütün İstanbul bir yaşta çocuğundan seksenlik ihtiyarına kadar karşılarında. Gazi'ye, kim bilir ne kadar heyecanlısınız diyor. Gazi elini tutarak kalbine götürüyor ve soruyor:

- Heyecan var mı orada?

Gazi'nin kalbi sakin.

- Yok pašam.

Gazi gözlerini Hamdullah'ın gözlerine diyor:

- Bak neden yok söyleyeyim, çünkü iyi biliyorum, gün gelebilir, bu aynı kara kalabalık bizi linç etmek için de böyle toplanır.

Tanrıöver'in bu hikâyesini o günden sonra sık sık hatırladım.

*

Tanrıöver'i dünya üstünde son defa olarak yine Suphi paşa konağında gördüm. Ölmüştü bu sefer. Üst katın tam merdiven karşısına rastlayan camlı salonunda bir masaya uzatmışlar ve beyaz bir çarşafı örtmüşlerdi. Baktım ve birden irkildim. Orada yatan bir adam değil, bir devirdi. O devirden kalan, Osmanlı Devletini yıkılmaktan kurtarmak için sadece idare edenlerin Avrupalı gözükmesi yeter haliyle, tahtaları kararmış, birbirine dayanarak ancak ayakla durabilen kırık dökük, içleri maddi manevi açlıklarla kıvranan insanlarla dolu evlerinden yapılı bir mahallenin ortasında yükseltilmiş, sanat şaheseri resimler, möbleler, avizeler, aynalarla süslü büyük ve aydınlık salonlarla yükseltilmiş bu konakla Tanzimat, bir kere daha ölüyordu. Zaten

Türkiye'de yine o devirden kalmış son konak yıkılınca kadar, son paşanın son oğlu ve torunu toprağa girinceye kadar Tanzimat onlarla beraber bir kere daha ölecekti! Suphi paşanın oğlu Hamdullah Suphi Bey de İkinci Meşrutiyete, Cumhuriyete ve inkılâplara bir yanı Tanzimat olarak, bu yanının renklerini, kokularını, seslerini kaybetmeden geçmişti.

Merdivenleri inerken bana tahtaların gıcırtiları artmış, camlardan süzülen ışıklar biraz daha kararmış geldi. Sokak kapısına giden geniş hol bir katakomptu sanki! Kanatları ağır ağır açılan kapıdan bir rüyadan çıkar gibi sıyrıldım (Samet Ağaoğlu, Son Havadis Gazetesi, 14 Temmuz 1966).

“Türk Ocakları Başkanı”

Bükreş'te büyükelçi olduğu yıllarda Hamdullah Suphi Tanrıöver'in kartvizitinde kimlik ve unvan satırında Türk Ocakları yazmaktadır. Hariciye Nazırlığı ilişkilerinin yanı sıra dostluk kurduğu ünlü Romen devlet adamı Titulesku, bir yolculuklarında, Romenlerin Hamdullah Suphi Tanrıöver'e gösterdiği saygı ve ilgiyi gördükten sonra demiş ki:

“Ben, bu halkın size karşı sevgi ve hürmetini gördükçe, Romanya'yı hâlâ Osmanlı Türkleri idaresinde hissediyor, kendimi de mahalli memurlarınızdan biri sayıyorum!..”

Türk Ocakları milli varlığımızda ulusal niteliklerimizi geri veren bir kuruluşumuzdur. Adının konmasının bile hâlâ bilinmeyen, ibretli bir hikâyesi vardır. İkinci Meşrutiyetle birlikte birbirleriyle hiçbir ilişkisi olmayan üç ayrı yol bulunmaktadır.

Bir kısmı, devletin olduğu gibi korunduğu ama bunun yanı sıra çeşitli din, ırk ve milliyetlere bazı özgürlüklerin verildiği tam bir milliyetçilik esasına dayanan İttihad-ı Anâsır (Parçaların Toplaşması) denilen Osmanlıların görüşüdür.

Bir başka bölümü, Hilafet makamını arkalarına alarak dünya Müslümanlarını birleştirmeyi düşünen İttihad-ı İslâm (İslâm Birlikçileri)'dir.

Üçüncüler ise, Osmanlı Devleti'nin tarihini tamamladığını düşünen, kötü son geldiğinde hazırlıklı olmayı kendilerine görev edinen, köke ve öze dönüşü gerçek

kurtuluş olarak gören Türkçülerdir. Onlara göre, başka çareler gelip geçici ve aldatıcıdır, cesaret ve yüreklilikle ana ülküye yönelmek gereklidir. İşte bu inancın varlığı olarak Türk Ocakları ortaya çıkmıştır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver bu ulusal inancın en fazla başında kalan isimdir. Türk Ocağı'nı evi ve ailesi olarak gördüğünü şu şekilde ifade eder:

Ben babamı görmedim, Abdülatif Suphi Paşa'yı tarihlerin yazdığı kadar tanıyorum. Kader bana bu garip zulümle beraber, Yeni Osmanlıların ilk dokuz kurucusundan birisi olan ağabeyim Ayetullah Bey'i de görebilmeyi çok gördü. O da siyasi sürgün olarak otuz altı yaşında hayata gözlerini kapamış. Baba sevgisi ile kardeş sevgisini Türk Ocaklarında buldum. Belki böyle bir başka varlığa sahip olduğu için Türk Ocağı'nı anlatamıyorum (Cemal Kutay, Yeni İstanbul Gazetesi, 11 Haziran 1972).

“Tanrıöver’in Portresi”

Hamdullah Suphi Tanrıöver, birçok önemli şahsiyeti yetiştirmiş olan asil bir soydan gelmiştir. İrade-i Şahane ile Galatasaray Sultanisi'nde okurken padişaha isyan şiirleri yazmıştır.

1912 yılından itibaren Türk Ocakları ve Türkçülük idealini yaşatmaya çalışmıştır. İzmir'in işgali sırasında yaptığı konuşmalarla milli mücadeleye katkıda bulunmuş, ölüm tehlikesine rağmen Yunan işgali altındaki İzmir'e gitmiştir.

Meclisi Mebusan'da yaptığı konuşmadan etkilenen milletvekilleri İstanbul'dan Anadolu'ya gitmişlerdir. Kuva-yi Milliye Hareketine katıldığı için o dönem idama mahkûm edilmiştir.

Milli Mücadele'nin yoğun olduğu yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı'nın yanı sıra aynı yıllarda Matbuat ve İstihbarat Teşkilatı Müdürlüğü yapmıştır. 1931 yılında Türk Ocaklarının kapatılmasına kırıılarak yurdu terk etmiştir.

Arapça ve Farsçanın Türkçenin üzerinde kötü etkilerinin olduğunu düşündüğünden, 1952 yılında Osmanlıca kelimelerle yazılan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu metninin aynen kabul edilmesini etkileyici sözlerle savunmuştur.

1944 yılında elçilikten emekli olduktan sonra Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekili olarak yurda dönmüş ama daha sonra Demokrat Parti (DP) listesinden aday olarak Meclise girmiştir. Demokrat Parti'nin Türk Ocakları konusunda beklentileri ve

bazı vaatleri yerine getirememesi üzerine, 1857 yılında Hürriyet Partisi'ne geçmiş fakat meclise girememiştir.

Sanat hayatına şiirle başlamış ama bunu asıl başarılı olduğu başka bir alanda kullanmıştır. Bu alan hitabettir. Hamdullah Suphi, savunduğu fikirlerin yanı sıra yaşadığı devrin en büyük hatiplerinden biridir.

İşte Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ana hatlarıyla portresi... (Mustafa Baydar, Varlık (İstanbul) Gazetesi, 15 Eylül 1967b).

“Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Cenazesi Törenle Kaldırıldı”

Ölümünü üzüntüyle bildirdiğimiz ilk Milli Eğitim Bakanlarımızdan tanınmış fikir adamı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in cenazesi, dün Beyazıt Camiinde kılınan öğle namazının ardından Merkezefendi'ye götürülerek defnedildi.

Bu sebeple yapılan törende Devlet Bakanı Refet Sezgin, Köyişleri Bakanı Sabit Osman Avcı, Başbakanlık Müsteşarı Munis Faik Ozansoy, Belediye Başkanı Haşim İşcan, Vali Vefa Poyraz, İstanbul Üniversitesi Rektörü Ekrem Şerif Egeli, Dekanlar, Emniyet Müdürü Haydar Özkın ile eski Başbakan Suat Hayri Ürgüplü bulunmuşlardır...

Bunun yanı sıra çeşitli kurum ve kuruluşlardan çelenk gönderilmiştir. Daha sonra merhumun naşı, eller üstünde taşınarak İstanbul Üniversitesi'ne getirilmiştir. Rektör Ord. Prof. Ekrem Şerif Egeli yaptığı konuşmada; “Onun kurduğu Türk Ocakları, bugünkü Türk milliyetçiliğinin esaslarını memlekete getirmiş olan mekteplerdir” diyerek, dağılmak üzere olan milleti birleştirmek için milliyetçilik sevgisi aşıladığını vurgulamıştır (Son Saat (İstanbul) Gazetesi, 13 Haziran 1966).

“Hamdullah Suphi Tanrıöver Büyük Kaybımız”

Dergimizin (Türk Yurdu Dergisi) baskısının yapıldığı şu anda Türk Ocakları büyük bir kayba uğramıştır. Hamdullah Suphi Tanrıöver'i 11 Haziran 1966 günü ebediyen kaybetmiş bulunuyoruz.

Tüm ömrünü Türk Ocaklarını meydana getiren fikre adanmış olan, Türkçülük akımının fedakâr mensuplarından, Büyük Atatürk'ün "Nutuklarını yalnız fikir olarak değil, aynı zamanda şiir ve musiki olarak dinlediğim, büyük hatip" diye vasıflandırdığı; hocalığında, vekilliğinde, elçiliğinde, mebusluğunda kendini milletinden hiçbir zaman ayırmayan, Türk hitabet dünyasının unutulmaz isimlerindendi Hamdullah Suphi Tanrıöver... (Türk Yurdu – İstanbul, Haziran 1966).

“Ölümünün Birinci Yıldönümü Hamdullah Suphi Tanrıöver Anıldı”

Geçen Cumartesi günü saat 14.00'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi salonunda Türk Ocakları eski başkanı, değerli hatip, Hamdullah Suphi Tanrıöver'i anma töreni düzenlenmiştir.

Türk Ocaklarının tertipledikleri törende, Muzaffer İrdem, Prof. İlhami Cıvaoğlu, Prof. Derviş Manizade, Dr. Naim Öktem, Prof. Kazım İsmail Gürkan, Dr. Metin Alyanak, Prof. Ekrem Şerif Egeli büyük hatip hakkında söz almışlardır. Toplantıya katılanlara, Hamdullah Suphi'nin kendi sesinden bazı konuşmaları dinletilmiştir (Yeni İstanbul Gazetesi, 19 Haziran 1967).

4.3. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Eğitime İlişkin Görüş ve Uygulamaları

4.3.1. Eğitim Anlayışı

Bir toplumun ilerlemesi için gerekli en önemli unsur eğitimidir. Bu nedenle uygulanan eğitim politikası, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Bir toplumun eğitim politikasının oluşturulması için;

- Her şeyden önce mutlaka bir eğitim felsefesi olması gereklidir. Eğitilecek yeni neslin yöneltilmesi için gereken hedef ve prensipler bilinmelidir.
- İhtiyaç duyulan eğitim politikası çerçevesinde, eğitimde karşılaşılan sorunlar ele alınmalı ve büyük bir ciddiyetle gerekli adımlar atılmalıdır.

Benimsenen eğitim anlayışı; siyasi, sosyal, vicdani, ekonomik, sanayi ve tarımla ilgili bütün gerekli bilgileri içinde toplamış olmalıdır. Ülkenin eğitim sistemine hâkim bir eğitim felsefesi ve milli eğitim politikası oluşturulmalıdır (Ayverdi, 1976: 11).

Bir milletin varlığını devam ettirebilmesi için milleti oluşturan fertlerin vatanına, diline, dinine, tarihine, kültürüne, milli ve dini değerlerine bağlı kalması gereklidir. Eğitim ise bu bağlılığı sağlayan en önemli araçlardan biridir.

Eğitim, kültürün nesilden nesile aktarımını ve sosyal hayatın sürekliliğini sağlamakta önemli bir görev yüklenmektedir (Durukan, 1988: 376-378).

Eğitim sayesinde yetenekleri başarılı bir şekilde gelişen genç nesil bir taraftan kendinden önceki nesillerin kıymetlerini korumakta, diğer taraftan da bu kıymetlere yenilerini katmaktadır. Bu şekilde milli kültür ile yoğrulan genç, milletin hayatını emniyet altına almış ve kuvvetlendirmiş olur.

Eğitim, yetişkin neslin yaşatıcı kıymetlerini genç nesle telkin etmekle, millete bir nevi gençlik aşısı yapmakta ve milletin bünyesini durmadan tazelemektedir. Bu nedenle yeni neslin eğitimini ihmal etmeyen milletler daima genç ve diri kalmaktadırlar (Kanat, 1942: 5).

Hamdullah Suphi'ye göre, iki türlü eğitim anlayışı mevcuttur. Birinci anlayış; koyu bir muhafazakârlık, her çareyi mazide arayan görenek ve anane zihniyetidir. İkinci anlayış ise; dünyanın bütün ilim ve sanat akımlarını benimseyen, Batı medeniyetini beşeri bir medeniyet olarak tanıyan zihniyettir. Eğitimde dar bir muhafazakârlık anlayışı, Batı'dan alınan fikir ve usullerden dolayı perişan olunuşun bir göstergesidir. Bu zihniyetteki insanlar resim dersi yerine çizgi dersini koymaktan çekinmemişlerdir. Oysa elli yıla yakın bir zamandır Türk çocuklarına resim, heykeltıraşlık, mimari öğreten bir Nefise Mektebi bulunmaktadır (Tanrıöver, 1931: 129-130).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, benimsediği eğitim anlayışını “maarifimizin ruhu milliyet, istikameti garp, hedefi milli iktisattır” sözüyle ifade eder. Türk milli eğitim sisteminin ana prensiplerini üç amaç ile sistemleştirir.

Hamdullah Suphi'ye göre, Türk milli eğitim sisteminin birinci amacı, milli ruha sahip nesiller yetiştirmek olmalıdır. Bu da ancak dil ve dinden ibaret olan milliyetin “Türklüğe doğru” gitmesiyle mümkün olacaktır. Hamdullah Suphi'nin eğitim anlayışının ikinci amacı ise, Batı'ya yönelmek şeklinde ortaya konulmuştur. Türk milletin eğitim ve öğretim işini kendi görenekleri içinde halledebilmesi mümkün değildir. Batı dünyası, eğitim – öğretim meselelerini sürekli incelemekte ve münakaşa

etmektedir. Amerika'nın ve Avustralya'nın sahip olduğu dünyanın en vahşi topraklarını, birer medeniyet hâline getiren Batı zihniyetidir. Durum böyle olunca, Türk milleti de Batı'nın yol göstericiliğinden yararlanmalıdır. Türk eğitim sistemi yönünü Batı'ya doğru çevirmeli, Batı usullerine göre kurulacak okullar ile Batı zihniyeti yayılmalıdır (Tanrıöver, 1931: 131-147).

Hamdullah Suphi'nin eğitim anlayışının üçüncü amacı ise, iktisadi kalkınmayı hedef almaktır. Okullar ihtiyaçtan doğmaktadır ve okullar bu ihtiyacı en güzel şekilde karşılayacak yolları göstermelidir. Türkler tarımsal bir medeniyete mensup oldukları halde, Türk okulları teorik bilgilere dayalı bir eğitim ve öğretim takip etmek suretiyle, sadece “efendi insan” yetiştirmiştir. Türk eğitim sisteminin en büyük eksiği, okulların “efendi insan” modeli ile birlikte “ameli insan” modelini yetiştirememiş olmasıdır. Çünkü gelişen dünya şartları içinde ziraat, ticaret ve sanayi alanlarında diğer gelişmiş devletler ile rekabet edebilmek için, üretime yönelik bir eğitim anlayışının benimsenmesi gereklidir.

Türk mektepleri, Türk milletinin iktisadi refahını vücuda getirecek ziraî, ticarî ve sınaî tertibata ve tedrisata malik kılınmalıdır. Türk mektepleri süratle nazariden ameliye geçmek üzere genel bir istihaleye tabi tutulmalıdır. Bu amelî tedrisatı verebilecek talim heyetlerini elde etmek ve yetiştirmek için her ne lâzımsa şimdiden teşebbüs edilmelidir. On beş, yirmi sene zarfında çocuklarımızı kansızlığa, neşesizliğe, cesaretsizliğe ve hayatta ricacı bir vaziyete düşüren bugünkü ölgün ve uhrevî terbiyemiz yerine, hayata merbut, elinde sanatı, hüneri, yarınki işçi nesli yetiştirecek muasır ve amelî terbiyeyi ikame etmeliyiz. Yalnız Anadolu'nun her tarafında, bütün memleketlerimizde orta çağ usullerinin ve klasik eğitimin dar çerçevesinden, dar beyinlerimizi kurtarmak şartıyla; hiç olmazsa uzak memleketlerden sarfınazar, Anadolu'nun içinde Rum ve Ermeni çocukları için Amerikalıların açtığı amelî mekteplerden, binlerce yetimi iş adamı olarak yetiştiren bu sanat evlerinden ders almak şartıyla. Kervanlar dağıldıktan, ticaret yolları değiştikten sonra, küçük sanatlarımız, ev tezgâhlarımız, büyük sınaat, fabrika sınaatı karşısında mahvolduktan sonra, ilkel ziraatımızın yeni ziraat önünde bin emeğe mukabil bir lokma kara ekmekten başka bir şey vermediği anlaşıldıktan sonra, eğitimimizin endişesi muasır ve medenî usuller sayesinde uyanacak, kuvvetlenecek milli iktisattır (Tanrıöver, 1931: 149).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1922 yılında vermiş olduğu “Maarifimiz” adlı bir konferansta, eğitim sistemine Batı dünyasının birikiminden yararlanarak yön vermeye çalıştıklarını söylemiştir (Karaer, 1992: 55).

Hamdullah Suphi Tanrıöver'e göre, eğitimin üç temel unsuru vardır. Bu unsurlar; okul, öğrenci ve öğretmendir. Hamdullah Suphi'nin tasarladığı okul sistemi; öğrenciyi hayata hazırlamalı, öğrencileri tarlasından, dükkânından, tezgâhından geçimini sağlayabilecek amelî ve nazarî bilgilerle donatmalıdır. Ayrıca okul, mahalli

üretim ve ihtiyaçlarla da ilgilenmeli, meslek öğretmeye yarayan bir iş evi, bir esnaf ocağı olmalı; çocuğu toplumun, milletin genel menfaatlerini dikkate alarak eğitmelidir.

Öğretmen, okulu ve öğrenciyi işaret edilen istikamete doğru yönelten kişidir. Öğretmenler, belirlenen bu amaca yönelik olarak öğretmen okullarında gerekli eğitim verilerek yetiştirilmelidir. Bu düşüncesini: “öğretmen okulları bir tezgâh, bir ziraat bahçesi, amelî bir sanat yurdu, aynı zamanda nazarî dersler tahsil ettiren ve tahsil etmeyi öğreten bir usul kurumu olmalıdır” şeklinde ifade etmektedir (Ergün, 1982: 16; Tanrıöver, 1931: 132; Tanrıöver, 1987a: 30; Öcal, 1967: 63).

Hamdullah Suphi, eğitim ve öğretim konularının görüşüldüğü her ortamda daima öğretmenlerin durumunu ifade etmeye çalışmıştır. Öğretmenlerin “şunun bunun elinde oyuncak olmaktan kurtarılması, geçiminin ve meslek emniyetinin temin edilmesi gerektiği” fikrini savunmuştur. Hamdullah Suphi, öğretmenler için bu isteklerde bulunmaktadır; fakat öğretmenlere de ağır bir sorumluluk yüklendiğini belirtmektedir. Bu sorumluluğu; “öğretmenler en az hükümet başında bulunan kişiler kadar sorumlu ve vazifedar olmalıdır” sözleriyle ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin vereceği eğitimin niteliğini, Türk milletinin kendisini muhtemel tehlikelere karşı koruyabilmesini, geleceğe doğru güvenle yürüyebilmesini veya tekrar felaket günlerine geri dönüp dönmeyeceğini belirleyecek olan bir unsur olarak görmektedir.

Tanrıöver, hem öğretmenlik mesleğine ve hem de öğretmenlere çok büyük bir değer vermektedir. Bunun en güzel örneği, öğretmenlik mesleğini “bir tür risalet (peygamberlik mesleği, elçilik)” olarak, öğretmeni de “rehber” olarak kabul ettiğini açıklayan şu sözleridir:

...Muallimlik, her yerden ziyade, geri kalmış milletler nezdinde bir nevi risalet demektir. Bir kavmin dalâletleri, hurafeleri ortasında muallim, چراغی yüksek tutan, yolu aydınlatan ve önde yürüyen bir rehberdir.

...Siz muallimler, hükümet başında bulunan adamlar kadar mesul ve vazifedarsınız. Vereceğiniz terbiyenin nev'ine göre, Türk milleti muhtemel bulunan tehlikelere karşı kendini mahfuz tutarak, emin bir istikbale doğru yürüyebilir. Yine vereceğiniz terbiyeye göre, Türk talihinin tekrar kararması, tekrar felaketten felakete girmesi mümkündür. Bir noktaya işaret etmek isterim: İstila orduları Anadolu'da nereye girdiyse, en evvel, zabiti ve muallimi aradı. Çünkü bunlar, kuvvetlerin en büyüğü olan fikir ve aşkın mümessilidir.

...Siz, benim karşımdaki muallimler, Türk milletinin kulağına söylediğimiz yeni sözün, yeni hakikatin telkincisi olarak bitmiş, çürümüş bir hayat yerine, yeni bir hayatın

temellerini kuruyorsunuz.... (Ergün, 1982: 16-17; Tanrıöver, 1931: 132-135; Tanrıöver, 1987a: 30; Öcal, 1967: 63).

Hamdullah Suphi'ye göre, öğretmenler için Anadolu ve İstanbul diye bir ayrımın yapılmaması gereklidir. Yurdun her köşesinde öğretmenler görevlerini yapmalıdır. Öğretmenlik mesleğinin menfaati, memleket menfaatinin emrettiği büyük ve mübarek bir görevdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, ülkenin en büyük buhranlarının yaşandığı dönemlerde bile öğretmenlerini unutmamıştır. Eğitimle ilgili çıkarılan kanunlarda öğretmenlerin görüşleri de dikkate alınmıştır (Tanrıöver, 1987a: 37-39).

4.3.2. Milli Eğitim Bakanlığı Dönemindeki Genel Durum

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği dönemde, eğitim sistemi kendine özgü ve çok ağır sorunlar içinde bulunmaktadır. Din esasına dayalı, ümmetçi görüşe sahip, mutlakıyetçi bir rejimin hüküm sürdüğü bir ortamda eğitim faaliyetleri sürdürülmektedir. Eğitimde yenileşme hareketleriyle Batı'ya açılmış pencereden akılcı, milliyetçi, insan hak ve özgürlüklerine yönelik fikirler filizlendirilmeye başlatılır. Eğitim sistemi, yenileşme çabaları ile oluşturulan Batı tarzı okullar ve geleneksel eğitim yapan okullardan oluşarak işlevini sürdürür. Bu durumun neticesinde, bir yandan eskiyi, diğer yandan da yeniyi temsil eden ikili bir eğitim sistemi meydana gelir.

Osmanlı Devleti'nin ana unsuru olan Müslüman Türk halkının büyük bir çoğunluğunun okulsuz ve öğretmensiz kalması nedeniyle, koyu bir cehalet tabakası içine girildiği görülür. Özellikle kız çocuklarına sunulan eğitim fırsatı çok sınırlı kalır (Cırıtlı ve Sorguç, 1987: 13-14).

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemlerine bakıldığında, genç kuşakların en çok istedikleri mesleklerin din görevliliği ve memuriyet (kâtiplik) olduğu görülür. Devletin gerilemeye ve çöküşe yüz tuttuğu aşamada yöneticilerin, ciddi kurtuluş çareleri aramaları ve bu çareleri uygulamaya çalışmaları gerekirken, memuriyete aşırı önem verme anlayışlarını sürdürmeleri olumsuz bir yaklaşım olur. Bütün bu olumsuzlukların sonucunda Türk gençlerinin memuriyete koşmaları, ticaret, sanayi, iş ve müspet bilim alanlarının Rum, Ermeni ve yabancıların elinde olmasına ortam hazırlar (Y. Akyüz, 1992).

Türk milletinin, saltanat rejimi altında ve taassuplarla kötü idare edilmiş, çağın ve medeniyetin gerektirdiği ilim ve teknolojinin gerisinde bırakılmış, uzun süren savaşlarla yıpratılmış olması nedeniyle, içte ve dışta bulunan düşmanlar cesaret bulur. Özellikle istilacı olan büyük devletler Osmanlı Devleti'ni zorla Birinci Dünya Savaşı'nın içine sürükler. Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesiyle birlikte sahip olunan geniş topraklar elden çıkmaya başlar. Yalnız bu geniş toprakların kaybedilmesiyle kalınmaz, Türk milletinin varlığını tehdit eden bir durumla da karşı karşıya kalınır (Doğramacı, 1985).

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilir ve bu yenilginin sonucunda parçalanır. Savaşın galip devletleri Osmanlı Devleti'nin topraklarını aralarında paylaşırlar. Osmanlı Devleti'nin paylaşılması ve Anadolu'ya hapsedilmek istenmesi yetmez, Anadolu'daki bin yıllık Türk varlığı da yok edilmek istenir. Tüm bu saldırılar karşısında Türk Milleti var olma mücadelesi verir ve bu mücadeleyi de büyük bir zaferle kazanır (Gelişli, 2005: 5).

Türk milleti, Atatürk'ün liderliğinde bağımsızlık mücadelesine başlar ve kazanılan zaferle birlikte milli Türk devletini kurar. Milli devletin kuruluşundan sonra, yeni neslin hangi ilkelere, hangi amaçlara, hangi eğitim felsefesine ve hangi dünya görüşüne göre yetiştirilmesi gerektiği belirlenmeye çalışılır. Yeni neslin eğitimi, artık eskiden beri süregelen, denenmiş, değersizliği ve hatta zararları kanıtlanmış bir felsefe ve dünya görüşüne göre yapılmayacaktır. Türk Milletini ileriye götürecek, insancıl, akılcı ve yeni eğitim ilkelerine ihtiyaç vardır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, eğitim sisteminde birbirleriyle çelişen değişik okul sistemleri vardır. Bu sistemler; Tekke ve Mahalle okullarında sürdürülen geleneksel eğitim, lonca ve mesleki teşkilatlarda yapılan iş ve meslek eğitimi, Batı etkisiyle açılan okullarda verilen eğitim, azınlık ve Batı devletlerinin açmış oldukları okullarda yapılan eğitimidir (Sönmez, 2006: 284).

Osmanlı Devleti'nde başlıca eğitim kurumları olan Medreseler ve Sıbyan Mektepleri özellikle 17. yüzyıldan sonra yararsız, yalnızca dini eğitim ve Arap kültürü veren okullar hâline dönüşür. Medrese zihniyeti çeşitli zamanlarda yapılmak istenen yenilik hareketlerini engeller ve olumsuz etkisini sürdürür.

Atatürk, Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların istedikleri gibi hareket ettiklerini, azınlıkların, her çeşit etnik grupların, eğitim yoluyla güçlenip, siyasi olarak bilinçlendiklerini ve devleti yıkmaya yöneldiklerini gözlemiştir. Atatürk, Türklerin amaçsız, etkisiz, cılız, anlamsız, köksüz bir eğitim çarkı içinde esarete sürüklendiklerini görmüştür (Y. Akyüz, 2007: 338).

Milli Mücadele sadece cephede sürdürülmez; savaşın en yoğun geçtiği günlerinde bile toplumsal, ekonomik ve kültürel var olmanın da temelleri atılır. Yapılacak mücadelede başarılı olmanın en etkili yolunun, eğitimde yapılacak köklü değişikliklere bağlı olduğu düşüncesi benimsenir. Savaşın yapıldığı dönemde, Anadolu'da hem Yunanlıların hem de Osmanlı Devleti'nin eğitim uygulamaları devam etmektedir. Yeni kurulacak devletin, bu uygulamaları ortadan kaldırması gerekmektedir. Bu nedenle; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından hemen sonra, 3 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'da bir hükümet kurulur. Bu hükümet, on bir bakanlıktan oluşur ve Milli Eğitim Bakanlığı da bu bakanlıkların arasında yerini alır (Gelişli, 2005: 5).

Milli Mücadele'nin yapıldığı yıllarda, eğitimin hem sayısal özellikleri hem de niteliği açısından durum pek içi açıcı değildir. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu mesleki formasyondan geçmemiş, eğitim ve öğretimin bilimsel yöntemlerini öğrenerek yetişmemiştir. Öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere neredeyse okuryazarlığı iyi durumda olan herkesin öğretmen olarak görevlendirilmesi bir zorunluluk durumuna dönüşür. Öğretim programları günün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak, ya dinsel eğitime önem veren ya da sadece genel kültür veren bir yapıya sahiptir. Beceriye, pratiğe dayalı ve davranış geliştirmeyi amaçlayan öğretim programları henüz Türk eğitim sisteminde yaygın olarak görülmemektedir (Karagözoğlu, 1985: 195).

Okul binaları, İstanbul ve birkaç büyük yerleşme merkezinde bulunanlardan bir kısmı hariç, diğer binalar eğitim ve öğretim faaliyetlerine elverişli koşullarda değildir. Özellikle ilkokullar ile ortaokulların büyük bir bölümü, ya büyükçe bir evden bozma ya da derme çatma binalarda faaliyetini sürdürmeye çalışmaktadır. Ders araç gereci bakımından okullar çok yoksuldur. Öğretim faaliyetleri bir kara tahtanın başında, ezberciliğe dayanan bir yöntemle yürütülmektedir. Eğitimle ilgilenecek bir merkez ve taşra örgütü henüz tam anlamıyla kurulamamıştır. Bütün bu imkânsızlık ve güçlüklerle rağmen, Milli Mücadele'nin ilk gününden itibaren çok başarılı bir eğitim savaşı da başlatılır ve oluşturulan bir genel eğitim plânı uygulamaya koyulur. Türk eğitim

sistemine yeni bir biçim verilir ve böylelikle bugünkü Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısının temellerini atılır (Karagözoğlu, 1985: 195-196).

Cumhuriyet Döneminin eğitim anlayışı, vatanın her yerinde aynı kültürel eğitimi vererek bir kültür birliği sağlamaktır. Fakat köy ile şehirdeki olanakların eşit olamaması nedeniyle, eğitim yurdun her yerinde eşit bir şekilde uygulanamamıştır. Ülkedeki ekonomik ve sosyal yetersizlikler nedeniyle, ilkokul eğitimine başlayan öğrencilerin yaklaşık % 65'i ileriki sınıflarda okulları terk etmişlerdir (Akkutay, 1996: 95).

4.3.3. Milli Eğitim Bakanı Olarak Seçilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi, İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) Seçimine Dair 3 Numaralı Kanunu, 24 Nisan-2 Mayıs 1920 tarihleri arasında yapılan müzakereler sonucunda kabul etmiştir. Bu kanunun birinci maddesinde bakanlıklar için gösterilen kişiler arasında Milli Eğitim Bakanı da yer almaktadır. Bakanlar Kurulu başkan ile on bir üyeden oluşmaktadır. Diğer Bakanlıklar gibi Milli Eğitim Bakanlığı da bu kanunla kurulmuştur (Ayas, 1948: 121).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair” olan 3 numaralı kanun şu şekildedir:

Kanunun Adı	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun
Kanun Numarası	:	3
Kabul Tarihi	:	2 Mayıs 1336 (1920)

Madde 1: Şeriye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaîye İktisat, Maarif, Adliye ve Mezahip, Maliye ve Rüsumat ve Defteri Hakanî Nafia, Dâhiliye, Müdafa-i Milliye, Hariciye ve Erkânı Harbiye-i Umumiye işlerini görmek üzere Büyük Millet Meclisi'nin on bir zattan mürekkep bir İcra Vekilleri Heyeti vardır.

Madde 2: İcra Vekilleri, Büyük Millet Meclisi'nin ekseriyeti mutlakası ile aralarından intihap olunur.

Madde 3: Her vekil deruhte ettiği umurun ifasında mensup olduğu encümenin reyi istişaresini alabilir.

Madde 4: İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilafı Büyük Millet Meclisi halleder (TBMM, 2009: 3).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, 3 Mayıs 1920 tarihinde İcra Vekilleri seçimlerinin oylama sonuçları açıklanır. Seçimlere toplam yüz otuz yedi milletvekili katılır, Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti üyeleri ile ilgili yapılan seçimin sonuçları şu şekilde ortaya çıkar:

- Umumi Şeriye Vekâleti'ne (Diyanet Bakanlığı) seksen oy alarak Karaca Müftüsü Mustafa Fehmi Efendi (Gerçekler),
- Dâhiliye Umuru Vekâleti'ne (İçişleri Bakanlığı) doksan altı oy alarak Hakkı Behiç Bey (Bayiç),
- Adliye Vekâleti'ne (Adalet Bakanlığı) seksen üç oy alarak Celâleddin Arif Efendi,
- Nafia Vekâleti'ne (Bayındırlık Bakanlığı) yetmiş dokuz oy alarak İsmail Fâzıl Paşa,
- Hariciye Vekâleti'ne (Dışişleri Bakanlığı) yüz yirmi bir oy alarak Bekir Sami Bey (Kunduh),
- Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâleti'ne (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) Dr. Adnan Bey (Adıvar),
- İktisat Vekâleti'ne (Ekonomi Bakanlığı) doksan dokuz oy alarak Yusuf Kemal Bey,
- Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne (Milli Savunma Bakanlığı) Fevzi Paşa (Çakmak),
- Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'ne (Genelkurmay Bakanlığı) İsmet Paşa (İnönü) seçilmiştir.

Maliye ve Maarif Vekâletleri için adaylar ilk turda gerekli olan oyu alamazlar. Maliye Vekâleti'ne aday olan Hakkı Behiç Bey altmış beş, Ferit Bey ise kırk beş oy alır. Maarif (Milli Eğitim) Vekâleti'ne aday olan Hamdullah Suphi altmış oy, Dr. Rıza Nur ise kırk üç oy alır. Maliye ve Maarif Vekâletleri için yeniden oylama yapılması gerekir.

Üçüncü celsede Maarif Vekili seçilemez. Bu oylamaya yüz otuz iki milletvekili katılır. Oylama sonucunda, Hamdullah Suphi altmış iki oy, Dr. Rıza Nur ise kırk iki oy alır. Yapılan dördüncü celsede, Hamdullah Suphi altmış altı oy, Dr. Rıza Nur ise kırk iki oy alır. Başkan Celâleddin Arif Efendi, yüz otuz iki milletvekilinden seçilebilmek

için mutlaka altmış yedi oy almak gerektiğini belirtir, altmış altı oy alan Hamdullah Suphi'nin Maarif Vekili olarak seçilemeyeceğini, ertesi gün yeni bir oylamanın yapılmasını söyleyerek oturumu kapatır (TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 10, Celse: 2, 05.03.1920: 198).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, 04 Mayıs 1920 tarihinde yapılan ikinci seçimde Dr. Rıza Nur gerekli oyu alır ve böylece Maarif Vekili olur. Seçimi çok az bir oy farkıyla kazanır; fakat oylamanın sonucunu "Meclisin kendisine karşı yeteri kadar güveni bulunmadığı" şeklinde yorumlayarak, Meclis Başkanlığı'na istifasını verir.

Efendiler, bendenizi Maarif Vekilliğine tayin buyurmuşsunuz. Seçim birinci oylamada gerçekleşmemiş, ikinci defada yine olmamış, seçimin sonuçsuz kalması (balotaj) dedikleri duruma düşülmüş, üçüncü defada seçilmişim. Bendeniz zaten çoktan beri bir vazife kabul etmemek için duruyordum. Bu fikirde ısrar ediyordum. Bu teklife rağmen yine şimdi seçim yaşanmış, fakat Meclis-i Âli'nin böyle, seçimin üç defada yapılmasını bendeniz hakkında bir tereddüt gibi anlıyorum. Sonra efendim, üçüncü seçimde mutlak çoğunluğun çok güçsüz bir farkı ile seçilmişim. Hâlbuki bendeniz parlamento yönetim usulüne pek riayetkârım; bu birçok parlamenter memlekette daima vuku bulan bir şeydir. Bazı kabine erkânı güvenoyu aldıkları vakitte, Meclisten böyle pek güçlü olmayan bir çoğunlukla güven alabilirler. Fakat onlara düşen vazife, güveni güçsüz gördüklerinden dolayı istifa etmektir. Bunun üzerine bendeniz arkadaşlarımla aflarını, istirahat ve mazur görmelerini rica ediyorum. Bunun için istifa ediyorum. Yerime Hamdullah Suphi Bey gerçekten layıktır ve tavsiye ederim, cidden bu işi görmeye uygundur (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 12, C: 1, 06.05.1920: 217).

Dr. Rıza Nur'un istifa gerekçesini açıkladığı konuşmasının ardından, söz alan Hamdullah Suphi kürsüye çıkar. Yapmış olduğu konuşmasında, Dr. Rıza Nur'un Maarif Vekilliği görevine layık olduğunu, az bir oy farkıyla seçilmesinin nedeninin Maarif Vekilliği'ne kendisinin de aday olmasından kaynaklandığını belirtir ve bir öneride bulunur:

Muhterem arkadaşlar; diğer seçimlerle beraber Maarif seçiminin yapıldığı vakit eğer doğrudan doğruya tek aday olarak arkadaşımız gösterilmiş olsaydı, Yüce Meclisin kendisi hakkında var olan genel güveni hiç şüphesiz ki, altmış dört, yetmiş oyla değil; yüz, yüz on veya yüz yirmi oyla kendisini ifade ederdi. Arkadaşlarımızın nazar-ı dikkatine bir isim yerine iki isim arz edilmiş olmasının neticesidir ki, bir kısım oyu bendenize, bir kısmını diğer muhterem arkadaşımıza verdiler. Ortada var olan bu güçsüzlüğü ortadan kaldırmak için elimizde bir vasıta vardır. Yüce Meclisimiz en son yaptığı seçimde muhterem arkadaşımıza altmış beş oy vermiştir. Bu, benim sakıncalarımı yeterli düzeyde dikkate almamaktan dolayı bir güçsüzlük olabilir. Bendeniz diyorum ki, memleketimizin siyasi hayatı içerisinde gerçekten güzellik dolu bir şöhreti kazanmış ve vatanperverliğini ispat etmiş değerli arkadaşımızın ismi etrafında yapılan bu tartışmada Yüce Meclisimize düşen bir görev vardır. Kendisine çoğunlukla güven vermektir.

Hamdullah Suphi Bey'in teklifi, Mecliste oylanarak kabul edilir. Bunun üzerine Dr. Rıza Nur görevi kabul ettiğini; “Bendenizce iş görmek için Yüce Meclisin büyük, önemli bir güveni olması gerekliydi. Mademki, Yüce Meclis bu çoğunluğu gösteriyor, pekiyi kabul ediyorum” sözüyle belirtir (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 12, C: 1, 06.05.1920: 217).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Cumhuriyet Döneminin ikinci ve Türk maarifinin otuz sekizinci Milli Eğitim Bakanı'dır. Sülalesinde de Milli Eğitim Bakanlığı yapmış birçok isim vardır. Dedesi Abdurrahman Sami Paşa I. Maarif Nazırı, babası Abdüllatif Suphi Paşa VI. Maarif Nazırı ve eniştesi Mehmet Yusuf Ziya Paşa da XXII. Maarif Nazırı'dır.

Hamdullah Suphi, Dr. Rıza Nur'un Moskova'ya gönderilen Türk Delegation Heyeti'nde görevlendirilerek Milli Eğitim Bakanlığından istifa etmesi üzerine, 14 Aralık 1920 Salı günü Maarif Vekili seçilir (Unat, 1964: 50; Tanrıöver, 1987a: önsöz 5; Ünver, 1967: 8).

Cumhuriyet Döneminde Milli Eğitim Bakanlığı görevinde bulunan kişilere ait bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları

Sıra No	Adı ve Soyadı	Görev Yaptığı Tarihler		Süresi		
		Başlama	Ayrılma	Yıl	Ay	Gün
1	Dr. Rıza NUR	04.05.1920	13.12.1920	---	8	11
2	H. Suphi TANRIÖVER	14.12.1920	20.11.1921	---	11	8
3	Mehmet Vehbi BULAK	20.11.1921	05.11.1922	---	11	16
4	İsmail Sefa ÖZLER	06.11.1922	07.03.1924	1	4	2
5	Vasıf ÇINAR	08.03.1924	21.11.1924	---	8	14
6	Şükrü SARAÇOĞLU	22.11.1924	03.03.1925	---	3	12
7	H. Suphi TANRIÖVER	04.03.1925	19.12.1925	---	9	16
8	Mustafa Necati UĞURAL	20.12.1925	01.01.1929	3	---	13
9	İsmet İNÖNÜ	01.01.1929	27.02.1929	---	1	27
10	Vasıf ÇINAR	28.02.1929	07.04.1929	---	1	8
.....						

Tablo 1'de görüldüğü gibi; Hamdullah Suphi Tanrıöver 14 Aralık 1920 ile 20 Kasım 1921 tarihleri arasında toplam 11 ay 8 gün süren Milli Eğitim Bakanlığı

görevinde bulunmuştur. İkinci Milli Eğitim Bakanlığı dönemi, 4 Mart 1925 ile 19 Aralık 1925 tarihleri arasında, toplam 9 ay 16 gündür (MEB, 1988: 9).

15 Kasım 1921’de Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey’in Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver hakkında “öğretmen ve Maarif Müdürlerinin usulsüz işten alınmaları ve yenilerinin atanması ile ilgili olarak” verdiği gensoru önergesi, bir hafta sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülürken sert bir tartışmaya yol açar. Bu durumun sonucunda başvurulmuş güven oylamasında altmış beş kırmızı oya karşılık yetmiş beş beyaz oy çıkar. Hamdullah Suphi Bey, her ne kadar güvenoyu almışsa da, altmış beş gibi çok büyük sayıda arkadaşının kendisinden ayrı bir görüşe sahip olduğunu belirterek, 22 Kasım 1921 Salı günü Milli Eğitim Bakanlığı görevinden istifa eder ve görevinden ayrılır.

Hamdullah Suphi, II. İsmet İnönü Hükümeti’nde ikinci kez Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilir. İkinci Maarif Vekilliği, 4 Mart 1925 Çarşamba gününden, sağlık durumunu ileri sürerek ayrıldığı 19 Aralık 1925 Cumartesi gününe kadar 9 ay 16 gün devam eder (Tevetoğlu, 1986: 158).

D. Reşat Tesal, Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Milli Eğitim Bakanlığı görevinden istifa etmesinin başka bir sebebi olduğunu öne sürer. Bu sebebi de şu şekilde ifade eder:

Şeyh Sait ve Genç isyanlarının bütçeye yüklediği ağır açıkları kapatma endişe ve zorunluluğu nedeniyle yatılı okul ücretleri arttırılmıştır. Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver «Ben çocuklarımızın okuma imkânına böyle bir darbe vuramam» diyerek, zamma taraftar olmayıp makamından ayrılmıştır. Böyle bir medeni cesaret gösteren bu büyük Türk aydını ve hatibine Tanrı’dan rahmet dilemek en kutsal bir borçtur (Tesal, 1998: 91-92).

Milli Mücadele yıllarında devlet, kaynaklarının önemli bir bölümünü savaşa ayırır. Bu nedenle eğitim işleri de aksayarak devam etmektedir. Özellikle devletin bütçesinden eğitime ayırmış olduğu paranın azlığı, hizmetlerin adeta durmasına yol açacak niteliktedir. Bu süreçte sadece milli eğitim işlerine değil, hayati önem taşıyan işlere de para bulmakta zorlanılır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Yunanlılara karşı büyük taarruza hazırlık emrini verir. Kurmaylarının hesaplamaları sonucunda, ordunun taarruza geçebilmesi için iki milyon yüz bin liraya ihtiyaç vardır. Milli Savunma Bakanı, Maliye Bakanından gerekli parayı istemekte, Maliye Bakanı ise bütçede hiç para olmadığını belirterek ihtiyaca cevap verememektedir.

Mustafa Kemal Paşa, Bakanları toplantıya çağırarak taarruz için gerekli paranın temin edilme yolları konusunda fikirleri dinler, Maliye Bakanına Hindistan Müslümanlarının yolladığı 600.000 liranın bankada olduğunu ve bu parayı Maliye Bakanlığı emrine vereceğini belirtir. Geriye kalan bir buçuk milyon lirayı da bir şekilde bulması gerektiğini emreder. Maliye Bakanı, gece gözüne uyku girmeden, ertesi güne kadar düşünerek bir çözüm yolu bulur. Ankara Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Bojeti'yi makamına çağırarak, hükümete taarruz yapabilmek için gerekli olan bir buçuk milyon lirayı borç olarak vermesini ister. Mösyö Bojeti, bu parayı hükümete borç vermenin çok zor olduğunu belirtir. Bunun üzerine Maliye Bakanı borç vermemesi durumunda Milli Hükümetin sınırları içinde bulunan 16 şubedeki paralara el koyulacağını, makbuz karşılığında paraların devlet bütçesine konulacağını belirtir. Çaresiz kalan banka müdürü mecburen Milli Hükümete Büyük Taarruzu yapabilmesi için gerekli bir buçuk milyon lirayı borç vermek zorunda kalır (Özakman, 2006: 590-591).

4.3.4. Milli Eğitim Bakanlığı'nı Örgütleme Çalışmaları

Milli Mücadele yıllarında iki tane Eğitim Bakanlığı vardır. Birinci bakanlık, Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Maarif Vekâleti, ikinci bakanlık ise İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti'nin Maarif Nezareti'dir.

Maarif Nezareti'nin yönetiminde olan İstanbul'daki okullarda, öğretmenler ve eğitim faaliyetleri baskı altında tutulur. Bu baskının bazı örnekleri şu şekilde sıralanır:

- Maarif Nezareti, bazı öğretmenleri İttihat ve Terakki Partisi'ne üye olduklarını bahane ederek meslekten atmıştır. Bu dönemdeki Maarif Nazırı Ali Kemal, açıkça milli mücadeleye karşı çıkan ve Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerini engellemeye çalışan bir kişidir.
- İstanbul'daki Darülmuallimin Okulu'ndan mezun olan öğretmen adayları, "milli mücadeleye katılırlar" korkusu ile Anadolu'ya öğretmen olarak tayin edilmemişlerdir.
- Okullarda okutulan ders kitaplarından, özellikle "Türk" kelimesi çıkarılmaya çalışılmış, "Türk" kelimesinin yerine "Osmanlı" kelimesi konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmalar, Maarif Nazırı Rumbeyoğlu Fahrettin zamanında (1920) yoğunlaşmıştır.

- Maarif Nezareti, Anadolu’da doğan ve büyüyen Milli Mücadele hareketine, öğretmen ve öğrencilerin ilgi duymalarını engellemeye çalışmıştır. Tüm bu olumsuz müdahalelere rağmen, İstanbul’daki öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun Milli Mücadele’ye katılmaları engellenememiştir (Y. Akyüz, 2007: 319-320).

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde, 09.05.1920 tarihinde okunan Bakanlar Kurulu Programında milli eğitimle ilgili şu amaçlar bulunmaktadır:

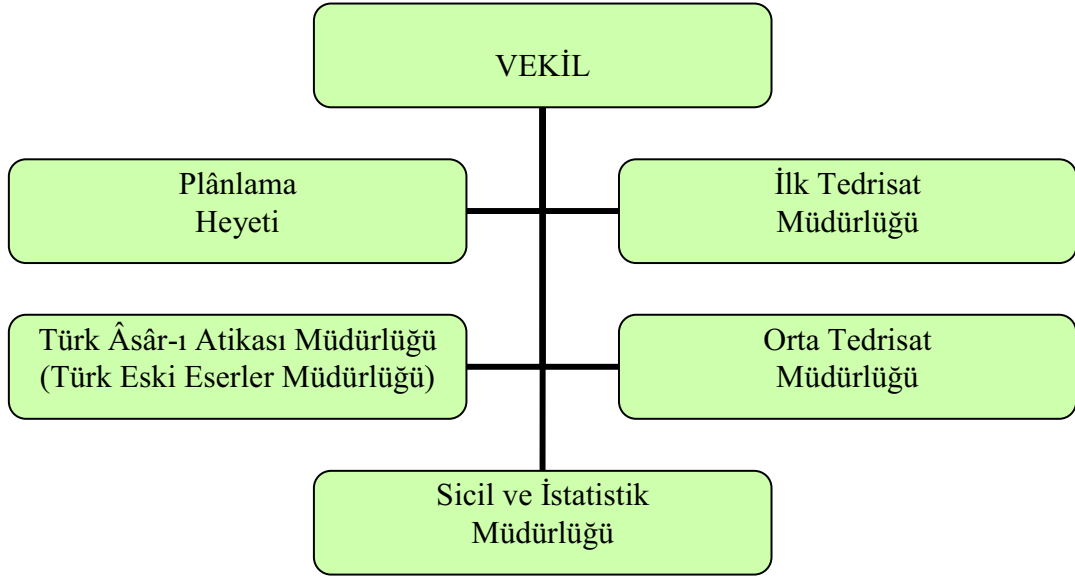
- Eğitimi milli bir duruma koymak,
- Eğitimi, yaşam savaşında çocukları başarılı kılacak, dayanaklarını kendi varlıklarında bulduracak güç, girişim ve kendine güven gibi nitelikler verecek, üretici bir bilinç uyandıracak yüksek bir aşamaya ulaştırmak,
- Öğretimi tüm okullarımızda ilmi, modern olan temeller ve sağlık kurallarıyla yeniden düzenlemek ve programlarını düzeltmek,
- Ulusun doğasına, coğrafya ve ikliminin koşullarına, tarihsel ve toplumsal geleneklerine uygun bilimsel ders kitapları meydana getirmek,
- Halk kitlesindeki sözcükleri toplayarak büyük bir Türkçe sözlük yapmak,
- Milli ruhu geliştirecek tarihi, edebi ve sosyal eserleri uzmanlarına yazdırmak,
- Eski yapıtları tescil etmek ve korumak,
- Doğu ve Batı’nın bilim ve fen kitaplarını Türkçeye çevirmek,
- Bir ulusun yaşamının ve varlığının korunması için en önemli etken olan milli eğitim işlerinde dikkatli ve özel bir çaba ile çalışmak,
- Elde bulunan okulları iyi yönetmek... (İnan, 1983: 54; Özcan, 2006: 258).

Milli Mücadele sırasında, yasama ve yürütme yetkisini elinde bulunduran Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin çıkardığı , “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun” ile “İcra Vekilleri Heyeti” kurulur. İcra Vekilleri Heyeti’nin on bir Vekâletinden biri de Maarif Vekâleti olarak teşkilatlandırılır. 1920 yılında ikişer üçer kişilik kadrolarda bulunan Maarif Vekâleti;

- Program Heyeti,

- İlk Tedrisat Dairesi,
- Orta Tedrisat Müdürlüğü,
- Türk Asârı Atıkası Müdürlüğü
- Sicil ve İstatistik Müdürlüğü olmak üzere beş birimden meydana gelir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1920 yılındaki teşkilat yapısı Şekil 1'de gösterilmiştir:

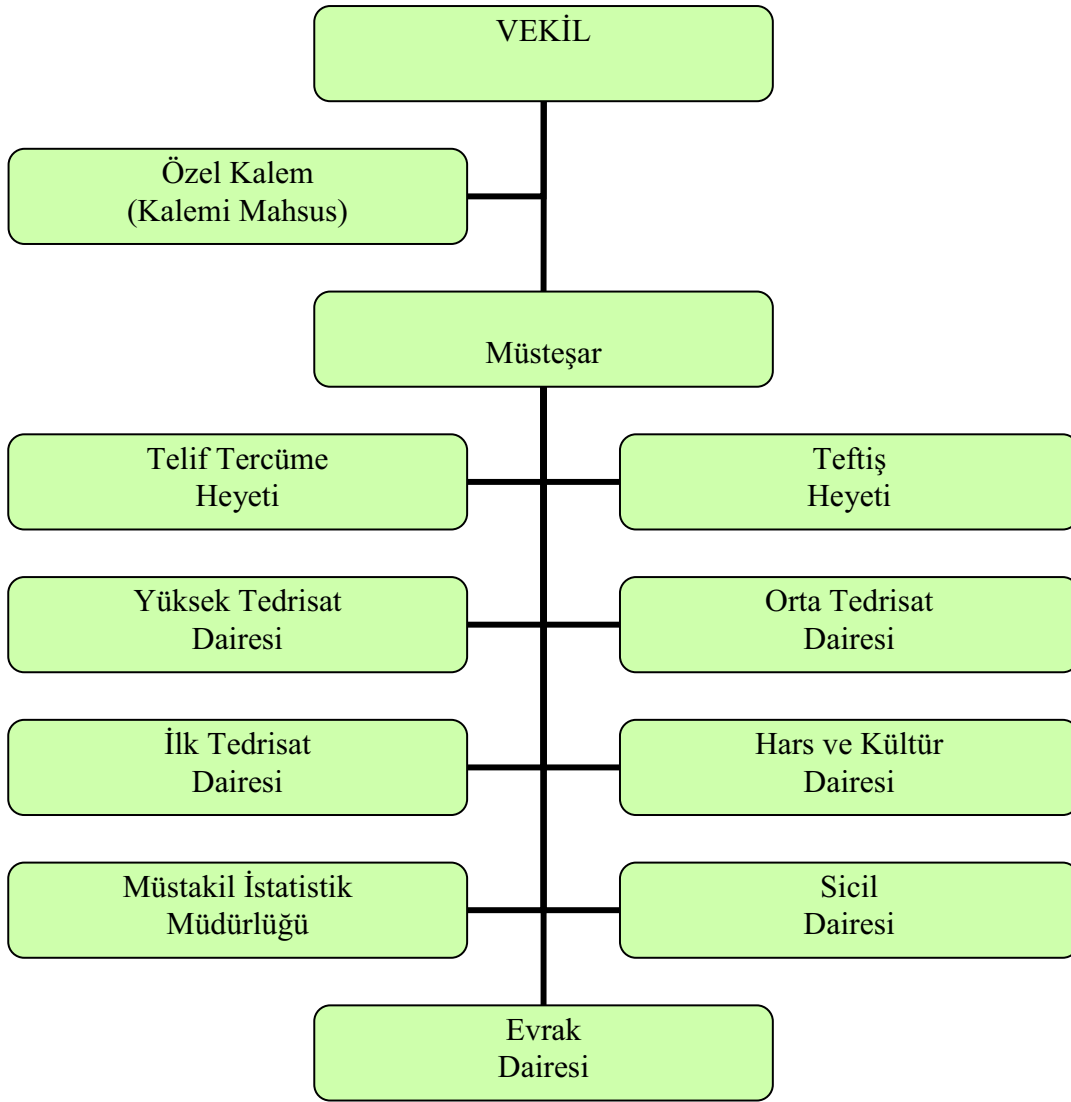

Şekil 1. Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilâtı (1920)

Şekil 1'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1920 yılındaki teşkilat yapısının 5 (beş) birimden oluştuğu görülmektedir (MEB, 1988: 17).

Milli Mücadele'deki zaferden sonra, 1923 yılında İstanbul'da bulunan Maarif Nezareti kapatılır, Ankara'da kurulan Maarif Vekâleti Teşkilâtı genişletilir ve on bir birim olarak yeniden düzenlenir. Bu birimler; Özel Kalem, Müsteşar, Telif Tercüme Heyeti, Teftiş Heyeti, Yüksek Tedrisat Dairesi, Orta Tedrisat Dairesi, İlk Tedrisat Dairesi, Hars ve Kültür Dairesi, Müstakil İstatistik Müdürlüğü, Sicil Dairesi ve Evrak Dairesi'dir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1923 yılındaki teşkilat yapısı ise Şekil 2'de gösterilmiştir:

Şekil 2. Zaferden Sonra Genişletilen Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilâtı (1923)

Şekil 2’de Milli Eğitim Bakanlığı’nın zaferden sonra genişletilen teşkilat yapısında birim sayısının arttırıldığı görülmektedir. Taşra teşkilatı da, Milli Eğitim Müdürlükleri ve Maarif Memurlukları olarak düzenlenmiştir (MEB, 1988: 17).

4.3.5. Maarif Kongresi

Sıkıntı içindeki koşulları düzeltmek amacıyla, Ankara’da bir Maarif Kongresi’nin toplanacağı, 1 Ocak 1921 tarihinde ilgililere bildirilir. Bu kongreye;

- Elyevm bilfiil öğretmen olanlar,
- Maarif müdürleri,

- Okul müdürleri,
- Telif ve tercüme azaları,
- Maarif Vekâleti daire müdürleri,
- Âli dersler ve konferanslar müderrisleri,
- Her gazete namına bir temsilci olmak şartıyla gazete temsilcileri çağrılır.

Kongrede konuşulacak olan gündem konuları ise şu şekildedir:

- İptidai mekteplerin programları ve tahsil müddetleri,
- Tali derecedeki mektepler, programları ve dersleri (Tonguç, 1946: 213).

Yunan düşman kuvvetleri Batı Anadolu'yu işgal etmiştir. Bu durumun ciddiyeti karşısında, Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi ile Öğretmenler Derneği Başkanı Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yanına giderek durumu arz etmek isterler. Hamdullah Suphi, Maarif Kongresi'nin ertelenmesine yönelik düşüncüyü şu şekilde ifade eder:

...Mazhar Müfit Bey'in başkanı olduğu Öğretmenler Derneği, birkaç gün sonra Ankara'da toplanacak. İki yüzden fazla öğretmen katılıyor. Fakat Fevzi Paşa'yı dinleyince tereddüte düştük. Savaşın yoğunlaşacağı anlaşılan bir sırada, böyle geniş bir toplantı size ayak bağı olabilir. Uygun görürseniz erteleyelim.

Mustafa Kemal Paşa, toplantının ertelenmesini uygun görmez ve "...cahillikle, ilkellikle savaş, düşmanla savaştan daha az önemli değildir. Toplantıya katılacağım ve konuşacağım" diyerek düşüncesini açıklar (Özakman, 2006: 174).

Düşman günlerce önce Bursa ve Uşak üzerinden, iki koldan saldırıya geçmiştir. 8 Temmuz'da Bursa, 13 Temmuz'da ise Uşak, Gediz, Emet, Tavşanlı, Afyon düşmüştür. 16 Temmuz gecesini Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay Başkanlığı'nda sabaha, güneş doğuncaya kadar cephelerden gelen ve durumu bildiren yazıları ve haritalar üzerinde durumu izlemiştir. Dört saat sonra Kongreye gelerek Kongreyi tarihsel bir söylevle açmıştır (İnan, 1983: 62).

Mustafa Kemal Paşa'nın tam da savaş devam ederken Maarif Kongresi'nin yapılmasını istemesi, eğitime verdiği önemin ne kadar büyük olduğunu ispatlamaktadır.

Enver Behnan Şapolyo, Atatürk'ün eğitime verdiği değeri, Milli Mücadele yıllarındaki bir anısını anlatarak ortaya koymuştur:

Cephede muharebe devam ediyordu. Bir gün son sınıf talebeleri gönüllü olarak cepheye gitmeye karar vererek Ali Fuat Paşa'ya müracaat ediyorlar. Fuat Paşa da, Mustafa Kemal Paşa'ya, beş liseli gencin silâh istediklerini söylüyor. Atatürk, bu gençleri Çankaya'ya davet ederek, Onlara:

– Bu silâhları ne yapacaksınız? diye soruyor.

Gençler:

– Düşmana ateş edeceğiz! diyorlar.

Atatürk:

– Harp zamanında gençlerin bize lüzumu kadar, harpten sonra da onlara bu milletin ihtiyacı vardır. Arkadaşlarınız, sizin yerinize bu vazifeyi görürken, sizler de tahsilinize devam edersiniz, milli vazifenizi görmüş olursunuz! demiştir (Şapolyo, 1967: 196-197).

Maarif Kongresi, 15 Temmuz 1921 tarihinde, Ankara'da, Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği (Öğretmenler Derneği) tarafından düzenlenmiştir. Maarif Kongresi'ne 250'den fazla kadın ve erkek öğretmen katılmıştır. Kongrede, ülkenin o günkü eğitimle ilgili sorunları öğretmenler tarafından tartışılmıştır. Düşman kuvvetlerinin Ankara'ya doğru ilerlemesi nedeniyle kongre, önemli bir karar alamadan dağılmak zorunda kalmıştır (Başar, 2004: 85-86).

Maarif Kongresi, Öğretmen Okulu'nun salonunda toplanır. Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in kısa bir açılış konuşmasından sonra, Mustafa Kemal Paşa kürsüye gelir.

Salonun ön sıralarında milletvekilleri ve bakanlık yöneticileri oturmaktadır. Bütün arka sıralar ise kalpaklı erkek öğretmenlerle doludur. Üçüncü ve dördüncü sıranın sol yanında ise, sıkma başlı, on kadar kadın öğretmen oturmaktadır. Kadınların arkalarındaki, önlerindeki ve yanlarındaki koltuklar ise boş bırakılarak, kadınlar ve erkekler birbirinden ayrılmıştır. Bu ilkel görünüm Mustafa Kemal Paşa'yı rahatsız etmiş, bu durumdan dolayı konuşmasına durgun bir ses ile başlamıştır (Özakman, 2006: 183).

Atatürk'ün Sakarya Savaşı'nın devam ettiği günlerde, 15 Temmuz 1921 Cuma günü, Ankara'da Maarif Vekâleti'nin girişimleriyle toplanan Maarif Kongresi'ndeki konuşması şu şekildedir:

Muhterem Hanımlar, Efendiler,

I. Dünya Savaşı, memleketimizi bir mağlûbiyet durumuna yöneltti. Düşmanlarımız bunu bahane sayarak milletimizi tamamen yok etmek istediler. Buna karşı, meydana gelen milli coşku ve milli heyecana Ankara muazzam bir sahne oldu.

Sizi yaşatmak istemeyenlere karşı, yaşamak hakkınızı savunmak üzere toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, burada, Ankara'da bir araya geldi.

Bugün, Ankara, Milli Türkiye'nin «Milli Maarifini» kuracak Türkiye Muallime ve Muallimler Kongresi'nin bir araya gelmesine de sahne olmak övüncüne erişmiştir.

Asırların yüklendiği, derin bir idari ihmalin devletimizde meydana getirdiği yaraları tedavi etmek için harcanacak çalışmanın en büyüğünü, hiç şüphesiz irfan yolunda göstermemiz gereklidir.

Gerçi bugün maddi ve manevi güç kaynaklarımızı, milli sınırlarımız içerisindeki memleketlerimizde işgalci olarak bulunan düşmanlara karşı kullanmak zorundayız. İrfanı memleket için tahsis edilebilen şey, gelecekteki maarifimize kuvvet alma merkezimiz olacak bir temel kurmaya yeterli değildir. Ancak geniş imkân, yeterli şartlar ve vasıtalara sahip oluncaya kadar geçecek savaş deneyiminde dahi, çok dikkat ve itina ile işlenip çizilmiş bir milli eğitim programı oluşturmaya ve mevcut eğitim teşkilatımızı bugünden daha verimli bir faaliyetle çalıştıracak esasları toplu olarak hazır etmeye çalışmalıyız.

Bugüne kadar takip edilen eğitim ve öğretim yöntemlerinin, milletimizin gerileme tarihinde en önemli etken olduğu kanaatindeyim. Onun için bir Milli Eğitim programından bahsederken, eski devrin hurafelerinden ve yaradılışımızın nitelikleriyle hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelen tüm etkilerden tamamen uzak, milli karakter ve tarihi yapımızla uyumlu bir kültürü kast ediyorum. Çünkü milli davamızın tam olarak gerçekleşmesi ancak böyle bir kültür ile sağlanabilir. Şimdiye kadar takip edilen yabancı kültürlerin yıkan, harap eden sonuçlarını tekrar ettirebilir. Kültür zeminle orantılıdır. O zemin, milletin karakteridir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyetiyle, hakkı ile birliği ile çelişen bütün yabancı unsurlarla mücadele etme gereği ve milli fikirlerin olgunlaşması ile her karşı fikre şiddetle ve fedakârca müdafaa zorunluluğu telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün ruh gücüne bu vasıfların ve kabiliyetlerin aşılması önemlidir. Sürekli ve müthiş bir savaş şeklinde görünen ulus hayat felsefesi, bağımsız ve mesut kalmak isteyen her millet için bu olgunlaşmış durumu şiddetle talep etmektedir.

Teferruatını tamamen uzman kişilere bırakmak istediğim bu mesele hakkındaki genel görüş açımı tamamlayan ifade için, yeni neslin donatılacağı manevi vasıfların kaynağında kuvvetli bir aşkı fazilet ve kuvvetli bir fikri düzenden ve her şeyin iyi olmasından bahsetmek zorundayım.

İşte biz, bu kongrenizden yalnız, çizilmiş eski yollarda alelâde yürümenin tarzı hakkında fikir alış verişini etmeyi değil; ileri sürdüğüm, sahip olduğumuz şartlar altında, yeni bir sanat, yeni bir marifet yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için rehber olmak gibi mukaddes bir hizmet bekliyoruz.

Huzurunuzda ve milletimizin huzurunda milli eğitimimiz hakkındaki görüş açımı ifadeye konuşma imkânı olan bu vesileden yararlanarak, gelecekte kurtuluşumuzun sahipleri olan Türkiye Muallime ve Muallimleri hakkındaki hürmet duygularımı hatırlatmak isterim.

İstikbal için hazırlanan vatan evlatları, hiçbir zorluk karşısında boyun eğmeyecek, olgun sabır ve metanetle çalışmalarını; tahsildeki çocuklarımızın anne babalarının da yavrularının tahsillerinin devamı için her türlü fedakârlığa katlanmaktan çekinmemelerini tavsiye ederim.

Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar vefakâr ve sadık oldukları tarihi bir gerçektir.

Silah ile olduğu gibi, bilinci ve zihni ile de mücadele zorunda olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kuvveti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin saf seciyesi kabiliyetleri ile fazladır. Ancak bu tabii kabiliyeti oluşturabilecek yöntemlerle donatılmış vatandaşlar yetiştirmek gereklidir. Bu görev de sizlere teveccüh ediyor. Milli Hükümetimizin olgun bir ciddiyetle ve samimiyetle arzu ettiği derecede, Türkiye Muallime ve Muallimlerinin hayat ve refahını henüz sağlayamamakta olduğunu bilirim. Fakat milletimizi yetiştirmek gibi mukaddes bir görevi üstlenen yüce heyetinizin, bugünkü durumu dikkate alacağından ve her zorluğa tahammül ederek ve bu yolda gayet sabırlı ve umutlu yürüyeceğinden şüphem yoktur. Vazifeniz çok önemli ve hayatidir. Bunda başarılı olmanızı cenabı haktan temenni ederim (Maarif Vekilliği, 1939: 3-5).

Mustafa Kemal Paşa kongredeki konuşmasını bitirmiş, herkes ayağa kalkarak alkışlamıştır. Paşa, kürsüden ayrılıp yerine giderken; bakanları, milletvekillerini ve ileri gelenleri yanına toplamıştır. Sesini herkesin duyabileceği kadar yükselterek, Mazhar Müfit Bey'e: "Kongreye hanım öğretmenlerimizi çağırdığınız için sizi kutlarım. Ama hanımefendileri niye böyle ayrı oturtunuz? Sizin kendinize mi güveniniz yok, yoksa Türk hanımlarının faziletine mi? Bir daha böyle bir ilkelik görmeyeceğimi ümit ederim" diyerek tepkisini dile getirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, cevabını beklemeden yürümüş, erkeklerden uzakta ve ayakta bekleyen bayan öğretmenleri başını eğerek selamlamıştır. Bayan öğretmenler de Mustafa Kemal Paşa'yı saygı ile selamlamışlardır (Özakman, 2006: 184-185).

Mustafa Kemal Atatürk'ün kongredeki konuşması, ülkede yapılması gereken okul programlarının ve uygulanması gereken öğretim yöntemlerinin ipuçlarını vermektedir. Atatürk, Doğu'nun ve Batı'nın etkisi altında kalmadan, doğrudan doğruya Türklüğe, sahip olunan ulusal ve tarihsel doğaya uygun şeylerin öğretilmesini ve bunun da "kendi varlığını, kendi haklarını ve kendi birliğini" zedeleyecek şekilde değil; koruyup bütünleştirecek şekilde, şiddetli savunma zorunluluğu ile öğretilmesini istemektedir.

Atatürk, programlarda "gereksinimlere uygunluk, hayatilik ve insanların doğasına uygunluk" gibi temel eğitim ilkelerine de temas etmiştir. Yöntemlerde de "edilgenliği, alıcılığı, yani ezberciliği" değil; "düşünmeyi, bir işi planlamayı, bir iş ya da eser ortaya koymayı" yani aktif bir öğretim ortaya koymayı ifade etmiştir (Binbaşoğlu, 2005: 470-471).

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasından sonra, Sivas Maarif Müdürü Osman Nuri Bey bir konuşma yapmıştır. Daha sonra, o günlerde yıllık kongrelerini yapan İstanbul Muallimler Cemiyeti'nin Kongreye gönderdiği bir yazı okunmuştur. Burada İstanbul Muallimler Cemiyeti “Türk harikalarının mikrak-ı intişarı olan Ankaramızda toplanarak, maarif siyasetinde bir devrin tuluunu tebşir edecek heyetinizi hürmet ve hasretle selâmlarız” denilmektedir. İşgal altında olan İstanbul'dan gelen bu yazının önemi büyüktür.

Kongre adına Hamdullah Suphi, 18 Temmuz tarihinde, İstanbul Muallimler Cemiyeti'ne şu cevabı vermiştir:

...Harp cephesinde milli varlığın halası için kahramanlarımız kanlarını mebzul bir surette akıtırken, arkada muallimler aynı maksat için diğer bir sahada mücadele ediyorlar. Bu mücadelede, bin kere aziz İstanbul şehrimizde çalışan kardeşlerimizin daima bizimle beraber olmalarından bir saniye bile şüphe etmedik. Sizi bizden ayıran sebepler, sizin ve bizim ihtiyarımızdan hariç olan sebeplerdir. Bu ayrılış yalnız şeklidir, daima hür insanlar olarak yaşamlarına çalıştığımız yavrularımızı terbiye eder, yetiştirirken, memleketin her köşesinde öğretmeni sevk eden ana kuvvet birdir: Milli imanımız ve kurtuluş aşkımız (İnan, 1983: 94).

İstanbul öğretmenlerinin yazısı okunduktan sonra, Mustafa Kemal Paşa Kongreye başarılar dileyerek ayrılmıştır. Maarif Vekili Hamdullah Suphi kısa bir konuşma yaparak, bu kongrenin daha sonraki yıllarda toplanacak olanlar için bir başlangıç olduğunu söylemiş ve Kongreye sunulan raporların İstanbul Darülfünun müderrislerinden İsmail Hakkı, Mehmet Emin Bey, İlköğretim Müdürü Ahmet Edip, Ortaöğretim Müdürü Kâzım Nami ve Ankara Darülmuallimat Terbiye ve Ruhiyat öğretmeni Nafi Atuf Bey'den oluşan bir komisyonda incelenmesini önermiştir (İnan, 1983: 94).

Maarif Kongresi'nde genellikle ilk ve ortaöğretim kademelerinin hedefi ve programı hakkında tartışmalar yapılmıştır. Kongrede Mustafa Kemal Paşa “Bugün eğitim için harcanan çabaların, gelecekteki eğitimin temellerini atmaya yetmeyeceğini, gerekli araç ve donanımlara sahip olununcaya kadar geçecek olan sürede özenle sınırları çizilmiş bir eğitim programı uygulanıp, eğitim örgütünün en verimli şekilde çalıştırılması gerektiğini” belirtmiştir.

Kongrenin daha sonraki günlerinde öğretimin sadeleştirilmesi, uygulamalı hâle getirilmesi ve yörelere göre çeşitlendirilmesi istenmiştir (Ergün, 1982: 18).

Dört gün süren kongrenin kapanış konuşmasını Maarif Vekili Hamdullah Suphi yapmıştır. Bu konuşmasında şunları söylemiştir:

Memleketimiz iktisadi bakımdan iki büyük parçaya ayrılmıştır ve yakın zamanlara gelinceye kadar doğu illerinden Anadolu'nun merkezine kadar Ermenilerin, Akdeniz kıyılarından yine ülkemizin ortalarına kadar Rumların iktisadi nüfusu hissedilmektedir. Eğitim politikasında, milletin esas kitlesini oluşturan çiftçi ve işçi sınıfının her şeyden önce düşünülmesi gereklidir ve yeni istikamet bu temel fikri dayanak etmelidir...

...Geçimini kendi üretiminden sağlayan çiftçi ve işçi sınıfına mensup ailelerin çocuklarının, geçim kaynakları usullerine göre bir eğitim almaları ve bu geçim kaynaklarını yükseltecek, teorik ve uygulamalı bilgileri elde etmeleri ilkokul ve devam eden eğitime dâhil bütün öğretmenlerin asli hedefi olmalıdır. Dıştaki düşmanlardan ziyade, eğer içteki iktisadi zafere ulaşılamaz ise bütün emekler bir hiçle sonuçlanacaktır. Devam eden savaşların ortada anasız-babasız bıraktığı yüz binlerce şehit çocuğunun babaları herkesten önce öğretmenlerdir. Bu çocukları, kimseye el açmayacak şekilde bir eğitimle yetiştirmek, onların hayatın ortasında, kendi ellerinin emeğiyle kendi ekmeklerini kazanabilecek kabiliyete ulaşmış olmaları görevlerimizin esasını teşkil etmektedir.

...Milli terbiye, milliyet aşkının telkininde kusur edilmemesi gereklidir. Milli terbiyeyi dinden ayrı tutmak büyük bir yanlıştır. Din, milliyeti teşkil eden öğeler arasında, dil kadar önemli tutulması gereken bir zorunluluktur...

...İngilizler, Japonlar, Amerikalılar, İsveçliler gibi üretim yapan milletlerin eğitimdeki istikametleri takip edilecektir. Anadolu'daki Amerikan okulları, Türk olmayan unsurların çocuklarını marangoz, demirci, tenekeci, boyacı, terzi gibi mükemmel esnaf olarak yetiştirmektedir. Eğer biz de kendi çocuklarımıza bu nitelikli eğitimi vererek yetiştiremez isek; Anadolu'nun iktisadisine bu okulların yetiştirdiği Türk olmayan unsurların çocukları sahip olabilir. Öğretmenler bu doğrultuda çalışmalıdır. Elleri sanatları, kalplerinde milliyet aşkları ve faziletleri olan yeni nesillerin, tamamen düşmandan kurtulacak ana yurdunda, mutlu bir geleceğe sahip olmalarına kesin bir şekilde kanaat ediyorum. Gelecek yıl, böyle bir kongrenin toplanmasını diliyor ve öğretmenlerimize başarı dileklerimi sunuyorum.

Kongre dört gün içinde, planlanandan çok daha kısa bir süre çalışılarak son bulmuştur. Bu durumun sebebi, cephenin her geçen gün daha da alevlenmesi ve savaşın Ankara'ya doğru yaklaşmış olmasıdır (İnan, 1983: 97-98).

Yapılan Maarif Kongresi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışmalara, şikâyetlere sebep olmuştur. Hamdullah Suphi, Maarif Kongresi hakkında "Benim en belalı işlerimden biri" demiştir. Maarif Kongresi'nin, Yunan taarruzunun başladığı zamanda yapılma sebebini ise şu şekilde ifade etmiştir:

Şikâyet konusu olan kongre hakkında kendi görüşümü söylemek istiyorum. Her Maarif Vekilinin, teşkilât başında olan her adamın, tüccarın, esnafın, her sene yapmaya mecbur olduğu bir şey vardır ki; beraber çalıştığı adamları toplamak ve muayyen iş hakkında konuşmaktır. Dünyanın bütün ilerlemiş milletleri kendi medeni kongrelerini toplarlar.

Bendeniz de öğretmenleri topladım. Kongreye davet tarihi incelenecek olursa, davet yapıldığında Afyon, Kütahya, Eskişehir üzerine Yunan taarruzu başlamamıştır. Ben, kongreye davetimi Yunan taarruzundan üç ay önce yapmıştım. Eğer bana kusur bulunacak olunursa, sen ne için taarruzun olacağını keşfetmedin derlerse, ben kâhin değilim, olacak olayı önceden keşfetmek sırrı bende mevcut değildir (MEB, 1946: 206).

Maarif Kongresi'nin yapılması için harcanan paranın çok olduğu hakkında da, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışmalar gündeme gelmiştir. Hamdullah Suphi, kongrenin gerçekleşmesi için harcanan paralarla ilgili durumu şu şekilde açıklamıştır:

Maarif Kongresi daveti için on bin liranın harcandığı öne sürülmüştür. Hâlbuki harcamanın miktarı iki bin liradır. Hesap incelemesi benim elimde olduğu kadar sizin de elinizin altındadır. İnceleyiniz. Ben, bu öğretmenleri eşya dengi gibi naklettim. Eğer harcırah vermeye razı olsa idim, değil on bin lira, daha fazla para tutacaktı. Ben böyle yapmadım. Doğrudan doğruya öğretmenlere üç dört kişi bir araya toplanarak gelmeleri için emir verdim. Dünyanın hiçbir yanında bir kongreye bu şekilde bir davet yapılmamıştır. Para hususunda memleketin darlığını dikkate aldım. Sivas'tan çağırdıklarına dedim ki: Bir araba tutunuz, araba parasını vereceğim. Siz başka bir şey istemeyeceksiniz. Otel parasını, iâşe parasını vermedim. Yemeklerini okullarda hazırlattım ve hep beraber bir kazandan yemek yedirdim. Hepsinin parası üç-dört bin liradan fazla olmamıştır. Böyle on bin liraya çıkarılması müthiş bir abartmadır (MEB, 1946: 206).

Maarif Kongresi'nin diğer bir tartışma konusu da, kadın öğretmenlerin kongreye katılmış olmalarıdır. Maarif Kongresine kadın ve erkek öğretmenlerin karma olarak katılmaları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Hamdullah Suphi'ye karşı sert eleştirilere neden olmuştur. Bu sert eleştiriler sonucunda Hamdullah Suphi, bakanlık görevinden çekilmiştir. Fakat Mustafa Kemal, Öğretmenler Birliği başkanına, gelecek toplantıda kadın ve erkeklerin karışık oturtulmalarını söyleyerek, gayet anlamlı bir biçimde Hamdullah Suphi'yi desteklemiştir (Ergün, 1982: 18).

4.3.6. Örgün Eğitim Kurumları Üzerindeki Çalışmaları

4.3.6.1. İlköğretim

Hamdullah Suphi, ilköğretimin çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, mevcut İlköğretim Kanunu muhakkak değiştirilmelidir. Köylere kurulan okulların tüm masrafları devlet tarafından karşılanmalıdır. Bu kanunla, okulların yaptırılması için gerekli paraların köylülerden istenmesi son derece sakıncalıdır. Şu anki durum “Parayı ver, sana okul yapacağız” anlayışıdır. Okulların yapımı için köylüden istenen vergiler, ağır vergilerdir. Bir köye okul yapmak, öğretmen bulmak ve okulu eğitim faaliyetlerine hazırlamak için gerekli masraflar köylüye yüklenmiştir (Tanrıöver, 1987a: 65-72).

Hamdullah Suphi, 1921 yılında, ilköğretim kurumlarının daha sağlıklı bir şekilde faaliyetlerini sürdürebilmeleri amacıyla bir yasa tasarısı hazırlamıştır. Bu yasa tasarısına göre;

- İlkokullar altı yıldan dört yıla indirilecektir. Dördüncü yıldan sonra bir yıl da isteğe bağlı öğretim yapılacaktır. Ayrıca ihtiyaçlara göre yeni bir ilkokul programı oluşturulacaktır.
- Köy bünyeli olan “İşçi Mektepleri” kurulacaktır (Ergün, 1982: 19).

Hamdullah Suphi’nin Milli Eğitim Bakanlığı döneminde, dağınık durumda olan ilköğretim kurumlarını toplamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. İlköğretim kurumları, hem eğitim ve öğretim faaliyetlerini düzenli olarak yürütememekte, hem de gün geçtikçe de birer ikişer kapanmaya yüz tutmaktadır. Bu kapanma durumu özellikle düşmanın işgal ettiği bölgelerde görülmektedir. Öğrenciler okulsuz ve öğretmensiz kalmaktadırlar. Ayrıca bu okullarda yatılı olarak okuyan kimsesiz çocukların durumu da zorlaşmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı, kimsesiz çocukların aç ve açıkta kalmamaları için duruma el koymuştur. Bu çocukların bir kısmını Kastamonu ve İnebolu’daki okullara yerleştirmiştir.

Hamdullah Suphi, Milli Eğitim Bakanlığı’nın bütçe görüşmelerinde Maliye Encümeninden on bin lira fazla para istemiştir. Bu parayı isteme sebebini de şu şekilde açıklamıştır:

...Biz fazla olarak on bin lira istiyoruz ve bunun esbabını arz edeyim: Efendim, takdir buyuracaksınız ki, İstanbul’dan mütemadi fakrû sefaletin hüküm sürmesi ve düşmanların mektepleri işgal etmesi neticesinde, dışarı çıkan çocukları aç bırakmamak için, buna mukabil bir para istiyoruz. Encümen yüz bin lira üzerinden kırk bin lira kesmiştir. Bunun üzerine memaliki müstevliyeden gelen şakirdan ile tertip harici şakirdan masarifi diye on bin lira ilâvesini rica ediyoruz. Emin olunuz ki Kastamonu’ya, İnebolu’ya bu havaliye çocuklar geldiler. Çünkü ihtiyacı askeriye için mektepleri işgal ediyorlar ve çocukları kapı dışarı atıyorlar. Böyle, mektepten mahrum edilen, ortaya atılan çocuklar - ki kısmı âzâminin aileleri yoktur, fakir çocuklarıdır; yetim çocuklarıdır - için demek ki biz Encümenin yapmış olduğu kırk bin tenzilâtın otuz binini kabul ettikten sonra yalnız on bin lira istiyoruz. Bunu ret buyurmayınız (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 148, C: 2, 10.02.1921: 180).

Bu dönemde, Milli Eğitim Bakanlığı’nın yetkisi altında çalışan müfettişlerin görevlerini tam anlamıyla yapmadıkları, önemli bir hizmet veremedikleri, bütçeye yük oldukları ve bu nedenden dolayı müfettişliğin kaldırılmasına yönelik öneriler olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde bu duruma ilişkin tartışmalar yapılmıştır. Özellikle

Konya Milletvekili Ömer Vehbi Bey, müfettişlere gerek olmadığına dair Meclise vermiş olduğu tasarıda düşüncesini şu cümlelerle ortaya koymuştur:

...Maarif için müfettişe lüzum görmüyorum. Çünkü bu müfettişlerden maksat, şayet derslerin intizamını temin ise, mekâtibi resmîyede bunların ilerisinde maarif müdürleri var, bunların vazifesi ne? Yok, eğer suiistimalde bulunanlar onlar ise, kezaik maarif müdürleri valiler vasıtasıyla tahkik olunabilir... bu fasılda müfettişliğin lağvını teklif ediyorum (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 108, C: 2, 10.02.1921: 183).

Hamdullah Suphi, bu eleştirilere cevap vermiş ve müfettişliğin kaldırılmasını engellemiştir. Hamdullah Suphi'nin cevabı şu şekildedir:

“...müfettişlerin vazifesi okullarda tedrisat, ahlâk ve terbiyeye ait nokta-i nazardan tetkiktir. Seyyadırlar. Maarif Müdüriyeti onlar için birinci mercedir. Bu nokta-i nazardan onların lüzumu vardır...” (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 108, C: 2, 10.02.1921: 183).

Hamdullah Suphi'nin ikinci kez görev yaptığı Milli Eğitim Bakanlığı dönemi, 1924-1925 ve 1925-1926 eğitim – öğretim yıllarının bir bölümünü kapsamaktadır. Bu dönemlerde ülkenin ilköğretimle ilgili durumu pek iç açıcı değildir. Hamdullah Suphi'nin kendisi de ilköğretimdeki bu kötü durumu bizzat ifade etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı açıklamada, ilköğretimin içinde bulunduğu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

...Tedrisat-ı İptidaiye meselemiz müzmin bir hastalıktır ki, bugüne kadar devam edip geliyor. Bu bahis etrafında şimdiye kadar cereyan eden münakaşa maalesef yarayı tedavi etmemiştir... Tedrisat-ı İptidaiye Kanunumuzun ruhu sakattır, bozuktur. Buhran sebepleri Tedrisat-ı İptidaiye Kanunumuzun kendisinde mevcuttur. Tedrisat-ı İptidaiye vergileri önemli bir nispette halkın en fakir kısmını alakadar ediyor. Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu, ilköğretim meselesini halkın kendisine bırakmış ve bu işin Hükümetle alakasını kesmiş olsaydı, Hükümette bununla meşgul olmazdı. Şikâyetlere biz muhatap olmazdık. Aç kaldık, sefil kaldık diye senelerden beri Hükümete gelen suzişli haberler durdurulmuş olurdu. Halka ait olan şey, halka verilirdi. Halk, kendi derdine kendisi baksın derdik. Bu iş tamam olarak ne halka verilmiştir, ne de onu icap ettiği gibi kendi üzerimize almışızdır. İkiisi ortasında kalmıştır (MEB, 1946: 329-330).

4.3.6.2. Ortaöğretim

Hamdullah Suphi, ortaöğretimde hissedilen öğretmen ihtiyacını çözmek için çalışmalar yapmıştır; fakat öğretmen ihtiyacı var diye de ehliyetsiz kişilerin öğretmen olmasına da karşı çıkmıştır. Bu şekilde öğretmenlik mesleğinin niteliğini ve saygınlığını korumaya çalışmıştır. Bir maarif müdürünün, askere gitmekten kurtulmak isteyen kişiler arasından öğretmen seçtiği ile ilgili ihbar gelince, eğer böyle bir uygulama yapılmış ise

maarif müdürünün cezalandıracağına dair bir genelge yayınlamıştır. Bu konuda TBMM’de şu açıklamayı yapmıştır:

...bütün maarif müdürlerine tamim yaptım ve dedim ki, ehliyeti olmayan, mesleğe mensup olmayan, ehliyetnamesi olmayan ve Darülmualliminden mezun olmayan adamları tutup da öğretmen yaparsanız, sizi şedit surette tecziye edeceğim ve bu tamim kendilerinin istifasından on gün evvel yapılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 108, C: 2, 10.11.1921: 168).

1922 yılındaki ortaöğretim programında, her sınıfta haftada iki saat olmak üzere Arapça ve haftada bir saat Farsça dersi yer almıştır. Vasıf Çınar’ın Milli Eğitim Bakanlığı döneminde yapılan İkinci Heyet-i İlmiye’de ise bu dersler programdan kaldırılmıştır. Bu durumun sonucu olarak, Arapça ve Farsça derslerini okutmakta olan öğretmenlerin istihdamının nasıl yapılacağı konusu tartışmalara sebep olmuştur.

Hamdullah Suphi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kendisine yöneltilen bu sorunu şu şekilde cevaplandırmıştır:

“...teşkilâtta bazı derslerin kaldırılması dolayısıyla açıkta kalmış Arapça ve Farsça öğretmenlerimiz vardır. Bunları İmam ve Hatip Okullarına yerleştiriyoruz. Bir kısmı yerleştirilmiştir, bir kısmı da yerleştirilecektir. Onlar da açıkta kalmayacaktır...” (Başar, 2004: 170).

Hamdullah Suphi’nin hazırlamış olduğu ve TBMM’den geçiremediği tasarıda, ortaöğretim kurumlarının tıpkı ilköğretim gibi dört yıla indirilmesi öngörülmüştür. Bunun üç yılı genel ortaöğretime, bir yılı da mesleki öğretime ayrılacaktır.

Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi, okullara sık sık müfettiş gibi gelerek denetimlerde bulunmuştur. Ankara’da denetlediği bir lisede, derslere girmiş ve öğrencileri tahtaya kaldırarak sorular sormuştur.

Mustafa Kemal Atatürk’ün yaveri Salih Bozok’un oğlu Cemil Bozok da, Hamdullah Suphi’nin teftiş ettiği bu lisede öğrencidir. Hamdullah Suphi’nin, okulu nasıl teftiş ettiğini anılarında şu şekilde anlatmaktadır:

Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Bey, beni Meclis’te babamın yanından tanırdı ve bana «küçük» diye hitap ederdi. Bir gün bizim sınıfa geldiğinde beni gördü ve «Küçük, buraya gel» dedi. Kalktım, kürsünün yanına gittim. Heyecan içindeydim. Sorduğu sorulara cevap veremezsem çok mahcup olacaktım. Gülererek, «Bana, Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mayıs’ta Samsun’a çıkışından itibaren geçen zaman zarfında cereyan eden hadiseleri kısaca anlat» dedi. Bunu duyunca içimden bir oh çektim. Çünkü Ankara’ya geldiğim günden beri bu olayların hikâyelerini o kadar çok dinlemiştim ki,

artık ezbere biliyordum. Başladım anlatmaya, dikkatle dinledi ve sonunda «Aferin küçük» demek suretiyle iltifat etti (Bozok S. ve Bozok C.S., 1985: 95-96).

Hamdullah Suphi, Milli Eğitim Bakanlığı görevinden sonra Kastamonu'ya bir ziyarette bulunmuştur. Burada kendisiyle yapılan bir mülakatta, “Ziyaret ettiğiniz okulları nasıl buldunuz?” sorusuna şu cevabı vermiştir:

Mektepçi bir adam az şey ile kani olamaz. İstedığımızla bulduğumuz arasında büyük bir fark vardır. Bizim ve hepimizin içinde yaşayan, hayata ve hakikate çıkmasını istediğimiz bir mektep var. Bir de memleketimizin muhtelif köşelerinde vazifelerinde sebat kuvvetini, yalnız ve yalnız kalplerindeki aşktan ve hiss-i mesuliyetten olan kendi gayretleriyle muhafaza ve idame ettikleri şimdiki mekteplerimiz var. Bir kelime ile söyleyelim: Kastamonu'da maarif hayatı faaliyet halindedir. İki yüz seneden beri, derece derece inkişaf eden teceddüt hareketimiz, yardımsızlığa, mahrumiyete, hatta bazen mümanaata karşı kendine çizdiği doğru yolda, milletin genç nesillerini medenî, muasır ve millî hayata doğru sürükleyip gidiyor. Benim dün geceki sultanî müsamesesinde aldığım hisle kısaca ifadesi bundan ibarettir. Çocuklarımızın şahidi olduğum istidadını müteheyyiç olmaksızın tekrar düşünemedim. Temsile iştirak eden efendiler arasında en büyük sanatkârlığa namzet efendilere tesadüf ettim. Bunları bu kadar muvaffakiyetle yetiştiren mürebbiyeler, kendilerinden ne kadar memnun olsalar haklıdırlar.

Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ı ve Nasrullah Mekteb-i İptidâisi'ni ziyaret ettim. Eski mekteplerimizin ezberciliği ve körü körüne itâati yerine; burada düşünmek, muhakeme etmek ikame edilmiş (Eski, 1997).

4.3.6.3. Yükseköğretim

Hamdullah Suphi'nin ilk Milli Eğitim Bakanlığı dönemi, İstanbul'un İngilizler tarafından işgal altında olduğu bir döneme rastlamaktadır. İşgal dolayısıyla İstanbul'da bulunan Darülfünun ile Ankara'da bulunan Milli Eğitim Bakanlığı arasında iletişim sağlanamamaktadır. Anadolu'da ise yükseköğretim düzeyinde dini bir eğitim veren medreseler mevcuttur; fakat bu medreselerin sorunları ve işleri Milli Eğitim Bakanlığı'nın dışında kalmıştır.

Hamdullah Suphi'nin çabalarıyla bu dönemde, ilerde Anadolu'daki yükseköğretimin temeli olarak görülebilecek bir gelişme başlatılmıştır. 3 Aralık 1921 tarihinde, Ankara'da “Âli Dersler” adında, halka açık bir yükseköğretim programı uygulamaya koyulmuştur (Ergün, 1982: 19).

Âli Dersler adı verilen programı uygulayacak kurumun açılması yönündeki ilk adım, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bir komisyonun oluşturulmasıdır. Komisyon oluşturulmuş; Veled Çelebi, Yusuf Akçura, Cemal Hüsnü, Nafi Atuf, Mustafa Şeref, Ziya Gökalp, Kâzım Nami gibi fikir adamları ve eğitimciler bu komisyonun üyesi

olmuşlardır. Komisyon, ilk toplantısını 16 Haziran 1921 tarihinde yapmıştır. Eğitim ve öğretim faaliyetleri olarak vaaz, konferans ve yüksek dersler türünde faaliyetler yapılmasını kararlaştırmıştır.

Komisyonunda, okutulacak dersleri belirleyen bir taslak program hazırlanmıştır. Bu taslak programa yapılacak ilaveler ve değişikliklerle ilgili çalışmalarda bulunmak üzere; Cemal Hüsnü, Nafi Atuf ve Mehmet Vehbi'den oluşan bir kurul oluşturulmuştur. Kurul müfredatla ilgili raporunu hazırlamıştır. Bunun üzerine Komisyon 20 Haziran 1921'de ikinci toplantısını yapmıştır. İkinci toplantıda aşağıda belirtilen kararlar alınmıştır:

- Herkese açık olmak üzere Ankara'da, Anadolu'nun diğer şehirlerinde ve kasabalarında "konferanslar" verilecektir.
- Ankara'da "tedrisat mahiyetinde muntazam dersler" açılacaktır (Öztürk, 1994: 57-58).

Komisyon, 23 Haziran 1921'de üçüncü defa toplanmış ve ilk iki toplantıda belirlenmiş olan derslere ve seçilen öğretim elemanlarına bazı ilaveler yapmıştır. Ayrıca, hem "İlmi Propaganda Konferansları"na hem de "Âli Dersler"e ait idari işleri yürütmek üzere bir yönetim kurulu seçmiştir. Yürütülecek olan faaliyetlerle ilgili bir yönetmelik hazırlamak görevi de yönetim kuruluna verilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nda 30 Haziran 1921 tarihinde, Âli dersler öğretim elemanlarından ve gizli oyla bir "Müderisler Encümeni" seçilmiştir. Seçilen kişiler; Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mahmut Esad, Cemal Hüsnü ve Mehmet Vehbi'dir.

Serbest Âli Dersleri'nin hazırlıklarının Haziran ayında başlamasına rağmen, açılışı ancak Aralık ayında mümkün olmuştur. Derslerin daha önce 15 Kasım'da açılacağı duyurulmuş ise de, başvuran adayların yeterli sayıda olmaması nedeniyle ertelenmesi gerekmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, derslere olan ilgiyi arttırmak için, öğretim elemanlarının okutacağı dersler hakkında Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde tanıtıcı içerikte yazılar yazmalarını kararlaştırmıştır. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 17 Kasım 1921'den itibaren bu yazılar yayınlanmaya başlamıştır. Bu şekilde gerekli hazırlıklar tamamlanmış ve yeterli sayıda öğrencinin kaydı yapılmıştır. Serbest Âli Dersleri'nin, 3 Aralık 1921 günü açılacağı ilan edilmiştir (Öztürk, 1994: 57-59).

Yükseköğretim kurumu olan Darülfünun, uzun yıllardan beri yurdun irfanının ve ilminin çeşitli dallarında genç nesillere rehberlik etmiş olan bir öğretim elemanı kadrosuna sahiptir. Darülfünun, ilim hayatının yıllardır Türkiye’de oluşmasını sağlayan önemli ve köklü bir kurumudur. Tıp, hukuk, edebiyat ve fen gibi dallarda eğitim hizmetleri veren Darülfünun, vatanın geleceği için mücadele edecek fikir adamlarını yetiştiren bir üniversitedir. Cumhuriyeti kuran kişiler, Darülfünun’dan cumhuriyeti koruyacak ve kollayacak nesiller yetiştirmesini istemektedir.

Darülfünun milletin vicdanını temsil etmektedir. Bu kurum, günün meseleleri ve zümre siyaseti için değil, milli meselelerde ve beşeri değeri büyük olan davalarda milletin sesini yükseltmek için çalışmalıdır. Türk milletinin aydın kesimini yetiştirmelidir (Tanrıöver, 1987a: 40-43).

Hamdullah Suphi’ye göre; Darülfünun’daki öğrencilerin yetersizliklerine bakmadan önce, Darülfünun’a öğrenci gönderen liselerin durumuna bakmak gerekir. Liselerin kalite ve nitelikleri gelişmeden, Darülfünun’daki öğrencilerin seviyeleri ile ilgili sıkıntılar çözülemez. Bunun yanında, Darülfünun’a öğretmen yetiştiren okulların şartları iyileştirilmeden Darülfünun’daki eğitimin kalitesini arttırmak mümkün değildir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Darülfünun’un eğitim kadrosunda, tüm ülkenin tanıdığı, iyi yetişmiş öğretmenler görev yapmaktadır. Bu öğretmenler, özel yetenekleri yardımıyla yetişmiş öğretmenlerdir. Darülfünun’un mükemmel olması için öncelikle ülkenin ilmi seviyesinin de çok yüksek olması gerekir. Darülfünun’un şartları iyileştirildikten sonra, iyi yetişmiş öğrenciler, uzmanlar, öğretmenler ve meslek elemanları yetiştirilebilir.

Darülfünun’un sorunları Cumhuriyet Döneminde ilk kez ve ciddi bir şekilde, 1925 yılında, “Darülfünun Emanetinin Bütçesi” hakkındaki kanun tasarısının görüşülmesi sırasında ele alınmıştır. Darülfünun’da ders vermek üzere getirilmesi düşünülen yabancı öğretmenler konusu da gündeme gelmiştir. Hamdullah Suphi’nin yapmış olduğu konuşmada mevcut durum ile ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme; (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 107, C: 3, 20.04.1925: 278- 282).

Darülfünun’da kesinlikle ıslah çalışmaları yapılmalıdır. Türk eğitim sistemi ilköğretimden, ortaöğretime ve yükseköğretime kadar çok önemli sıkıntılar içindedir. Darülfünun’da yapılacak ıslah çalışmalarında şu önlemler alınmalıdır:

- Darülfünun öğrencilerinin derse devam durumları çok sıkı bir şekilde kontrol edilmelidir. Askere gitmemek için Darülfünun'a kayıt yaptırıp, derslerine devam etmeyen yüzlerce genç bulunmaktadır. Nizamnameye konulacak bir madde ile Darülfünun'un askerden kaçma aracı olarak kullanılmasının önüne geçilmelidir.
- Darülfünun'daki müderrislik unvanının suiistimal edilmesinin önüne geçilmelidir. Müderris, yabancı dil yeterliliği olan bir öğretmen olmalıdır. Müderrislere yabancı dilden tercüme yapıldırırken öncelikle hâkim olduğu yabancı dil seçilmelidir. Örneğin; Fransızca eğitime atanmış bir müderrise, Almanca çeviriler yapması için bir görev verilmemelidir.
- Darülfünun'un çağın koşullarına uygun bir eğitim yapısına sahip olması için belli bir zamana ihtiyaç olduğu bilinmelidir. Örneğin; Oksford Üniversitesi'nin İngiliz tarihinin ve İngiliz medeniyetinin içinde 700-800 senelik bir geçmişinin olduğu unutulmamalıdır. Türk eğitim sistemi de Süleymaniye Medresesi ve Fatih Medresesi gibi eski medreseleri zamanın ihtiyaçlarına, ilmin koşullarına uygun halde tutamadığından bu tür sorunlarla karşılaşmıştır.
- Darülfünun'a ayrılan bütçe, beklentilere cevap verebilecek düzeyde olmalıdır. Darülfünun'a bütçeden ayrılan pay 723.000 liradır. Fakat yapılan incelemeler ortaya koydu ki, bir Amerikan Koleji'nin bütçesi yaklaşık 650.000 liradır. Bir tek koleje ayrılan pay, hemen hemen Darülfünun'a ayrılan pay düzeyindedir.
- Darülfünun'un sahip olduğu yetersiz düzeydeki kütüphanesi, üniversite eğitim düzeyini karşılar niteliğe getirilmelidir. Darülfünun'da yaklaşık 200.000 civarında ciltten oluşan bir eser vardır. Üniversitede görev yapan öğretmenlerimiz ve eğitim alan öğrencilerimiz çok rahat koşullar içerisinde, istediği vakit bu eserlere ulaşma imkânını bulmalıdır.
- Darülfünun'daki ders araç ve gereçleri yeterli seviyeye getirilmelidir. Örneğin; fizik dersi işlenirken bazı aletlere gerek duyulmaktadır. Öğretmen ne kadar iyi nitelikte olursa olsun, dersin tam anlamıyla işlenebilmesi için, bu aletlerin yeterli bir düzeyde kullanıma sunulması gereklidir.
- Darülfünun'da görev yapan müderris ve öğretmenlerin maaşları iyileştirilmelidir. Müderrislerin ortalama seksen, doksan ve yüz lira olan maaşlarıyla geçinmeleri çok fazla mümkün olamamaktadır. Müderrislerin maaşları yeterli düzeyde olmalı, bu şekilde müderrisler kendilerini rahatlıkla ilmi araştırmalarına verebilmelidir.

- Darülfünun’a Avrupa’dan öğretmenlerin getirilmesinde yarar vardır; fakat getirilen yabancı öğretmenlerin çalışmaları sıkı sıkıya izlenmelidir. Geçmişte getirilen Fransız ve Alman yabancı öğretmenler olmuştur. Bu öğretmenlerin siyasetle uğraştıkları görülmüştür. Siyasi ortamın değişmesi, siyasetle uğraşan yabancı öğretmenlerin de geri gönderilmesine sebep olmuştur.
- Getirilmesi düşünülen yabancı öğretmenler için ayrılan paranın arttırılması gereklidir. Ayrılan 30.000 lira gibi bir miktar çok yetersizdir. Bu parayla, iyi bir ilmi seviyeye ulaşmış öğretmenlerin yurda davet edilmesi mümkün olmamaktadır. Yabancı öğretmenlere çok para verilirse de bütçe yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Darülfünun bütçesi yeterli düzeyde olmalıdır.
- Darülfünun’a yapılan güzelleştirme çalışmalarına hız verilmelidir. Darülfünun’un güzelleştirilmesi için Ziraat Mektebi ücretsiz çam ağacı fidanı vermektedir. Bu fidanlar ise bahçıvanlar tarafından yine ücretsiz olarak dikilmektedir. Darülfünun’un kadrosunda ise yalnızca iki kişilik bahçıvan kadrosu bulunmaktadır. Darülfünun’un güzelleştirilmesi faaliyetlerine hız verilebilmesi için bahçıvan kadrosu arttırılmalıdır.
- Darülfünun’un kalorifer sistemi ile ilgili sorunlar kısa sürede giderilmelidir. Darülfünun’un kalorifer sisteminin oluşturulması için harcanan para yaklaşık 6.000-7.000 lira civarındadır. Fakat bir üniversitenin pencerelerinin arasından soba borularının çıkması, üniversitenin sahip olduğu ilmi kişiliği ve estetik güzelliği olumsuz etkilemektedir. Darülfünun’un kalorifer sisteminin temiz ve düzenli olabilmesi için bütçeden tesisat için para ayrılmalıdır.
- Darülfünun’a bağlı olan Tıbbiye’nin nakli sorunu en kısa sürede çözülmelidir. Sağlık ve Eğitim Bakanlıkları’nın bir araya gelerek, bu nakil konusunu bir sonuca ulaştırması gereklidir (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 107, C: 3, 20.04.1925: 282- 284).

Hamdullah Suphi, Milli Eğitim Bakanlığı sırasında Türk eğitim sisteminde bir “Türk Akademisi” kurulmasına çalışmıştır. Bakanlık faaliyetleri arasında bu mesele ciddi bir şekil almış, tüzüğü ve programı da hazırlanmıştır. Hatta bütçesi Vekiller Heyeti’nden geçmiş ve İsmet Paşa’nın, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki beyanatı arasında akademinin teşkil olacağından bahsedilmiştir. Bu hususta bazı Batılı bilgileri davet etmek meselesi de düşünülmüştür. Bu düşüncenin ilk adımı olarak, dünyanın

büyük Türkoloji bilginlerinden biri olan Barthold Türkiye'ye davet edilmiştir (Tevetoğlu, 1968: 416-417).

4.3.7. İstiklal Marşı'nın Kabul Edilmesindeki Çalışmaları

Milli Eğitim Bakanlığı'nın açmış olduğu bir yarışmayla bağımsızlık ruhunu temsil edecek bir marş için şairlere müracaat edilir. Bu konuda yazılan birçok şiir gelir. Bu şiirlerden yedi tanesi en fazla ilgiyi görerek ayrılır.

Hamdullah Suphi, Milli Eğitim Bakanlığı'nın fevkalade kuvvetli bir şiir aramak gereği duyması nedeniyle Mehmet Akif'e bir şiir yazmasını rica eder. Mehmet Akif, ortaya konulan ödül sebebiyle çekincede kaldığını belirtir. Hamdullah Suphi'nin gereken tedbiri alacağına, gerekli ilanı yapacağına söz vermesiyle uzlaşma sağlanır (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 1, C: 2, 01.03.1921: 13).

Hamdullah Suphi, İstiklâl Marşı'nın yazdırılmasıyla ilgili olarak, Mehmet Akif'in para meselesinden kaçınışını şu şekilde ifade eder:

...Mehmet Akif Bey ki, bu şairler arasında para meselesinden kaçınan arkadaşlarımızdan birisidir. Zaten senelerden beri en yüksek ve en ilahi bir belagatle yazmıştır. Yeniden yazmaktan çekinmesi hatıra para gelir diye korkmasındandır. Ve ona binaen yazmamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 6, C: 2, 12.03.1921: 86).

Mehmet Akif'i ikna etmek için yarışmanın kaldırıldığı, herhangi bir isimle para verilmeyeceği belirtilir. İkna olan Mehmet Akif'e, dönemin Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver bir mektup yazar. Mehmet Akif'e hitaben yazılan mektup şu şekildedir:

Pek aziz ve muhterem efendim,

İstiklâl Marşı için açılan müsabakaya iştirak buyurmamalarındaki sebebin izalesi (giderilmesi) için pek çok tedbirler vardır. Zat-ı üstadanelerinin (üstat kişiliğiniz) matlup (istenen) şiiri vücuda getirmeleri, maksadın husulü (gerçekleşmesi) için son çare olarak kalmıştır. Asil (soylu) endişenizin icap ettiği ne varsa hepsini yaparız. Memleketi bu müessir (etkili) telkin ve tehyiç (heyecan verme) vasıtasından mahrum bırakmamanızı rica ve bu vesile ile en derin hürmet ve muhabbetimi arz ve tekrar eylerim efendim (Yağar, 2009).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart 1921 tarihinde yapılan görüşmelerine Mustafa Kemal Atatürk başkanlık etmektedir. İkinci oturumda Hasan Basri Bey'in

“İstiklâl Marşı Güftesinin Hamdullah Suphi Bey Tarafından Meclis Kürsüsünden Okunmasına Dair Takriri” üzerine görüşmeler başlar.

Milli Mücadele’yi ifade eden İstiklâl Marşı, Hamdullah Suphi’nin güçlü hitabeti ile okunur. İstiklâl Marşı, milli marş olarak kabul edilir ve Mehmet Akif para ödülünü kabul etmez (Tevetoğlu, 1966: 790-791).

4.3.8. Dönemindeki Eğitimle İlgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde, 5 Mart 1925 tarihinde, Milli Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmelerde eğitim sistemi ve sorunları üzerinde önemle durulmuş ve tartışmalar yapılmıştır. Ortaya konulan bazı sorunlar şunlardır:

- Yabancı okullar sorunu,
- Türk kültürü ile ilgili sorunlar,
- Eski eserlerin korunması ile ilgili sorunlar,
- Telif ve Tercüme faaliyetleri ile ilgili sorunlar,
- İstiklal Marşı’nın bestelettirilmesi ile ilgili sorunlar,
- Yurtdışına öğrenci gönderilmesi ile ilgili sorunlardır (Başar, 2004: 163-164).

4.3.8.1. Yabancı Okullar Sorunu

Milli Mücadele sırasında Anadolu’daki yabancı okulların pek çoğu kapatılmıştır. Ama Amerikan okulları her zaman açık kalmıştır.

1921 yılının Mart ayında Merzifon’da bulunan Amerikan Okulu, Pontus Rum örgütüne yataklık yapması ve bir Türk öğretmeninin Rumlar tarafından öldürülmesi üzerine kapatılmıştır. Tüm evraklarına el koyulmuştur.

Cumhuriyet Döneminde yabancı okullar Türk hükümetleriyle sık sık karşı karşıya gelmiştir. Bu durumun nedeni, yabancı okulların Türk eğitim sistemine karşı göstermiş oldukları olumsuz tutum ve hareketlerdir (Ergün, 1982: 19).

Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde, bazı milletvekilleri Türk çocuklarının yabancı okullarına gönderilmesinin önlenmesini

istemişlerdir. Sadece Ardahan Milletvekili Talat Bey; “Türkiye’de o gün için eğitim veren yabancı okulların Türk okullarından çok daha nitelikli bir eğitim verdiklerini, bu nedenle zengin Türk ailelerinin ve üst derecedeki devlet memurlarının çocuklarını bu okullara gönderdiklerini” belirtmiştir. Bu okulları yasaklama yerine, Milli Eğitim Bakanlığı’nın sıkı denetimi altında bulundurulmasının daha faydalı olacağını ileri sürmüştür (Başar, 2004: 164).

4.3.8.2. Türk Kültürü İle İlgili Sorunlar

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bulunan Türk Hars Dairesi’nin görevi, yayınlanan bir genelgede şu şekilde belirtilmiştir:

Türk Hars Dairesi’nin vazifesi, Milli lisan ve edebiyat hakkında incelemelerde bulunmak, Milli vazinle yazılı asar ile son asrın Osmanlı Türkleri tarafından yazılmış önemli eserleri, bilmeceleri, hikâye ve masalları, milli oyunları, kıyafetleri toplamak; şarkılar, türküler ve maniler derlemek, milli asar ve abideleri muhafaza ile milli eserlerden oluşan müzeler ihdas etmek, milli opera ve tiyatrolarla meşgul olmak, milli tarihi kayıt ve tespiti yönelik vesikaları hazırlamaktır... (Öymen, 1988: 1020-1022).

Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Milli Bakanlığı döneminde, Türk kültürünün geliştirilmesi ile ilgili işlere önem verilmiştir. Bu amaçla milli eğitim teşkilatına birçok genelge gönderilmiştir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde Hars Dairesi işleri üzerinde bazı ek açıklamaların eklendiği görülmektedir. Bu eklemelerde İstanbul Darülfünun’da ve Darülmüallimini’nde geçen sanat tarihi ve eğitimi dalındaki akademisyen ilgisinin ve Türk Ocakları başkanlığı kişiliğinden gelen etkilerin de önemli bir rolü olmuştur.

Tanrıöver, yayınladığı bir genelgeyle dil ve edebiyat konusunda bozlak, mani, koşma, ilâhi, ağıt, ninni gibi yaygın parçaların notaları ile birlikte kayıt altına alınmasını; destan, masal, bilmece ve atasözleriyle beraber kandil, bayram, düğün, ölüm gibi törenlerle yaşanan âdet ve geleneklerin, İslâm ve Türk eserlerinden oymacılık, tahta işleri, taşçılık, mozaik, çini ve sedeflerin asıllarının ve resimlerinin yazma kitaplarla ortaya konulmasını ve saklanmasını istemiştir.

Hamdullah Suphi’nin bütün bu gayretlerine rağmen, o günkü olanakların azlığı, savaş halinde oluşun sebep olduğu istikrarsız durumun, öğretmenlerin özel bir ilgi ve

uzmanlık isteyen bu konulardaki bilgi ve hazırlıklarının yeterli olmayışı gibi nedenlerle önemli bir gelişme ve başarı sağlanamamıştır. Hars Dairesi, 1926 yılında yayınlanan Teşkilat Kanunu ile lağvedilmiştir (Öymen, 1988: 1020-1022).

4.3.8.3. Eski Eserlerin Korunması İle İlgili Sorunlar

Hamdullah Suphi, Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybettiği yıllarda birçok eserinin yurtdışına kaçak yollardan götürüldüğünü ve bu eserlerin yabancı ülkelerdeki müzelerde sergilendiğine dikkatleri çekmiştir. Bu durumu kendisi şu şekilde ifade etmektedir:

Osmanlı Devleti'nin yayılma alanında oluşmuş medeniyetler ve bu medeniyetlerin bıraktığı sanat ve tarih hazineleri çoktur. Klasik sanat kaynaklarının hepsi ellerimizin altındaydı. Eski Mısır medeniyetinden Yunan medeniyetine, Firavunların, Hititlerin medeniyetinden Bizans, Emevi, Abbasi, Selçuklu medeniyetine kadar birçok eski büyük medeniyetler geniş sınırlarımız içinde oluşmuşlardı.

Sanat aşk ve hürriyetinin unutulduğu yüzyıllarda, çok uzun süren bir göçle, her biri değeri ölçülemeyecek kadar seçkin, üstün, eşsiz ve benzersiz olan eserlerimiz yabancı müzeleri zenginleştirmek için yurdumuzdan uzaklara götürülmüştür.

Eski Yunan tapınağı Partenon'daki heykel parçaları, Lord Elze'nin isteği üzerine Padişahın iradesiyle İngiltere British Müzesi'ne gitmiştir. Abdülhamit'in verdiği Bergama yadigârları Berlin Müzesi'nde sergilenmektedir.

Köln Müzesi'nde Piyâlepaşa Camii'nden giden çini levhalar, Anadolu'dan götürülen tabak koleksiyonları sergilenmektedir. İtalya müzelerinde Bursa kadifeleri, Münih Müzesi'nde Karamanoğullarının sırça sandukaları sergilenmektedir.

Memleketimizde, sanatın sonsuz çeşitleri arasında oluşmuş en güzel eserlerin bir kısmı, kıymet bilmeyen nesillerin elinden çıkarak Batı'ya, Mısır'a veya daha uzak memleketlere götürülmüştür (Tanrıöver, 1987a: 25-26).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de eski eserlerin daha iyi korunması konusunda tartışmalar yapılmıştır. Hamdullah Suphi, uzmanlık alanı olan "Sanat Tarihi" alanındaki bu konuyla ilgili olarak milletvekillerine hitaben geniş açıklamalarda bulunmuştur. Hamdullah Suphi'nin bu konuyla ilgili yapılması gerekenleri anlattığı bir konuşması şu şekildedir:

...Ne yapmak lâzım olduğunu arz edeceğim. Anadolu'da yalnız Osmanlı devri değil, pek güzel bilirsiniz; yalnız Selçuklu devri değil, muhtelif eski beyliklere ait olmak üzere o kadar muhtelif yadigârlar vücuda gelmiştir ki, bunları sanat incizabını duyan bir adamın müteessir ve müteheyyiç olmaksızın seyretmesi imkânı yoktur. Karamanoğullarının fevkalade güzel çini sandıkları nerededir? Lütfen sorar mısınız? Münih Müzesinde. Anadolu'da hükümetimizin gözü altında teşekkül eden bir çete, ilk defa Konya'da lâzım

gelen tertibatı aldıktan sonra Karaman'a gitti, Karamanoğullarının sandıklarını kaldırdı, Münih Müzesi'ne götürdü, teşhir etti.

Efendim! İstanbul'da Süleymaniye Camii'nin çağları British Müzesindedir. Rodos tabakalarından mürekkep en güzel bir koleksiyon (Kelekyan) koleksiyonu namı altında Paris'e intikal etmiştir. İlk meskûkât koleksiyonumuz harikulade bir kıymete sahipti. Yarısı Bulgaristan'a gitmiştir. Yani Bulgar Devleti, çobanlıktan yetişme dediğimiz Bulgar Devleti, bizim para koleksiyonumuzun yarısını satın aldı. Yarısı Paris'te Bibliyotek Nasyonal'dadır. Viyana, Luvr, Külüni Müzeleri Türk eserleriyle doludur. Hamburg Müzesinde de biz varız. Bursa'nın grup ışıklarına benzeyen eski kadifelerini aramak isterseniz İtalya müzelerindedir. Mazinin ne kadar kabili nakil yadigârları varsa hepsi Türk toprağını terk etmiş, yabancı memleketlere gitmiştir. Camilerin, türbelerin mermerlerini sökmek, kırmak suretiyle pirinç parmaklıklarını sökmüşlerdir. Niçin efendiler? Çünkü Türk devleti kendisi herkesten ziyade vazifedar olduğu halde bütçesinde, mektebinde, terbiyesinde harsa kâfi yer vermediği için. Belki sırası gelir. Türk milleti millî devlet, harsa istinat etmek mecburiyetinde olan bugünkü devletimiz, hars teşkilâtını icap ettiği kadar vasi yapacaktır.

Arkadaşlar! Anadolu'nun üstünde müthiş müstehaseler gibi, büyük devirlerimizi ihtar eden abidevî, mimarî eserler vardır. Bu aidatımız çöküyor. Ben geçen yaz esnasında gittim Erzurum'u ziyaret ettim. Mamahatun gibi Selçuk devrinin maruf kadını tarafından terk edilmiş, her pencere çerçevesini, her sütununu, her köşesini ayrı ayrı hayretle seyrettiğim bir eser yalnız kubbesine (1.700) kuruş sarf edecek bir vali oraya gitmediği için, onu görececek bir Maarif müdürü bulunmadığı için, yağın yağmurlar sıza sıza bu muhteşem bina çöküp gidiyor. Hâlbuki bu eserler bin bir iddiamızın istinatgâhıdır. Yalnız bunlar dinî yadigârlar değildir, yalnız medenî yadigârlarımız değildir, topraklarımızın manevî müdafaası mevzubahis olduğu vakit burada kıdemimiz vardır. 800 ilâ 900 sene evvel Türkler bu asarı medeniyeyi yaptılar diye gösterdiğimiz vesikalar, delillerdir. O halde, Türk vatani üzerinde ecdadın yadigârı olan bütün eserlere bir kıymeti mahsusa vermelidir.

Bu eserlerin muhacereti böyle devam ederse, çok korkuyorum ki kısa bir zaman sonra babalarımızın yadigârı olan asarı nefiseyi bulmak için, kalbimiz hüznle dolu bir nevi daüssıla ile dolu olarak gideceğiz, garm memleketlerinde onları arayacak, ziyaret edeceğiz. İstanbul çarşılarında şimdi biraz dolaşacak olursanız görürsünüz ki eski musanna divitleri, kalemtraşları, ciltleri, bıçakları, Edirne'den gelmiş ve İstanbul evlerinde nasılsa kalmış rügan işlerini, fildişi oymalı, işlemeli maktaları, her biri ayrı ayrı bir kıymeti mahsusayı haiz olan sanat eserlerini, Mısırlılar yeni servetleriyle çekip götürüyorlar.

Muhterem Arkadaşlarım! Bu bahis üzerinde çok fazla duruyorum. Bu bahis üzerinde çok hassasımdır. Yesarinin kalemi altından çıkmış harikulâde bir talik yazıyı, bir tavanın kitabî tahtalarını 120 lirayı biz vermediğimiz için Mısırlılar, İngilizler, Amerikalılar alıp götürüyor... Geçmiş asırların vücuda getirdiği eserleri iade etmenin ve tekrar yapmanın imkânı kalmamıştır... (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 70, C: 2, 05.03.1925: 171-172).

4.3.8.4. Telif ve Tercüme Faaliyetleri İle İlgili Sorunlar

Telif ve Tercüme Heyeti, Milli Mücadele döneminde oluşturulan önemli kurumlardan birisidir. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde 1921 yılında kurulmuştur. Telif ve Tercüme Heyeti çalışmalarını 1926 yılına kadar sürdürmüştür. 1926 yılında

toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye’de alınan karar sonucunda, yerini Talim ve Terbiye Dairesi’ne bırakmıştır.

Telif ve Tercüme Heyeti’nin çalışma şekli ve görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Maarif Heyetinden kendilerine gönderilen eserleri incelemek ve verilecek ödülün çeşit ve miktarını belirlemek,
- Heyetçe incelendikten sonra uygun görülen esere verilecek ödülün çeşit ve miktarını, hazırlanan tutanakla Bakanlığa takdim etmek,
- Encümende eksik olan uzmanı geçici olarak dışardan temin etmek,
- Üyeler arasında uzmanın bulunmadığı durumlarda, eseri dışardan görevlendirilecek uzmanlara incelettirmek, (Uzmanlarca hazırlanan bu rapor heyetçe okunur ve eser hakkında uygunluk kararı alınır. Heyet kararları çoğunluğun oyuyla alınır.)
- İlkokullara ait eserlerin uygun bulunması hâlinde, “...inci sınıf öğretim programına uygun olup eğitimine izin verilmiştir.” kaydının kitap üzerine konulması suretiyle uygun görüldüğünü belirtmek,
- İlkokulların programına uygun olmakla beraber, emsaline göre daha üstün olan eserlere 5. maddedeki ibare yazılmakla beraber, ayrıca nakdî ödül vermek,
- İlkokulların programına uygun olmayan ancak, okunmasında fayda görülen esere, “Başarılı öğrencilere verilmek veya okul kütüphanesinde bulundurulmak üzere takdir olunmuştur” kaydıyla bir imtiyaz vermek,
- Ortaokul kitaplarından bazılarıyla, ilmiye okullarının kitaplarının veya bütün ilmî eserlerin, az olmak ve masraflarını karşılamak kaydıyla, Bakanlığın kendi hesabına bastırılmasını sağlamak ve eserin sahibine telif hakkı vermektir (MEB, 2009).

Hamdullah Suphi’nin Milli Eğitim Bakanlığı döneminde Telif ve Tercüme çalışmalarına önem verilmiştir. Telif ve tercüme çalışmaları kapsamında 163 tane kitap ortaya konulmuştur. Bu kitapların bir kısmı okul kitaplarıdır, bir kısmı ise doğrudan doğruya yabancı dillerden çevrilmiş olan kitaplardır.

Hamdullah Suphi, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde telif ve tercüme için gerekli olan teşkilat yapısının tam olarak oluşturulmadığını belirtmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşması istenilen bu yapının, bütün dünya üzerindeki eğitim

hareketlerini takip etmesi, tartışması yapılan eğitim yöntem ve teknikleriyle ilgilenmesi ve eğitim yayınlarını yurda getirmesi çalışmalarını yapması gereklidir (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 70, C: 2, 05.03.1925: 172).

Telif ve tercüme yapısının içerisinde oluşturulan kurullar; çeşitli dillerde oluşturulmuş eğitim ile ilgili kitapları okumalı, belirlenen kitapları tercüme edecek işinin uzmanı çevirmenleri bulmalıdır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim politikasını sevk ve idare etmesi için bu tercümelerden etkin bir şekilde yararlanması gereklidir.

Hamdullah Suphi, Türk milli eğitim sisteminin çağın koşullarına uygun olabilmesi, gelişebilmesi için yabancı ülkelerin eğitim alanında ortaya koydukları eğitimle ilgili eserlerin Türkçeye çevrilmesi için bazı girişimlerde bulunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 70, C: 2, 05.03.1925: 172).

4.3.8.5. Türkçenin Sadeleştirilmesi İle İlgili Sorunlar

Hamdullah Suphi, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Türkçe ile ilgilenecek, dilde sadeleşme çalışmalarını yapacak bir heyetin olmadığını belirtmiştir. İnsanların konuştukları Arapça ve Farsça ile dolmuş olan dilin temizlenmiş bir Türk lisanı haline gelmesini istemektedir. Bunu gerçekleştirmede ise Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bu amaca yönelecek bir teşkilatın kurulmasının faydalı olacağını belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 70, C: 2, 05.03.1925: 174).

4.3.8.6. İstiklal Marşı'nın Bestelettilmesi İle İlgili Sorunlar

Hamdullah Suphi'nin birinci Milli Eğitim Bakanlığı görevinde, İstiklal Marşı milli marş olarak seçilmiştir. Hamdullah Suphi'nin ikinci bakanlık dönemine geldiği hâlde, İstiklal Marşı'nın milli marş olarak kabul edilmesinin üzerinden dört yıl geçmesine rağmen, henüz İstiklal Marşı'nın bestesi yapılmamıştır.

Hamdullah Suphi, bu dört sene zarfında beste işini çözemediklerinden yakınmıştır. İstiklal Marşı'nın güftesini Fransa, Almanya veya İtalya'ya yollayıp besteletmekten başka bir çarenin kalmadığını, bir Türk sanatçısının dört seneden beri güfteyi tam ve anlamına uygun olarak besteleyemediğini belirtmiştir. Gönderilen besteleri beğenmediğini ise şu sözleriyle ifade etmiştir: “Filvaki birtakım besteler

yollanmıştır. Bunların arasında ekseriyetimizin ârâsını, tasvibini celbedecek bir şey mevcut olduğuna bendeniz kani değilim. Bu çok elimdir fakat böyledir...”

Hamdullah Suphi, İstiklal Marşı’nın dizelerinin çok uzun olduğu için bestelenemediğini öne süren bazı milletvekillerine karşı da şu cevabı vermiştir:

...Millet Meclisi memleketin şairlerine milli marşın yazılması için üç ay müddet verdi. Bu üç ay geçti. Bize birtakım şiirler geldi, aradan bir seçim yapmak Maarif Vekâleti’ne emredilmişti. O zaman Meclis büyük bir takdir ile Mehmet Akif Bey’in şiirini kabul etti. Hakikaten gelen bütün şiirler arasında çok farklı, çok haizi rûhan olarak Mehmet Akif Bey’in şiiri nazarı dikkati celbediyordu. Meclise, şiiri ben okumuştum. Bu şiirin mısraları uzun ise arz edeyim ki milli marşlar, bir şiirin yalnızca birkaç mısrası ayrılmak suretiyle vücuda getirilir. Bütün mısraları alınmaz. Fransız marşı böyledir. İngiliz marşı böyledir. Alman marşı böyledir. Mevcut olan mısralar arasında en kuvvetli bir kaçını alırlar. Bu mısralar çalınır, terennüm edilir, milli marş işte budur. Hepsini söylemek asla lazım değildir... (TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 70, C: 2, 05.03.1925: 191).

4.3.5.7. Yurtdışına Öğrenci Gönderilmesi İle İlgili Sorunlar

Hamdullah Suphi’nin Milli Eğitim Bakanlığı döneminde, ülkenin çeşitli alanlarda ihtiyaç duyduğu teknik personeli yetiştirmek için öğrenim görmek üzere yurtdışına öğrenci gönderilmesine devam edilmiştir. Hamdullah Suphi, 5 Mart 1925 tarihinde bu konu üzerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yapmış olduğu konuşmasında; yurtdışında Tıp, Mimarlık, Resim, Kimya Mühendisliği, Tabii Bilimler, Hukuk ve Eğitim gibi alanlarda toplam elli üç öğrencinin öğrenim görmekte olduğunu ifade etmiştir. Yurtdışında eğitim görmekte olan öğrencilerin teftişlerine de dikkat edildiğini, bu amaçla Zeki Mesut Bey’in “Avrupa Öğrenci Müfettişi” olarak görevlendirildiğini açıklamıştır.

Hamdullah Suphi’nin bu konuşmasından sonra, Kastamonu Milletvekili Halit Bey önemli bir soru sormuştur. Bu soru şu şekildedir: “Yurtdışındaki elli üç öğrenciden kaç tanesi köylü çocuğudur?” Hamdullah Suphi ise elinde bu konuda bilgi olmadığını belirtmiş ve soruyu yanıtlamaktan kaçınmıştır (Başar, 2004: 167-168).

4.4. Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Kültüre İlişkin Görüş ve Uygulamaları

Kültür, bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşan öyle bir bütündür ki, toplum için mevcut her türlü bilgiyi, örf ve âdetleri, alışkanlık ve eğilimleri, ilgi alanlarını, değer ölçülerini, genel tavır, görüş ve zihniyeti, her tür

davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlarla birlikte, o toplumun genelinde ortak olan ve toplumu diğer toplumlardan ayırt eden özel bir hayat tarzı oluşturur.

Türk kültürünün meydana gelişinde tarihin derinliğinin de etkisiyle zengin bir kültür mirasına sahip olunmuştur. Sahip olunan bu zengin kültür, Orta Asya'dan Viyana'ya, Kırım'dan Afrika'ya kadar uzanan büyük bir alan içerisinde, sayısız denecek kadar birçok kültürle, Hint, Çin, İran, Eski Mısır, Sümer, Hitit, Eski Yunan, Roma, Bizans, İslâm ve Batı medeniyetleri gibi çeşitli medeniyetlerle temas etmiş ve etkileşim içinde olmuştur. Fakat tarihin gereği, bu zengin medeniyet hazinelerinden geniş bir biçimde faydalanarak kendine has, milli, tek türden olan ve bütün vatanı içine alan bir kültür oluşturulamamıştır (Turhan, 1954: 421-422).

Osmanlı Devleti'nin yöneticileri ile Türk halkının ayrı iki kültüre sahip oldukları inkâr edilemez. Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hazırlayan sebeplerden biri de bu kültür ayrılığıdır. Batı medeniyetlerinin etkisiyle meydana gelen kültür değişimleri, özellikle büyük şehirlerdeki aydınların kültürüne doğrudan doğruya, halk kültürüne de dolaylı olarak etki etmiştir. Bu durum neticesinde, mevcut kültür ikiliği azalacağı yerde daha bariz bir ayrılığa neden olmuştur.

Sahip olunması gereken milli kültür, bütün vatanı kapsayan, genel, ileri ve milli bir kültür olmalıdır (Turhan, 1954: 423-424).

İnsan kültürü oluşturabilen ve oluşturduğu bu kültürü yeni nesillere aktarabilen bir varlıktır. İnsanların oluşturduğu bu kültür aynı zamanda milletlerin ve medeniyetlerin farklılaşmasını sağlamıştır. Kültür bu bakımdan hem evrensel hem de milli bir özelliğe sahiptir.

En üst seviyede insanlığı bir bütün olarak düşünürsek, kültürün evrensel özellikleriyle karşılaşırız. İnsanlığı meydana getiren medeniyetler, milletler ve devletler dereceli bir şekilde kültür kavramı ile birlikte anlam kazanırlar. Kültür bir yönüyle üst topluluğa insanları bağlar, bir yönüyle de aynı seviyedeki diğer gruplardan insanları ayırır. Kültür, insanların içinde bulunduğu ve üstünde taşıdığı özellikleri ile kimliği oluşturur (Atasoy, 2010: 40).

Birey, içinde yaşadığı devletin ya da toplumun karakterini taşır. İnsan tek başına yaşayamaz, mutlaka bir toplumun içinde yaşamak ister. Birey kendi varlığının anlamını

ancak toplum içinde yaşayarak kavrar. Bu özellik insanı sosyal bir varlık olarak ortaya çıkarır.

Kültür ancak bir ulus içinde doğup gelişebilir. Ulus haline gelememiş toplumlarda ise kültür ve medeniyetten söz edilemez (Yeniçeri, 2010: 10-11).

Mustafa Kemal Atatürk kültürü “okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, uyanık davranmak, düşünmek ve zekâyı eğitmek” olarak tanımlamaktadır. Kültürün kaynağını ve niteliğini ise şu şekilde açıklamaktadır:

Kültür, insanlık niteliğinde insan olabilmek için bir temel unsurdur... Kültür, doğanın yüksek verimleriyle mutlu olmaktır. Bu ifade içinde çok şey saklıdır. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık vb. Bunların hepsi insanlık niteliğindedir. İşte kültür, doğanın insanlara verdiği yüksek nitelikleri kendi çocuklarına, torunlarına ve geleceğine vermesi demektir (Kocatürk, 2005: 246).

4.4.1. Milliyet Anlayışı

Millet, toplum bütünüünün tamamlılık ve ahengini, toplumun orijinal kurumlarını yaratan ve yaşatan; duygu ve kültür birliğinin kaynağı olan milli kültür unsurları bakımından, fertleri arasında iştirak bulunan sosyal bir topluluktur.

Bu tarifte ilk göze çarpan özellik; dilde birlik, tarihte, fikirde, ahlakta, kısaca manevi değerler şuurunda iştirak şartıdır.

Millet kavramı siyasi hudutları ve bu türden engelleri tanımaz. Dünyanın neresinde olursa olsun aynı dili konuşan, aynı kültüre bağlı kalmış, fikir ve maneviyatta bir olan insanların hepsi aynı milletin fertleri kabul edilir (Kafesoğlu, 1966b: 158-159).

Millet denildiğinde; büyük sevgilerde, büyük husumetlerde birbirini tutacak, milli kültüründe birleşecek fertlerden oluşan yekpare bir kavram akla gelir. Osmanlı Devleti bir millet değil, bir milletler manzumesidir. Ayrı dil, ayrı din, ayrı okul, ayrı gazete, ayrı hastane, ayrı ruhani ve cismani meclisler, vakıflar, daha birçok hususi ve milli kurumlar, millet içinde millet vücuda getirir. Onlara verilen nüfus cüzdanlarında hangi unsurdan oldukları ayrıca kaydedilir. Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu topraklar en eski milletlerin, en eski medeniyetlerin beşiği olan bir sahadır (Tanrıöver, 1949g: 2).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1930 yılında Atina’da Balkan milletlerinin uzlaşması için yapılan bir konferansa gazeteci olarak katılmıştır. Osmanlı Devleti’nin toprakları içinde yaşayan insanların kültürlerinin yaşamasına izin vermesinden yakınan bir Yunanlı ve bir Yugoslav gazeteci, Hamdullah Suphi’ye şu cümleleri söylemiştir:

Babalarınız büyük bir hata işlediler. Bizi vaktiyle Müslüman etseydiniz, İmparatorluğunuz şimdi Tuna boylarına kadar yayılmış olarak devam ederdi. Biz de karşınızda başka başka milletlerin temsilcileri olarak değil, Türk vilayetlerinden gelmiş Ahmet, Mehmet olarak huzur içinde yaşırdık. Siz parçalandınız, biz de sonu gelmeyen mücadeleler içinde uğraşıp duruyoruz (Tanrıöver, 1949g: 2).

Bu söylenenler karşısında Hamdullah Suphi, Yunanlı ve Yugoslav gazetecilere hem cevap vermiş, hem de bir telkinde bulunmuştur. Bu görüşme şu şekilde gerçekleşmiştir:

Balkanlı dostlarıma sordum, bakaya mazhar olmuş büyük devletler kuran milletlerden hangisi idaresine aldığı kavimleri din değiştirmeye zorlamıştır? Bunun bir tek bile örneğini bulamazsınız.

...Osmanlı padişahları çete reisi değillerdi, büyük devlet adamlarıydı. Yirmi iki yaşında Fatih Sultan Mehmet’in, Doğu Roma İmparatorluğuna sahip olduktan sonra, idaresi altına aldığı milletlere dil ve din hürriyeti tanınması, Onu bir kabile reisi zihniyeti ile boğuşan Makedonya haydutlarından ayırır. Osmanlı padişahlarının Bizans’ı almak isteyen Bulgarları, Sırları, Macarları Bizansla beraber iki üç hamlede hükümlerlikleri altına sokabilmeleri, Balkanlarda yerli halkın kendi derebeylerine Türkleri tercih etmeleriyle izah olunur.

...Size milletimin en güzel ümidi diye bakıyorum. Benim üstümde bir akşam güneşi kararıyor, sizin üstünüzde bir sabah ağarıyor... İçinizde 2300 senedir yer değiştirmiş, isim değiştirmiş, hanedan değiştirmiş, idare şeklini değiştirmiş, fakat daima, dünyanın bir köşesinde kendi bayrağının gölgesinde hür yaşamış, kudretli bir ırkın vesareti var. Topraklarınızın üzerinde tarihi şuurunuzun eseri olan milliyet ateşi yanmıştır. Mazimizin geniş ufuklarından gelen rüzgârlarla genç ciğerlerinizi şişiriniz veya ateşi üfleyiniz. Bu ateş bizim gibi yakında olanları ve uzaklarda, yâd ellerde kalan kardeşlerimizi de ısıtacak kadar kuvvetli olsun (Tanrıöver, 1949g: 2).

Hamdullah Suphi’ye göre milliyetin kaynağı mazidir. Bu düşüncesini şu cümlelerle ortaya koymuştur:

“Milliyetin tek membası mazidir. Bizim mazimiz, hangi sahaya bakarsanız bakınız, askerlik, sanat, güzel sanatlar, içtimaî nizam, cins cins hayır teşkilâtımız, hayat felsefemiz, terbiyemiz, nemiz varsa bu membadan ilham ve kuvvet almıştır.” (Tanrıöver, 1949b: 2).

Hamdullah Suphi’ye göre, devletler bir milli mefkûreye dayanır. Milletlerin dayanağı topraktır ve toprak kadar önemli olan manevi temellerdir. Bu manevi temellerden birincisi ise milliyettir. Milliyet kaynağını ise tarihten almaktadır.

Hamdullah Suphi, Türk medeniyetinin sağlam köklerden geldiğini ve öz benliğini koruduğunu şu şekilde belirtmiştir:

İlk anlarda Türk uygarlığı, İran’la, sonra Bizanslılarla, daha sonra Araplarla ilişki kurar. Bu çeşitli akımlardan etkilenir, özellikle Ortadoğu’nun etkisi altındadır. Fakat unutulmuş halde, Anadolu’da kendi kendine bırakılmış Türk halkı, üç bin yıl önce ne idi ise öyle kalmıştır; özünü, gücünü korur...

Türkler; Çinlilerden, İranlılardan, Araplardan etkilenmiş olabilirler. Özellikle, bu sonuncusu söz konusu edilebilir. Ancak, gerçek Türkün karakteri değişmez, bazı geçici bağlı oluşlardan sonra, kendini yeniden gösterir. Türk demek, tehlike anlarında kendine önderini bulan, kendini onun uğrunda feda eden... adam demektir. Irkın sağlamlığı öylesinedir ki, onu hiçbir şey değiştiremez (Gaulis, 2007: 194-196).

Hamdullah Suphi, ırkın siyasi anlamda devlet idaresinin esası olarak kabul edilmesini reddetmiştir. Irk kavramının ilim noktası açısından incelenmesinin ise reddedilmemesi gerektiğini ifade etmiştir: “Arkadaşlar, ırk koskoca bir hakikattir. Yalnız ırkı bir ilim olarak tetkik ederiz. Devlet idaresinde kana dayanan, ırka dayanan bir idare, mevzubahis olmaz.”

Avrupa haritası üzerinde Latin asıllı, Cermen asıllı ve İslav asıllı milletlerin durumuna bakmak gereklidir. İtalyanlar, Fransızlar, İspanyollar, Portekizliler ırk olarak Lâtin’dir, din itibariyle ise Katolik’tir, konuştukları dil ise Lâtin asıllı dillerdir; fakat siyasi olarak tamamen ayırırlar. İkinci Dünya Savaşı’nda aynı ırktan gelen Fransızlar ile İtalyanlar ayrı saflarda olmuşlardır. Eğer bir Danimarkalıya veya Hollandalıya “Sen Alman mısın?” diye sorulduğunda, verilen cevap: “Hayır, Cermen ırkıdanım, fakat Alman değilim” şeklinde olmaktadır (CHP, 1948: 399).

Hamdullah Suphi, ırka dayalı bir milliyet fikrini kabul etmemektedir. Türk ırkına derin bir sevgisi ve bağlılığı vardır. Burada reddettiği husus, Türk diye tanımlanan bir kişide olması gereken tüm vasıfları taşıyan, düşüncesi ve uygulamalarıyla da bunu ortaya koyan bir kişiye, soyun Türk değil diye yaklaşımdır. Bu yaklaşımla o kişiyi dışlamak, yabancı tutmaktır.

Hamdullah Suphi’ye göre, Türk milletini oluşturan değişik kökenlerden gelen insanları katı bir ırk esasına göre ayırmak son derece hatalıdır. Milliyette, ırk bağlayıcılığından öte gönül bağının olması gerektiğini şu sözleriyle ortaya koymuştur:

Bütün milletler muhitten merkeze bir hareket yaparlar. Etraftan toplayıp kendilerine çekerler. Biz, merkezden muhite bir hareket yaparız, kendimizden alır, koparır,

uzaklaştırırız. Biri Karadeniz sahillerinden geldi mi o Laz'dır. Hâlbuki Lazlık Rize'den daha öte, Kemer Burnundan daha sonra başlar; iki üç nahiyeden ibaret bir avuçluk bir halktır. Koskoca Karadeniz Türklüğünün bu kadar yanlış anlaşılması, en hafif tâbirle, fecîdir. Biri cenup havalisinden geldi mi Arap'tır. Lisan hudutlarında yaşadıkları için Türklük hissini en hakiki bir ateşle duyan Maraş, Birecik, Antep ve bütün Antakya Türkleri zorla, Türk kalmaktaki bütün ısrarlarına, milliyetlerindeki bütün aşk ve kuvvete rağmen sanki Arap'tırlar, biz onları Araplığa doğru yiteriz. Şark vilayetlerinden gelenler Kürt'türler. Hele Rumeli'den geldiniz mi, Arnavut olmaktan kurtulamazsınız. Milliyetleri böyle arazi taksimatına göre ayıran kimselere sorsak, Türk nerede oturur? Bunu tayin etseler de, hep oraya gitsek olmaz mı? Galiba Türk'e Anadolu ortasında üç vilayetten başka yer kalmayacaktır (Akder, 1966: 770).

Hamdullah Suphi'ye göre, milletlerarası yayılma kabiliyetini gösteren fikirler, hudutları geçtikçe millileşmektedir. Bu nedenle ırklar bölünmekte ve milletler doğmaktadır. Hamdullah Suphi, "Biz Türk ırkı nerelerdeyiz?" sorusuna yazdığı bir makalede şu şekilde cevap vermektedir:

Osmanlı Devleti'nin enkazı üzerinde doğan Türkiye Cumhuriyeti dokuz asırlık bir Türkiye'dir. Eski bir Türkiye var: Ana Türkiye. Yer yer kurulmuş bütün Türkiyeleri doğuran ve kuran o büyük eski Türkiye, Orta Asya'dadır. İsimleriyle birer birer hatırlayalım. Birkaç memleket doğrudan doğruya ırkımızın ismini taşır. Bizim Türkiyemiz, Rus Türkistan'ı ve Çin Türkistan'ı gibi. Rus Türkistan'ı haricinde Sovyet hudutlarına dâhil başka Türk kavimleri vardır... Bunlardan altısı Türk lehçelerini konuşan, Türk ismini taşıyan cumhuriyetlerdir. (Tanrıöver, 1949h: 2).

İnsanlar üzerinde kuvvetli olan fikirlerin en önemlilerinin din fikri ve milliyet fikri olduğu söylenebilir. Milliyet fikrinin en yoğun hissedildiği dönem ise 19. yüzyıldır. Bu dönemde milliyet fikri, iki farklı manada tarif edilmektedir. Bu tarifleri Fransız ve Alman milliyet anlayışları oluşturur. Milliyet fikri Fransızlarda "insanların arzusuyla sağlamlaştırılan bir tarihi eserdir, milliyeti terkip eden kökenler çıkış noktası itibariyle pek çeşitli olabilir. Nokta-i azimetin önemi yoktur, esas noktası bir yere ulaşmaktır" şeklinde tarif edilmektedir. Almanlarda ise milliyet fikri, "milliyet fikri bir emri tabii olan ırk ile birleşir" şeklinde tanımlanmaktadır.

Alman anlayışına göre milliyet, arzuya dayanan bir fikir değildir, mecburidir. Çünkü milliyet fikri tabiidir. Bir millete mensubiyet, ferdin arzu ve iradesinden değil, kandan ve nesilden kaynağını alır ve doğar. Fransızlar milliyet fikrinin bu tarzdaki oluşumunu eleştirir ve üstü kapalı olarak alaya alırlar. Fakat 19. yüzyılda en çok itibar kazanan, Avrupa tarihi ve coğrafyasını alt üst eden milliyet, ırk ile tanımlanmış olan milliyet anlayışıdır. Bu nedenle Avrupa'da en çok tesiri olan milliyet anlayışı Fransızların benimsediği anlayış değil, Almanların benimsediği milliyet anlayışı esasında güç kazanmıştır (Akçura, 1913: 150-151).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, milliyet konusunda ırkçı iddiaları ve ırkçılığı reddetmektedir. Bu görüşünü kendi satırlarıyla şu şekilde ifade etmiştir:

...Milliyetin esasını ırka bağlamak isteyenler var. Bunların nazarında herkes soyu ile sopu ile Türk'tür, Arap'tır veya herhangi bir millettendir. Şeceresi elinde hazır olmayanlar: «Sen hangi millete mensupsun?» sorusuna karşı bir tomar kâğıt çıkararak, on beş, yirmi nesilden beri atalarını belirtip, ispat edemeyenler Türk değildir. Onların anladığı milliyet, ana, baba mirası bir emanettir... Onlara nazaran milliyet demek, kan demektir. Mesela aramızda birinin kanını alıp tahlil ettireceğim. Yüzde kaç oranında Boşnak, Arap, Rum ve Türk kanının damarlarında birleştiğini kimyager raporu tespit edecektir. Buna göre hangi millettten olduğu belli olacaktır.

...Gözümüzün önünde yeryüzünün en mutlu köşelerinden biri İsviçre'dir değil mi? Halkı huzur içinde yaşayan bu topraklar, belli başlı üç dil arasında bölünmüştür. İsviçre'nin dil bakımından bir Alman bölümü, bir Fransız bölümü ve bir İtalyan bölümü vardır. İsviçre'de mezhepler çeşitlidir. Orada Protestanlar ve Katolikler vardır. Bu ayrı diller, bu ayrı mezhepler, bir milliyet vücuda getirmiştir... Müşterek mücadelelerden, müşterek tehlikelerden, müşterek tarihten, müşterek iktisattan doğan bir anlayış ile yoğrularak İsviçrelik dediğimiz bir milliyeti doğurmuştur (Tanrıöver, 1987a: 140-148).

Bağımsızlık hareketlerini yaratan faaliyetler milliyet duygusundan kuvvet almaktadır. Milli duygu ve siyasi bağımsızlık fikirleri birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Milliyet duyguları insanlarda fikri bir gelişmenin sonucunda oluşmaktadır. Milli benliğin idraki ve olgunlaşması kültürce yüksek olan milletlerde var olmaktadır. Kültürce geri kalmış milletler ise en çok ümmetçiliğe kadar ilerleyebilmektedir. Ümmet zihniyetinden milliyetçiliğe erişmeye başarı gösteren bir toplum, kendi hayatında büyük bir inkılâp yapmış demektir (Kafesoğlu, 1957: 63-65).

Türk milleti, milli kültür unsurlarını korumalı, Türk ahlak ve seciyesini bozacak davranışlardan kaçınmalıdır. Çünkü milli değerlerin hiçe sayılması, milleti karakterce zaafa uğrattırır. Devleti de karakterce zaafa uğramış kişiler yönettiği takdirde ülke giderek çöküşe hazırlanır (Kafesoğlu, 1999: 186-187).

4.4.2. Milli Birliği Sağlayan Unsurlar

Hamdullah Suphi Tanrıöver'e göre, milli birliği sağlayan ana unsurlar dil, din ve emel birliğidir. Aynı dili konuşan insanlar nerede olursa olsun, ne kadar zorlanırsa zorlansın birbirlerini sevecek, birbirlerine yaklaşıacaklardır. Bu nedenle dil birliği milli birliğin birinci esasıdır.

Milli birliğin ikinci esası ise dindir. Milliyetler henüz ortada yokken din vardır ve din uzun yıllardan beri bir birliğin kurulmasını sağlamıştır. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in din anlayışı ve dini benimseyişi mazi ve atalar bağı olduğu kadar, milliyetçilik anlayışının tamamlayıcısı olarak da benimsemesi şeklindedir.

Milli birliğin üçüncü unsuru da dilek birliğidir. Bu unsurun gelişimi, Hamdullah Suphi'nin çocukluğunu da kapsayan bir sürecin sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle dil, din ve dilek (emel) birliği ile ilgili görüşlerinin neler olduğunu incelemek gerekmektedir (Tanrıöver, 1971: 13).

4.4.2.1. Dil Birliği

Aynı dil ile konuşmak, insanları birbirine yaklaştırır. Ruhları barıştırır, anlaştırır, kaynaştırır. Kısaca birleştirici bir rol oynamak suretiyle milli birliği sağlar. Sonra milli birliğin inkâr edilemez delilidir. Milli kültür, milli dil ile yaşar ve o yolla gelecek nesillere ulaşır. Bu, yeni nesiller arasında, müşterek bir maziye, aynı millete mensup olma şuurunu geliştirir, kökleştirir.

Hamdullah Suphi'ye göre dil, milli birliğin ana unsurudur. Bu durumu bir konuşmasında şu şekilde ifade etmektedir:

Efendiler, milliyetimiz her şeyden fazla dilimizin içindedir. Dilimiz, atalarımızın bize miras bıraktığı en büyük servet, en büyük emanettir. Çok kısa bir müddet zarfında Şamanîlikten Buda mezhebine, Buda mezhebinden Nasturî Hristiyanlığına, Nasturî Hristiyanlığından Müslümanlığa geçtiğimiz oldu. Fakat dilimizi bir defa değiştirmedik. Din değiştikçe milliyet dil içine sığınıyor, onun kelimelerinde mahfuz kalarak yaşamakta devam ediyordu. Biz dilimizin kelimeleri içinde milli tarihimizin en eski seslerini duyuyoruz. Yavrularımızın hafızasına Türkçe kelimeler birer birer nakşoldukça, onların ruhuna binlerce seneden beri cetlerin tecrübelerinden, felaketlerinden, zaferlerinden, hayat hakkındaki felsefesinden süzülüp gelen bir hülasa, damla damla akmış oluyor (Tanrıöver, 1987a: 146).

Hamdullah Suphi'ye göre, en eski müessesesi, en devamlı milliyet unsuru dildir. Bu düşüncesini yazdığı bir makalede şu şekilde ifade etmiştir:

Aziz gençlerimiz: En eski müessesemiz, en devamlı milliyet unsurumuz dilimizdir. Eski Türkler aidiyetine sahip çıktılar. Türk neslinden Şamanîler, Mani dinine inananlar, Budistler, Nesturi Hristiyanlar, Museviler, Balkanlar'da ve Anadolu'da Türk neslinden Ortodokslar, yakın ve uzak ecdadımızdır. Aşağı yukarı bin senelik bir zamandan beri de, ezici bir ekseriyetle İslâm dinine girdik ve milli tarihimizin en büyük devri bu suretle başladı. Fakat değişen birçok şeyler ortasında, yakın zamanlara kadar derece derece

kemâle doğru giden ve hüviyetini değiştirmeyen en eski müessesemiz, ana müessesemiz dilimizdir (Tanrıöver, 1949f: 3).

Hamdullah Suphi, Genç Kalemler Dergisi'nin dil üzerine açtığı bir ankete verdiği cevapta, Osmanlıca'yı "mızır otların emip tükettiği biçare bir ağaca" benzetmiştir.

Toprağımız gibi bir aşkla sevmeye mecbur olduğumuz, toprağımız gibi istiklalini daimi bir endişe ile düşünmemiz gereken Osmanlı Lisanı bugünkü şeklinde, en ince dallarına kadar sarmaşıklar dolaşmış, kendine mahsus olan feyyaz nusgu, yabancı otlara emdiren biçare bir ağaçtır (Baydar, 1968: 217).

Hamdullah Suphi'ye göre, dil konusunda dikkat edilmesi gereken bir önemli husus vardır. Bu husus: Eğer bir dil "çok büyük sahaları kucaklamak, birleştirmek" iddiasına kalkarsa, İslâm âleminde görüldüğü üzere, "bu birleştirme hareketine lehçelerin hudutları engel" olur. Fakat Türkçe açısından böyle bir tehlike yoktur. Çünkü Türklerin konuştukları lehçeler birbirine çok yakındır (Tanrıöver, 1949f: 2-3).

Hamdullah Suphi'ye göre, Arapçanın Türkçe üzerinde "meşum" bir etkisi vardır. Bu etkiyi şu sözlerle ortaya koymaktadır:

Her kelimesi için ayrı bir kaide tertip etmiş, her kaidesi için bitmez tükenmez müstesnalar ayırmış olan bu lisanın kendi lisanımız üzerinde ika ettiği meşum tesiri itiyat saikasıyla idame etmeye çalışmak, kolay bir lisanın bize temin edeceği nihayetsiz menfaatlerden nefsimizi, halkımızı mahrum etmektir (Baydar, 1968: 217-218).

Hamdullah Suphi, Arapça ve Farsça kurallarının dilimize sokulmuş olmasının büyük bir felaket olduğunu söylemiştir. Bu dillerin Türkçe üzerindeki tehlikeleri üzerindeki düşüncesi şu şekildedir: "Güzel lisanımızı iki diğer lisanın darmadağınık, karmakarışık kaideleriyle işgal ve ihlâl etmiş olmamız, çoktan beri içinde bulunduğumuz için ehemmiyetini ilk nazarda fark edemediğimiz acı, müthiş bir felakettir."

Hamdullah Suphi, dilde sadelik uğruna ırkçılığa ve Orta Asya içlerinden kelime alınmasına taraftar olmamıştır.

Lisanın sadeleştirilmesi maksadıyla Asya içlerinden davet edilen kelimeler, kalıyor ki onlara sebebini açıkça belirtemeyeceğim pek harîm bir muhabbet duymakla beraber, burada işleri olmadığına ve kendilerinin Adem'in Havva'nın diğer evlatları gibi bize esasen yakın olmakla beraber, mesafe ve zaman ile artık birbirimizi tanımadığımızı, bize yabancı olduklarına kanalı. Lisanımıza girmiş olan on, on beş bin Arabî, Farsî kelimeyi Çağatay, Nogay, Türkmen kelimeleriyle değiştirme kolay bir iş olmasa gerektir. Bu

teşebbüse, lisanı ıslah etmek değil, yeniden bir lisan vücuda getirmek dense gerçeğe daha yaklaşılmış olur (Baydar, 1968: 218-219).

Hamdullah Suphi, Türkçe'nin Arapça ve Farsçanın kurallarından kurtulması gerektiğini savunmuştur. Fakat bunu yaparken kültür diline girmiş olan kelimelerin toptan tasfiye edilmesinin de doğru bir yaklaşım olmayacağını belirtmiştir. Dil, nesilleri birbirine ve geçmişi geleceğe bağlayan temel bağı oluşturan araçtır. Dilin bütünlüğü bozulmadan geliştirilmesi ise şarttır (Ekiz ve Ergül, 1988: 558-559).

Hamdullah Suphi, sade bir dil fikrini savunmuştur. Türkçede karşılığı bulunan yabancı kelimeleri kullanmamaya özen göstermiştir. Türkçe içinde kullanılan bütün yabancı kaynaklı kelimelere muhakkak bir karşılık bulmanın gerekmediğini, Türk dili içinde özellikle Arap ve Acem kökenli kelimelerin yerlerinin önemli olduğunu ifade etmiştir.

Hamdullah Suphi'nin benimsediği bu anlayış, Türk Ocakları Nizamnamesi'nin dördüncü maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

Türk dilini bizim için zengin ve asıl iki kaynak olan Arap ve Acem asıllı kelimelerden mahrum ediniz, devlet kaybolur, millet kaybolur, meclis kaybolur, edebiyat kaybolur, ilim ve sanat kaybolur, tarih kaybolur. Bizi ihtilallerden sonra Fransa'da gördüğümüz gibi dil sahasında aynı ifratlara rast ediyoruz. Çok eski ve çok kuvvetli bir müessese olan dil, büyük zorlamaların yaptığı tahripleri kendi mukavemeti ile bünyesinden atmak kabiliyetine daima haizdir. İlave edilecek bir şey daha vardır. Bu yanlış tecrübenin bir de faydası oldu. Türk dilinin dehasına, onun kelime üretme imkânlarına uygun yüzlerce doğru ve güzel kelime bulduk ve bunlar dilimiz için hakiki bir kazanç oldu (Baydar, 1968: 63-64).

Hamdullah Suphi, Türk dilinin içerisine yabancı kelimelerin girmesine de taraftar değildir. Bir gün, Ankara'da Ulus'tan Kızılay'a giderken gençlerin aralarında "hipodrom" ve "konkur" kelimelerini kullandığını duymuştur. Bunun üzerine "Bu ne demek, atalarımızdan kalma at meydanı ve at yarışı sözleri varken, bu kelimeleri niçin kullanıyorlar?" diyerek ne kadar hassas olduğunu göstermiştir (Erman, 1967: 85).

Hamdullah Suphi, özellikle büyükelçilik görevinde bulunurken Balkanların çeşitli ülkelerine seyahatler yapma fırsatı bulmuştur. Bu gezilerinden birinde Dobruca'da yaşayan dokuz milletin Türkçe konuştuğunu öğrenmiştir. Bu olayı şu şekilde ifade etmektedir:

...Ben Bükreş'te geçirdiğim seneler zarfında Balkan'ın muhtelif memleketlerinde tetkik seyahatleri yapmaya imkân buldum. Kavarna'da Türkçe konuşmasına hayret

ettiğim bir Molduvan, yüzümde bu temiz Türkçe'nin uyandırdığı hayreti gördüğü vakit »Şaşmayınız. Dobruca'da dokuz millet Türkçe söyler« dedi. Sordum, hangileri? Birer birer saydı. «Evvelâ Türkler, sonra Gagauzlar, Tatarlar, Bulgarlar, Makedonya'dan gelen Ulahlar, Türkiye'den gelen Rumlar ve Ermeniler ve nihayet benim gibi onların arasına karışan Molduvanlar, Ulahlar, hesap ediniz, hepsi dokuz eder.» (Tanrıöver, 1949f: 3).

4.4.2.2. Din Birliği

Hamdullah Suphi'ye göre din, inanmak ihtiyacından doğmuştur. İnanmak ihtiyacı ilk önce ağaca, taş, ateşe tapmak suretiyle giderilmiş, sonunda ise inanma ihtiyacı tek Allah'a kadar süregelmiştir. Türklerin tarih boyunca inandığı yaklaşık altı tane din olmuştur. Türklerin inandığı ilk din Şaman dini, son dini ise İslâm dinidir. Bu dinlerin özelliklerini ise şu şekilde ifade etmiştir:

Türk ailesini alsam, karşımıza kaç din çıkacaktır biliyor musunuz? Evvela Şaman dini çıkacaktır. İptidai bir fetişizmdir.

İkinci olarak Mani dini çıkacaktır. Bu din hakkında yazılmış eserler vardır. Bizi 16 asırlık bir kademeye götürür.

Üçüncü din Budizm'dir. 1200 sene önce Turfan vadisinde, Turfan ve Koşoçaydam şehirlerinde...

Dördüncü din Nasturî dini. Bütün kitlelere mal olmamıştır. Nasturî, Hristiyanlığın bir şubesidir. Orta Asya'ya kadar yayılmış, Timur devrine kadar devam etmiştir. O devirde ölmüş Türklerin salipler altındaki mezarları hâlâ durmaktadır.

Beşinci din, Hazer devri han ile asilzadeler sınıfı dâhil olmak üzere, Musevi dininin Türkler arasında yayılmış olduğu bir devirdir. Bunların bakiyesi muhtelif yerlerde Polonya'da, Baserabya'da, Irak'ın şimalinde hâlâ mevcuttur. Şaptal ismindeki âlimleri İstanbul Dil Kurultayı'na geldikleri zaman bizim hakiki Türkçemiz olan İstanbul Türkçesini, Babîâli Türkçesini konuşuyordu.

Son dinimiz, 1000 seneden beri İslâmiyet'tir. En büyük, en istikrarlı medeniyetlerimizi bize veren, devamlı ve en ileri medeniyetler kurduran, en sağlam toplumu tesis etmemize imkân veren ve bir ahlâk müessesesi olan İslâmiyet'tir (TBMM Tutanak Dergisi, B: 21, O: 1, 24.12.1952: 390).

Hamdullah Suphi, Allah'a olan inancın milli birliği oluşturmadaki fonksiyonundan dolayı çok önemli olduğunu düşünmektedir. Hamdullah Suphi'ye göre din, dilden sonra milli birliğin ikinci ana unsurudur. Milliyet fikri ile dinin insanlar açısından önemini şu şekilde ifade etmiştir:

...Bilirsiniz, din ve milliyet fikri iki yapıcı fikirdir. Din ve milliyet fikri beşerin tarihinde en büyük inkılâplara sebep olmuştur. Dağınık gönülleri, dağınık iradeleri bir araya getirerek onlara belli bir yön, belli bir hedef vermiştir. Ruhlarda gizli olan

kudretleri uyandırmış, tutuşturmuş, taraf taraf silahla devirmiş, kırmış ve aşkla yeniden toplamış, kurmuş ve yaratmıştır (Tanrıöver, 1987a: 131-132).

Hamdullah Suphi'ye göre din, milletlerin en eski ve devamlı bir kurumudur. Esarete uğramış milletlerin son savunma siperidir. Bazı durumlarda milletin eski dili kaybolabilir, hatta eski devlet kaybolabilir; fakat din her zaman yaşar ve yeni kurulan devletlerde ilk kaynaşmayı sağlar (Baydar, 1968: 65).

Hamdullah Suphi, İslâm dinini sonsuz bir aşkla sevdiğini söylemektedir. İslâm âlemini oluşturan toplumların ise birbirlerini yeterince desteklemeleri gerektiğini savunmuştur. Türklükle İslâmiyet'in ilişkisini ise şu cümleleriyle ifade etmiştir:

...Türklükle İslâmlığın münasebetlerine gelince, size ruhumuzu göstererek söylüyoruz ki İslâm'ı nihayetsiz bir muhabbetle seviyoruz. İslâm milletlerin evladı olanları sevdiğimiz kadar, bizi sevenler; onların hayrına, menfaatine gösterdiğimiz alaka kadar, bizim hayır ve menfaatimize alaka gösterebilirler, onlardan başka bir şey istemeyiz. Onlar da, biz de gece sabahlara kadar Rumeli'den gelen iniltileri makhur ve bedbaht dinlediğimiz günlerde, daha uzaklardan daha derinlerden Trablusgarp'tan gelen ininleri, daha uzaklardan Fas'ın biçare nevhâtını, başka bir İslâm memleketi Acemistan'dan gelen mazlum seslerini işitiyorduk. Bunu unutmayalım, bunu unutmasınlar, biz İslâm evladı, tehlikeler harici olmak dolayısıyla yan yana durmak, İslâm'ın en son burç ve baruları üstüne düşen bayraklarını astırmamak mecburiyetindeyiz. Biz, herkese diyoruz ki, kalbimizde İslâm aşkı hiçbir zaman şimdi olduğu kadar alevsiz olmamıştı (Tanrıöver, 1913: 10).

Hamdullah Suphi'ye göre, dinin bir de muhafaza etme özelliği vardır. Bu nedenle istiklallerini kaybetmiş birçok millet, dinleri sayesinde milli varlıklarını koruyabilmişlerdir. Bu fikrini ispat etmek için de şu örnekleri vermiştir:

...Bütün devletlerin tarihinde, sayısız milletler, din siperi arkasında, din ayrılığı sayesinde benliklerini muhafaza ediyorlar. Eski Roma'dan bugüne gelinceye kadar bütün fâtihtir milletler, teşkil ettikleri geniş hakanlıklar içinde, dinin kendinden olanı koruma, olmayana ayırma kuvvetini kendi aleyhlerine olarak denediler.

Eski Roma'da, Yunanlılar, Museviler ve bütün barbarlar Romalının din hususundaki hoşgörülüğünden faydalanarak, benliklerini korumak imkânını bulmuşlardı...

...Rusya Türkleri Müslümanlık sayesinde, Türkiye Hristiyanları Hristiyanlık sayesinde, hâkim unsurların çokluğu içinde eriyip dağılmak tehlikesinden kurtulmuşlardır (Tanrıöver, 1987a: 150-151).

Fakat bu durum her zaman bu şekilde olmamaktadır. Soy ve dil itibarıyla yakın veya kardeş olan insanları din ve mezhep ayrılığı bazen de bölebilmektedir, isyan ettirmektedir. Hamdullah Suphi, bu durumu şu örnekleri vererek açıklamıştır:

... Pakistan niçin Hindistan'dan ayrı bir devlet olarak teşekkül etti. İrk ayrılığı dolayısıyla mı? Dil ayrılığı dolayısıyla mı? Tarih ve coğrafya farkı dolayısıyla mı? Bir tek sebeple, din farkı dolayısıyla. Hindistan'a iki ayrı kapıdan Şimal milletleri binlerce seneden beri akıp gelmişler.

... Pakistan, İslâm dininden dolayı kendisine ırk ve dil itibarıyla yakın veya kardeş olanların hepsinden ayrılmış, İslâm dinini kendi devletinin temeli olan, imandan ibaret bir milliyet haline koymuştur (Tanrıöver, 1949a: 2).

Hamdullah Suphi, Bükreş'te görevi sırasında evinde misafir kalan bir şair arkadaşına Bükreş ve civarını gezdirmiştir. Bu gezileri sırasında değişik bir kasabaya da ziyaret etmişlerdir. Bu kasaba, Söğütçe Deresi'nin ikiye ayırdığı bir kasabadır. Hamdullah Suphi, genç misafirine bu kasabayı gezdirirken şu sözleri söylemiştir:

İşte şu gördüğün dere bu kasabayı ikiye bölüyor. Bunlardan biri Müslüman, diğeri ise Hristiyan Söğütçe'nin bir parçasıdır. Her ikisinde de aynı iklim, aynı coğrafya, aynı ırk, aynı tabii imkânlar mevcuttur. Ayrıldıkları tek nokta dindir. Biri Müslüman, diğeri Hristiyan'dır. Müslüman Söğütçe ne kadar geri, Hristiyan Söğütçe de o kadar ileri ve çalışkandır. İşte bu durum beni son derece üzüyor ve düşündürüyor. Acaba buradaki Müslümanların bu kaderi, İslâm dininin sonradan hurafelerle bozulmuş olmasından mıdır, yoksa zamana uyamamasından mıdır? (Baydar, 1968: 170).

Hamdullah Suphi, 1923 yılında Ankara Erkek Muallim Mektebinde bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında reform hareketlerinin Avrupa uygarlığındaki rolüne değinmiş ve dini ıslahat hareketlerinin gerekliliğini savunmuştur. Konuşmasında ana dilde ibadet ile ilgili düşüncelerini de söylemiştir:

...Milliyetlerin doğmasında son derece yardımcı dokunmuş bir hareket vardır ki, buna dini ıslahat adını verirler. Bazı Alman yazarları çok haklı olarak: »Dini ıslahat hareketi, milliyet devrinin başlangıcıdır« diye iddia ederler. Reformasyon adı verilen bu bereketli, büyük hareket ile Türkler ne kadar çok ilgilense yeridir. Çünkü inanırım ve iddia ederim ki lüzumsuz derecede uzayan bir bunalımdan, bir keşmekeşten sonra, biz de dönüp dolaşp bu Reformasyon hareketini incelemeye ve ondan çıkabilecek derslerden yararlanmaya muhtaç olacağız; hatta mecbur olacağız.

...Avrupa devletlerinin uyanmasına büyük oranda yardım eden bu din hareketi, Protestan milletlerin Roma ile alakalarını kesmeye sebep oldu. Mâbede ana dilleri girdi. Çünkü Cenabı Hakkın Latinceyi Almancadan, İngilizceden daha iyi anladığına veya daha fazla sevdiğine dair bir iddianın gülünç olduğunu anladılar. Merasime boğulmuş dine, sadelik soktular. Papazlığın bir züht ü itikâf hayatı olmasına nihayet verdiler. Bu hareket içinde bizi en fazla alakadar edecek taraf, şüphesiz ana dilin mâbede girmesidir (Tanrıöver, 1987a: 135-136).

Hamdullah Suphi'ye göre, Avrupa'daki din müessesesinin incelenmesi ve laikliği uygulama sahasında nasıl işlediğinin öğrenilmesi ihtiyaç duyulan bir gerekliliktir. İslâm'dan önceki Türk dünyası ile İslâm'dan sonraki Türk dünyası

arasında bir karşılaştırma yapılması gereklidir. Bu karşılaştırma sayesinde ikna edici bilgilere ulaşılabilir.

Hamdullah Suphi, İslâm dinini kürsüde güzel ve etkili bir hitabetle Türk toplumuna anlatacak, mabetleri birer ilim ve iman yuvası hâline dönüştürecek din hatiplerine gerek duyulduğunu da şu şekilde ifade etmiştir:

...Yirmi beş sene evvel Ankara'da söylediğim sözleri tekrar ediyorum: Mabetlerimizin kürsüleri ilim, belâgat ve iman kuvveti ile konuşacak din hatiplerini senelerdir hasretle bekliyor. Vatan topraklarının, milli hakların ve Cumhuriyet müesseselerinin ve ahlâkın en kıymetli savunucularını onlar arasında bulacağız (Tanrıöver, 1949b: 4).

Hamdullah Suphi, din birliğinin Milli Mücadele Döneminde büyük bir destek olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Milli Mücadelede dili farklı ama dini aynı olan Müslüman unsurların Türkiye'ye verdikleri desteği şu şekilde açıklamıştır:

...Osmanlı Devleti Macar ovalarından, Tuna boyundan, Balkanlardan çekilirken, ufalan Türkiye'ye can atıp gelenler kimlerdi? Yalnız Türkçe konuşan, Türk aslından olanlar mı? Hayır, Türklerle beraber Bulgarca konuşan Müslüman Pomak, Sırpça konuşan Müslüman Boşnak, Rumca konuşan Giritli veya Epirli, o da Türk bayrağı ile beraber çekiliş hareketine iştirak etti. Bir de Kafkas bize, dili ve ırkı bizden olmayan Şapsih, İbih, Kabartay, Abaza, Çerkez, Lezgi ve Müslüman Gürcü gibi birçok unsurları Anadolu'ya yolladı (Tanrıöver, 1949a: 2).

Hamdullah Suphi, yurdun işgal altında iken Cuma Namazı kılınmamasına ilişkin bir fetvayı ve komşusu olan bu kişiyi şu şekilde anlatmaktadır:

Hatırası kalbimde çok aziz olan bir fetva emini vardır. Horhor'da eski evimizde komşumuzdu. Üç hafta sıra ile selamlık merasimine gitmemiş olması padişahın endişesini uyandırmıştı. Bir gün fetva emini Nuri Efendi'nin kapısına bir saray arabası yanaştı, içinden bir yaver çıktı ve Nuri Efendiye padişahın bir iradesini tebliğ etti:

-Hasta iseniz en iyi doktorlar tedavinize memur edilmişlerdir, herhangi bir ihtiyacınız varsa onun tatmini için lazım gelen tedbirler alınmıştır.

Üzerine aldığı vazifenin ne olduğunu pekiyi bilen mübarek Nuri Efendi, o zamanki İstanbul'un bir günde baştanbaşa duyduğu şu cevabı verdi:

-Ne hastayım, ne de herhangi bir ihtiyacım var, zulüm olan bir memlekette Cuma Namazı kılınmaz (Tanrıöver, 1949ı: 2).

4.4.2.3. Dilek (Emel) Birliği

Hamdullah Suphi Tanrıöver'e göre, milli birliği sağlamadaki üçüncü ana unsur emel, diğer adlarıyla dilek, ülkü, mefkûre ve ideal birliğidir. Emel birliğine göre, milleti

meydana getiren fertlerin, milletin mutluluğu için çalışmaları, şahsi menfaatlerini milletin menfaatlerinden üstün tutmamaları, büyük sevinçlerde, büyük acılarda bir olmaları gereklidir. Aynı emelleri paylaşan insanlar birlik olabilir. Ortak bir nedenle milletleri toplayan ideallerdir, milletleri dağıtan ise idealsizliklerdir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'e göre, dili ve diniyle Türklüğü benimseyen her insan, emeliyle de Türklüğü benimsemelidir. Dili, dini, hatta soyu ile Türk olan bir insan, eğer Türklüğe hizmet etme emelini taşımıyorsa, şahsi menfaatlerini Türk milletinin menfaatlerine tercih ediyorsa, vatanına felaket günlerinde de sadakatle bağlılık göstermiyorsa, o kişi Türk değildir.

Tanrıöver'in emel birliğine ne kadar çok önem verdiği şu ifadesiyle ortaya konulmuştur:

...Biz kısaca bir cümle içinde, bir düstur halinde Türk'ü tarif etmenin mümkün olduğunu düşünüyoruz. Dilleri ve dinleri bizden olduğu de, kalpleri yabancı olanlar bizden değildir. Topraklarımızın içinde iğreti bir adam durumunda oturarak, ilk felakette nesi varsa toplayacak, Türk vatanının dışında kendisine bir vatan arayabilecek olanlar bizden değildir. Uzak ve yakın geçmişlerinde, Türk milleti ve Türk vatani aleyhinde düşündüklerini sözleriyle veya işleriyle gösterenler, hususi bir milliyet için çalıştıklarını, her ne suretle olursa olsun, açıklamış olanlar bizden değildir.

Fakat efendiler; diliyle diniyle bizden olduğu gibi, emeliyle de bizden olduğunu bütün geçmişle gösteren bir kimseye, nasıl seni reddediyoruz, diyebiliriz. Bizim aramızda yerleşerek evinde Türkçe konuşan, çocuklarını Türk mekteplerinde okutan, kızını, oğlunu Türklerle evlendiren ve en hâlis Türk'ten beklediğimiz memleket sadakatini kendi hayatında gösteren adama, soy sop düşüncesiyle nasıl yabancılık isnat edebiliriz? Bu yollara gittik mi, kendi kuvvetimizi biz dağıtıyor, bizden olanları biz uzaklaştırıyoruz demektir. Şimdi tekrar soralım: Türk kimdir ve Türk'te ne arıyoruz?

Türkçe konuşan, Müslüman olan ve Türklük sevgisini taşıyan Türk'tür. Biz onda dil birliği, din birliği ve dilek birliği arıyoruz (Tanrıöver, 1987a: 153-154).

İnsanlar arasında emel birliğinin oluşturulması açısından, öğrencilere okutulan ders kitaplarının niteliği çok önemlidir. Gençlerin kültür birliğine kavuşturulmasında, dili ve resimleri çok iyi seçilmiş kitaplar, doğru ve faydalı sonuçlar vermektedir. Özellikle Türkçe, Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Vatandaşlık Bilgisi, Sanat Tarihi, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji gibi ders kitapları, ilmi sevilerine güvenilen, vatansever, şuurlu ve prensip sahibi kişilerden oluşturulan komisyonlarca yazılıp, hazırlanmalıdır.

Bütün eğitim kademelerindeki ders kitapları, milli ve manevi değerler bakımından birbirini tamamlayan halkalar şeklinde olmalıdır (Ayverdi, 1976: 27-28).

4.4.3. Medeniyet Anlayışı

Hamdullah Suphi'nin benimsediği medeniyet anlayışı, aynı zamanda başkanı olduğu Türk Ocağı'nın benimsemiş olduğu medeniyet anlayışı ile örtüşmektedir. Hamdullah Suphi'nin savunduğu anlayış Batı medeniyetçiliğidir. Türk milletinin, Batı medeniyeti içinde yeniden hayat bulacağına inanmış ve bu yolda çalışmıştır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1925 yılında toplanan Türk Ocakları Kurultayı delegelerine hitaben yaptığı bir konuşmada: “Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçen Türk milletine, geçiş döneminde Türk Ocakları olarak rehberlik yapmaya mecbur olduklarını” söylemiştir. Rehberlik yapılmasını istediği hususları ise “Bu geçiş döneminde görgü kurallarından, devlet yönetiminden, hayat felsefesine kadar her şeyin Batı medeniyetine uydurulması gerekmektedir” şeklinde açıklamıştır. (Karaer, 1992, 54-56.)

Hamdullah Suphi'ye göre, ülkenin medeni bir hayata başlamasında Cumhuriyet rejiminin etkisi olmuştur. Cumhuriyetin halkta büyük faziletlere sebep olmasından dolayı, sosyal hayatta Cumhuriyet fikrinin yerleştirilmesi gereklidir. Cumhuriyetin kalıcı bir köklü rejim olabilmesi için bazı esasların korunması gerektiğini kendi ifadesiyle şu şekilde açıklamıştır:

...Cumhuriyet rejimi ise sayısı belli ve az birkaç milletin tarihidir. Yakınımızda ve uzaklarda kaç cumhuriyet vardır ki, mutlakîyetin ta kendisidir. Karşımızda bazı krallıklar vardır ki, şekil ve merasim hususiyetleri ne olursa olsun cumhuriyetin ta kendisidir. Cumhuriyette bu müesseseyi vücuda getiren ileri fikrin, her tür helalden masun kalabilmesi için muayyen birkaç esasa ihtiyaç vardır:

- Halkın iradesini hâkim kılacak bir seçim,
- Bu seçimden doğan ve iktidarı ele alan bir ekseriyet partisi,
- Bu seçimden doğan ve kontrolü ele alan bir çoğunluk partisi veya partileri,
- Bunların hepsinden oluşan, halk hâkimiyetini memleket üzerinde üstün ve cereyan halinde tutan bir millet meclisi (Tanrıöver, 1949c: 5).

Hamdullah Suphi, medeniyetin kapsamını şu şekilde tanımlamaktadır: “Türk tarihinde, her devrin dini ve içtimai ihtiyaçlarından doğan medeniyet, halkın hizmetine arz edilmiş, sayısız müesseselerden ibarettir.”

Hamdullah Suphi'ye göre, medeniyet herhangi memlekete girerken sınırlamalara tabi tutulamaz.

Arkadaşlar, pekiyi bilirsiniz, medeniyetler bir memlekete girerken, gümrüklere uğramaz, şunun bunun mütalaasını almaz, tasvibini beklemez. Gelenler, eğer birtakım ihtiyaçların, bir takım zorunlulukların doğal sonucu ise, mutlak içeri girer, engel olamayız.

...Garpıtan bazı şeyleri alacağız, bazılarını almayacağız... (Tanrıöver, 1987a: 51).

Hamdullah Suphi'ye göre, devirlerini geçiren medeniyetler hayata dönmesi mümkün olmayan ölümlere benzemektedir. Batı medeniyeti dünyanın üç önemli medeniyetini kesin bir yenilgiye uğratmıştır. Yenilgiye uğrayan üç medeniyet İslâm, Hint ve Uzak Doğu medeniyetleridir.

Hamdullah Suphi, Türk milli kültürüne ve İslâm dinine bağlı kalınmak şartıyla, Batı medeniyetine kesin bir şekilde girilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Kültür ve din bakımından Avrupalılardan farklı, fakat medeniyetçe Batı ile ortak bir anlayışı istemiştir.

Hamdullah Suphi, Batı medeniyetinin milletleri yok etmediğini, Batı medeniyetinin milletleri ve kültürleri ortaya çıkardığını söylemiştir.

Garp medeniyeti milletler arasındır ve beşeridir. Bu uluslar arası olmanın içinde bütün milletlerin lisanları, mezhepleri tamamıyla saklı kalmıştır. Orta çağdan itibaren uzun mayalanma devrinden vücuda gelen yeni milletler, aralarında müşterek olan kurumlara rağmen, kuvveti her gün biraz daha artan bir şahsiyetle yekdiğerinden benzerlerinden farklı ve üstün olmuşlardır.

...Dinde ıslahat hareketi meydana getiren, her millete kendi dilinde ibadet edeceksin diyen Protestanlık cereyanıyla, büyük Fransız İhtilalinin ortaya attığı ve bütün insanlığa mal ettiği düsturlar, milliyet prensibi üzerine tesis olunmuş yeni bir Avrupa kurmuştur. Bu milliyetçi Avrupa, eski Hristiyan Avrupa'dan bir kat daha kuvvetlidir. Garp medeniyeti içinde benzerlik ve ayrılık vardır. Medeniyet birliği vücuda getiren ortak kurumlara mukabil olan hars (kültür) ayrılığı vücuda getiren din, mezhep, ahlâk, halkiyat ve güzel sanat farkları göze çarpar. Garp medeniyeti içinde İngiliz, Fransız iki ayrı millettir.

...Garp medeniyetinin biz diyen hitabı içinde, her milletin ben diyen nidası yükselir (Tanrıöver, 1931: 139-140).

Hamdullah Suphi, dinde ıslahat hareketlerinin özelliklerini, bu ıslahat hareketleri ile şariatçıların kanlı bir boğuşma içerisinde olduklarını ve Avrupa'nın bu boğuşmayı kışkırttığını düşünmektedir. Bu düşüncesini şu şekilde belirtmiştir:

İslâm dünyasının istisnasız, her köşesinde eski şariat fikri ile hürriyet, yenilik ve inkılâp fikirleri kanlı bir boğuşma halindedir. İslâm dünyasında en önce, dini esaslara dayanarak ıslahat yapmak emelleri baş gösterdi. Buna, bütün İslâm kavimlerini bir tek millet telakki ederek kısmen kavmi, kısmen İslâmi milliyetperverlik devresi diyebiliriz.

...Hiç şüphe yok ki, Afganistan'da bir (Cemalettin), Mısır'da bir (Muhammet Abdü), Şimalde bir (Reşit İbrahim), (Kadı Rizaettin İbni Fahrettin), (Musa Carullah Bigiyef), Kırım'da hatırası kalbimizde çok aziz olan İsmail Gasperenski... dini ıslahat ile Müslümanları kurtarmak ümidinde idiler. Şeriatçıların en kavi dostları, Müslüman memleketlerindeki müteneffizler (nüfusu olan, sözü geçenler), hükümdar aileleri, imtiyazlarını muhafaza etmek isteyen her tür teşkilat değil, bütün bu teşkilattan başka bilhassa, müstemlekeci Avrupa devletleridir (Tanrıöver, 1931: 10).

4.4.4. Milliyetçilik Anlayışı

Hamdullah Suphi'nin milliyetçilik anlayışı dar, kısır ve ilkel bir milliyetçilik anlayışı değildir. Milliyetçilik anlayışını Tanrıöver şu şekilde ifade etmektedir:

Arkadaşlar, bilirsiniz, hiçbir zaman dar bir milliyetperverlik gütmedik. Bir taraftan kendi harsımızı arıyor, diğer taraftan Alman musikisini dinletiyor, İtalyan ressamlığını gösteriyor, Yunan heykeltıraşlık sanatını, İngiliz edebiyatını, Roma kanunlarını gençlerimize tanıtıyorduk. Çünkü Ocaklar nazarında Türk, Garp ailesinin bir evladı olmak gerektirir (Tanrıöver, 1987a: 148).

1924 yılında yapılan Türk Ocağı Kurultayı'nda ocağa üye kabulü ile ilgili yasa maddesi görüşülürken, Türklüğün tanımı ile ilgili uzun tartışmalar yapılmıştır. Üyelik ile ilgili maddenin tartışılması sırasında Hamdullah Suphi üye olacakların özelliklerini şu şekilde açıklamıştır:

...Ocağımıza öyle adamlar alacağız ki, esasen bunlar mazileri ile Türk hissi taşıdıklarını bize ispat etmiş olacaklardır... Orduda Türk vatani, Türklük şerefi için yaralar almış ve kanını dökmüş bir zabıt bize gelir, beni alınız derse, seni cetlerinden dolayı almıyoruz diyebilir miyiz? Şimdi de tersine bir örnek alalım, Türküm diyen Ali Kemal (Gazeteci ve Osmanlı Nazırı) Ocağa gelse idi, bunu soyu sopu Türk'tür diye alacak mı idik? O halde esas cetler, ırk, kan değil; seciye, şuur, terbiye ve bir kelime ile hars zihniyetidir."

Yapılan müzakere sonunda ise Ocağın Yasası'nın üye kabulü ile ilgili beşinci maddesi şu şekilde kabul edilmiştir: "Neslen Türk olan veya hars dolayısıyla tamamen Türk duygusu, Türk dileği besleyen ve mazileriyle Türklüğe bağlı olduklarını ispat etmiş bulunan her kadın ve erkek Türk Ocağına aza olabilirler." (Karaer, 1992: 46-47).

Hamdullah Suphi, Türk milliyetçiliği düşüncesinin öncelikle iki manevi düşmana karşı savaşması gerektiğini savunur. Bu düşmanlardan birincisi eski şeriat galeyanı; ikincisi ise Bolşevik cereyanıdır. Türk gençliğinin bu manevi düşmanlara karşı bakış açısının nasıl olması gerektiğini ise şu şekilde anlatmaktadır:

Türk Gençliği, yeşil tehlikeye karşı ne kadar nefret duyuyorsan, mektep sıralarına kadar sızan, şiir kitaplarına giren, mahkeme salonlarında ismi ve sözü geçen, yavaş yavaş

polis ve mahkeme takibinin hudutlarını aşarak yerleşmiş bir cereyan manzarasını gösteren kızıl tehlikeye karşı da öyle bakacaksın! (Tanrıöver, 1931: 12-13).

Hamdullah Suphi'nin milliyetçilik anlayışı emperyalist bir yapıda değildir; tam tersine emperyalizme karşı bir duruşta kendini göstermektedir. Bu düşüncesini “Milliyetçi Türk, Rus hudutları dâhilindeki Bolşevizm’e muarız bir şey söylemekten kendini men edebilir. Fakat milliyetçi Türk, Ocaklı Türk, Türk vatanında Bolşevikliğin düşmanıdır” sözüyle ifade etmiştir.

Milliyetçilik fikrinin hareket noktasını bir ırk birliği değil, bir kültür birliği oluşturmaktadır. Çünkü kültür milli de olsa sınır tanımamaktadır. Milliyetçilik bir fikir hareketidir, fikre ise asla sınır çizilemez (Tanrıöver, 1971: 12).

Milliyetçilik akımı, bugünün toplumunu oluşturma açısından kurucu ve birleştirici bir rol oynamaktadır. Bu akım, milletler ve milletlerarası camia aleyhine bir hareket sayılamaz. Milliyetçilik düşüncesinin amacı; medeniyet denilen kurallar bütününe ehil, olgun, şuurlu ve şahsiyetli bir Türk toplumu kazandırmaktır. Benimsenen bu anlayışın bugünkü dünya düzeninde yerini alabilmesi ve güçlenerek kökleşmesi sözle değil, fiile geçmesiyle mümkün olabilir (Tunaya, 1949: 3).

Hamdullah Suphi, Türklük ve Türkçülük konularında son derece hassas bir kişidir. Türk vatanseverliğinin ırka dayalı olmadığını vurgulamıştır. Yurdun Karadeniz bölgesinde oturanları Laz, doğusundakileri Kürt, güneyindekileri de Arap diye ayırmanın kesinlikle doğru olmadığını savunmuştur. Tam tersine, Türklük, hürriyet ve istiklal mücadelesinde hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen bu kişilerin kardeş olarak algılanarak, bağırlara basılması gerektiğini belirtmiştir (Öcal, 1967: 64).

Hamdullah Suphi'nin Türkçülük ile ilgili görüşlerini, Doğu Dergisi 2 Mart 1943 tarihinde yaptığı bir anketle sormuştur. Hamdullah Suphi'nin anketin birinci sorusuna verdiği cevap ise şu şekildedir:

...Milliyet kapsamında reddettiğimiz fikirleri birer birer sıralayalım: Irkçılığa dayanan bir milliyet fikrini kabul etmiyoruz. Bu, «Türk ırkı yoktur ve Türk ırkına olan bağlılığımız, derin sevgimiz yoktur» anlamına gelmez. Irkçılığın reddettiğimiz kısmı, toplumumuza mal olmuş, hatta görüşleri itibariyle bir Türk'te aradığımız bütün özellikleri taşıyan bir kimseyi, soyu Türk olmadığı için yabancı tutmak fikridir. Buna karşıyız. Yoksa «Sınırlarımızın dışında kalmış Türkleri benimsemiyoruz. Anadolu ve devletçi bir Türkçülük yapmak istiyoruz» sanılmamalıdır.

Sınırlarımızın dışında yaşayan Türklerin bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi felaketleriyle elimizden çıkmış olan parçalarında kalmış kardeşlerimizdir ve bizimle doğrudan doğruya aynı kültüre sahiptirler. Bir kısmı ise, Osmanlı Devleti'nin havzasında yaşamamakla beraber, bizim soyumuzdandır. Türk'türler, onları ayrı ayrı milletler farz etmemize imkân yoktur... Bizim için yanlış bir Türkçülük, gücümüzün ölçüsünü geçen ve bizi çok tehlikeli maceralara sürükleyebilecek olan istilacı Türkçülüktür... (Karaoğuz, 2007: 55-56).

Hamdullah Suphi'ye göre, tarihte yerini almış ve medeniyet kurmuş milletlerin çok uzun süren bir doğuş ve oluş tarihleri vardır. Bu oluşum, şaşılacak kadar sayıda olan savaşların, mücadelelerin, gelişmelerin ve kaynaşmaların bir ürünüdür. Milleti oluşturan sadece ırk birliği değildir.

“Milletler nasıl teşekkül eder? Irk, fikri bir milletin esası olabilir mi? Tarihi manasıyla ırk, antropolojik manasıyla ırk elbette mevcuttur. Bu ilmi gerçek millet dediğimiz müessesenin esasını teşkil edebilir mi?” (Tanrıöver, 1949d: 3).

Hamdullah Suphi, milletin nasıl oluştuğuna dair sorduğu soruyu, yine kendisi şu şekilde cevaplamıştır:

Millet, ırkın değil büyük bir imanın eseridir. Dünya tarihinde en büyük hareketler, en büyük inkılâplar, bir büyük imanda bileşenlerin hareketidir. İnsanlar, kafalarının biçimlerine göre, renklerine göre, şekillerine göre değil, asıl insanlık hüviyetlerini teşkil eden iç âlemlerine hâkim imana göre tasnif olunurlar (Tanrıöver, 1949e: 2).

Hamdullah Suphi'nin milliyetperverliğini ifade eden başlıca çalışmaları şu şekilde sıralanmaktadır:

- Mütareke yıllarında milli şuuru uyandırarak ayakta tutan ve hazırlayan İstanbul mitinglerinin düzenleyici olması ve bu mitinglerde çok cesurane hitabelerde bulunmasıdır.
- Milli Mücadele yıllarındaki hizmetleridir. Milli Eğitim Bakanlığı görevinde bulunurken İstiklal Marşı'nın yazılmasında ve kabul edilmesindeki çalışmalarıdır.
- 1933 yıllarının en garip teşebbüsü olan Türk bayrağının değiştirilerek yerine CHP'nin Altıok'lu bayrağının esas alınması teşebbüsüne karşı, Ruşen Eşref Ünaydın ile beraber karşı çıkışı ve bu teşebbüse sonuna kadar direnmek suretiyle engellemiş olmasıdır.
- İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü yaklaşırken çıkarılan “Osmanlı Hanedanının Bazı Azalarının Türkiye'ye Dönmesi” hakkındaki kanunun çıkmasındaki çabasıdır (Nalbandoğlu, 1966: 23).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Türk'ü tarif etmektedir. Bu tarife göre; aynı dili konuşan, aynı vatanda yaşayan ve aynı dileğe sahip bulunan herkes Türk sayılmaktadır.

Milletlerin kendi tarihleri ve coğrafi yapılarına göre bir milliyetçilik anlayışı vardır. Bu milliyetçilik anlayışı iki grupta toplanabilir;

1. Kan esasına göre milliyetçilik anlayışı,
2. Kültür esasına göre milliyetçilik anlayışı.

Kan esasına göre milliyetçilik anlayışı Cermen ırkı tarafından ileri sürülmüştür. Bu anlayışı Fihte ve Hegel gibi filozoflarda desteklemiştir. Bu anlayışa göre milliyetçilik, aynı kanı taşıyan insanları içine alan bir fikir hareketidir. Aynı kandan olmayan insanların o milletle hiçbir ilgisi yoktur. Bu anlayışa göre, Cermen ırkı diğer milletlerden üstündür.

Bu fikir tarihi gerçeklere uymamaktadır. Tarihte milletler büyük göçler yapmış ve diğer medeniyetlerle etkileşimde bulunmuşlardır. Doğu'dan ve Batı'dan insanlar birbirleriyle kaynaşmışlardır. Yani saf ırk bulmak anlayışı tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır.

Kültür anlayışına göre milliyetçilik, tarihi gerçeklere daha uygun bir anlayıştır. Bu anlayışa göre dil ve dilek birliği bir milletin oluşumu için yeterli gelmektedir. Aynı dili konuşan, aynı vatanda yaşayan insan topluluğunun aynı ülküyü taşıması milleti meydana getirmektedir (Gökalp, 1956: 675-676).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ziya Gökalp'in benimsemiş olduğu Türk milliyetçiliğini savunan bir kişidir. Onun düşüncesine göre Türk milleti tektir ve bölünmez bir bütündür (Taymas, 1967: 52).

Ziya Gökalp, "Türkleşmek-İslâmlaşmak-Muasırlaşmak" adlı kitabında kültürü (hars) milli, medeniyeti ise uluslar arası olarak gördüğünü ifade etmektedir. Milletin başlangıçta kendine özgü değerleri yani harsı vardır. Zaman içinde hars yükselir, çeşitlenir ve bu sayede medeniyet doğmaya başlar. Medeniyet, aynı değerleri (harsı) paylaşan milletlerin, sosyal hayatlarının toplamını teşkil eder. Örneğin, birbirlerinden farklı İngiliz ya da Fransız harsı vardır. Bu harsların toplamıyla ortaya çıkan ortak değerlerden "Batı Medeniyeti" oluşmaktadır (Gökalp, 1976: 25).

Ziya Gökalp, Türkçülüğü ise; “...dilce, dince, ahlâkça ve estetik olarak ortak olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan bir zümredir” şeklinde tarif etmiştir.

Türk milliyetçiliğini ülküsünün büyüklüğü açısından üç dereceye ayırmıştır:

1. Türkiyecilik,
2. Oğuzculuk veya Türkmencilik,
3. Turancılık.

Ziya Gökalp, Turancılığı “Türk Milletinin uzak ülküsü” olarak tarif etmiş ve Türkçülüğün bu aşaması hakkında şu fikirlere yer vermiştir:

Türkçülerin uzak ülküsü; Turan adı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dilde, edebiyatta, harsta birleştirmektir. Bu ülkünün, bir gerçek haline gelmesi mümkün mü, yoksa değil mi? Uzak ülkü, ruhlardaki sevgi ve heyecandan doğan coşkunluğu sonsuz bir dereceye yükseltmek için, amaç edilen çok cazibeli bir hayaldir... (Uçak, 2008: 56-57).

Hamdullah Suphi, Milli Mücadele yıllarında vatan toprağı işgal altında iken yurtdışına giderek askerlik hizmetinden kaçan insanları şu şekilde nitelemektedir:

...Memleketin harp günlerinde topraklarımız istila altında iken, memleketin bütün delikanlıları harp cephelerine damarlarındaki kanı getirirken, vazife saatinde devlet bütçesinden işgal ile aldıkları paralarla Bolşevik topraklara kaçanlar, yani asker ve vatan kaçakları, her kandan ziyade Türk kanına bulaşmış kızıl lokma ile beslenenlerdir (Tanrıöver, 1929: 65).

Hamdullah Suphi’ye göre, Şark milletlerini bir Sovyet baskısı karşısında dağınmak ve perişan olmaktan koruyacak ve alınması gereken tedbirleri telkin edecek durumda bulunan millet Türk milletidir. Bunun nasıl yapılacağını ise şu şekilde açıklamaktadır:

...Kimseden izin beklemeden, Yunanistan’la baş başa yaptığımız gibi Arap milletleriyle de bu yolda müzakerelere girmeliyiz. Şarkta, Türk ve Arap cetlerin eseri olan bin senelik bir ruh hazırlığı, muhtaç olduğumuz zemini bize temin etmiştir. İdarede her milletin hususiyeti ve istiklâli mahfuz kalarak dış siyasette birlik, son imkânlar elimizden kaçmadan bir vakıa haline konmalıdır (Tanrıöver, 1948b: 5).

4.4.5. Atatürk İnkılâplarına Bakışı

Hamdullah Suphi’ye göre, Cumhuriyetin ilanı çağdaşlaşmamıza önemli bir katkı sağlamıştır. Bu düşüncesini, Atatürk’le bir hatırasını anlatarak paylaşmıştır:

Bir gün Çankaya’da Reisi Cumhur Hazretleri’nin sofrasında, beş on arkadaşla yemek yiyorduk. Bir telgraf sureti getirip kendilerine takdim ettiler. Reisi Cumhur bu telgrafi

yüksek sesle okudu: «Serdâr-ı-sipeh Ahuntlarla görüştüktan sonra cumhuriyet hareketinin daha vakti gelmediğine hükmetmiş ve bu kararını bir beyanname ile ilan etmiş.»

...Ben dedim ki: «Şimdiki İran’da bir cumhuriyet hareketinde kimsenin muvaffak olmasına imkân yoktur. Çünkü orada Türk cumhuriyetinin istinat ettiği münevver subay zümresi, Tıbbiyemizin, öğretmen okullarımızın, üniversite fakültelerinin ve Tanzimat’tan beri vücuda gelen bütün yeni okullarımızın yetiştirdiği şuurlu, müdrik nesiller yoktur. Bu nesiller olmasaydı, Türkiye’de cumhuriyet hareketi yapılabilir miydi? (Tanrıöver, 1987a: 35-36).

Hamdullah Suphi, Türk kadınlarının giyim tarzlarını çok beğenen bir kişidir. Avrupalı kadınların giyimi ile kıyaslandığında, Türk kadınlarının giydiği giysilerin ne kadar emek dolu, ne kadar ince işçilikli ve ne kadar zevkli olduğunu şu sözleriyle belirtmektedir:

...Parisli kadınlar, Türk kıyafetlerinden mülhem olarak vücuda getirdikleri giysileri göz önüne getirmektedirler. Eski bir Türk hanımını, saçlarından başlayarak ayaklarına kadar geçirelim. Saçlarının üstünde ince ipekten yahut yazmadan bir hotoz görürsünüz. Bunun kenarları, gözlerin ve saçların rengiyle ilişkili olacak bir şekilde oyalar ile çevrilidir. Gözlerin ela olmasına göre, fulya çiçekleri, sarı papatyalar; eğer gözler mavi ise mine çiçekleri, sümbüller; yeşil ise yaprakları çok yayılmış karanfiller, laleler intihap edilirdi. İçlerine, ipek yollu Anadolu bezlerinden, yakası açık bırakılmış, geniş yenli gömlekler giyerlerdi... Gömleğin üstüne asıl elbiseyi ve bunun üstüne de kolsuz, işlemeli bir cepken giyerlerdi... Bellerine beyaz bir Lahor şalı sararlar, bunu geniş, bol bir düğümle sağ yandan aşağı sarkıtırlardı... Giydikleri ayakkabılar, kadının aile arasındaki mevkiine göre, ipekli, işlemeli saray terlikleri... (Tanrıöver, 1914a: 242).

Hamdullah Suphi’ye göre, çağdaşlaşmanın yolu Batı’ya yönelmektir. Fakat bu Batı’ya yönelişin yalnızca ilim ve fende olması gereklidir. Milli kültür korunmalıdır. Batı’nın ulaşmış olduğu teknolojinin yurttan atılması hâlinde perişan bir duruma düşüleceğini şu şekilde ifade etmiştir:

“...Tarihin gözünün Anadolu’ya isabet ettiği ilk günde, şimdi, bugün sizin seyrettiğiniz bu balçık inşaatı gördü. Garbın şimendiferini, otomobilini Anadolu’dan çıkarınız, vesaiti nakliyenin ilk cediti olan kağıt ile kalırsınız.” (Tanrıöver, 1931: 139).

Hamdullah Suphi, Batı medeniyetinin yakaladığı bilim ve teknoloji sayesinde Doğu medeniyetlerini yendiğini savunmuştur. Bu nedenle, Batı’nın yakaladığı bilim ve teknoloji seviyesine ulaşmanın çağdaşlaşmanın gereği olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesi kendi ifadeleriyle şu şekildedir:

“Garba doğru, yani garp usullerine ve bilhassa garplılık ruhuna doğru. Garp medeniyeti beynelmileldir, beynelbeşerdir. Bu beynelmileliyet içinde bütün milletlerin lisanları, mezhepleri tamamıyla mahfuz kalmıştır.” (Tanrıöver, 1931: 139-140).

Hamdullah Suphi'nin savunduğu çağdaşlaşma anlayışının temelinde Ziya Gökalp'in etkisi büyüktür. Ziya Gökalp, çağdaşlaşmayı “hars” ve “medeniyet” kavramları şeklinde ele almıştır. Gökalp, kendi millî kültürümüzü tanıyıp, o vasıtaıyla millî zevki tatmadan diğer kültürlerle gitmenin doğru olmadığını düşünür. Bir insanın millî zevki tadacağı ilk devre ise çocukluk devresidir. Gökalp, bu bilinçle millî ve kültürel konulara yönelmiş halk edebiyatından faydalanmıştır. Bu yönelişin sebeplerini şöyle izah eder:

Her millette, güzellik anlayışı farklıdır. Bir milletin güzel saydığı şeyleri, başka bir millet çirkin sayabilir. Bu suretle, zevkin millî olması gerekir. Gerçekten de her milletin millî bir zevki vardır. Millî zevki bulmak için halka doğru gitmek, halk sanatlarından uzun uzadıya estetik bir terbiye almak lâzım olduğunu anladık (Gökalp, 1996: 148-149).

Hamdullah Suphi, Milli Mücadele'nin çok zor şartlar altında kazanıldığının altını çizmektedir. Milli Mücadele yıllarında Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hangi şartlar altında çalıştığını şu şekilde ifade etmektedir:

Birinci Millet Meclisi, başlarını koltukları arasına koyarak, kurtuluş yolunu bulmak için, ölüme razı olmuş kimselerin meclisidir. Son derece mütevazı, eski, küçük Millet Meclisi'nin çatısı altında milletvekilleri okul sıraları üzerinde oturuyordu. Duvarları arasında toplandığımız sıralar da, gece saatlerinde yapılan görüşmeleri aydınlatmak için asılı olan lamba, büyük tenekeden ibarettir. Işığı o çok fakir lambadan alıyoruz. Üzerinde toplandığımız sıralar okul sıralarıdır...

Tüm bu olumsuz şartlara rağmen Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Türk milleti kurtuluş mücadelesine gönül vermiştir. Atatürk, tüm yurttaki düşmanlara karşı mücadeleye başlamış olan Türk halkının kuvvetlerini düzenleyip, muntazam bir ordu oluşturmuştur. Bu düzenli ordu ile zaferler kazanılmıştır. Bu zaferlerde Atatürk'ün derin tarih şuurunun ve gururunun büyük payı olmuştur. Atatürk'ün kazanmış olduğu askeri zafer, ardından emin, sağlam bir siyasi zaferle sonuçlanmıştır (Tanrıöver, 1955: 493-494).

Hamdullah Suphi, Atatürk'ün önderliğinde Cumhuriyetin ilanından sonra en büyük vazifenin Cumhuriyetçiyi yetiştirmek olduğunu belirtir. Atatürk gibi hür düşünür, hür karar verir ve hak bildiği yolda yalnız gitmekten korkmayan gençlerden oluşan bir toplum oluşturmayı en önemli hedef olarak gösterir. Asırlardır fikir ve vicdan hürriyetinden mahrum olan Türk milletinin, iki büklüm bir sessizlik içinde değil, Cumhuriyetin öngördüğü değerlerle yetiştirilmesini gerektiğini savunur (Tanrıöver, 1930: 2).

Hamdullah Suphi, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen inkılâpları benimsetmek için çalışmıştır. Bu çalışmada Türk Ocağı ve Ocaklıların rolü büyük olmuştur.

Hamdullah Suphi, 1924 yılında toplanan Türk Ocakları Umumi Kongresi'nin açılışında yapmış olduğu konuşmasında, Türk Ocağı'nın benimsemiş olduğu inkılâpçılık anlayışını ve bu konuda Ocaklılara düşen görevleri şu şekilde açıklar:

Türk Ocakları, üzerine diğer kutsi bir vazife daha almışlardır. Türk Ocakları inkılâbımızın bekçisidirler... Millet hâkimiyeti, Türk milletininkini benimsemiş olduğu bir hayat ve istikbal düsturu olmuştur. Fırka siyaseti yapmayan ve yapmayacak olan Türk Ocağı, kurulduğu günden beri sadık kaldığı millet ve milliyet siyasetine ve onun yeni bir ifadesi olan millet hâkimiyetine sadık kalacaktır. Vatanın her köşesinde onun bekçiliğini yapacaktır (Karaer, 1992: 64).

Hamdullah Suphi'ye göre, Atatürk'ün önderliğinde yapılan inkılâplar ile birlikte Türk milleti dini bir hâkimiyetten, milli bir hâkimiyete geçmiştir. Türk milleti, yaklaşık elle seneden beri milliyet hissinden mahrumdur ve dini bir cemaat görüntüsünde olan bir toplumdur. Türk milletinde milli vicdanının doğmasıyla birlikte, saltanat ve hilafetin kaldırılmasına yönelik inkılâplar yapılmıştır.

Türkiye'de yapılan inkılâplarının kökleri çok derindedir. İnkılâplar; duyan, düşünen, seven ve arayan, tarihten, mücadelelerden, inkılâp yolunda şehit edilen binlerce Türk'ün hatırasından ve kanından kuvvet alan bir zümreye sahiptir. Bu zümre, Anadolu Kurtuluş Mücadelesi'ni veren kişilerin temellendirdiği bir zümredir (Tanrıöver, 1931: 9-12).

Hamdullah Suphi, yapılan inkılâpların korunmasını ve yerleşmesini sağlayacak kişilerin öncelikle gençler olduğuna inanmaktadır. İnkılâplar korunması davası, ilimsiz yapılacak bir dava değildir. İnkılâpları koruyacak ve yaşatacak kişilerin, her şeyden önce ilim ve faziletlerinin gelişmiş olması gereklidir. İnkılâpların koruyucusu ve kollayıcısı olan gençlerin yapmaları gerekenleri ise şu şekilde ifade eder:

Adalen daha kavi (güçlü), zihni daha dolu, kalbi daha mümin, inkılâbı bizden sonra sen yerleştirecek, onu içerden gelecek, dışardan gelecek tehlikelere karşı daha mahfuz bir hâle getireceksin. Sayende bir gün gelecek ki, müstakbel nesiller, Türk vatanının ufuklarını seyrettikleri vakit, İngiliz çocuğu, Fransız çocuğu gibi, emin ve mahfuz bir vatandayım diyebileceklerdir. Silahların her türü ile silahlan. Dağlarla, derelerle serilen vatanını, seni dünyanın itibar edeceği bir istikbale götüren inkılâbını her an mücadeleye hazır, dişine tırnağına kadar silahlanmış bir asker gibi bekle! (Tanrıöver, 1931: 13).

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk inkılâbını amacına ulaştıracak kişilerin ancak okullardan çıkabileceğini düşünmektedir. Bu nedenle, okulların bu amaca göre kurulmasını ister (Ergün, 1982: 37).

4.4.6. Türk Ocakları Başkanlığı Dönemindeki Faaliyetleri

İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra ortaya çıkan gelişmeler, Osmanlı toplum yapısında milliyetçi akımların doğmasına sebep olur. Suriye, Irak, Mekke, Medine, Bağdat ve Basra civarlarında Arap aşiret reisleri, şeyhleri ve emirleri ayaklanma başlatırlar. Bu ayaklanmanın amacı; egemenlik iddialarına kadar gelebilen, kuvvetli bir Arap milliyetçiliğinin baş göstermesidir. Bu dönemde Arnavutlar da güçlükle bastırılabilen ayaklanmalar gösterirler.

Bu durumu dikkatle izleyen bazı Türk aydınları, Osmanlılık fikrinin çöktüğünü anlarlar, bu ayaklanmalara karşı kayıtsız kalamazlar ve Türk Ocağı çatısı altında birleşirler (Perim, 1963: 34).

Türk Ocağı'nın kuruluş çalışmaları, Türkçülüğün yayıldığı en uygun ortam olan Askeri Tıbbiye'de başlar. Bu durumun nedeni; Askeri Tıbbiye'de modern bir eğitimin yapılması, burada okuyan öğrencilerin müspet ilim zihniyetiyle yetişmesi ve öğrencilerin siyasi ve sosyal meselelere rahatlıkla teşhis koyabilmesidir. Okulun eğitim ortamında öğrenciler her şeyden önce vatanseverlik duygusuyla yetiştirilmekte ve vatanın savunulması fikri ile şekillendirilmektedir (Sarınay, 1994: 121).

Türk Ocağı'nın kuruluşuna sebep olan bu ilk fikirler, Askeri Tıbbiye öğrencilerinin sahip olduğu milli duygulardan doğmuştur. Askeri Tıbbiye öğrencileri arasında çeşitli milletlerden olanlar, Türk öğrencilere hakaret anlamına gelen tutum ve davranışlarda bulunmaktadırlar. Bu muamele Türk öğrencileri rencide etmektedir. Türk öğrenciler, milliyeti bir esas olarak düşünmeyen, kabul etmeyen bir hükümetin askeri disiplin ve kanunları karşısında bu olumsuz unsurlarla mücadeleye imkân bulamazlar. Böyle bir mücadeleyi yapmak isteyen öğrenciler ise, okul içinde bozgunculuk ve ayrılıkçılık yaptıkları ileri sürülerek en ağır cezalara çarptırılmaktadır.

İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra, Osmanlı toplum yapısını oluşturan çeşitli milletler kendi teşkilatlarını güçlendirerek, açık bir şekilde Türk gençliği ile mücadele

etmeye başlar. Osmanlı Devleti’nde baş gösteren Ermeni, Arnavut isyanları neticesinde iyice şımaran Ermeni ve Arnavut öğrenciler, Türk öğrencileri iyice tahrik etmektedir. Araplar her fırsatta üstün ve asil bir kavim olduklarını belirtmekte, Rumlar ise gelecekte Bizans İmparatorluğu’nun kurulacağını açıkça ifade ederek, Türk öğrencilerin milli duygularını incitmekten kaçınmamaktadır (Temuroğlu, 1963: 9).

Bu olaylar sonucunda Türk öğrencilerin arasında 1910-1911 yıllarında birlik ve bütünlük doğar. Oluşan bu birlik ve bütünlüğün yükseköğretim gençliğini de içine alması için bir birlik hareketi başlatılır. Okul yönetimi bu birlik hareketinden haberdar olur; Türk öğrencilerin toplanmalarına ve birlik olmalarına engel olmak için elinden gelen bütün önlemleri alır. Okul içinde bütünleşen Türk öğrenciler; idealleri hakkında şairlerden, ilim adamlarından, yazarlardan, siyasiler ve tanınmış askerlerden görüşlerini alarak, milli fikirleri yayma hareketine başlar. Bu milli fikirleri bir cemiyet etrafında toplanarak yapmak fikri de ortaya çıkar. Askeri Tıbbiye’de başlayan bu fikir akımını sivil okullara da yayma faaliyetleri hızlanır. Bu nedenle, öğrenci yurtlarına geceleri gizlice girilerek Türk milliyetçiliği propagandası yapılmaya da başlanır.

1912 yılında, Tıbbiye Mektebi’nin 370 öğrencisinin arasından seçilen on bir temsilci, Dr. Fuat Sabit ve Hasan Baydarun’un katılımlarıyla bir beyanname yazar. Kütahya milletvekili Ferit Bey’in evinde bir toplantı yapılır ve bu toplantıya Mehmet Emin ve Yusuf Akçura ve Rıza Tevfik katılır. Ahmet Ağaoğlu’nun evinde ise ikinci bir toplantı yapılır, bu toplantıya da İttihat ve Terakki’den İstanbul Milletvekili Ahmet Nesimi katılır. Yapılan bu toplantılar sonucunda bir cemiyet oluşturulmasına karar verilir ve bir nizamname hazırlığı çalışmaları başlatılır (Temuroğlu, 1963: 9).

Fuat Sabit, Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü bunalımlı dönemden Türkçülük sayesinde çıkabileceğine inanan bir kişidir. Kendisi gibi düşünen arkadaşları ile birlikte bu mefkûrenin okulda yayılması için çaba gösterir. Düşüncesinin yurt çapında başarı sağlayabilmesi için örgütlenmek gerektiği düşüncesi ile “190 Tıbbiyeli Türk Evladı” imzalı bir mektubun yazılmasına ve dönemin başlıca aydınlarına gönderilmesine öncülük eder. Örgütlenmenin konuşulduğu 3 Temmuz 1911 tarihindeki toplantının da başkanlığını yapar (Sefercioğlu, 2004: 3). Yeni cemiyetin tüzüğü hazırlanır ve uzun tartışmalardan sonra Dr. Fuat Sabit’in bulduğu isim kabul edilir. Hükümete başvuru yapılarak bu cemiyetin ismi “Türk Ocağı” olarak tescil edilir (Cansever, 1995: 1-4).

Bir hayli zaman süren girişimlerden ve uzunca bir hazırlanma devresinden sonra, 12 Mart 1328 (1912)'de Türk Ocağı resmen kurulmuştur. Ocağın kurucuları, şair Mehmet Emin, yazar Ahmet Ferit, gazeteci Ağaoğlu Ahmet ve Doktor Fuat Sabit'tir (Hisar, 1954c: 3).

Türk Ocağı'nı yaşatmak görevini gençler üstlenirler. Türk Ocağı, kurulduğunda Osmanlı Devleti'ndeki dini, siyasi kurumlar muhalefetle ve husumetle karşılaşır. Bunun sebebi; saray ve hanedanlık unsurlarının savunmuş oldukları Osmanlıcılık fikrinin gerçekleşme ümidini terk etmemiş olmasıdır (Tanrıöver, 1931: 17-18).

Hamdullah Suphi, Türk Ocağı'nın doğuşundaki amacını ve karakteristik özelliğini şu şekilde ifade eder:

Türk Ocağı'nın bir tek maksadı vardı: Osmanlı Devleti havzasında yaşayan Türkler arasında tesanüt yaratmak.

Türk Ocakları doğduğu vakit Arapların bir teşkilatı vardı. Arnavutların "Başkim" diye bir teşkilatı, Kürtlerin "Hoybon" diye bir teşkilatı vardı.

İşte onlar gibi bizim de Türk Ocakları diye bir teşkilatımız doğdu. Türk Ocakları, Türkler arasında bir tesanüt meydana getirmek için harekete geldi, mecmualar çıkardı, cemiyetler kurdu ve yirmi sene devam etti (Cumhuriyet Halk Partisi [CHP], 1948: 400).

Türk Ocaklarına duyulan ihtiyaç, vatan sınırları dışında yaşayan Türkler için de çok gereklidir. Irk, dil, din ve hars bakımından bağlı oldukları halde, asırlardan belli milli sınırlar dışında kalan Türklerin, ana vatana geldikleri zaman başvuru yapabilecekleri milli bir kurumun kurulması gerekli bir durumdur.

Türk Ocağı'nın kuruluşundan önce Türk Yurdu'nu yayınlamaya başlayan, milli sınırlar dışından gelmiş bir Türk, Rusya'nın kuzey Türklerinden Yusuf Akçura olur. Türk Ocağı'nın dört kurucusundan biri de yine milli sınırlar dışından, Azerbaycan'dan gelmiş olan Ağaoğlu Ahmet'tir. Milli sınırlar dışından gelen bütün bu Türklerle, Türk Ocağı çatısı altında yapılan tatlı sohbetlerle bir anlaşma, bir kaynaşma havası oluşur, gönüller genişleme kudretleriyle dolar, vatan sahası genişler ve enginleşir (Hisar, 1954c: 434-435).

Türk Ocağı'na ilk yardımı, Hüseyin Cahit Bey kırk altın lira vererek yapar. Öğrenciler ise her ay aidat olarak ikişer kuruş vermektedir. Türk Ocağı bu maddi kaynaklar sayesinde ilk iş olarak halka kapılarını açmak için bir bina kiralar. Hamdullah

Suphi, Türk Ocağı'nın pencerelerinin ölçülerini alır ve ölçülerini aldığı pencerelerin perdelerini, kirasını ve hademe aylıklarına yetecek kadar da parayı bağışlar.

İstanbul'un tarihi bir caddesinin kenarında, mütevazı bir evin üst katında Türk Ocağı kurulur. Ocağın yerinin küçük olması ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle, yapılan toplantılara katılan kişiler için yeterli sayıda iskemle bulunamaz. İskemle bulmak için sokağa inilir, kahvelerden ödünç olarak iskemle alınır ve toplantı bittikten sonra da alınan bu iskemleler tekrar iade edilir. (Tanrıöver, 1987a: 18; Cansever, 1967: 24).

Fiili kuruluşu 20 Haziran 1911 olan Türk Ocakları, resmen kuruluşuna kadar nizamnamenin hazırlanması için birkaç toplantı daha yapar. Nizamname çalışmasının tamamlanmasından sonra, Türk Ocakları 25 Mart 1912'de resmi açılışını gerçekleştirir. Kuruluş Tanin Gazetesi'nde ilan edilir. Türk Ocaklarının ilk yönetim kurulu Ahmet Ferit Tek (Başkan), Yusuf Akçura (İkinci Başkan), Mehmet Ali Tevfik (Umumi Kâtip), Dr. Fuat Sabit (Veznedar)'ten oluşur (Sarıay, 1994: 127).

Türk Ocağı, açıldığı zaman iki önemli fikir akımı ile mücadele etmeye başlar. Bunlardan birincisi; Osmanlı toplumunu meydana getiren unsurlar arasına ayrılık sokarak saltanatı yok etmeye çalıştığını iddia eden fikir akımıdır. İkincisi ise; bütün Müslümanlar bir millet oldukları halde, Müslüman toplum arasına ayrılık sokmak suretiyle, parçalamaya çalıştığını iddia eden fikir akımıdır. Bu grup, “dinde milliyet yoktur, milliyet iddiasında bulunanlar İslâm birliğini bozacaktır” şeklinde konuşmakta, Türk Ocaklıları da kâfir sayarak lanetlemektedir (Cansever, 1993: 12).

Türk Ocağı, İkinci Meşrutiyet devrinde kuruluş sırasına göre, Türk Derneği (Kasım 1908) ve Türk Yurdu (Ağustos 1911) isimli ve aynı görüşleri benimseyip savunan milliyetçi derneklerin üçüncüsüdür. Türk Derneği yerini Türk Yurdu'na, Türk Yurdu da yerini Türk Ocağı'na bırakmıştır (K. Akyüz, 1986: 201).

Türk Ocağı, İkinci Meşrutiyet Döneminde kurulan çok sayıda dernek arasında en uzun ömürlü olmakla kalmamış, aynı zamanda örgütlenmesi, şube ve üye sayısı ile de geniş bir kitleye seslenmiş, Türk milliyetçiliğini özellikle “bilimsel” alanda yaygınlaştırmıştır. Bu nedenle Türk Derneği ve Türk Yurdu Cemiyeti gibi kuruluşlardan daha önemli bir konuma sahip olmuştur (Üstel, 1997: 51).

Türk Ocağı, 1912 yılında önemli bir sarsıntı geçirmiştir. Bu sarsıntının birkaç tane sebebi vardır: Birinci sebep; Türk milliyetçiliğine karşı olan kişilerin, Balkan Savaşları'nın yarattığı karışıklık ve karmaşa durumundan faydalanarak Ocağa ağır suçlamalarda bulunmalarıdır. İkinci önemli sebep de, maddi imkânsızlıklar ve Ahmet Ferit Tek'in Milli Meşrutiyet Fırkası'nı kurmak üzere Ocağın başkanlığından ayrılmış olmasıdır.

Bu nedenle, Ocak yönetim kurulu ocağı kapatmak istediğini açıklar. Bu durum karşısında Ocaklı gençler, Ocaklarını kapanmaktan kurtaracak bir başkan aramaya başlar, yapılan toplantı ve müzakerelerden sonra da Hamdullah Suphi Tanrıöver'e başkanlık teklifi yapılır. Hamdullah Suphi, yapılan bu teklifi olumlu karşılar (Sarınay, 1994: 129-130).

Darülfünun konferans salonunda yapılan kongrede, Hamdullah Suphi (Başkan), Yusuf Akçura (İkinci Başkan), Halis Turgut (Umumi Kâtip), Dr. Âkil Muhtar ve Dr. Hüseyin Ertuğrul'dan oluşan İdare Heyeti seçilir ve görevine başlar (Üstel, 1997: 57-58).

Türk Ocağı başkanlığına Hamdullah Suphi getirildikten sonra (1912), Onun çok dinamik tutumu, nazik ve sempatik davranışları, çok canlı ve samimi konuşmaları ile çalışmalar büyük bir hız kazanır. Konferanslar, değişik konularda toplantılar ve yayınlarla desteklenen çalışmalar sayesinde, Ocağın üye sayısı artmaya başlar. Üye sayısının bir hayli artmasının sonucunda İstanbul dışında da şubeler açılmaya başlanır. Kadronun genişlemesi ve faaliyetlerin artması nedeniyle daha büyük bir yere ihtiyaç duyulur. İstanbul Beyazıt'ta geniş bahçeli, büyük bir konağa taşınılır.

Hamdullah Suphi, Türk Ocağı'na 1912 yılında üye olmuştur ve üye numarası 776'dır. 1917 yılında ise Ocağa, Üçüncü Kolordu Komutanı Albay İsmet İnönü üye olur. Üye numarası 2320'dir. Üye kayıt numaraları arasındaki farka bakıldığında 1912 yılından, 1917 yılına kadar üye sayısının artış hızı hakkında fikir sahibi olunabilir (K. Akyüz, 1986: 203).

Hamdullah Suphi'nin bazı dostları, öğretmen olduğu ve çeşitli milletlere ait öğrencilere ders verdiğinden dolayı Türk Ocağı'na girmesinin daha uygun olacağını tavsiye etmişlerdir. Hamdullah Suphi de kısa bir düşünüş zamanından sonra Ocağa

girmeye karar vermiştir. Hamdullah Suphi'nin Ocağa girmesi hem gençleri hem de Ocağın ileri gelenleri tarafından olumlu bir şekilde ve sevinçle karşılanmıştır (Hisar, 1954a: 5).

Türk Ocakları, faaliyetleriyle yurt içinde ve yurt dışında dikkate çarpan ve daima artan bir ilgi uyandırmıştır. Türk Ocağı çatısı altında ordu, okullar ve üniversite milliyet fikri ve milliyetçilik ülküsü etrafında birbirlerine kenetlenmiştir. Bu durumun en önemli delili, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde Harbiye Nezareti'nin, Türk Ocağı'na göstermiş olduğu ildir. Bir gün Hamdullah Suphi ve Ağaoğlu Ahmet'i Başkumandan Vekili Enver Paşa Harbiye Nezareti'ne çağırmıştır. Kafkasya'da yapılacak büyük bir harekât için Türk Ocağı'na kayıtlı subayların isim ve sayılarını öğrenmek istemiştir. Başkomutanlık, bu harekâtın düzeninin ve idaresinin fikrîsel olarak iyi yetişmiş subaylarca yapılmasını istemektedir. Bu nedenle ocaklı subaylara ihtiyaç duyulmaktadır ve bu zor görevlerin bu subayların komutasında gerçekleştirilmesi düşünülmektedir (Tanrıöver, 1954: 331; Akder, 1966: 750).

Hamdullah Suphi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu nedeniyle Türk Ocağı'nda yapılan bir toplantıda, Türk Ocağı'nın amacını şu nutkuyla ifade etmiştir:

...Türk Ocağı, Türklüğü yükselten büyüklerimize, diğer muhterem ve muazzez davetlilerimize ayrı ayrı teşekkür eder. Müsaadenizle, Türk Ocağı nasıl doğdu? Meslek ve maksadı nedir? Bunu arz etmeye çalışacağız.

Devletimize pek eski zamanlardan beri dayanak hizmetini gören iki büyük esas vardır. Birincisi Müslümanlık, ikincisi ise Osmanlılık, bu iki esas şüphe yok ki şimdiden sonra da devletimizin dayanağı olmaya devam edecektir. Yalnız, son zamanlarda kendi gözlerimizle gördüğümüz yaşanan korkunç bir olay, Rumeli felaketi bizi kendimizi düşünmeye sevk etti. Biz inandık ki Türkler kendilerini sevmeyecek, kendilerine yine kendileri yardım etmeyecek olurlarsa, yurdumuzun son parçası da elimizden gidecek, bütünü perişan olacağız...

...Biz Türklüğü âşık bir kalp ile seviyoruz. Çünkü Türklük, Türkleri kurtarmak için elimizde en son ve en etkili çare olduğu gibi, Müslümanlık için de, Osmanlılık için de aynı oranda faydalıdır. Bir kavmin kendini idrak etmesinde başkalarını gücendirecek hiçbir şey yoktur... Yalnız bunu da açıktan açığa haber veriyoruz, ilân ediyoruz: Biz dışlarını gösterenlere, etrafımızda hıyanet tertip edenlere, riyakârlık etmeyeceğiz, ayaklarının altında sürünmeyeceğiz, dalkavukluk etmeyeceğiz. Bize düşman olanlar, düşmanlığa karşı dostluk gösterecek, gaflet edecek zaafî bizden beklemesinler.

Türklükle İslâm dininin ilişkisine gelince; size ruhumuzu göstererek söylüyoruz ki, İslâm dinini sonsuz bir muhabbetle seviyoruz. İslâm milletlerinin evlatları onları sevdiğimiz kadar bizi sevsinler, onların hayrına, menfaatlerine gösterdiğimiz alaka kadar bizim hayır ve menfaatlerimize alaka göstereyinler, onlardan başka bir şey istemiyoruz...

...Ocağımız, Türk çocuklarının sığınılan yeri olmuştur. Elimizden gelen her türlü şey için, ne vakit müracaat ederlerse arzularını yerine getirmekte gecikmedik... Burada Türklük maksadı için toplanıyor ve çalışıyoruz. Siz, Türklüğe dair şiir söylerken, bir hitabe dinlerken bizi görmeli, anlamalısınız. Bu kalplerde yanan aşkı yükseltiyoruz ve kuvvetlendiriyoruz. Biz biliyoruz ki, Türk'ün ve İslâm'ın kurtuluşu kalplerimizde yanan aşktan doğacaktır. Sevgi, bize kuvvet, bize cesaret, bize azim ve zindeliği veriyor... Düşman ellerini biz silahlandırmayacağız. Kardeşlerimizin şakaklarını delecek kurşunlar bizim paramızla alınmayacaktır. Şimdi, gözlerimizin önünde koskoca iki âlem var: Biri, mazinin bulutları arasından karanlıkları yırtarak, sıyrarak çıkan beş bin yıllık Türk âlemi, diğeri sanki şafaklar içinden süzülüp gelen, bize müjdelere getiren yeni bir âlem. Yarınki canlı, dinç, genç, Türklük âlemi, Osmanlılık âlemi... (Cansever, 1993: 39-41).

Türk Ocağı'nın gerçekleştirmek istediği gaye, birinci tüzüğünün ikinci maddesinde şu şekilde açıklanmıştır:

Türkiye milli varlığını tanıtmak, Türk kültürünü geliştirerek kültür alanında Türk milli birliğini meydana getirmek, Türkün fakirine, yoksuluna, hastasına yardım etmek, fıkren, iktisaden Türkün gelişmesine çalışarak medeni bir Türk camiası (toplumu) oluşturmaktır (Cansever, 1995: 16).

Hamdullah Suphi, Türk Ocaklarının emelini, dini bir zümre halinde yaşayan bir toplumu, millet haline yükseltmek olarak şu şekilde ifade etmiştir:

Dini bir zümre halinde yaşayan bir cemaati, bir millet haline yükseltmek... Bugün Türk halkı bir millettir ve bütün milletler arasında şerefli bir mevki tutmuş bir millettir. Türk Ocağı, Türk milletini durmuş, ölmüş ve kendi içinden çürümüş bir medeniyetten çekerek, bütün dünyaya hâkim, canlı ve yeni bir medeniyete götürmek istedi. O medeniyet, zihinlerimizde hazır bulunan Batı medeniyetidir (Tanrıöver, 1987a: 19).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle, Türk Ocağı'nın uzun bir süre genel kongresi yapılamaz. Genel Kongre gecikmeyle, beş yıllık bir aradan sonra 14 Haziran 1918 tarihinde yapılır. Genel Kongre'ye savaş nedeniyle katılım az olur. Kongre, Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi'nin idare heyeti raporunu okumasıyla başlar. Daha sonra, nizamname değişikliği için bir "Yasa Encümeni" oluşturulur. Yasa Encümeni'ne çalışmasını tamamlaması için iki hafta süre tanınır ve Kongre 28 Haziran 1918 tarihine ertelenir. Yapılan nizamname değişikliği ile Türk kadınlarının da Ocağa üye olabilmeleri kabul edilir. İstişare Heyeti yerine "Hayat ve İlim Heyeti" oluşturulmasına karar verilir (Sarınay, 1994: 135).

11 Temmuz 1918 tarihinde gizli oyla, İdare Heyeti ile birlikte Hars ve İlim Heyeti seçimleri yapılır. Bu seçimler sonucunda Mehmet Emin Yurdakul Başkanlığa, Hamdullah Suphi Tanrıöver Umumi Kâtipliğe getirilir. Hars ve İlim Heyetine ise; Ziya Gökalp, Halide Edip Adıvar, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Emin Yurdakul,

Ahmet Ağaoğlu, Köprülüzâde Mehmet Fuat, Hüseyinzâde Ali Turan Bey seçilir (Sarıay, 1994: 136).

İstanbul'un İngilizler tarafından işgali sonucunda Türk Ocakları binası basılır. Önemli isimlerin Malta'ya sürgün edilmesinden sonra Ocağın faaliyetleri kesintiye uğrar. Milli Mücadele'nin kazanılmasıyla birlikte, Ankara'da büyük bir binada, Türk Ocakları yeniden açılır. Hamdullah Suphi, daha sonra İstanbul'a giderek yeniden İstanbul Türk Ocağı'nı açmaya çalışır. Cumhurbaşkanı'nın emriyle, Türk Ocağı'na bir bina verilir. Binanın tamir ve bakımı için ise gerekli olan parayı Hamdullah Suphi borç harç bulmaya çalışır. Uzun ve yorucu bir çalışmadan sonra, İstanbul Türk Ocağı yeniden açılır (Develioğlu, 1967: 14).

Hamdullah Suphi'nin hayatında, Mustafa Kemal Atatürk'ün çok ayrı bir yeri vardır. Hamdullah Suphi, 29 Ekim 1927 tarihinde, Ankara Türk Ocağı binasının yanına dikilen Atatürk heykelini açarken şu konuşmayı yapar:

Anadolu yaylasının şu yüksek şahnişini üstünde, bembeyaz mermerlerin yukarı kaldırdığı şu yağız ata binmiş, tunçtan adamı tanırırsınız!

Türk vatanının en bedbaht ve en meş'um günlerinde hafanın perdelerini sıyrarak ortaya çıkan bu esrarengiz adamı tanırırsınız... Üstünde Sakarya mücadelelerinin şimşekleri kıpırdayan şu karşı ufuklardan, Akdeniz yalılarına kadar açılan sahalarda bir avuç toprak var mıdır ki, hâlâ onun mutantan gazalarını taşımasın... Başkumandan bugün bizim başımızda, yarın ve birbirini takip edecek asırlarda bütün nesillerin başında daima kumanda edecektir (Gürkan, 1967: 20).

Hamdullah Suphi, Türk Ocaklarına kendi ailesi, milleti, ırkı, vatani, evi gibi bağlanmış bir ruha sahiptir. İdari işler, mali işler, nutuk ve konferans gibi faaliyetler ruhunu doldurmuştur. Türk Ocağı'nı işgal zamanında kurtarmak, belgelerini, var olan her şeyini saklamak ve korumak için; geceli gündüzlü rahatını, hürriyetini, hayatını tehlikeye sokarak çalışmıştır. Türk Ocaklarının kapatılıncaya kadar aralıksız devamı ve amacına arzuyla ulaşması onun sayesinde sağlanabilmiştir.

Hamdullah Suphi, Türk Ocağı başkanlığında, genellikle en ince kıymetleri tartan duygulu bir terazi kadar canlı, hisli; tartmaktan, haklı olmaktan bıkmayan, bozulmayan değerli bir mücevher terazisi gibi çalışmıştır (Rado, 1966b: 11).

Türk Ocakları denilince akla ilk gelen isim Hamdullah Suphi Tanrıöver'dir. Bunu en iyi ifade eden sözlerden biri Yusuf Akçura'nın "Türk Ocağı ve Hamdullah ikiz

kardeş gibidir. Muhakkak biri diğeri hatıra getirir” sözüdür. Hamdullah Suphi, 1912 yılında Türk Ocağı’na kayıt olduktan sonra, çeşitli aralıklarla tam otuz dört yıl gibi uzun bir süre genel başkanlık görevinde bulunmuştur. Genel başkanlık yaptığı dönemler (1912 – 1931), (1949 – 1959) ile (1961 – 1966) yılları arasındadır.

Hamdullah Suphi’nin Türk Ocaklarına yaptığı en büyük hizmetlerden biri, Türk Ocağı binasını yaptırmasıdır. Bu bina, tamamen Ocaklıların ve halkın katkıları, gayretleri ile yapılmıştır.

Türk Ocağı’na çok önemli katkıları olan Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi’nin çalışmalarını şu şekilde ifade eder:

Ocağın tarihinde fasıla yoktur. Türk Ocağı, bu fasılasız hayatını en ziyade reisi Hamdullah Suphi Bey’e borçludur. Kendi hayat ve istikbalini Ocağına katmış olan Hamdullah Suphi Bey, enerjisi, fikr-i takibi, ruh aşinalığı ve eşi zor bulunur tertipleyciliği sayesinde, Türk Ocağını milli Türk Devletinin kuruluşuna kadar getirebildi (Kocamemi, 2005: 101).

Hamdullah Suphi’nin Türk Ocağı başkanlığı dönemlerinde, Ocağına kazandırdığı birçok Türk medeniyeti eşyası da mevcuttur. Türk Ocağı’nda, çok küçük bir bütçe ile satın alınan, Türk medeniyetine ait güzel sanat eserleri Ocağın aynı zamanda bir kültür (hars) merkezi olduğuna da işaret etmektedir.

Hamdullah Suphi, bütün bu küçük ve milli parçaları, diğer bütün işleri arasında bulmuş ve Ocağına taşımıştır. Bu antika eserleri, tanıdığı antikacıardan çok ucuz bir fiyata almıştır.

Abdülhak Şinasi Hisar, Hamdullah Suphi’nin Ocağına alacağı bir eşya için yaptığı pazarlıkla ilgili bir anısını şu şekilde anlatmaktadır:

Perapalas Otelinin karşısından geçtiğimiz bir sırada, Hamdullah Suphi, küçük bir dükkânın camekânında birtakım billur parçaları görür. Derhal bunların Ocaktaki avizenin kollarından sarkan billurların eşi olduklarını anlar, bunlar elde edilince avizenin eksiklerinin tamamlanacağını düşünerek, gezinmek hevesimizi Ocağın bu istifadesi yanında hiçe sayar. Hemen dükkâna girer, burada «beş dakikalık bir iş» dediği ve o niyetle giriştiği alım-satım muamelesi, bize bitmez tükenmez görünen bir saat boyunca, olanca isyanımız ve itirazlarımıza rağmen devam eder. Antikacıyla birlikte, billur parçalarını seçerek, ayıklayarak, sayarak ve pazarlık ederek neticede bunlara yok pahasına sahip olur ve elinde akşamın mükâfatı saydığı paketi bir adak gibi tutarak, Ocağına götürür, takdim ederdi (Hisar, 1954c: 250-251).

Hamdullah Suphi, Türk Ocağı'na başkan olduktan sonra, Ocağın bir odasının kapısına “Başkan Odası” levhası koydurmuş ve odanın içine de mobilyalar göndermiştir. Mobilyaların parasını nasıl bulduğunu da: “Cuma günü ikinci Veliaht Mecit Efendi Hazretleri'ne gittim, Ocağın perişan halinden bahsettim. Yirmi beş altın ihsan buyurdular. Onunla bu mobilyaları aldım” şeklinde açıklar (Erişirgil, 1984: 91-92).

Türk Ocakları milliyetçi, halkçı, Batıcı ve inkılâpçı fikir akımlarının kaynağı olmuştur. Türk ruhunun yavaş yavaş oluşturulmasını sağlamıştır. Türk Ocakları vatan sınırları dışında, fiili olarak hiçbir yayılma amacı gütmemiştir. Buradaki hareket, sosyal ve kültürel bir hareket olmuştur (Tanrıöver, 1987a: 11).

Hamdullah Suphi, Türk Ocağı'na mensup kişilerin görevlerini şu şekilde ifade etmektedir:

...Bütün rüzgârları yanık kokusu getiren harap bir memleketin üstünde, ihtiyaçlar ortasında bunalmış bir halkın karşısında, vazifenin ne olduğunu sana aşkın söyledi!

Sen birlik için çalışıyorsun.

...Yaylalardan ovalara, ovalardan yaylalara göçen, Yörük Anadolu, köylerin ve kasabaların yerleşmiş halkı ile beraber, mezhep ihtilafları içinde parça parça olmuştur!

Güneyde ve Doğuda milli harsına düşman iki lisan, hâkimiyetini gösteren bayrağının gölgesinde sana karşı mücadele ediyor.

...Vatanının kuzeyinde, uğursuz bir cereyan senelerdir milli ruhunu aşındırarak, içeri akmak için kendine taraf taraf köprü başları aramakla meşguldür.

...Aziz başın, yastığının üstünde derin uyumasın!

Sen ihtiyaca yardım edeceksin!

Memleketin hangi köşesinde isen, Ocağınla beraber o yerin ihtiyacına yardım edeceksin! (Tanrıöver, 1987a: 2-3).

Türk Ocakları, çağdaş yüzünü kadına verdiği değerle de ortaya koyar. Kadını ilk defa sahneye çıkaran, müzik çaldıran, konferans verdiren Türk Ocakları olur. Öne çıkan kadınlar arasında ilk göze çarpan Halide Edip Adıvar'dır. Halide Edip Adıvar, üniversite kürsüsüne gitmeden önce Türk Ocağı kürsüsünde dersler verir.

Türk Ocakları, yaptığı faaliyetlerle zamanının bir tür üniversitesi gibi görülmeye başlanmıştır. Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Hüseyin Zade Ali, Halim Sabit gibi

Misak-ı Milli sınırları dışından gelmiş ve Darülfünun'da hocalık yapan önemli kişilerin de toplanma merkezi olmuştur. Hamdullah Suphi, Şair Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Bursalı Tahir, Kilisli Rıfat, Necib Asım, Velet Çelebi, Yahya Kemal, Halide Edip, Müfide Ferit, Nakiye Hanım gibi kişiler de Türk Ocağı çatısı altında toplanan kişilerin feyz kaynakları olmuştur (Baydar, 1968: 55).

Hamdullah Suphi'nin Türk Ocakları başkanlığı döneminde, aşağıda belirtilen alanlarda eğitim çalışmaları yapılmıştır:

- Propaganda (Yayınlar),
- Konferanslar (ilmi, sosyal, sağlık, ekonomi, ticari, sınaî, medeni konular),
- Müsamereler, eğlenceler, serbest tartışmalar,
- Seyahatler,
- Spor karşılaşmaları,
- Halkın her türlü medeni ihtiyaçlarını öğrenme kursları,
- Halka, hayatta yararlanabileceği basit bilgileri öğreten gece dersleri,
- Gündüz ve gece okulları (çeşitli konularda, çeşitli düzeylerde),
- Ailelere evlerinde eğitim,
- Müzeler (sabit ve seyyar),
- Sinema (sabit ve seyyar),
- Kütüphaneler (sabit ve seyyar),
- Tiyatro ve temsiller gibi çeşitli gösteri sanatları (Cansever, 1995: 39).

Türk Ocağı, faaliyetleri içerisinde birçok kitap çıkarmıştır. Bu kitaplardan bir kısmı, yapılan tercüme çalışmaları ile ortaya koyulmuştur. Bu eserler:

- Şarkın Masal Anaları (Samih Rifat),
- Milli Armamız Nasıl Olmalı (Samih Rifat),
- Mustafa Kemal (Mehmet Emin),
- Dağ Yolu (Hamdullah Suphi),
- Üç Medeniyet (Ağaoğlu Ahmet),
- Fihte'nin Hitabeleri (Tercüme) (Hasan Cemil),
- Türk Yılı (Yusuf Akçura),
- Türk Sanatı (Celâl Esat),

- Günebakan (Hamdullah Suphi),
- Çoban Şiirleri (Tercüme) (Ruşen Eşref),
- Türklük ve Türkçülük İzleri (Reşit Saffet),
- Cermanya (Tercüme) (Cami),
- Türk Diline Dair (Sadri Maksudi).

Telif ve Tercümesi yapılmış olan eserler ise:

- Kandit (Volter) (Tercüme) (Nahit Sırrı),
- Jeorjikler (Virgil) (Tercüme) (Ruşen Eşref),
- Ramzey'in Anadolu Tarih ve Coğrafyası (Tercüme) (Hüseyin),
- Çiçeron'un Nutukları (Tercüme) (Hasan Cemil),
- Fon Lökok'un Turfan Abidesi (Tercüme) (Orhan Sadettin),
- Aristo'nun Politigi (Tercüme) (Faik Ali),
- Strabo'nun Coğrafyası (Tercüme) (Cami),
- Afganistan (Zakir Kadiri),
- Ankara ve Havalisinde Sivil Mimari Nakışları (Eşref),
- Ankara ve Anadolu (Fransızca) (Galatasaray Muallimlerinden Mösyö Mamburi) (Tanrıöver, 1931: 24).

Dönemin Bahriye Nazırı Cemal Paşa da Türk Ocaklarına sık sık ziyaret eder ve Hamdullah Suphi'nin nutuklarını dinler. Cemal Paşa, Türk Ocakları hakkında şu cümleleri söyler: “Türk Ocağı'nı milletimizin şan ve şerefine layık, muhteşem bir mabet içinde çalıştığını görmeden Allah benim canımı almasın!” (Develioğlu, 1967: 13).

Türk Ocakları, Türk kadınının toplum hayatında erkeklerle birlikte rol alması, hürriyetini kazanması, düşüncelerini ifade etmelerine olanak verilmesi uğrunda büyük çabalar harcamıştır. Hamdullah Suphi bu durumu şu sözleriyle ifade eder: “Ocak, bütün emelleri arasında bilhassa Türk kadınının hukukça inkişafı için sarf ettiği emekten dolayı da şimdi mağrurdur.” (Taymas, 1967: 53).

Hamdullah Suphi'nin başkanlığı döneminde, Türk Ocağı'nın İdare Heyetine bağlı olan bir “Gençlik Teşkilatı” kurulmuştur. Ocağın birinci katı ve salonu bu oluşumun çalışmalarına ayrılmış ve üniversite öğrencilerinin bir fikir lokali haline getirilmiştir. Burada hazırlanan programlar gündüz ve gece saat on ikiye kadar

sergilenmiştir. Programlara ilgi de çok artmıştır. Bu programların bazı bölümleri şu şekildedir:

- **Konuşma Geceleri:** Memleket konularından sohbetler, serbest ve münakaşalı, görgüye dayanan seyahat intibaları yapılmaktadır.
- **Müzik Geceleri:** Dünyaca ünlü sanatçıların hayatları, eserleri, önceden hazırlanan bir plak aracılığıyla anlatılmaktadır.
- **Hafta Sonunda Piknikler:** Tatillerde İstanbul'un çeşitli köylerine ve çoğu zaman yürüyüş şeklinde yapılan faaliyetlerdir.
- **Konserler:** İstanbul'a nadiren gelen, dünyaca ünlü büyük sanatçılara Ocak salonunda verdirilen konserlerdir (Karlıklı, 1967: 60).

Türk Ocağı'nda her perşembe akşamı yapılan toplantılarda Kafkasya'dan, Orenburg'dan, Kırım'dan, Taşkent'ten, Türk dünyasının çeşitli köşelerinden gelen genç kızlar ve genç erkekler bulunmaktadır. Bu toplantılarda, Türk gençlerinin milli bir ruhla dolmaları sağlanmaya çalışılmaktadır (Tanrıöver, 1914b: 400).

17 Mayıs 1924 tarihinde Türk Ocağı Merkezi, devletin başkenti olan Ankara'ya taşınmıştır. Türk Ocakları, en verimli günlerini ve faaliyetlerini Ankara'ya taşındıktan sonra, yaklaşık yedi sene kadar sürdürmüştür. Türk Ocakları, Anadolu'nun her tarafına yayılmaya başlamış, Ocak sayısı 276 olmuş, üye sayısı da 30.000'i aşmıştır.

Türk Ocakları Merkez Heyeti, 3 Mayıs 1926'da bir karar almıştır. Alınan bu karar, Türk Ocağı'nın kendisine bir merkez binası yapacağı şeklindedir. Türk Ocakları senelerdir harap binalarda, kiralık evlerde faaliyetlerini sürdürmüştür ve yeni binanın yapılması bu açıdan çekilen sıkıntıları da giderecektir (Sefa, 1930: 79-80).

Merkez binasının yapılmasına karar veren heyetin üyeleri: Hamdullah Suphi, Mehmet Emin, Mimar Hikmet, Necati Bey, Doktor Hüseyin Enver, Avukat Salih, Reşit Galip, Doktor Rıfat ve Alâettin Bey'dir. Türk Ocakları Merkez Binası'nın proje ve planları Mimar Kemalettin Bey ve Mimar Hikmet Bey'e yaptırılmıştır. 21 Mart 1927 tarihinde ise temel atma töreni yapılmıştır.

1929 yılında ise Türk Ocakları Merkez Binası tamamlanmıştır. Binanın bodrum katında matbaa ve müstemilatı, dekor depoları, müstahdem odaları, kalorifer dairesi

bulunmaktadır. Zemin katta hol, tiyatro, sahne, kütüphane, müze ve içtima salonları vardır. İkinci katta ise, Türk salonu, İlim ve Sanat Heyeti salonu, Merkez Heyeti salonu, yatak odaları, banyolar ve çay salonu vardır. Binanın üç cephesi de mermer taş ve lezgi taşından yapılmıştır (Sefa, 1930: 80-81).

Hamdullah Suphi, Türk Ocağı Merkez Binası'nın yapılması için gerekli olan paranın toplanması için çekilen sıkıntıları ve bu sıkıntıların duyulması sonucunda rahatsızlığını Fethi Erden'e yazdığı bir mektupta şu şekilde anlatmaktadır:

...Ocağın parasızlığını hissettirmek bir hata oldu, daha geç açabilirdik fakat parasızlığı herhalde hissettirmeyecektik. Bu bizim için kolay kolay tamir edemeyeceğimiz bir zaaf olmuştur. Sizleri müteessir etmek istemediğim için bilhassa bu noktadan dolayı çok müteessir olduğumu ketmediyorum.

...Ocağı mutlaka bir taş bina içinde, merkezi bir yerde açacağız. Eskisinden mutlak güzel, daha gösterişli, daha mükellef ve daha canlı olacak, geri gidemeyiz.

...Burada şundan bundan, ufak tefek biraz para toplattım. Bu, yüz lirayı bulacaktır. İlk alınan miktarı matbuat size gönderecek, fakat asıl parayı ya ben getireceğim ya da banka ile size göndereceğim.

...Ben İdare Reisiniz sıfatıyla, belli başlı bütün mesailde benimle muhabere etmenizi rica ediyorum." (Erden, 1963: 54-56).

1931 yılında Türk Ocağı bir buhran yaşar. CHP Üçüncü Büyük Kongresi, 10 Mayıs 1931 tarihinde toplanır ve "vatanın maddi ve manevi bütün varlıklarına tesahüp edilmesi prensibi" kabul edilir. Bu karar karşısında Çankaya Köşkü'nde, Türk Ocaklarının durumu ile ilgili bir toplantı yapılır. Toplantıda, alınan bu karardan Türk Ocağı'nın istisna tutulması için müzakereler yapılır. Türk Ocağı'nın istisna tutulmasını Hamdullah Suphi, Prof. Sadri Maksudi, Prof. İsmail Hakkı, Samih Rıfat, Yusuf Akçura savunur.

Türk Ocağı'nın CHP'ye devredilmesinin uygun olacağını ise Dr. Tevfik Rüştü Aras, Dr. Reşit Galip ve Vasıf Bey dile getirir. Sabaha kadar süren uzun tartışmalardan sonra, Türk Ocağı'nın olağanüstü bir kongre yaparak kendisini fesh etmesi kararlaştırılır. Türk Ocaklarının CHP'ye devredilmesi sonucunda, sahip olduğu tüm bina, arsa, mağaza, yazıhane gibi birikimleri de el değiştirmiştir (Erden, 1963: 56-57).

Türk Ocaklarının kapatılması Hamdullah Suphi'yi çok derinden üzmüştür. Bu nedenle Atatürk'e kırılmıştır. Türk Ocaklarının kapatılmasının sebepleri üzerinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden bazıları şunlardır:

Türk Ocakları Genel Yazmanlığını yapmış olan Hasan Ferit Cansever'e göre; Atatürk, Türk Ocaklarını kendi partisine rakip olarak gördüğü için Halkevlerine çevirmek istemiştir. CHP'nin bazı müfettişlerinin yazdığı raporlarda Türk Ocaklarının aşırı teşkilatlandığı ve güçlendiği belirtilmiştir. Türk Ocaklarının teşkilatının olduğu yerlerde CHP'nin teşkilatlanmasında çok zorlanıldığına dair de raporlar yazılmıştır. Durum böyle olunca da Atatürk, kendi emri altında çalışacak Halkevlerini kurmuştur (Baydar, 1968: 71-73).

Türk Ocaklarının Baş Sekreterliğini yapmış olan Uluğ İğdemir'e göre; Türk Ocaklarının kapatılmasının sebebi, Bandırma Türk Ocağı'nın belediye seçimleri için kendi adayını göstermeye kalkışması, CHP listelerine karşı kendi adaylarını desteklemiş olmasıdır. Türk Ocağı'nın kuruluş felsefesinden ayrılarak siyasete girmesi kapatılma durumunu ortaya koymuştur.

Samet Ağaoğlu'na göre; Türk Ocaklarının kapatılmasının sebebi, Türk Ocaklarının günün birinde siyasi bir oluşum içine girme ihtimalinin olduğudur. Bu endişeye, Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduğu zaman, Türk Ocaklarının birçoğunun bu fırkaya yazılmış olmaları yol açmış olabilir (Baydar, 1968: 73-74).

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Ocaklarının Halkevlerine dönüştürülme sebebini “milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir araya toplanması” olarak belirtmiştir. Atatürk'ün bu konuda Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi yazarına, 25 Mart 1931 tarihinde verdiği demeç şu şekildedir:

Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazım gelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin mühim neticelerini idrak etmiştir.

Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır.

Teessüs tarihinden beri ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle, imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucib hizmetleri sebketsmiş olan Türk Ocaklarının, aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkamlar bütün manasıyla yekvücut olarak çalışmalarını münasip gördüm.

Bu kararım ise, milli müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir.

Aynı cinsten olan kuvvetler, müşterek gaye yolunda birleşmelidir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, 1989: 130).

Türk Ocaklarının fiilen 1931 yılında kapatılmasından sonra, yerine Halkevleri geçmiştir. Hamdullah Suphi, bu kapanma olayından sonra da Türk Ocaklarını tekrar açma fikrinden vazgeçmemiştir. 1949 yılında Türk Ocaklarının açılmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur.

Türk Ocağı, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Horhor'da bulunan konağında yeniden, 17 Mart 1949 tarihinde açılmıştır. Türk Ocağı'nın yeniden açılışı "Her Gün" adlı bir gazetede şu şekilde anlatılmaktadır:

... Işığı 18 yıl kalplerin içinde yanan, milliyetçi bir Ocağın 1911'de parlayan çırası yeniden tutuşturuldu. Bu ocağın yeniden tutuşturulması, ocakçılara yeniden anlattı ki, onun ışığı, maratonlardaki ve olimpiyatlardaki ışıklar gibi ebedidir. Altın dağlarda doğan bu ışıkla Anadolu, Cumhuriyet Türkiyesini aydınlatacaktır. Bu çıra iki yerde yanacaktır: Yüreklere ve fikirlerde (Gürtunca, 1949: 2-3).

Türk Ocağı'nın açılışı dolayısıyla Hamdullah Suphi'nin basına yapmış olduğu açıklama şu şekildedir:

Türk Ocağı'nın fütühatçılık, ırk davası, ırk üstünlüğü güden bir teşkilat olarak mütalaa edenlere her yerde rast gelirsiniz. Hâlbuki Türk Ocakları olarak ne ırk davacıyız, nede hudutlarımızın dışarısında en ufak yayılma emelimiz var. Biz, topraklarımız üstünde yaşayan, muhtelif kökenden gelmiş bütün unsurları, bir kültür birliğine davet ediyoruz (Çaltık, 1997: 73-74).

Yapılan bu konuşma ile Türk Ocaklarının benimsemiş olduğu milliyetçilik anlayışını ortaya koyulmuştur. Yeniden açılan Türk Ocakları, eski binalarına tekrar kavuşmayı istemiştir; fakat bu isteğine ulaşamamıştır.

Hamdullah Suphi'nin isteği üzerine, 1955 yılından sonra Türk Ocağı Genel Merkezi Ankara'ya nakledilmiştir. Türk Ocağı Genel Başkanlığına da Osman Turan seçilmiştir (Çaltık, 1997: 73-74).

Hamdullah Suphi, Türk Ocağı'nın ilk başkanı Ahmet Ferit Tek'in görevi bırakması üzerine 23 Ağustos 1912'de Türk Ocağı başkanlığına seçilmesinden, başkanlık görevini Türk Ocağı'nın kongre kararı ile kapattırıldığı 10 Nisan 1931'e kadar, kısa aralıklı birkaç ayrılık dışında sürdürmüştür.

Hamdullah Suphi, Türk Ocaklarının 10 Haziran 1949 tarihindeki açılışında başkan seçilmiştir. Türk Ocağı'nın ikinci açılışında kurucular arasında yerini almıştır. Başkanlık görevini önce 17 Mayıs 1961 tarihine kadar, sonra da 21 Haziran 1961 ile 10 Haziran 1966 tarihleri arasında sürdürmüştür. Böylece Türk Ocağı başkanlığında kırılması zor bir rekorun da sahibi olmuştur (Sefercioğlu, 2004: 10).

4.4.7. Gagauz Türkleri İle İlgili Yapmış Olduğu Kültürel Çalışmalar

Gagauzlar, Ortodoks Hristiyan dinine bağlı, bir Türk topluluğudur. Gagauzların kökenleri hakkında birçok farklı görüş ortaya konmasına rağmen, etnik yapılarını Oğuzların oluşturduğu bilinmektedir. Oğuz Türkleri bir süre Rus steplerinde kalmışlar, bir kısmına ise Ruslar tarafından Hristiyanlık kabul ettirilmiştir. Gagauzların önceden Müslüman olduğu, daha sonraları ise Hristiyanlığa geçtikleri bilinmektedir. Gagauzlar selamlaşırken “sabansarsınız” demekte, karşı taraf ise “kebetersin” cevabını vermektedir. Bu kelime “akibetin hayır olsun” anlamına gelmektedir. Bir Gagauz çalışırken “kolay gelsin” denildiğinde, cevap olarak “Allah razı olsun” demektedir. Gagauzlar daha önceden Müslüman olmalarından dolayı, bu Arapça kelimeler kendi dillerine karışmıştır.

Gagauzlar, Anadolu'daki ve Azerbaycan'daki Türkler gibi güneyden değil, Karadeniz'in kuzeyinden batıya göç etmişlerdir. 1065 yılında Tuna'yı geçmişler ve kuzey-güney Bulgaristan ve Dobruca bölgesine yerleşmişlerdir. Daha sonraki yıllarda Bizans'ın etkisiyle Ortodoks Hristiyanlığını kabul etmişlerdir. 14. yüzyıl başlarında Balkanlarda, Balık Bey liderliğinde bir devlet kurmuşlardır. Devletlerinin başkentleri ise bugünkü Bulgaristan sınırları içinde bulunan Balçık (Karvuna) şehri olmuştur. Resmi dini ise Hristiyanlıktır. Bu devletin başkanı Balık Bey, Bizans imparatorları, Tatarlar ve Venediklilerle ticaret antlaşmaları yapmıştır (Dağıstan, 2002: 821; Güngör ve Argunşah, 2002: 24; Ülküsal, 1966b: 25; Çobanoğlu, 2003: 26).

Balık Bey'in 1357 yılında ölmesinden sonra, yerine kardeşi Dobrotiç geçmiştir. Dobrotiç devrinde Gagauz devleti güçlenmiştir. Devletin sahip olduğu topraklar genişlemiştir ve daha önceleri “İskit Yurdu” olarak anılan bu topraklara Dobrotiç'e ithafen “Dobrotiç Yurdu” denilmeye başlamıştır. Türkçeye Dobrotiç adı, “Dobruca” olarak girmiştir. Dobrotiç 1386 yılında ölmüştür.

Bu Gagauz devleti, Sultan Yıldırım Bayezid'in akınları neticesinde, 1389 yılında Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır. Halkının bir kısmı Müslüman olmuş, bir kısmı ise Hristiyan olarak kalmıştır. Gagauz Türkleri, 18. yüzyıldaki Osmanlı – Rus Savaşları, Bulgar baskıları ve Rusların teşvik etmeleriyle yurtlarını bırakmışlar ve Baserabya'ya göç etmişlerdir. 1812 yılında yapılan Bükreş Antlaşması sonucu, Tatarlar Bucak'tan çıkarılmıştır. Tatarların yerine Gagauz Türkleri yerleştirilmiştir. 1877 yılındaki Türk – Rus Savaşı neticesinde, Ruslar bütün Dobruca'yı ve Bulgaristan'ı işgal etmiştir. Bu nedenle Dobruca'da yaşayan Türkler de büyük küteller halinde Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Dobruca'dan Anadolu'ya yaklaşık 80–90 bin Türk gelmiştir.

1906 yılında Kumrat'ta bir devlet kurmuşlardır. Kurulan bu devlet, sadece on gün yaşayabilmiştir. Rus Çarlığı orduları bu devleti işgal ederek ortadan kaldırmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Gagauzların çoğunlukla yaşadığı Baserabya bölgesi, Rusların savaştan çekilmesiyle Romanya tarafından işgal edilmiştir. Böylelikle Gagauzlar için yeni bir dönem başlamıştır (Dağıstan, 2002: 822; Güngör ve Argunşah, 2002: 24; Ülküsal, 1966b: 25; Çobanoğlu, 2003: 27).

7 Eylül 1940 tarihli Bulgar-Romen Antlaşması ile Güney Dobruca toprakları Bulgaristan'a geçmiştir. Güney Dobruca'da yaşayan Türk halkı da toprakla beraber Bulgaristan egemenliği altına girmiştir. Güney Dobruca'daki yaklaşık 3.958 Tatar ve 65.437 Türk, Bulgaristan'a geçmiştir. Bu geçişle birlikte Bulgaristan'daki Türk nüfusu yaklaşık 705.000'e çıkmıştır (Şimşir, 1986: 19).

Baserabya bölgesinde yaklaşık iki yüz bine yakın Gagauz Türkü yaşamaktadır. Gagauzlar, Hristiyan dininin Doğu Ortodoks mezhebine bağlı Türklerdir; fakat evlerinde ve kendi aralarında Türkçe konuşmaktadır. Gelenek ve görenekleri, karakterleri ve çehreleri Oğuz Türkleri gibidir. Türkçeyi yazı dili olarak da kullanırlar, kitaplarını ve mektuplarını Türkçe yazarlar, İncil'i Türkçe okurlar ve kiliselerinde Türkçe dua ederler. Gagauzların Türk dili ve folklorunu büyük bir bağlılıkla korudukları görülmektedir (Ülküsal, 1966b: 113).

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya'ya büyükelçi olarak atanması, Gagauzlar için büyük bir şans olmuştur. Hamdullah Suphi, Romanya'da yaşayan Türklere çok ilgi göstermiştir. Hatta Gagauzlara, Gagauz değil "Gökoğuz" diye hitap

etmiştir. Hamdullah Suphi, bir gün Mecidiye'deki Müslüman Semineri (Semunarul Musulman) adlı okulu ziyaret etmiştir. Burada öğretmen ve öğrencilerle görüşmüştür. Eğitim programlarını ve dersleri incelemiştir. Daha sonra inceleme yapmak amacıyla Baserabya'ya gitmiştir. Gagauz kasaba ve köylerini tek tek dolaşmıştır. Dolaştığı yerlerdeki Gagauzlarla görüşmeler yapmıştır. Gagauzların okumuş olanlarıyla ve papazlarıyla da toplantılar yapmıştır.

Hamdullah Suphi, yaptığı bu tespitlerden sonra Romen Hükümetinden bazı isteklerde bulunmuştur ve Romen Hükümeti ile yakın ilişkileri sayesinde bu istekler olumlu karşılanmıştır. Romen Milli Eğitim Bakanlığı, Müslüman Semineri okuluna bir yazı göndererek; Arapça okutulan dini kitapların Türkçe okutulmasını, Arap harfleri yerine yeni Türk harflerinin kabul edilmesini, öğrencilere sarık ve cübbe giydirilmemesini, bunların yerine pantolon ve öğrenci şapkası giydirilmesini emretmiştir. Bu emirle, okulun eski medrese eğitimi veren şekli değişmiştir (Ülküsal, 1966b: 113).

Müslüman Semineri Okulu'nun 17 Ağustos 1904 yılında kabul etmiş olduğu 36 maddelik bir yönetmelik vardır. Bu yönetmeliğe göre, aşağıda belirtilen derslerin kabulü ve okutulması kararlaştırılmıştır:

<u>Sınıflar</u>	<u>Dersler</u>
1. Sınıf	Tâlim-i Kıraat (Kur'an Tâlimi), Tecvit
2. Sınıf	Sarf (Emsile, Bina, İzzi)
3. Sınıf	Nahv (Avamil, İzâr), Halebi 1. Cilt
4. Sınıf	Nahv (Cami 1. Cilt), Halebi 2. Cilt
5. Sınıf	Cami 2. Cilt, Mülteka 1. Cilt
6. Sınıf	Mantık, Meviza, Dürer
7. Sınıf	Maani, Meviza, Dürer
8. Sınıf	Akâit, Fıkıh Usulü, Faraiz.

Yönetmeliğin 27. maddesi gereğince Müslüman olan okulun ikinci müdürü (müdür yardımcısı) Türkçe derslerini ve öğretmenlerini kontrol etmektedir. Fakat Romen olan okul müdürünün onayını aladan kararlarını uygulamaya koyamaz. Yönetmeliğin 32. maddesine göre, Türk öğretmenler 5 yıl vekâleten ve 3 yıl muvakkaten öğretmenlik yaptıktan sonra ancak asil öğretmen hakkını kazanabilirler.

Hamdullah Suphi'nin katkılarıyla Türkçe ders saatleri de çoğaltılmıştır. Programa Türk Genel Tarihi dersi de eklenmiştir. Programa Fransızca dersi de konulmuştur. Bu okulu bitirenler sıra ile müezzin, imam ve hatip olarak camilerde görev yaparlar. Kadılar, Başmüftü ve Müftüler de bu okulun mezunları arasından atanmaktadır. Seminer Okulu mezunları isterlerse Türkçe öğretmenliği de yapabilmektedir (Ülküsal, 1966b: 113-114).

Bu uygulamanın devamında, sayısı yirmi altıyı bulan Gagauz köy ve kasabalarında Türkçe öğretim yapan okullar açılmış ve bu okullara, Türk öğretmenler tayin edilmiştir. Bu okullarda okutulmak üzere, Türkiye'den kitaplar getirilmiştir. Gagauzlara Türklükleri hissettirilmeye çalışılmıştır.

Hamdullah Suphi'nin gayretleriyle Müslüman Semineri adlı medrese eğitimi veren okulda önemli değişiklikler olmuştur. Bu okul, eski medrese eğitimi veren şeklinden çıkarılmıştır. Hamdullah Suphi, bu faaliyetlerin yanı sıra yirmi kadar Gagauz kız ve erkeğini Türkiye'ye gönderip, resmi okullara ve üniversitelere de yerleştirmiştir. Gagauzlara yüksek tahsil yapma imkânı tanımıştır (Ülküsal, 1966b: 36; Acaroğlu, 1967: 80; Ülkütaşır, 1966: 804).

1939 yılında İngiliz – Fransız – Sovyet siyasi ve askeri görüşmelerinin başarı ile sonuçlanacağı beklenmiştir. Aynı süreçte Türkiye'nin aracılığı ile Romanya, Sovyetler Birliği ile karşılıklı saldırmazlık paktı imzalamak için diplomasi hareketine başlamış, fakat bu diplomasi hareketi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1939 yılının Eylül ayında Alman orduları Polonya'ya batıdan, Sovyet orduları ise Polonya'ya doğudan girmiştir ve İkinci Dünya Savaşı'nın fitili ateşlenmiştir.

Romanya, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yanında yer almıştır. Almanya savaşta yenilmiş, Romanya'nın da kaderi İngiltere Başbakanı Churchill ile Stalin arasında Moskova'da gerçekleştirilen bir görüşmede çizilmiştir. Bu görüşmede Romanya, Sovyet nüfus sahasına bırakılmıştır (Anzerlioğlu, 2006a: 13).

Hamdullah Suphi'nin çabalarıyla başlayan Türkçe eğitim veren okulların açılması neticesinde, bu okullarda görev yapmak üzere Türkiye'den öğretmenler getirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı başlayana kadar Türkiye'den gelen öğretmenler görevlerini başarıyla yerine getirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra ise bu

öğretmenlerin birçoğu Türkiye'ye dönmüş, bazıları ise görevlerine devam etmeyi tercih etmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin işgali ile birlikte bölgede kalan öğretmenler “Türk Casusu” damgası yiyerek, yirmi beş yıl ağır hapis cezasına çarptırılmış ve Sibiry'a'daki toplama kamplarına gönderilmişlerdir.

Stalin'in ölümünden sonra Sovyet idaresine gelen Kruşçev tarafından bir af çıkarılmıştır. Fakat Gagauz topraklarına dönebilen sadece bir öğretmen olmuştur. Bu öğretmenin adı ise Ali Kantarelli'dir. Ali öğretmen ölene kadar Gagauz topraklarında yaşamış ve öldükten sonra da bir Ortodoks mezarlığına gömülmüştür (Anzerlioğlu, 2006b: 47).

Türkiye'ye lise ve üniversitelerde okutulmak üzere gönderilen Gagauz gençleri, okullarını bitirdikten sonra Romanya'ya dönemadiler. İkinci Dünya Savaşı bu gençlerin Romanya'ya dönmelerine imkân vermemiştir. Romanya'ya dönemeyen bu Gagauz gençleri, Türk vatandaşlığına geçmişler ve Türkiye'de görev yapmışlardır. Bu gençlerden birçoğu Müslüman olmuştur ve Türkiye'de evlenmişlerdir. Hamdullah Suphi, Romanya'dan gelerek Türk vatandaşlığına kabul edilmiş bulunan Gagauz Türklerinin nüfusa kayıtlarında ve verilen nüfus cüzdanlarındaki din ve mezhep kısmında Hristiyan Ortodoks yazdığını, fakat nüfus cüzdanında ırk ve milliyet sütunu olmadığı için Türk ırkından olduklarının ayrıca işaret edilemediğini vurgulamıştır.

Hamdullah Suphi, Türkiye İçişleri Bakanlığı'na resmi bir yazı yazarak, Gagauz Türklerinin nüfus cüzdanlarına “Türk Ortodoks” ibaresinin konulması gerekliliği hususunu ortaya koymuştur. Dâhiliye Vekâleti'nin cevabında ise, Gagauz Türklerinin nüfusa tescillerinde nüfus cüzdanının mezhep sütununda “Türk Ortodoks” kaydının konulmasında herhangi bir sakınca olmadığı bildirilmiştir. Dâhiliye Vekâleti'nin bu kararı 02.06.1943 tarih ve 72120-21-3113/21 sayılı Gagauz Türkleri konulu yazısında tebliğ edilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Arşiv Hizmetleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 30.10-125.888.3).

Hamdullah Suphi'nin çabalarının etkisiyle Türkiye'ye gelen Gagauz Türklerinin, vatandaşlık aldıktan sonra üniversitelerde eğitim görmelerinin önü açılmıştır. Bu duruma örnek teşkil edecek 22 Şubat 1934 tarih ve 2-1599 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesi şu şekildedir:

Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekilliği'nden yazılan 20.02.1934 tarih ve 198/8946 sayılı tezkerede; ...bu sene İzmir Lisesi'nden çıkan İran Türklerinden Behram, Mehmet ve Romanya Hristiyan Türklerinden Moku Andrei Efendilerin Üniversitemizde doktorluk okumak üzere Leyli Tıp Talebe Yurduna alınmalarını diledikleri bildirilmiş ve Yurda alınacak talebelerin, talimatnamesine göre Türkiye tebaasından olması ve 2000 sayılı kanun mucibince doktor çıktıkları zaman muayyen olan mecburi hizmeti önceden taahhüt eylemeleri icap etmesine binaen bu hususta bir karar ittihazı istenilmiş ve bu iş İcra Vekilleri Heyeti'nce 22/02/1934'te görüşülerek talimatname hükümlerine göre muamele yapılmak üzere bu efendilerin Leyli Tıp Talebe Yurduna alınmaları ve Üniversitemizde doktorluk tahsil etmeleri tasvip ve kabul olunmuştur (T.C. Başbakanlık Devlet Arşiv Hizmetleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 30.18.1.2-49.79.16).

Türkiye, Gagauz Türklerinin ülkede parasız ve yatılı olarak okutulmasına da çok önem vermiştir. Bu duruma örnek olarak 27/02/1934 tarih ve 2-1622 sayılı İcra Vekilleri Heyeti'nin kabul etmiş olduğu Kararname şu şekildedir:

Galatasaray Lisesi'nde bulunan Romanya Türklerinden İkizli Onotol, Boylu oğlu Nivogo Velodmir, Stayon oğlu Vasilin Türkiye'de okumalarını kolaylaştırmak üzere müsabakasız, parasız ve yatılı olarak Yüksek Mühendis Mektebi'ne alınmaları; Nafia Vekilliği'nin 25/02/1934 tarih ve 6237/11428 sayılı teskeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 27/02/1934'te tasvip ve kabul edilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Arşiv Hizmetleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 30.18.1.2-49.80.19).

Yine Bakanlar Kurulu'nun 3 Aralık 1938 tarih ve 2/9972 sayılı kararında bir Gagauz gencinin parasız ve yatılı olarak eğitim alması için verilen izin Kararnamesi şu şekildedir:

Gagauz Türklerinden Romanya tebaalı İstefan Zavrak oğlu Petri Zavrak'ın Ankara Yüksek Ziraat Enstitülerine parasız ve yatılı olarak kayıt ve kabulü; Ziraat Vekilliği'nin 29/10/1938 tarih ve 2091/V-35567 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 3/12/1938 tarihinde onanmıştır (T.C. Başbakanlık Devlet Arşiv Hizmetleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 30.18.1.2-85.101.3).

Hamdullah Suphi, zeki, çalışkan ve bilgili olan bu gençleri Trakya'ya yerleştirmek istemiştir; fakat İkinci Dünya Savaşı koşulları buna imkân tanımamıştır. Türkiye Hükümeti başlangıçta buna razı olmuş, fakat sonraları bu politikayı sergilememiştir. Çünkü Baserabya Sovyetler Birliği tarafından, Dobruca ise Bulgaristan tarafından işgal edilmiştir (Acaroğlu, 1967: 81).

Hamdullah Suphi, Bükreş Büyükelçisi iken Gagauz Türkleri ile ilgili uygulanması gereken politikayı şu şekilde açıklamıştır:

Eğer Türkler tarafından kendilerine bir alaka gösterilir, mazileri kendilerine bir izah olunur, onlara haklarında tetkikat yapmış olan müsteşriklerin Türk menşelerini gösterir malumat biraz öğretilirse, kendi ırkımızdan oldukları muhakkak görünen bu temiz,

çalışkan, sağlam ve güzel halk Türklük camiasına her surette bağlanacaktır. Hatta Türkler tarafından bunlara karşı muhabbet gösterilmemesine rağmen, birçokları sırf atalarından intikal ede gelen malumat neticesi olmak üzere Türklük menşelerini bilirler ve bunu anamızdan babamızdan böyle işittik diye tekrar ederler (Kocamemi, 2009: 104).

Hamdullah Suphi'nin Türkiye'ye eğitim almak için gönderdiği gençlerden biri de Dr. Özdemir Çobanoğlu'dur. Çobanoğlu, anılarında Türkiye'ye gönderilmesini şu şekilde anlatmaktadır:

1935 yılında Türkiye'ye gitmek için başvuruda bulundum. Fakat bir türlü bana sıra gelmiyordu. Sonunda askerliğimi yapmam gerektiği ortaya çıktı... Terhis teskeremi alırmaz Büyükelçiliğimizi ziyaret ettim. Bana hemen hazırlanmam ve Türkiye gönderileceğim söylendi. Ben de hemen pasaportumu çıkarttım ve anneciğimle vedalaşarak Köstence Limanı'na gittim...

7 Aralık 1937'de Türkiye'ye ayak bastım... Beni vapurdan alıp, Kadıköy Acıbadem'deki Muallim Okulu'na götürdüler.

Hamdullah Suphi, bu Gagauz gencini görmek istediğini telefonla bildirerek Mado'daki evine çağırmıştır. Hamdullah Suphi, gence “hayatından memnun olup olmadığı” sorduktan sonra, çağırma sebebini şu şekilde anlatmıştır:

Seni niçin çağırdığımı bildirmek istedim. Bak oğlum, sen uyanık bir gençsin, çok kısa bir zamanda gereken uyumu göstermişsin. Sana bir itirafta bulunacağım. Doğal olarak Misak-ı Milli sınırları dışında kalan bütün Türkler aklımızda, ama mensup bulundukları Sovyetler Birliği'nin baskısı altındalar. Sizler sayıca çok azsınız (tahminen 150.000). Bu yüzden Gagauz Türklerini kiliseleriyle birlikte Bursa dolaylarına veya Trakya bölgesine yerleştirmeyi istiyorum.

Hamdullah Suphi'nin Gagauz Türklerini Anavatan'a getirme isteği, önce Mustafa Kemal Atatürk'ün rahatsızlığı ve 1938 yılındaki vefatı nedeniyle gerçekleşmemiştir. Bu girişim, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bir kez daha sekteye uğramıştır (Çobanoğlu, 2003: 28-29).

Hamdullah Suphi, Türkiye'ye eğitim için yolladığı Gagauzlarla sürekli irtibat halinde olmuştur. Bu buluşmalardan bir tanesi şu şekilde anlatılmaktadır:

Hamdullah Suphi'yi Ankara Palas'ta görüyordum. Türkiye'ye getirdiği Gagauzlar gelir, tazim ile Hamdullah Suphi Bey'in elini öperler, çepeçevre etrafında otururlardı. Bu çevre, bazı günler o kadar genişler, kalabalıklaşırdı ki, koca salonun adeta bir köşesini kaplardı. Yine aynı tazim ile el öperler ve gayet disiplinli, arka arkaya Ankara Palas Otelinden çıkarlardı.

Hamdullah Suphi, Türkiye'ye getirdiği Gagauz Türklerini genelde Köy Enstitülerine yerleştirmiştir. Gagauzlar yaşlarına ve eğitim durumlarına göre Köy Enstitülerinde öğretmen veya öğrenci olmuşlardır (Ayaşlı, 1973: 95).

Hamdullah Suphi, 5 Haziran 1944 tarihinde Romanya Büyükelçiliği'nden emekliye ayrılmıştır. Emekli olmasına rağmen, Türkiye'ye okumaya gönderdiği Gagauz gençleri ile bağıni koparmamıştır. Bu öğrencilerle mektuplaşmıştır. Bu yazışmalarda "Aziz Oğlum", "Sevgili Oğlum" gibi hitaplar kullanmıştır. Bu hitaplar Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Gagauz Türklerine bir baba şefkati ile yaklaştığının açık bir kanıtıdır (Dağıstan, 2002: 823).

Gagauzlar, Oğuzlara mensup bir Türk boyudur. Gagauzlar halen Moldova Cumhuriyeti'nin güneyinde bulunan Bucak Bölgesi'nde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Dünyadaki sayıları yarım milyon civarındadır. Bu sayının, 200.000'den fazla bir kısmı Bulgaristan'da, 200.000 kadarı Moldova'da, 60-70 bin kadarı Ukrayna'da, bir kısmı da Romanya'da yaşamaktadır.

Gagauzlar, gelenek ve görenekleriyle Türk halk kültürünün bir parçası durumundadır. Gagauzların dilleri Rumeli lehçesindedir ve Öztürkçe'dir. Gagauzlar, yüzyıllar boyunca Ruslarla, Bulgarlarla ve Romenlerle birlikte ve bu milletlerin baskısı altında yaşamıştır. Tüm bu baskılara rağmen milli kültürlerini korumayı başarmışlardır (Arnaut, 1994: önsöz 1).

Hamdullah Suphi, kişisel gözlemlerine dayanarak Gagauz Türklerinin Türkiye'yi nasıl gördüğüne dair izlenimlerini, genç bir Gagauz Türküyle yaptığı bir konuşmayı örnek göstererek ifade etmiştir. Konuşma şu şekildedir:

Hamdullah Suphi:

- Nece konuşuyorsun?

Gagauz Genci:

- Gagauzca.

Hamdullah Suphi:

- Ben nece konuşuyorum?

Gagauz Genci:

- Sen de Gagauzca konuşuyorsun.

Hamdullah Suphi:

- Türkiye'de on dört milyon adam var. Onlar da bizim gibi konuşuyorlar.

Gagauz Genci:

- Türkiye'de bu kadar Gagauzca konuşan adam olduğunu bilmiyordum.

Hamdullah Suphi:

- Oğlum, sen de, ben de, Türkiye’de onlar da hepimiz Türkçe konuşuyoruz.
 Gagauz Genci:
 - Evet, hakkın var. Bizim dilimize «Gagauzca» da derler, Türkçe de derler.

Hamdullah Suphi ile Gagauz genci arasında geçen bu konuşmada dikkati çeken bir nokta, Gagauz gencinin konuştuğu dilin Türkçe olduğunu bildiği halde, öncelikli olarak dilini Türkçe değil, Gagauzca olarak ifade etmesidir. Bunun sebebi, Gagauz gencinin Türkiye Türkleri ile ilgili çok fazla bir şey bilmemesidir (Kocamemi, 2009: 105).

Gagauzca’yı ve Gagauz Türklüğünü tanımak amacıyla, kendisi de bir Gagauz Türkü olan Arnaut Tudorka’nın yazdığı “Biz Türküz” adlı şiir şu şekildedir:

BİZ TÜRKÜZ

Kim dedi ki yokuz
 Kaybeldik yılların arasında
 Dediler biz köksüz
 Yaşadık onnarın yınadına

Kim dedi ki dilsizis
 Düştürdü bir halgı öbürüne
 İnanma onu, esapsızlı
 Gülenin gülmesi kendine

Kim dedi ki fıkarrayız
 Paramız etişmer giinmee
 Dünneede hodullu yaşerıs
 Pak üzlen gel yelleşmee

Kim dedi ki cansızıs
 O insan büyük pişmannıkla
 Biz Türküz birleştik
 Yolumuz kaavi hem düümükta.

Bu şiirdeki bazı Gagauzca kelimelerin karşılığı şu şekildedir: (esapsız – vicdansız), (etişmer – yetişmiyor), (giinmee – giyinmeye), (yelleşme – elleşmeye), (kaavi – güçlü) ve (düümük – düğüm) (Arnaut, 1994: 17-18).

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hamdullah Suphi Tanrıöver 1885 – 1966 yılları arasında yaşamış, Türk eğitim ve kültür dünyasına önemli kazanımlar bırakmış bir kişidir. Dedesi Abdurrahman Sami Paşa ilk Maarif Nazırıdır. Annesi Ülfet Hanım, babası ise Maarif Nazırlığı da yapmış olan Abdüllatif Suphi Paşa'dır.

Hamdullah Suphi, küçük yaşta babasının vefatı nedeniyle yetim kalır. İlköğrenimini Kısıklı, Altunizade ve Numune-i Terakki'de tamamlar. Ortaokulu ve liseyi Galatasaray Lisesinde okur.

Hamdullah Suphi'nin ilk yaptığı meslek öğretmenlik olur. Birkaç ay Ayasofya Rüştîyesi'nde öğretmenlik yaptıktan sonra, Darülmuallimine, Darülfünun, Bahriye Mektebi ve Darülbedayiye öğretmen tayin edilir. En son olarak Darülfünunda (İstanbul Üniversitesi) hocalık yapmaya başlar.

1) Hamdullah Suphi'nin içinde yetiştiği dönem II. Meşrutiyet Dönemidir. Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği bir dönemdir. Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girmesiyle “Bu ülke nasıl kurtulur?” sorusuna; Batıcılık, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük fikir akımları ile cevap aranmıştır.

Osmanlı Devleti, özellikle savaşlarda sürekli yenilgi alması nedeniyle, Batı tarzında yenileşme hareketlerine başlamıştır. Doğru olmayan bir şekilde uygulanan Batılılaşma hareketleri sonucunda atılan adımlar, eğitim sisteminde ikililiğe yol açmıştır. Zamanla eğitim sisteminin dört veya beş çeşit nesil yetiştirmesine ortam hazırlanarak, Osmanlı Devleti'nin çöküş süreci hızlandırılmıştır. Osmanlı Devleti yetkisi altında bulunan okulların denetimini tam olarak sağlayamadığından, özellikle yabancı misyoner okullarının yıkıcı ve parçalayıcı çalışmalarının da tesiriyle ağır yaralar almış ve topraklarını savunacak direnç gösteremediğinden Batı devletleri tarafından paylaşılmıştır.

Hamdullah Suphi'ye göre, “Bu ülke nasıl kurtulur?” sorusunun cevabı “Türkçülük” ve “Batıcılık” fikirleridir. Gelişme açısından Batıcılığı, kültürel açıdan ise Türkçülüğü benimsemiştir. Ona göre; milli kültür korunmalı, bununla birlikte Batı'daki bilimsel ve teknolojik gelişmeler de takip edilmelidir. Bu fikri benimsemesi nedeniyle Ziya Gökalp'in mefkûre ve mücadele arkadaşı olmuştur. Benimsenen fikir “Türk ulusundan, İslâm ümmetinden ve Batı uygarlığından olunduğu” biçiminde tam olarak ifadesini bulmuştur.

II. Meşrutiyet Döneminde bazı ekonomik çıkmazlara da girilmiştir. Tanzimat Döneminden itibaren alınmaya başlayan kredilerin, Osmanlı Devleti'nin kalkınmasında kullanılamamış olması nedeniyle, alacaklı konumunda olan Batı devletlerinin baskısı artmıştır. Batılı devletler, II. Abdülhamit'e yaptıkları baskı neticesinde “Duyun-u Umumiye” yönetimini kabul ettirmişlerdir. Duyun-u Umumiye idaresi, Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynaklarının işletme hakkına sahip olmuş ve Osmanlıyı içten içe bir ağaç kurdu gibi kemirmiştir.

II. Meşrutiyet Döneminde Türkçülük akımı git gide büyümeye, gelişmeye ve teşkilatlanmaya başlamıştır. Bu süreçte, Türk Ocağı, Türk Yurdu Dergisi, Türk Kültürü Dergisi gibi dernek ve dergiler önemli kitlelere ulaşmıştır.

Hamdullah Suphi, 1912 yılında açılan Türk Ocağı'nın (daha 27 yaşında iken) başkanlığına seçilmiştir. Türk Ocağı'nın teşkilatlanmasında ve yurdun geneline yayılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Türk Ocağı'nın etkin çalışmalarıyla “Türkçülük” fikri ışığında, Osmanlı Devleti'nde Türk unsuruna yeterli derecede önem verilmesi yolunda ve Türk kimliği oluşumunda ilerlemeler olmuştur. Türkçülük fikri, Osmanlı Devleti'nin enkazı üstünde doğan ve Milli Mücadele'yi kazanarak esaret zincirine vurulamayacağını gösteren Türk milletinin, Osmanlı çınarının köklerinden güç alarak filizlenen ve kurulan Türk milli devletinin ruhu olmuştur.

2) Hamdullah Suphi, Milli Mücadele döneminin aktif kişilerinden biri olmuştur. Türk Ocağı çatısı altında yapmış olduğu çalışmalar, mitinglerdeki ateşli hitabeleri kısa zamanda işgal kuvvetlerinin gözlerini üzerine çevirmiştir. İşgal kuvvetleri tarafından Türk Ocağı basılmış, tutuklama olayları başlamıştır. Dönemin önemli yazarları, devlet adamları, bağımsızlık söylemlerinde bulunan kişiler tutuklanmış ve Malta'ya sürgün edilmişlerdir. Hamdullah Suphi yerine şans eseri başka birini yanlışlıkla tutuklayan

İngilizler, durumu öğrenen Hamdullah Suphi'yi ellerinden kaçırmışlardır. Bu süreçten sonra Hamdullah Suphi, Ankara'ya geçerek Mustafa Kemal Paşa'nın yanına katılmış ve Milli Mücadele sürecine dâhil olmuştur.

Hamdullah Suphi'ye göre iki türlü eğitim anlayışı mevcuttur. Birinci anlayış, her şeyi mazide arayan katı bir muhafazakârlık anlayışıdır. İkinci anlayış ise, dünyanın bilim ve sanat akımını benimseyen, Batı medeniyetini beşeri bir medeniyet olarak algılayan anlayıştır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in benimsediği eğitim anlayışı “Maarifimizin ruhu milliyet, istikameti garp, hedefi milli iktisattır” sözüyle net olarak ifade edilmiştir.

Türk milli eğitim sisteminin birinci amacı, milli ruha sahip nesiller yetiştirmek olmalıdır. Devletin benimsemesi gereken eğitim anlayışı “Eğitim milli olmalıdır” şeklinde biçimlendirilmelidir.

İkinci amaç, Batı'ya yönelmektir. Batı dünyasının gelişmiş olan bilim ve teknolojisini eğitim – öğretim faaliyetlerinde kullanmak gereklidir. Okullarda yeni yöntem ve tekniklerden, çağdaş yaklaşımlardan, bilim ve teknolojik gelişmelerden yararlanılmalıdır.

Üçüncü amaç ise, ekonomik kalkınmayı hedef almak şeklindedir. Okullar sadece tarımsal faaliyetlere insan yetiştirmemeli, çağın gereklerine uygun üretici gücü de yetiştirmelidir. Ziraat, ticaret, sanayi ve teknoloji alanlarında yeterli donanımına sahip nesiller yetiştirilmelidir. Okullar ezberci yaklaşımdan çıkmalı ve üretime yönelik faaliyetlerin odağı olmalıdır. Milli ekonomiyi güçlendirecek ve şekillendirecek nesiller yetiştirilmelidir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'e göre, eğitimin üç temel unsuru vardır. Bu unsurlar; okul, öğrenci ve öğretmendir.

Okul, öğrenciyi hayata hazırlamalı, meslek eğitimi vermeli, üretimde devletin ihtiyaçlarını gözeterek donanımlı üreticiler yetiştirmelidir. Öğretmen, okul ve öğrenciyi belirlenen amaca göre yöneltecek, okulu bir iş evine dönüştürecek yaklaşımda olmalıdır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ikinci Milli Eğitim Bakanıdır. Milli Eğitim Bakanlığı görevinde, Mustafa Kemal Atatürk döneminde (14.12.1920 – 20.11. 1921) ve İsmet İnönü Hükümeti döneminde (04.03.1925 – 19.12.1925) olmak üzere iki kez bulunmuştur.

Hamdullah Suphi, Birinci Milli Eğitim Bakanlığı görevinde, savaş yıllarında olunmasına rağmen Maarif Kongresi yapmayı başarmıştır. Maarif Kongresi'ne öğretmenler, milli eğitim müdürleri, okul müdürleri, daire müdürleri ve gazete temsilcileri çağırılmıştır. Kongrenin açılış konuşmasını Mustafa Kemal Paşa yapmıştır.

Kongrede, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinin hedefleri ve öğretim programları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Öğretim sürecinin sadeleştirilmesi, bölgelere göre çeşitlendirilmesi gibi düşünceler de tartışılmıştır. Eğitimin milli bir çizgide olması gerekliliği ortaya konulmuştur.

Hamdullah Suphi'nin Milli Eğitim Bakanlığı dönemindeki öne çıkan çalışmalarından biri de, İstiklâl Marşı'nın kabul edilmesinde oynadığı rol olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açmış olduğu yarışmaya Mehmet Akif Ersoy'un da katılmasını rica etmiştir. Mehmet Akif'in yarışmayı kazanan kişiye verilmesi öngörülen ödülle ilgili olarak hassasiyetini bildirmesi üzerine, Hamdullah Suphi bu hassasiyeti de göz önüne alarak bir çözüm yolu bulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi alkışlar eşliğinde İstiklâl Marşı'nı okumuştur ve ülkenin milli marş sorunu çözülmüştür.

Hamdullah Suphi, ilköğretim kurumlarının daha işlek ve sağlıklı olabilmesi için 1921 yılında bir kanun tasarısı hazırlamıştır. İlkokulların süreleri, programları ve nitelikleri konusunda ortaya koyduğu bu kanun tasarısı TBMM'de kabul edilmediğinden yürürlüğe girememiştir.

Hamdullah Suphi, ailesi Milli Mücadele'de şehit olmuş kişilerin çocuklarının da devlet tarafından sahip çıkılarak okutulması yönünde büyük adımlar atmıştır. Bu durumu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçe görüşmelerinde dile getirmiş ve bütçeye sadece bu çocukların eğitimi açısından kullanılması için ek ödenek konulmasını sağlamıştır.

Hamdullah Suphi, Milli Eğitim Bakanlığı döneminde özellikle öğretmenlerin yeterliliği ve özlük hakları açısından da önemli uygulamalarda bulunmuştur. Öğretmenlik yeterliliği bulunmayan ve öğretmen okullarından mezun olmayan kişileri öğretmen olarak atamamıştır. Konuşmalarında hep öğretmenlik mesleğini övmüş, öğretmenlerin maaş ve haklarının hassasiyetle verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Öğretmenlik mesleğinin kutsal bir meslek olduğunu dile getirmiştir. Öğretmenlerin sorumluluğunun da en az devleti yöneten kişiler kadar olması gerekliliğini de ortaya koymuştur.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, eğitim kurumlarını zaman zaman ziyaret etmiş, derslere katılmış ve incelemelerde bulunmuştur. Ülkede yalnızca bir yükseköğretim kurumu (İstanbul Üniversitesi) olması nedeniyle seçenek sunma çabası göstermiştir. Bu çabanın neticesinde Serbest Ali Dersler adında, günümüz Açıköğretim tarzı sayılabilecek bir yükseköğretim yapılanmasını da hayata geçirmiştir. Bu şekilde İstanbul Üniversitesi'ne ulaşamayacak durumda olan Türk halkına, üniversite hocalarından ders alabilme şansı tanınmıştır.

3) Hamdullah Suphi Tanrıöver, Atatürk ilke ve inkılâplarına inanmış, bu ilke ve inkılâpların halka ulaşılmasında çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalar, genellikle Türk Ocağı çatısı altında yapılan her türlü etkinlikle kendini göstermiştir.

Tanrıöver, Türkiye dışında yaşayan Türklerle bağların hep canlı kalmasını istemiştir. Bükreş Büyükelçiliği görevi sırasında Balkanlardaki Türklerle yakından ilgilenmiş ve kültürel bakımdan Türkiye ile bağlarını sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu konudaki en önemli çalışmalarını Gagauz Türkleri ile ilgili olarak yapılan uygulamalar oluşturmaktadır. Romanya'da Türklerin okudukları okullarda Türkçe eğitim yapılabilmesini, Türkiye'den bu okullara öğretmen getirtilmesini, Gagauz gençlerinin Türkiye'deki okullarda okutulmasını, isterlerse vatandaşlık hakkı verilmesini sağlamaya yönelik önemli kazanımlara imza atılmasında öncülük etmiştir.

Hamdullah Suphi'nin benimsemiş olduğu anlayış, dünyada yaşayan tüm Türkler ile kültürel bütünlüğün sağlanması ve Türklük şuurunun aşılması şeklindedir.

Hamdullah Suphi'nin millet anlayışı kan esasına (ırkçılığa) dayanmaz, kültür birliği esasına dayanır. Milli birliğin oluşumunda dil birliği, din birliği ve ülkü (dilek)

birliği olması gerektiğini savunur. Hamdullah Suphi'ye göre, ağdaşlaşma için Batı medeniyeti benimsenmelidir. Ancak Milli kültür korunmalı ve yeni nesle aktarılmalı, Batı'dan sadece bilim ve teknoloji alınmalıdır.

Hamdullah Suphi'nin benimsemiş olduğu eğitim anlayışı: "Eğitim milli olmalıdır, ğretim ise ağdaş esaslara, günün koşullarına, Batı'nın gelişmiş bilim ve teknoloji ile bütünleşmiş olmalıdır" şeklinde dir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, mrn Trklk ve Türk vatanseverliği uğruna adanmış, tüm hayatını kısa ayrılıklar hariç, adeta evi konumunda olan Türk Ocağı çatısı altında geçirmiş bir insandır. 1912 yılında tanıştığı Türk Ocağı'ndan 1966 yılında ayrılmıştır. Bu ayrılığa, 10 Haziran 1966 tarihinde vefat etmesi sebep olmuştur. Hamdullah Suphi'yi Türk Ocağı'ndan ancak ölüm ayırabilmiştir.

Hamdullah Suphi'nin görüşlerine ve hassasiyetlerine önem verilmelidir. Milli eğitim sistemimizin devlet politikası şeklinde ve milli bir çizgide olma özelliği korunmalıdır. Ülkemizin, dünyada söz sahibi olan milletler arasındaki yerini alabilmesi için, eğitim sistemimizin çağın gereklerine uygun insan modelini yetiştirmesi gerekliliği de unutulmamalıdır.

Milli eğitim sisteminde uygulanan istikrarsız politikalar ve günü kurtarmak için yapılan değişiklikler olumsuzluklara neden olmaktadır. Eğitim sistemi hükümet politikası şeklinde olmamalı, sınırları ve erevesi belirlenmiş bir milli devlet politikası şeklinde olmalıdır. Plansız, düzensiz, siyasetin kişisel beklentileri ile şekillenen eğitim politikaları ışığı altında yetişen nesillerden, ülkeyi ağdaş medeniyetler seviyesine yükseltmesi beklenemez. Eğitim sisteminin yetiştirdiği nesil; ülkesinin milli kültürüyle yoğrulmuş, çağın gereklerine göre donatılmış, aklın ve bilimin üstünlüğüne inanmış, liyakat esaslarına göre makamlarda yükselmesinin n açılmış, ülkesini bölünmez bir bütün olarak algılamış olmalıdır.

Ülkemizin bekası, güçlü ve kalkınmış olması için; milli kültür benimsenmeli, yabancı hayranlığından vazgeçilmeli, milli menfaatler her türlü kişisel menfaatten üstün tutulmalı, geçmişini bilen ve özümseyen, geleceğe ve yarınlara umutlu bakan, alışkan ve üretken nesiller yetiştirilmelidir.

Yapılan bu araştırma sayesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin hamurunun yoğrulmasında rol alan ve devletin çeşitli makamlarında önemli görevlerde bulunmuş olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in tanıtılması, eğitime ve kültüre yönelik bakış açısının ve uygulamalarının daha etkin bir şekilde kavratılması amaçlanmıştır. Bu nedenle, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in penceresini aralamış olmak, eğitim ve kültür hayatımıza yön vermede yolumuza bir ışık tutmak açısından fayda sağlamaya yöneliktir.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M. T. (Şubat, 1967). Tanrıöver ve Gagauzlar. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 80-82.
- Ağaoğlu, S. (1998). **Babamın Arkadaşları**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- (14 Temmuz 1966). Hamdullah Suphi Tanrıöver. **Son Havadis**.
- (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi Tanrıöver. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 33-38.
- Akçura, Y. (Şubat, 1913). Siyasiyât ve İçtimaiyât: Milliyet Fikri ve Millet Muharebeleri. **Türk Yurdu Dergisi**, 2(33), 150-152.
- (2005). **Üç Tarz-ı Siyaset**. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Akder, N. (Şubat, 1966). Hamdullah Suphi Tanrıöver’de Milliyet Fikri ve Milliyetçilik Mefkûresi. **Türk Kültürü Dergisi**, Hamdullah Suphi Özel Sayısı, 45, 747-789.
- Akkutay, Ü. (1984). **Enderun Mektebi**. Ankara: Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, Yayın No: 4.
- (1996). **Milli Eğitimde Yabancı Uzman Raporları**. Ankara: Avni Akyol Kültür ve Eğitim Vakfı.
- Aktar, Y. (1994). **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908 – 1918)**. (X. Türk Tarih Kongresi’nden Ayrıbasım). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akyüz, K. (1986). **Türk Ocakları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akyüz, Y. (Mart, 1992). Atatürk’ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 8(23); Web: [http:// www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=569](http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=569) adresinden 5 Mayıs 2010’da alınmıştır.
- (2007). **Türk Eğitim Tarihi**. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Anzerlioğlu, Y. (Mayıs, 2006a). Hamdullah Suphi’nin Kaleminden 1933 Yılında Romanya’da Komünist Hareket. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 10(37), 1-14; Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/78/10133.pdf> adresinden 7 Mayıs 2010’da alınmıştır.
- (Güz, 2006b). Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri. **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, 39, 47; Web: http://www.yesevi.edu.tr/yayinlar/index.php?Action=show_article&bilig_id=28&articleid=86 adresinden 7 Mayıs 2010’da alınmıştır.
- Arıkan, M. ve Deniz, A. (Güz, 2004). Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlakının Tasfiyesi. **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 15, 402.

<http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s15/arikan.pdf> adresinden 9 Mayıs 2010’da alınmıştır.

- Arnaut, T. (1994). **Gagauz’um Bucak’tır Yerim**. Ankara: Ocak Yayınları.
- Aslan, E. (1989). **Atatürkçü Düşünce Sisteminde Türk Eğitimi**. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Aslan, T. (Ekim, 2006). Garpcılar ve Garpcılar Arasındaki Fikir Ayrılıkları. **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 14(2), 629-635.
- Atasoy, F. (Şubat, 2010). Kültürel Mirasımızın Kültür Yolu Bağlamında Değerlendirilmesi. **Türk Yurdu Dergisi**, 30(270), 40-46.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri III (1918-1937)**. (1989). (4. Baskı), Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1.
- Ayas, N. (1948). **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi: Kuruluşlar ve Tarihçeler**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Ayaşlı, M. (1973). **İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim**. İstanbul: Gülyay Matbaacılık.
- Ayverdi, S. (1976). **Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Başar, E. (2004). **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Başgöz, İ. (1995). **Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk: Sorunlar-Çözüm Aramaları-Uygulamalar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baydar, M. (1960). **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar: 50 Sanatçı (Biyografi. Röportaj)**. İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Neşriyat Sayısı, No: 803.
- (Şubat, 1967a). Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Hayatı. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 75.
- (15 Eylül 1967b). Tanrıöver’in Portresi. **Varlık**.
- (1968). **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**. İstanbul: Menteş Kitabevi.
- Bilim, C. Y. (1998). **Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Binbaşoğlu, C. (2005). **Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bozok, S. ve Bozok, C. S. (1985). **Hep Atatürk’ün Yanında...(Baba-Oğul Bozok’lardan Anılar)**. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

- Cansever, H. F. (Şubat, 1967). Rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 24-26.
- (1993). **Türk Ocağının Doğuşundaki Sebep ve Saikler**. Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, No: 8.
- (1995). **Türk Ocakları ve Hizmet Anlayışımız**. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, No: 23.
- Cırıltı, H. ve Sorguç, B. (1987). **Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri**. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1948). **CHP Yedinci Kurultay Tutanağı**. Birleşim: 8. 01.12.1947. Ankara: CHP Yayınları.
- Çaltık, A. (1997). **Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türk Milliyetçiliği Tarihindeki Yeri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). **Anavatan'dan Anavatan'a Bir Gagauz**. İstanbul: Yesevi Yayıncılık.
- Dağıstan, A. (Kasım, 2002). Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 18(54), 815-828.
- Değirmencioğlu, C. (2006, 16-17 Mart). **Eğitim Programları ve Ulusal Bilinç**. Gazi Üniversitesi Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumunda sunuldu, Ankara.
- Develioğlu, B. (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi ile 55 Sene. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 10-17.
- Doğramacı, İ. (Temmuz, 1985). Atatürk ve Eğitim. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 1(3). Web: <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&cerikNo=1024> adresinden 10 Mayıs 2010'da alınmıştır.
- Dumont, P. (1911). Türk Yurdu Dergisi ve Rusya Müslümanları (1911-1914), **Türk Yurdu Dergisi**, 1, 9-10.
- Durukan, H. (Haziran, 1988). Eğitimin Kültür Naklindeki Rolü. **Türk Kültürü Dergisi**, 302, 376-378.
- Ekiz, O. N. ve Ergül, M. (1988). **Servet-i Fünûn'dan Cumhuriyete Kadar Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi**. İstanbul: Toker Yayınları.
- Ekrem, M. A. (1994). **Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Bükreş'teki Diplomatik Faaliyeti**. (XI. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Erden, F. (Aralık, 1963). Türk Ocakları Nasıl Kuruldu, İngilizler Tarafından Nasıl Kapatıldı, Geçirdiği Buhranlar ve Ocakla İlgili Hatıralar. **Türk Yurdu Dergisi**, 3(301), 48-56.
- Erman, H. (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi Tanrıöver'i Son Ziyaret. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 85.
- Erişirgil, M. E. (1984). **Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergün, M. (1982). **Atatürk Devri Türk Eğitimi**. Ankara: Ankara Üniversitesi. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları. No: 325.
- (Mart, 1990). Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 4(17), 436-451.
- (1996). **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**. Ankara: Ocak Yayınları.
- (2000). **Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme**, Web: <http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun3.htm> adresinden 10 Mayıs 2010'da alınmıştır.
- (Nisan, 2001). **Batılılaşma Dönemi Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış**. Web: <http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun1.htm> adresinden 10 Mayıs 2010'da alınmıştır.
- Erman, H. (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi Tanrıöver'i Son Ziyaret. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 85.
- Eroğlu, H. (1982). **Türk İnkılâp Tarihi**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Esemenli, B. (Temmuz, 1966). Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Ardından. **Türk Kültürü Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı, 45, 805-806.
- Esin, E. (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi Bey Hakkında Çocukluk Hatıralarım. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 21-22.
- Eski, M. (Mart, 1997). Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Kastamonu'da Yapılan İki Mülakat. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 13(37), Web: <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=679> adresinden 11 Mayıs 2010'da alınmıştır.
- Fındıkoğlu, Z. F. (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi Tanrıöver: 10 Haziran 1966. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 89.
- Gaulis, B. G. (2007). **Çankaya Akşamları**. (Türkçesi: Türkan Andaç). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Gelişli, Y. (1999). Darülfünun'un Kuruluşu ve Gelişimi. **Milli Eğitim Dergisi**, 143, 4-5. Web: <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/18.htm> adresinden 2 Mayıs 2010'da indirilmiştir.

..... (2005). **Türkiye'de İlköğretimin Gelişimi**. Ankara: Sistem Ofset.

Gökalp, Z. (Mart, 1956). Anayasaya Göre Türkçülük. **Türk Yurdu Dergisi**, 254, 675-676.

..... (1976). **Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

..... (1996). **Türkçülüğün Esasları**. (Haz. M. Kaplan). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Milli Eğitim Basımevi.

Güngör, H. ve Argunşah, M. (2002). **Gagauz Türkleri: Tarih, Dil, Folklor ve Halk Edebiyatı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gürkan, K. İ. (15 Haziran 1966). Hamdullah Suphi'ye Veda, **Cumhuriyet**, 2.

..... (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi Büyük Hatip. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 18-20.

Gürtunca, M. F. (11 Mayıs 1949). Türk Ocağı Töreni. **Her Gün**, 2-3.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Cenazesi Törenle Kaldırıldı. (13 Haziran 1966). **Son Saat**.

Hanioğlu, Ş. (1985a). Batıcılık. **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, 5, 1382-1383.

..... (1985b). Osmanlıcılık. **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, 5, 1393.

Heyd, U. (1979). **Türk Ulusçuluğunun Temelleri** (Çev. Kadir Günay), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi.

Hisar, A. Ş. (Kasım, 1930a). Hamdullah Suphi'ye Dair Hatıralar. **Muhit Resimli Aylık Aile Mecmuası**, 25, 19.

..... (Aralık, 1930b). Hamdullah Suphi'ye Dair Hatıralar. **Muhit Resimli Aylık Aile Mecmuası**, 26, 19.

..... (Temmuz, 1954a). Ocağın Doğduğu Zaman ve Muhit. **Türk Yurdu Dergisi**, 234, 5.

..... (Ağustos, 1954b). Bir Vatanseverlik Mâbedi Olan Ocak. **Türk Yurdu Dergisi**, 235, Sayfasına bak

..... (Aralık, 1954c). Ocağın Dışında Milli Hudutlar Dışından Gelmiş Türkler. **Türk Yurdu Dergisi**, 239, 250-251.

İnalcık, H. (2002). **Osmanlı Uygarlığı**. İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları.

İnan, M. R. (1983). **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi.

İslamoğlu, A. (2004). **II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet (1908-1913)**. İstanbul: Sistem Matbaacılık.

Kafadar, O. (1997). **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**. Ankara: Vadi Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (1957). **Türkler ve Medeniyet**. İstanbul: Şehir Matbaası.

..... (Temmuz, 1966a). Kaybettiğimiz Bir Değer ve Hazin Bir Gerçek. **Türk Kültürü Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı, 45, 744-746.

..... (1966b). **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ayyıldız Matbaası.

..... (1999). **Türk İslam Sentezi**. İstanbul: Ötüken Neşriyat. Kültür Serisi: 151.

Kanat, F. (1942). **Milliyet İdeali ve Topyekün Milli Terbiye**. Ankara: Çankaya Matbaası.

Kaptan, S. (1998). **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**. Ankara: Tekışık Web Ofset Tesisleri.

Karaer, İ. (1992). **Türk Ocakları (1912-1931)**. Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı. Sistem Ofset.

Karagözoğlu, G. (Kasım, 1985). Atatürk'ün Eğitim Savaşı. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 2(4), 195-196.

Karaoğuz, D. (Kasım, 2007). Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Türkçülük Üzerindeki Görüşleri. **Türk Yurdu Dergisi**, 27(243), 55-56.

Karlıklılı İ. (Şubat, 1967). Türkocağı ve Hamdullah Suphi. İstanbul: **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 58-61.

Kazıcı, Z. (2004). **Osmanlı'da Eğitim-Öğretim**. İstanbul: Bilge Yayıncılık.

Kocamemi, F. B. (2005). **Bir Türk Ailesinin 450 Yıllık Öyküsü**. Ankara: Ötüken Neşriyat A.Ş.

- (2009). **Devletin Zirvesinde Üç İsim: Abdurrahman Sami Paşa. Abdülatif Suphi Paşa. Hamdullah Suphi Tanrıöver (Baba, Oğul, Torun).** İstanbul: Ekinoks Yayıncılık.
- Kocatürk, U. (2005). **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri.** (2. baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Koçer, H. A. (1987). **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu.** Ankara: Uzman Yayınları.
- Kodaman, B. (1988). **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kutay, C. (11 Haziran 1972). Türk Ocakları Başkanı. **Yeni İstanbul.**
- Maarif Vekilliği. (1939). **Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri.** İstanbul: Maarif Matbaası.
- Macfie, A. L. (2003). **Osmanlının Son Yılları (1908-1923).** (Çev. D. Acar, F. Soysal), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1946). **Cumhurbaşkanları. Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri I.** Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları. Milli Eğitim Basımevi.
- (1988). **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923-1988).** Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- (2009). **Cumhuriyetin İlk Dönemi Eğitim Kurumları (1921 – 1926) Telif ve Tercüme Heyeti,** 1-7. Web: http://www.ttkb.meb.gov.tr/semceler/sura/heyeti_ilmiye.pdf adresinden 8 Mayıs 2010'da alınmıştır.
- Moralı, S. S. (Mart, 1969). Hamdullah Suphi ve Türk Ocakları. **Hayat Tarih Mecmuası,** 2, 71-77.
- Nalbandoğlu, M. (Ağustos, 1966). Hamdullah Suphi Tanrıöver. **Tohum Dergisi,** 26, 23.
- Ortaylı, İ. (1985). Batılılaşma Sorunu. **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 138.
- (2004). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı.** İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öcal, C. O. (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Ölümü ve Bize Düşen Vazifeler. **Türk Yurdu Dergisi,** Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 62-66.
- Ölümünün Birinci Yıldönümü Hamdullah Suphi Tanrıöver Anıldı. (19 Haziran 1967). **Yeni İstanbul.**

- Önder, M. (Temmuz, 1987). Ziya Gökalp'in Son Saatleri ve Atatürk'ün Yakın İlgisi. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 3(9), Web: <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=24> adresinden 3 Mayıs 2010'da alınmıştır.
- Özakman, T. (2006). **Şu Çılgın Türkler**. (294. Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özalp, A. (2005). İslamcılık. **İslam Ansiklopedisi**, http://www.sevde.de/islam_Ans/islam_ans.htm adresinden 20 Nisan 2010'da alınmıştır.
- Özcan, Ö. (2006, 16-17 Mart). **Tek Parti Döneminde Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlarında Milli Kimlik**. Gazi Üniversitesi Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumunda sunuldu, Ankara.
- Öztürk, C. (1994). Milli Mücadele Ankara'sında Bir Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu: Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiyesi. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi: Atatürk Yolu**, 4(13), 55-63.
- Öymen, H. R. (1988). **Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün Etkisi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Perim, M. B. (Aralık, 1963). Ocaklılık Şuuru. **Türk Yurdu Dergisi**, 3(301). 34-37
- Rado, Ş. (Ağustos, 1966a). Hamdullah Suphi Tanrıöver. **Hayat Tarih Mecmuası**, 7, 4-9.
- (Kasım, 1966b). Türk Ocağı Reisi Hamdullah Suphi. **Hayat Tarih Mecmuası**, 10, 8-13.
- Reel, H. (Şubat, 1967). Medeniyetçi ve Milliyetçi Lider Hamdullah Suphi Tanrıöver. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 45-47.
- Safa, P. (1997). **Türk İnkılâbına Bakışlar**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Sakaoğlu, N. (1991). **Osmanlı Eğitim Tarihi**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Sarınay, Y. (1994). **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sefa, İ. (Mart-Nisan, 1930). Türk Ocakları Merkez Binası. **Türk Yurdu Dergisi**, 27-28, 79-81.
- Sefercioğlu, N. (2004). **Türk Ocağı'na Hizmet Edenler. Ocak'ta Kim Kimdi?**. Ankara: Avrasya Yayınevi, Türk Yurdu Yayınları: 81.
- Serarslan, H. (1995). **Hamdullah Suphi Tanrıöver**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Sofuoğlu, Z. (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Ardından. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 48.

Sönmez, V. (2006, 16-17 Mart). **Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Dayandığı Felsefeler**. Gazi Üniversitesi. Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumunda sunuldu, Ankara.

Şahin, B. (1993). **Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih-Medeniyet-Kültür**. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Şapolyo, E. B. (1967). **Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Alemi**. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.

Şimşir, B. N. (1996). **Bizim Diplomatlar**. Ankara: Bilgi Yayınevi.

..... (1986). **Bulgaristan Türkleri (1878 – 1985)**. (1. Basım). İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Tanrıöver, H. S. (Aralık-Ocak, 1913). Türk Ocağı İdare Reisinin Nutku. **Türk Yurdu Dergisi**, 56, İstiklal Günü Hediyesi, 9-10.

..... (Nisan, 1914a). Tarih ve Asar-ı Atika: Eski Türk Evleri. **Türk Yurdu Dergisi**, 62, 242.

..... (Aralık, 1914b). Ben Onu Gördüm. **Türk Yurdu Dergisi**, 72, 400.

..... (Aralık, 1924). Hitabe. **Türk Yurdu Dergisi**, 15-1(164-3), 85.

..... (Temmuz, 1929). Putlar Nasıl Yıkılır?. **Türk Yurdu Dergisi**, 3-23(19-213), 61-67.

..... (12 Eylül 1930). Bu Sesi Koruyacaksın. **Akşam**, 2.

..... (1931). **Dağ Yolu 2**. Ankara: Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı.

..... (15 Haziran 1943). Boğaziçi Mehtapları. **Akşam**, 1.

..... (31 Mart 1948a). İkinci İnönü Zaferi. **Tasvir**, 2.

..... (29 Mart 1948b). Zayıfların Kuvveti. **Tasvir**, 5.

..... (11 Şubat 1949a). Milliyetçiliği Nasıl Anlıyoruz: 8-Din Hakkında Umumi Bazı Müşahadeler. **Vatan**, 2.

..... (9 Şubat 1949b). Milliyetçiliği Nasıl Anlıyoruz: 7-Din ve Milliyet. **Vatan**, 2.

..... (11 Mayıs 1949c). Türk Ocağı Dün Yeniden Doğdu. **Vatan**, 5.

..... (6 Şubat 1949d). Milliyetçiliği Nasıl Anlıyoruz: 4-Irk ve Milliyet. **Vatan**, 3.

- (8 Şubat 1949e). Milliyetçiliği Nasıl Anlıyoruz: 6-Irk ve İman. **Vatan**, 2.
- (7 Şubat 1949f). Milliyetçiliği Nasıl Anlıyoruz: 5-Dil ve Milliyet. **Vatan**, 3.
- (14 Şubat 1949g). Milliyetçiliği Nasıl Anlıyoruz: 9-Vazifede, Hakta, Vicdanda Birlik. **Vatan**, 2.
- (2 Şubat 1949h). Irklar, Dinler ve Diller. **Vatan**, 2.
- (30 Temmuz 1949ı). Zulüm Olan Yerde Cuma Namazı Kılınmaz. **Tasvir**, 2.
- (Kasım, 1954). Müessesemizin Tarihine Bir Bakış. **Türk Yurdu Dergisi**, 238, 331.
- (Ocak, 1955). Atatürk II. **Türk Yurdu Dergisi**, 240, 491-494.
- (Mayıs, 1956). Midhat Cemal Kuntay. **Türk Yurdu Dergisi**, 256, 802.
- (Ocak, 1957). Reşat Nuri Güntekin. **Türk Yurdu Dergisi**, 264, 483-484.
- (1971). **Dağ Yolu ve Günebakan'dan Seçmeler**. (Baskıya Hazırlayan: M. Necati Sepetçioğlu). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- (1987a). **Dağ Yolu 1**. Ankara: Sevinç Matbaası.
- (1987b). **Günebakan**. İzmir: İstiklâl Matbaası.
- Tansel, F. A. (1988). **Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Kullandığı Remz ve İğreti Adlar**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Taymas, A. B. (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi Bey'de Milliyetçilik. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 52-53.
- TBMM Tutanak Dergisi**. (25.02.1949). Birleşim: 52. Oturum: 1, 166.
- (24.12.1952). Birleşim: 21. Oturum: 1, 390.
- TBMM Zabıt Ceridesi**. (5 Mayıs 1920). İçtima: 10, Celse: 2, 198.
- (6 Mayıs 1920). İ: 12, C: 1, 217.
- (10 Şubat 1921). İ: 148, C: 2, 180-183.
- (1 Mart 1921). İ: 1, C: 2, 13.
- (12 Mart 1921). İ: 6, C: 2, 86.

..... (10 Kasım 1921). İ: 108, C: 2, 168.

..... (5 Mart 1925). İ: 70, C: 2, 171-191.

..... (20 Nisan 1925). İ: 107, C: 3, 278-284.

TBMM. (2009). **TBMM Hükümeti Dönemi 1920**. Web: www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin001/001_00_008.pdf adresinden 9 Mayıs 2010'da alınmıştır.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşiv Hizmetleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 30.1-60.367.6.

....., Belge No: 30.10-247.668.13.

....., Belge No: 30.10-125.888.3

....., Belge No: 30.18.1.2-49.79.16

....., Belge No: 30.18.1.2-49.80.19

....., Belge No: 30.18.1.2-85.101.3

Tek, M. F. (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi Bey. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 6-7.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1993). **Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Temir, A. (Temmuz, 1966). Tanrıöver'in Arkasından. **Türk Kültürü Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı, 45, 737.

Temuroğlu, H. (Aralık, 1963). Milliyetçiliğimizin Tarihi Gelişmesi ve Verilecek İstikamet Hakkında. **Türk Yurdu Dergisi**, 3(7), 8-13.

Tesal, R. D. (1998). **Selanik'ten İstanbul'a Bir Ömrün Hikâyesi**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Tevetoğlu, F. (Temmuz, 1966). Hamdullah Suphi Tanrıöver ve İstiklâl Marşımız. **Türk Kültürü Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı, 45, 790-795.

..... (Şubat, 1967). Ocağımızın Büyük Evlâdı Hamdullah Suphi Tanrıöver. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 49-51.

- (Mayıs, 1968). Türk Akademisi ve Atatürk. **Türk Kültürü Dergisi**, 67, 416-417.
- (1986). **Hamdullah Suphi Tanrıöver-Hayatı ve Eserleri**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Sevinç Matbaası.
- Tonguç, İ. H. (1946). **İlköğretim Kavramı**. (1. Cilt). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunaya, T. Z. (30 Mart 1949). Türk Ocağının Açılışı Münasebetiyle Yeniden Doğuş. **Vatan**, 3.
- (1960). **Türkçülük Cerayarı**. İstanbul: Yedigün Matbaası.
- (1991). **İslamcılık Akımı**. İstanbul: Simav Yayınları.
- (2004). **Hürriyetin İlânı: İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turhan, M. (Aralık, 1954). Türk Kültürünün Kaynaklarına İnmek Ne Demektir?. **Türk Yurdu Dergisi**, 239, 421-424.
- Türk Yurdu. (Haziran, 1966). Hamdullah Suphi Tanrıöver Büyük Kaybımız. **Türk Yurdu Dergisi**.
- Uçak, S. (2008). **Ziya Gökalp'in Eğitim Anlayışı**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Unat, F. R. (1964). **Atatürk'ün Öğretim Hayatı ve Yetiştirdiği Devrin Milli Eğitim Sistemi**. (Atatürk Konferanslarından Ayrı Basım). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ülger, M. (2007). **Hoca Abdülkerim Efendi'nin Felsefi Görüşleri**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ülküsal, M. (Temmuz-Ağustos, 1966a). Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Dobruca Türkleri. **Emel Dergisi**, 35, 36.
- (1966b). **Dobruca ve Türkler**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ayyıldız Matbaası.
- Ünver, A. S. (Şubat, 1967). Hamdullah Suphi ile 50 Yıl. **Türk Yurdu Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, 6(2), 8-9.
- Ülkütaşır, M. Ş. (Temmuz, 1966). Hamdullah Suphi Tanrıöver'e Ait Birkaç Hatıra. **Türk Kültürü Dergisi**, Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı, 45, 802-804.
- Üstel, F. (1997). **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Wilson, H. E. ve Başgöz, İ. (1973). **Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk**. Ankara: Dost Yayınları.

Yağar, H. (Kasım, 2009). Türkiye Cumhuriyeti'nde İki Tepe Noktası. **Çağın Polisi Dergisi**, 56. Web: <http://www.caginpolicisi.com.tr/v1/turkiye-cumhuriyeti&-8217-nde-iki-tepe-noktası-1511-1.html> adresinden 15 Nisan 2010'da alınmıştır.

Yazıcı, M. (1973). **Tanzimat'tan Bu Yana Milli Eğitim Bakanları, Başbakanlar ve Atatürk (1839 – 1973)**. Ankara: Emel Matbaacılık.

Yazıcı, N. (2002). **Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yeniçeri, Ö. (Mart, 2010). Milliyetçilik Eleştirilerine Eleştirel Bir Bakış. **Türk Yurdu Dergisi**, 30(271), 9-12.

Yüce, N. ve Arkadaşları. (1999). **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**. İstanbul: Feza Yayıncılık.

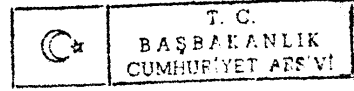
Ziyaoğlu, R. (8 Temmuz 1966). Hamdullah Suphi ve Hitabet. **Milliyet**, 1.

EKLER »

T. C.
BAŞVEKÂLET
MÜAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

Şube : -----
Sayı : 77.043

KARARNAME

Münhal bir Elçilik tahsisatının Bükrege nakli ile sabık İstanbul
Meb'usu Hamdullah Suphi Beyefendinin Bükrege birinci sınıf Elçi olarak
125 lira maaş ve 45 lira tahsisatla tayini, Hariciye Vekâletinin
18/5/93I tarih ve 9348/247 numaralı tezkeresile yapılan teklifi üze-
rine İcra Vekilleri Heyetinin 20/5/93I tarihli iqtimaında tasvip ve
kabul olunmuştur .

20/5/93I

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V.

İsmet

Ad. V.

Agusuf Kemal

M. M. V.

Yelcosin

Da. V.

S. Weyn

Ha. V. V.

S. Weyn

Ma. V.

Mustafa Kemal

Mf. V.

Kemal

Na. V.

1-11/11/93I

İk. V.

Barak

S. İ. M. V.

S. Rıfika

030	18	01	02	19	30	8
-----	----	----	----	----	----	---

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı

2

11379

Kararname

Bükreşte birinci sınıf Orta Elçi olarak bulunmakta olan Hamdullah
Suphi Tanrıöver 'in Büyük Elçiliğe terfi ettirilmesi, Hariciye vekil-
liğinin 26/6/939 tarih ve 41649/255 sayılı teklifi üzerine İcra ve-
killeri Heyetince 28/6/939 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmail İnönü

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

B. K. Karadere

T. T. T.

Fayik İbrahim

Ş. Sarıoğlu

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

A. Akın

Yücel

A. F. Cebesarioğlu

İ. H. H.

J. H. Akatun

G. İ. V. ve İd. V. V.

Zr. V.

~~İd.~~ Mü. V.

Ti. V.

B. Karadere

M. M. M.

A. Çetinkaya

A. E. E.

680	18	01	02	87	62	7
-----	----	----	----	----	----	---

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı :

Dosya işaretleri

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Evrağın	Numarası	22120
		21
	Tarihi	2.6.943
Yazan memur		K. W. S. on
Yazı tarihi		18.9.943
Muavin		M. S. on
Beyaz eden		
Beyaz tarihi		23.9.943
Karşılaştıranlar		
Sadıra No.		3348
Merbutatı		
Sevk tarihi		25.9.943
Kaydeden		

Düşünceler

~
cüzdanlarında din
na mezhepli (hristi-
yan ortodoks) olarak
gösterilen

~
usulü dairesinde
vatandaşlığına
alındıktan sonra
nufusa tescilinde

Dahiliye Vekilliğine

2/6/943 tarihli ve Nufus İş.U.Md.Ş.2. 72120-21/3113/
III3 sayılı tezkerelerine karşıdır:

Romanyadan gelerek Türk vatandaşlığına kabul edil-
mekte olan ve nufus kayıtlarında ne
miş bulunan ve ~~nfx~~ nufus cüzdanlarında din ve mezhep-
leri (hristiyan Ortodoks) olarak gösterildiği halde
nufus kütüklerinde ve hüviyet cüzdanlarında ırk ve
milliyet için mahsus bir sütun) olmadığından Türk ır-
kından oldukları ayrıca işaret edilemeyen Gagavuz

Türklerinin Türk olmayan hristiyanlardan tefrik
edilebilmeleri için hüviyet cüzdanlarının mezhep sü-
tununa (Türk Ortodoks) kaydının konulması ~~ve~~ İcra
hakkından ~~teklifi~~ ~~İcra~~
Vekilleri Heyetinin 16/9/943 tarihli toplantısında
muvafık görülmüş olduğunu arz ederim.

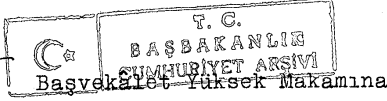
Başvekil

23.9.

030 10 125 888 3

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Nüfus İş. U. M.
Ş. Z. M.

Sayı
72120-21

2/6/943

Hulâsa :
Gagavuz Türkleri H:

Romanya'dan gelerek Türk Vatandaşlığına kabul edilmiş bulunan Gagavuz Türklerinin nüfusa kayıtlarında ve verilen nüfus hüviyet cüzdanlarında din ve mezhepleri (Hiristiyan Ortodoks) olarak gösterilmekte, nüfus kütüklerinde ve hüviyet cüzdanlarında ırk ve milliyet için mahsus bir sütun olmadığından Türk ırkından oldukları ayrıca işaret olunmamaktadır. Kendileri dinlerinin Hiristiyan olmakla beraber ırkın Türk bulunmalarına rağmen nüfus kayıtlarında bu cihetin tebarüz ettirilmemesi neticesinde Türk olmayan diğer Hiristiyanlardan tefrik edilemediklerinden bahisle nüfus kayıt ve hüviyet cüzdanlarının mezhep sütununa (Türk-Ortodoks) olduklarının dere edilmesini istemektedirler .

Nüfus kanununun 3 üncü maddesinde (sicilli nüfus zükûr ve ünâsın isim ve şöhratile Müslümanların dinini ve gayri müslim ehalinin din ve mezhepile hangi cemaata mensup olduğunu havi olacaktır .)denilmekte ve buna binaen Türk ırkından olmayan diğer Hiristiyanlar için Ermeni Katülük, Rum Ortodoks gibi cemaat kaydı konmaktadır .

Türk camiasına bağlılıklarını ve kafiye halinde memleketimize hicret arzusunu izhar eden bu Hiristiyan Türklerin usulü dairesinde Vatandaşlığımıza alındıktan sonra nüfusa teşgillerinde ve nüfus hüviyet cüzdanlarının mezhep sütununda (Türk Ortodoks) kaydının konulmasında Vekâletimizce bir mahzur görülmemekte bulunduğundan tensip buyrulduğu takdirde keyfiyetin İcra Vekilleri Hey'etince tezekkürü ile bir karara bağlanmasına Yüksek müsaadelerini saygılarımla arz ve rica ederim .

G. O. G. C.

Dahiliye Vekili

Halim Arsan

Kalın
16.9.943
S. S.

T. H.
21.7.1943

2

Cevaben yazılacak evrak : Cevap olduğu muharreratin tarih numarasile hangi daire ve şube ifadesile yazıldığının dercolumması rica olunur.

030 10 125 880 3

2-6-1943 3708

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

Şube : 2
Sayı : 1599

Sıhhat ve İktisadî Muavenet Vekilliğinden yazılan 20/II/934 tarih ve 198/8946 sayılı tezkerede; Gazi Terbiye Enstitüsü ihzarı kısmını bu sene bitirerek lise mezunu hakkını kazanan İran türklerinden Abdurrahim ve Ahmet ve yine bu sene İzmir Lisesinden çıkan İran Türklerinden Behram ve Mehmet ve Romanya hristiyan Türklerinden Moku Andrei efendilerin Üniversitemizde doktorluk okumak üzere Leylî Tıp Talebe Yurduna alınmalarını diledikleri bildirilmiş ve Yurda alınacak talebelerin , talimatnamesine göre Türkiye tebaasından olması ve 2000 sayılı kanun mucibince doktor çıktıkları - zaman muayyen olan mecburî hizmeti önceden teahhüt eylemeleri icap etmesine binaen bu hususta bir karar ittihazı istenilmiş ve bu iş icra Vekilleri Heyetince 22/II/934 te görüşülerek talimatname hükümlerine göre muamele yapılmak üzere bu efendilerin Leylî Tıp Talebe Yurduna alınmaları ve Üniversitemizde doktorluk tahsil etmeleri tasvip ve kabul olunmuştur.

22/II/934

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

B. V.

İ. İnönü

Ad. V.

İ. S. Sancar

M. M. V.

İ. S. Sancar

Da. V.

S. Kaya

Ha. V. V.

S. Kaya

Ma. V.

İ. S. Sancar

Mf. V.

İ. S. Sancar

Na. V.

İ. S. Sancar

İk. V.

İ. S. Sancar

S. İ. M. V.

İ. S. Sancar

G. İ. V.

İ. S. Sancar

Zr. V.

İ. S. Sancar

030 13 01 02 49 79 16

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube: 2
Sayı: 7622

KARARNAME

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Galatasaray lisesinde bulunan Romanya Türklerinden ikizli Onotol, Nivogo Velodmir, Boylu oğlu, Stayon oğlu Vasilin Türkiyede okumalarını kolaylaştırmak üzere müsabakasız ve parasız ve yatılı olarak Yüksek mühendis mektebine alınmaları; Nafia Vekillığının 25/II/934 tarih ve 6237/II428 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 27/II/934 te tasvip ve kabul olunmuştur .

27/II/934

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş.V.

Ad.V.

M.M.V.

Da.V.

İsmet İnönü

Ş. Sarıcaoglu

A. Rızaoğlu

Sükrü Kaya

Ha.V. V.

Ma.V.

Mf.V.

Na.V.

Sükrü Kaya

Amasraoğlu

B. Çimen

A. Şeyhan

İk.V.

S.İ.M.V.

G.İ.V.

Zr.V.

Ca. İ. Bayazıt

S. R. Bayraktar

Rana Ertan

Muhlis Ekmen

030	13	01	02	49	80	19
-----	----	----	----	----	----	----

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

Karar sayısı

2

9992

Gagavuz türklerinden Romanya tebaalı İstefan Zavrak oğlu Petri Zavrak'ın Ankara yüksek Ziraat enstitülerine parasız yatılı k okur olarak kayıt ve kabulü ;Ziraat vekilliginin 29/10/938 tarih ve 2091/V-35567 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 3/12/938 tarihinde onanmıştır.

3/12/938

REİSİCUMHUR

İsmail Paşa

Bş. V.

C. Baş

Ad. V.

Hilmi Uzun

M. M. V.

M. M. V. - İ. P. Dayıoğlu

Da. V.

Ha. V.

İ. Sarıoğlu

Ma. V.

İ. Arslan

Mf. V.

İ. Arslan

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

İ. Arslan

S. İ. M. V.

İ. A. Arslan

G. İ. V.

İ. Arslan

Zr. V.

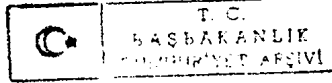
İ. Arslan

686	88	01	02	85	101	3
-----	----	----	----	----	-----	---

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
II. nci Daire Umum Müdürlüğü

Şube

İlişk: 1

Baş Bakanlığa

Ankara : 193

Hulâsa :

Bükrüş Elçimiz Bay Suphi Tanrıöver'in Romanya Kralı ile görüşmesine ve Krala Türklerin muhaceret işi için söylediği sözlere dair gönderdiği 24/12/1934 tarihli ve 1045/155 sayılı yazının örneği ilişik olarak sunuldu.

Hariciye Bakanı .

M. M. M. M. M.

İringü

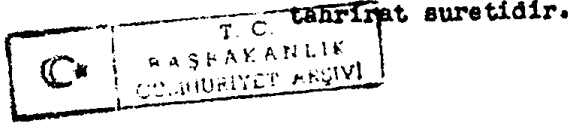
23 - 1 - 935

H. H. H.

16-7-35

030 10 247-668 13

Bükreş Elçiliğinden alınan 1045/155
sayılı ve 24 ilkkânun 1934 tarihli

4.12.1934 Tarihinde Hariciye Nazırı Mösyo Titulesco
ve Hariciye Müsteğarı Mösyo Savel Radulesco Saraydan geri dönerek
Kralın, çoktanberi beni görmemiş olduğundan bahsettiğini söyledi
ve bir görüşme istediğim takdirde kendilerinin memnun olacaklarını
bildirdiler. Hatta Titulesco "Hükümdarı arasına arayınız" bana sizi
sevdiğinden bahsetti." dedi.

Saray Mareşaline hitaben bir mektupla görüşmek
için Kralın müsaadelerini istedim. Üç dört gün kadar avda ediler.
Dönüşlerinin ertesi günü saat altıda beni kabul ettiler. (Türk
halkının muhaceretinden müteessif olduklarını, o kadar iyi
ahlak sahibi, sözüne sadık, vefalı ve intizamlı bir halkın memleke-
timizden gitmesi bizi çok müteessir ediyor) dedi.

Bu vesilelesten istifade ederek istimal kanununun
nasıl sui istimal edilerek tatbik edildiğini her toprak
sahibinin bu kanuna göre erazisinin ancak dörtte biri alınması
icabederken tatbikatta çok defa yarısı hatta iki yarından eyisinin
alındığını, kuşuvalak ve Banat rumenleri lehine yapılan iskân
faaliyetinin iyi hazırlanmamış olması dolayısıyla türklerin evine
rumen aileler yerleştirildiğini ve ekseriyetle iki üç odadan
ibaret olan bir eve diğer bir ailenin yerleştirilmesi türk
halkının ıstırabına sebep olduğunu ve bulgar rumen hudutları
üzerinde bulunan bütün türk köylerinin ahalisi karakolların
muhtaç oldukları yapı malzemesi odun, kömür, her nevi yiyeceği
kendi arabalarıyla uzak mesafelerden getirmeye ihtar edildiklerini

030 10 1247 668 13

15.1.2

ve bu hizmetlerine mukabil on para almadıklarını söyledim. Hükümetim, muhaceret meselelerinde eski acı tecrübelere, felaketlere binaen pek ziyade titizdir, Bana bir çok defalar muhaceretin önüne geçmem için kat'î emirler vermiştir.

Hatta bu maksatla üç defa Dobruca ve Deliorman havallisinde köy köy seyahat ve telkinatta bulundum. Hareketi durdurmak elinden gelmedi. Çünkü Hükümeti Kralının bütün türk ahalişi lehine her zaman ve her vesile ile gördüğüm büyük şefkat ve himaye duygularına rağmen uzak yerlerde mahallî ihtiyaçlar, noksanlar ve şartlar bu pederane düşünceleri tamamen müessir olmaktan menediyor. Kral (buna çok müteessifim. Ben zannediyordum ki eski türk kanunları türk halkının tasarruf işlerinde müşkilata uğramasına sebep oluyor.) dediler. Cevaben : (Bugünkü hicrete sebep olan vaziyetlerle o eski erazi kanunları arasında hiç bir münasebet olmadığını) söyledim. Pasaport sui istimalini anlattım. Üç dört yüz leye evile ahır ile beraber bir dekar toprağını satan bir türkün cebinde kalan son paranın da pasaport vermek vesilesiyle elinden alındığını anlattım. Kral sözlerimin bu kısmına hiç bir cevap vermedi. Bir de kendilerine Ada-Kalede son bir ziyasetleri esnasında halkın büyük sefaletini görerek onlara bir lutuf olmak üzere bahsettikleri imtiyazların yalnız belediye reisi Ali Kadir efendi ile iki üç ortağının menfaatine yaradığını halkın bu defa Bükreşe gönderdiği bir heyetle bu vaziyetten şikâyet ettiklerini hikâye ettim. Kral, Nasır Fransovîç avdet eder etmez bu işi tahkika memur edeceğini söyledi; (oui je MMH sais qu'ile se chamaillent entre eux) galiba Ali Kadir sekâsını fena kullanıyor dedi.

030	10			267	668	13
-----	----	--	--	-----	-----	----

472

C	T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ				01	030
---	--	--	--	--	----	-----

Bahsi Türkiye'de vaki olacak seyahatlerine
naklettim.Aynen(daha tarihini tesbit etmedim.Fakat ne vakittenberi
Cûmhur Reisiniz Gazi'yi ziyaret etmek büyük arzumdur.Bu arzumu
yerine getirdiğim vakit pek ziyade memnun olacağım.) ifadelerinde
bulundular.

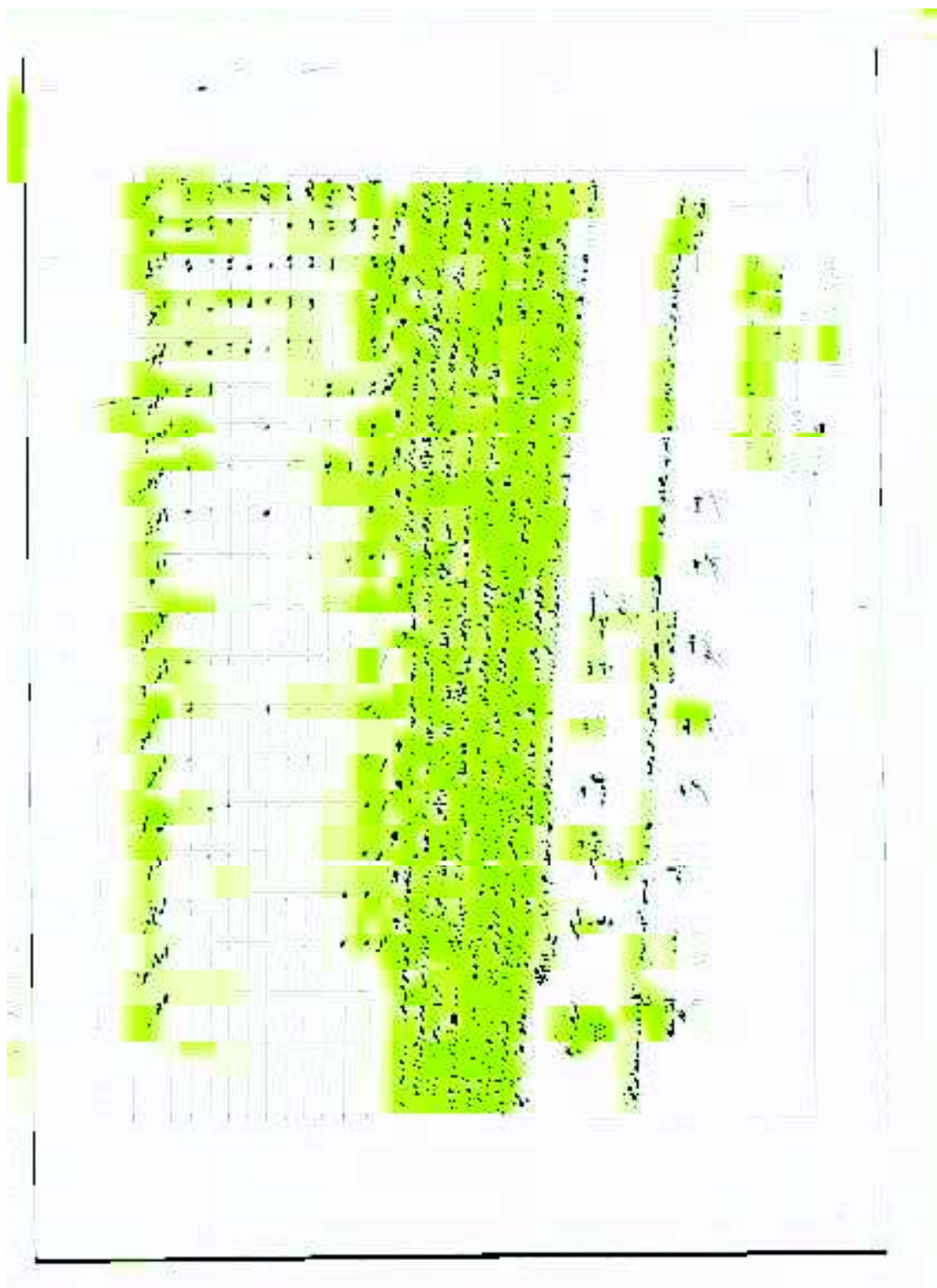
Keyfiyeti arzeder,saygılarımı sunarım.

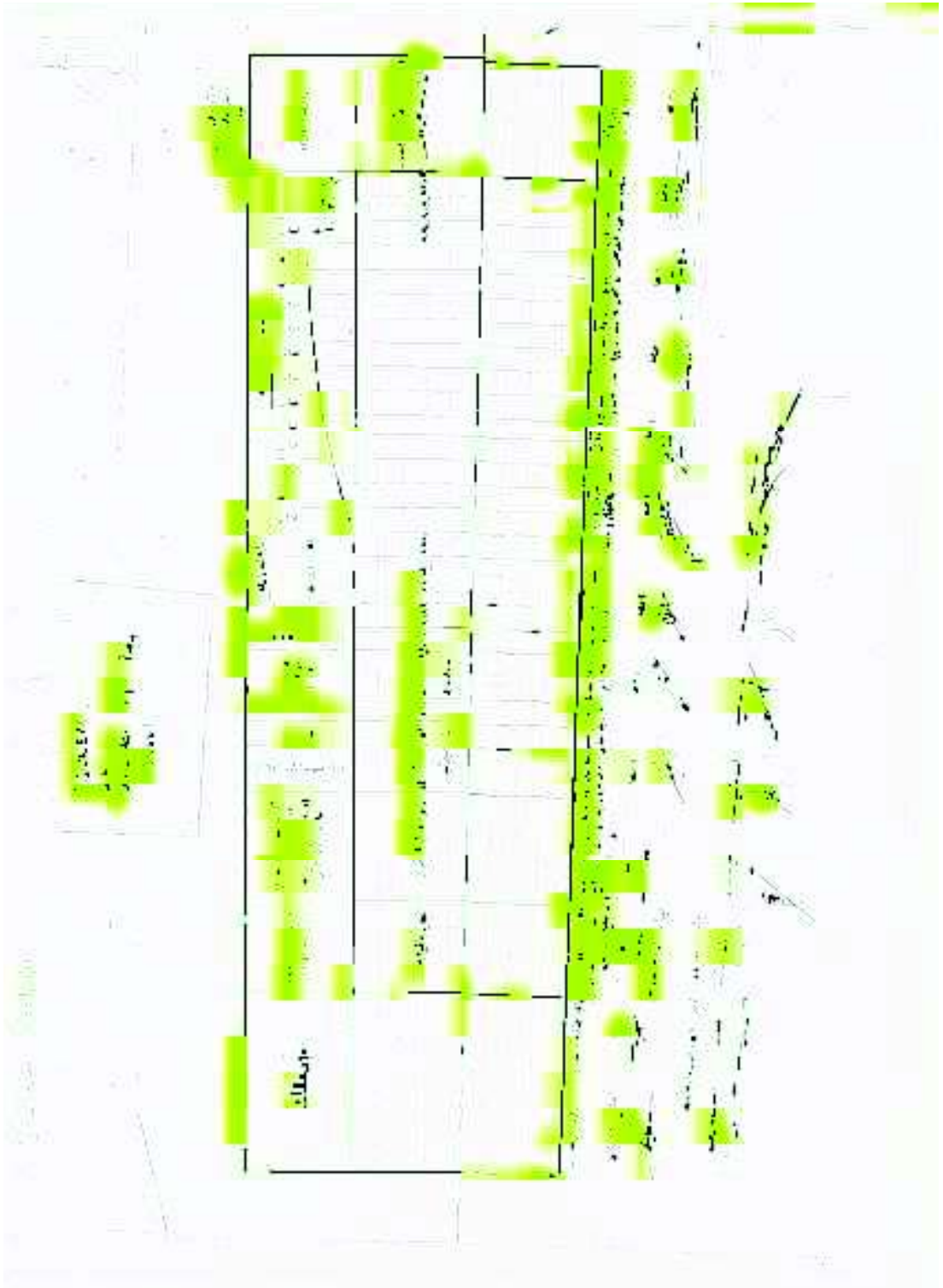
Bakreş Elçisi

Aslı gibidir.

H. B.

030	10			247668	13
-----	----	--	--	--------	----

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Dedesi: Abdurrahman Sami Paşa

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Babası: Abdüllatif Suphi Paşa

Hamdullah Suphi Tanrıöver 17 Yaşında.

Hamdullah Suphi Tanrıöver 25 Yaşında.

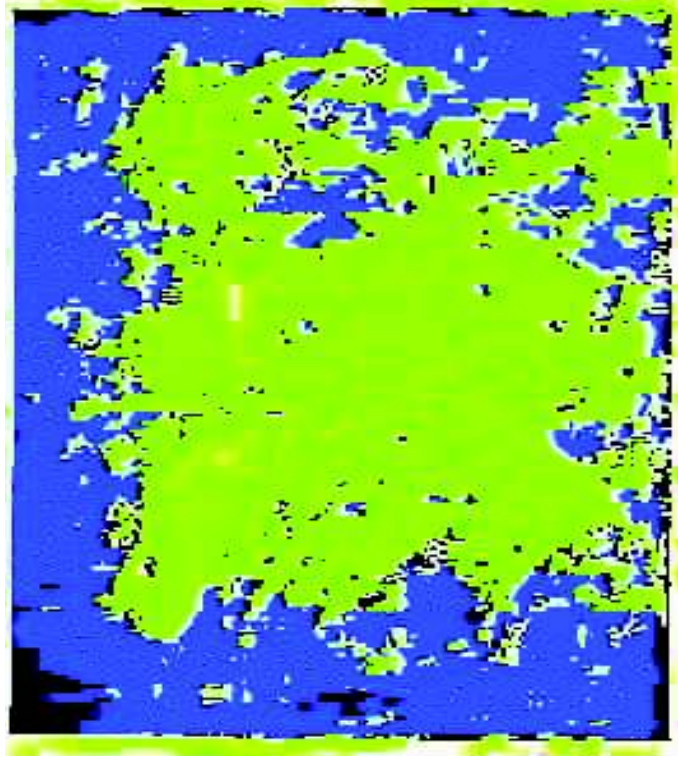
Eşi Saide Tanrıöver, Çocukları Altınur ve Özkul Tanrıöver.

Hamdullah Suphi Tanrıöver Milli Mücadele Sırasında (1920).

Milli Mücadele Döneminde Hamdullah Suphi Tanrıöver İle Türk Ocaklılar (1920).

Milli Eğitim Bakanlığı Döneminde Hamdullah Suphi Tanrıöver (1921).

Hamdullah Suphi Tanrıöver Orta Yaşlarda.

Genç Yaşında Vefat Eden Küçük Oğlu Özkul Tanrıöver İle.

**Soldan İtibaren: Burhanettin Develioğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Dr. Demir Ali.
Ayaktakiler: Dr. Arif Anıl ve Tanrıöver'in Özel Kâtibi Sadık Tahsin Efe.**

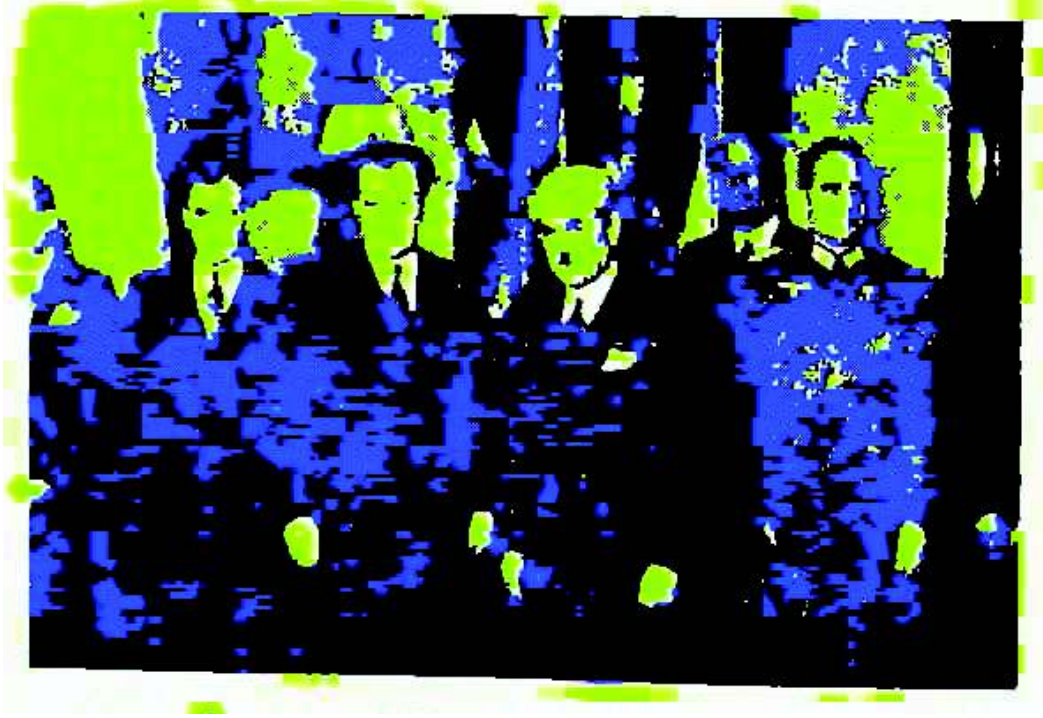
Türk Ocağı Genel Merkezinde Madame George ve Bir Bulgar Kadın Gazeteci İle Birlikte (25 Ocak 1930)

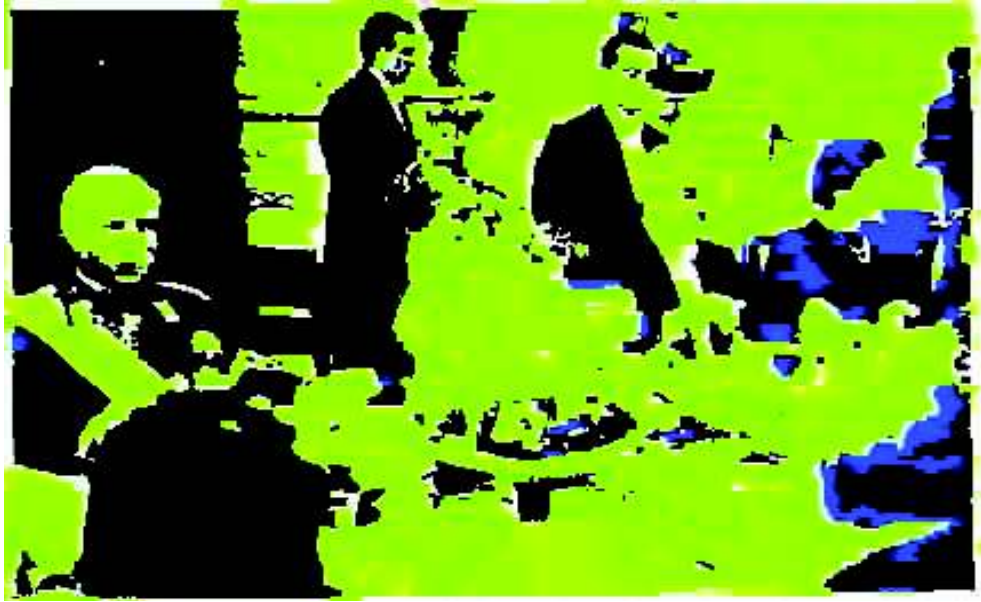
Türk Ocağı Delegelerinin Gazi Mustafa Kemal'i Ziyaretleri (1926 Türk Ocakları Kurultayı) (Hamdullah Suphi Tanrıöver × İşaretli Olan Kişi)

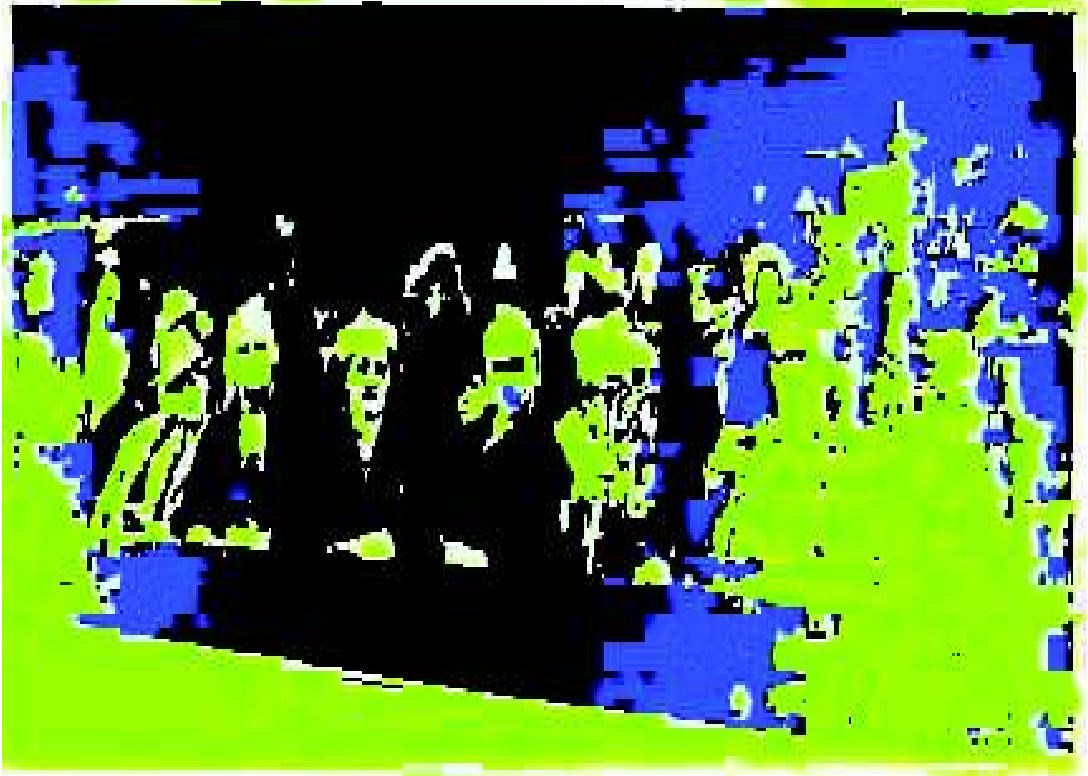
Soldan İtibaren: Mahmut Nedim Gündüzalp, Dr. Hasan Ferit Cansever, Prof. Fındıkoğlu, Prof. Mümtaz Turhan, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Dr. Fethi Erden, Avukat Asım Sorgon, Tevfik Noyan ve Muzaffer İrdem.

Rusya'nın Bükreş Sefiri Lavrentief İle.

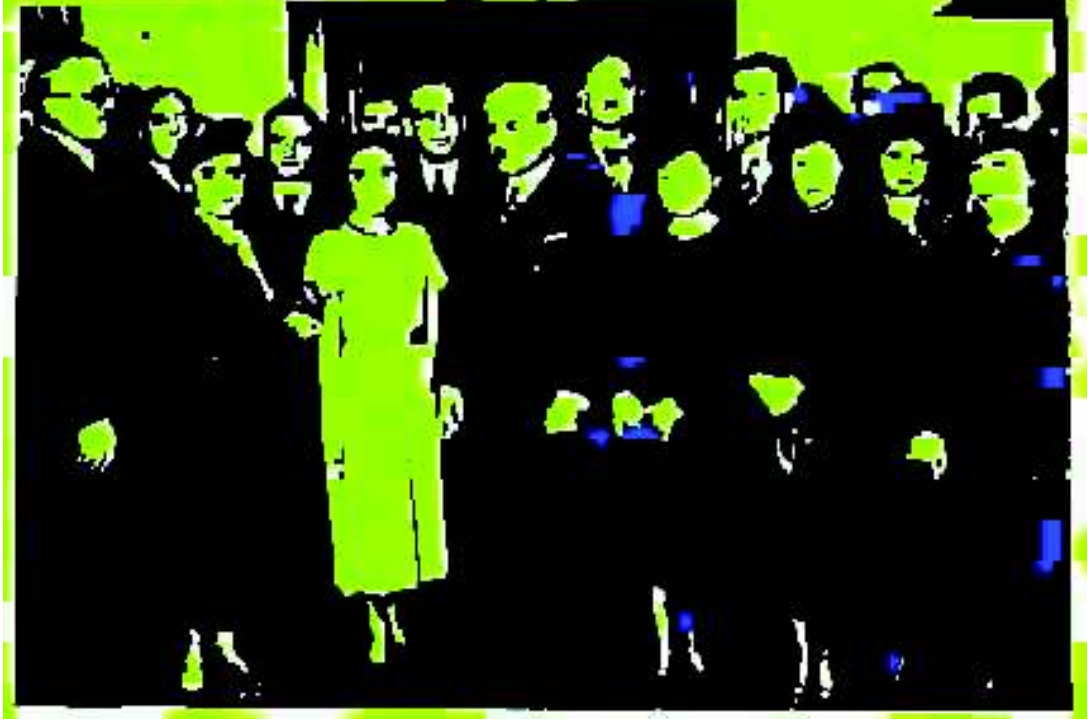
Hamdullah Suphi Tanrıöver Büyükelçilik Döneminde Romanya'da Bir Ziyafette.

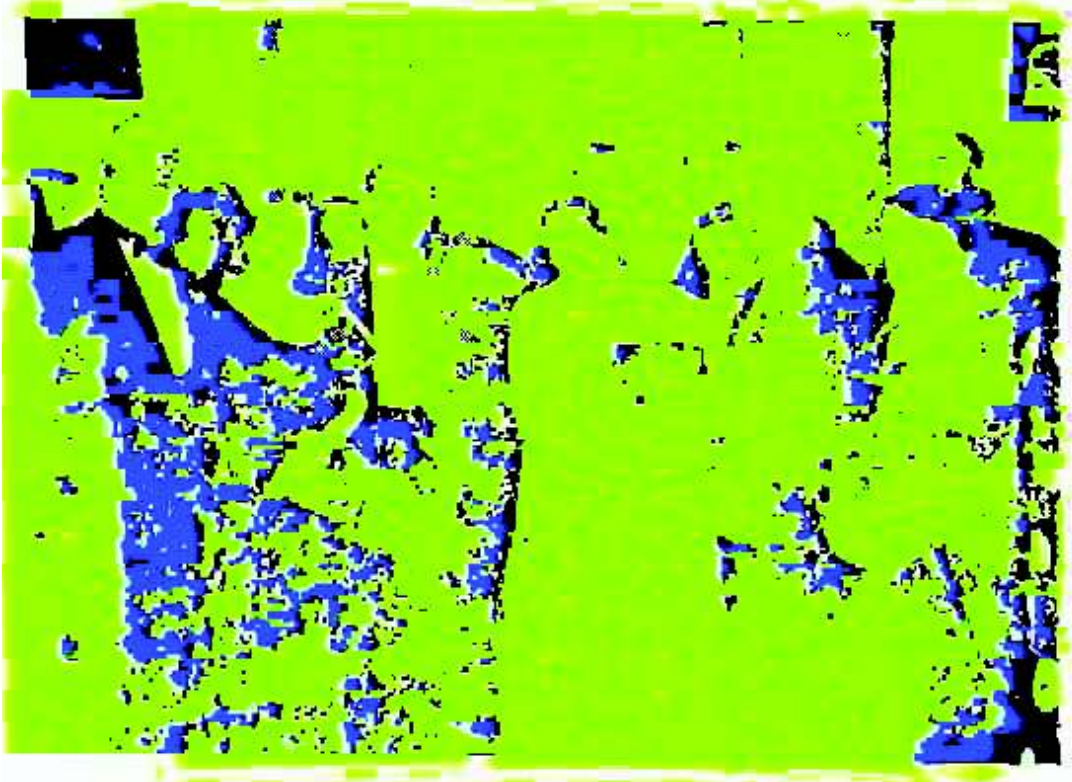
Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Eşi Saide Hanım Romanya'nın Kurtuluş Bayramında Şeref Locasında.

Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Eşi Saide Hanım, Kadın Pilotumuz Sabiha Gökçen İle Beraber.

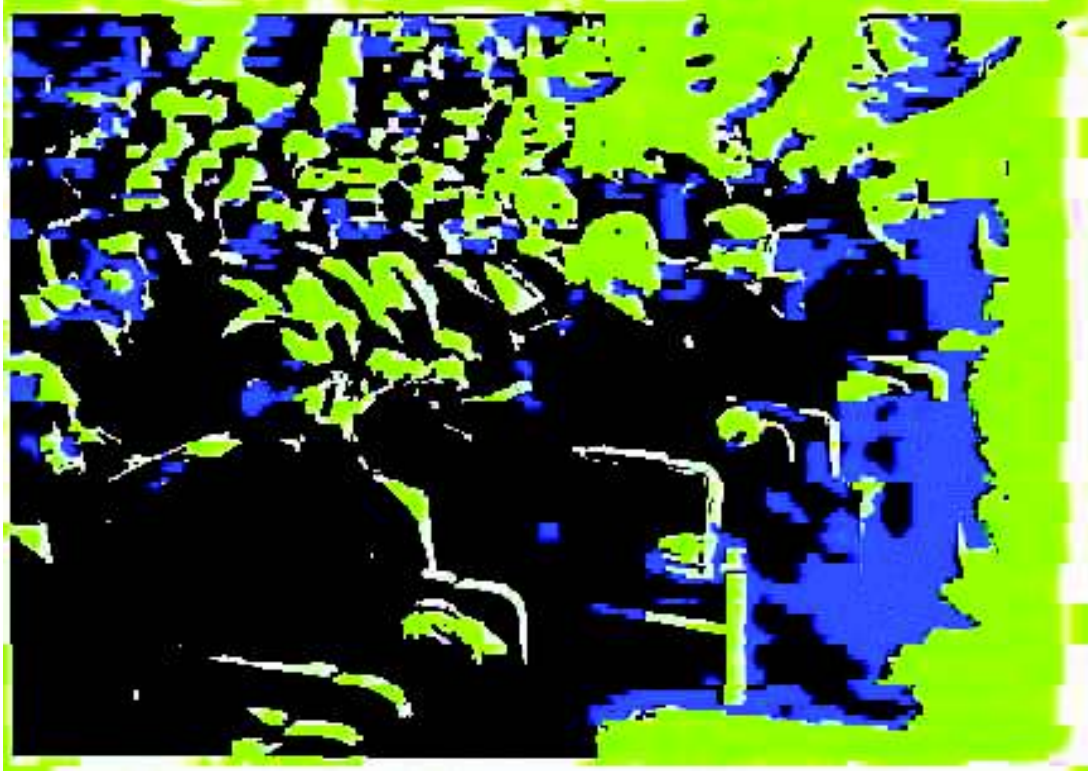
Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya'da Bükreş Büyükelçiliğimizde Kurban Bayramı Münasebetiyle Yapılan Bir Toplantıda.

Hamdullah Suphi Tanrıöver Bir Kabul Resepsiyonunda.

Hamdullah Suphi Tanrıöver Cumhuriyet Bayramı Gecesinde (29 Ekim 1939)

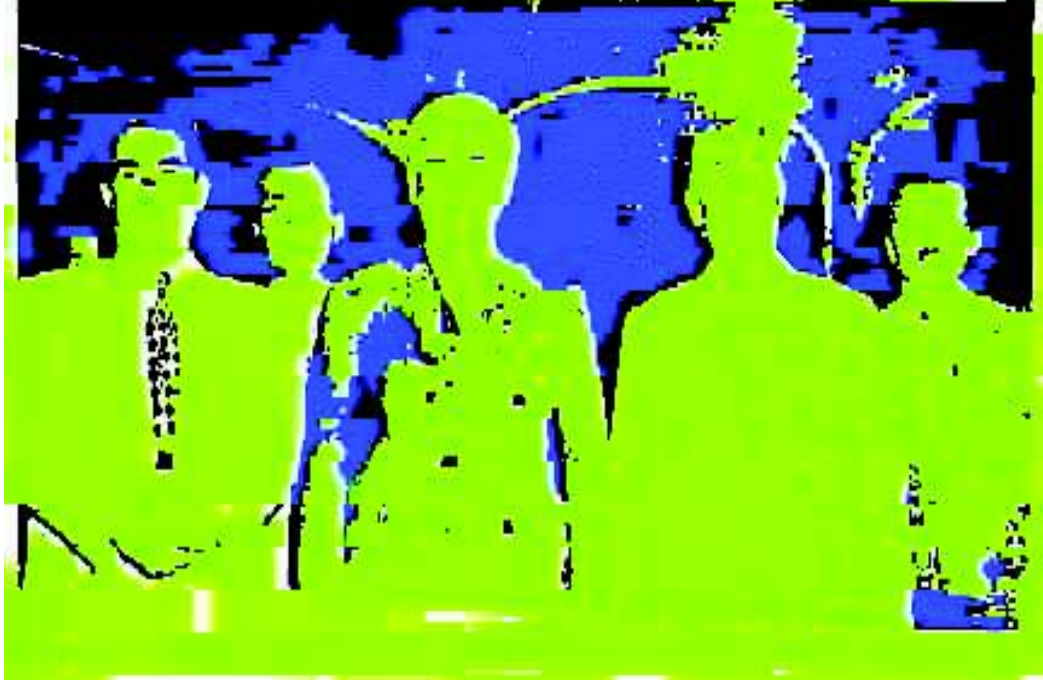
Hamdullah Suphi Tanrıöver Büyükelçiliği Sırasında Bir Toplantıda.

Hamdullah Suphi Tanrıöver Japon Ateşe Noval'i ve Alman Ateşe Militeri İle Beraber.

Cumhuriyet Bayramı Töreninde Dr. Tefik Rüştü Aras, Kazım Özalp, Şükrü Kaya ve Numan Menemencioglu İle Birlikte (29 Ekim 1937)

Türk Ocağı'nın 1949 Yılında Açılış Törenine Celal Bayar'ın Katılımı.

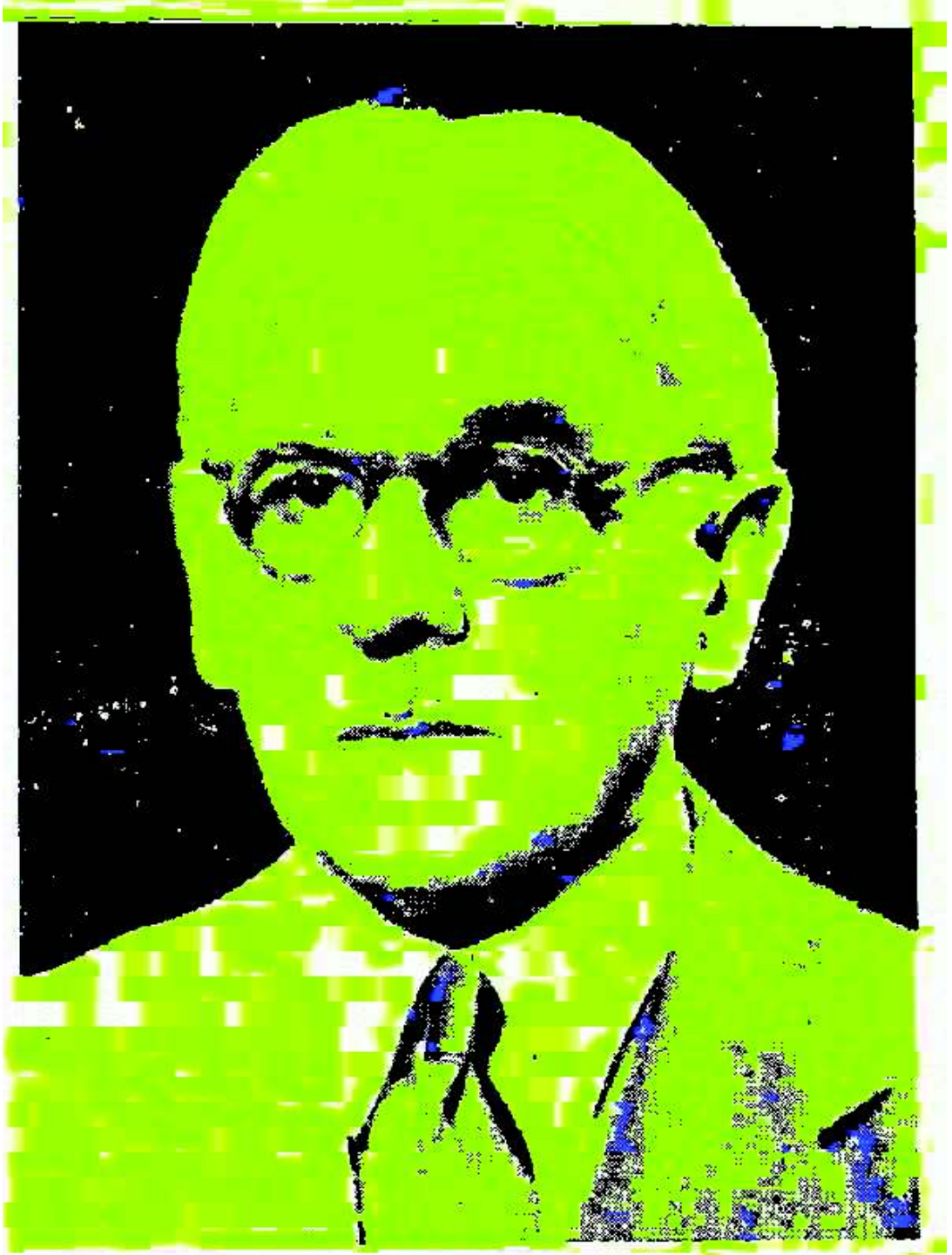
Oturanlar Soldan İtibaren: Ziya Gökalp, Ağaoğlu Ahmet, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yahya Kemal ve Ruşen Eşref.

Soldan İtibaren: Mazhar Akifoğlu, Dr. F. Cansever, Prof. O. Turhan, Prof. Fındıkoğlu, Mahmut N. Gündüzalp, H. S. Tanrıöver, Hamdi Mocan, Prof. Z. V. Togan, Dr. Fethi Erden, Tevfik Noyan, Prof. Faruk Sümer, İbrahim Tuncer, Prof. Emin Bilgiç, Prof. Necati Akder, Galip Güneri, Mahmut Sümer ve M. İrdem.

Soldan İtibaren: Dr. İhsan Karlıklı, Burhanettin Develioğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mahmut Nedim Gündüzalp ve Dr. Hasan Ferit Cansever.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Vefatından Bir Ay Evvel Çekilmiş Son Resmi (1966).

HAMDULLAH SUPHI TANRIÖVER VEFAT İLANLARI

386 **VEFAT**

Vüzeradan Abdurrahman Sami Paşanın torunu, Esbak Adliye Nazırı Abdüllâtif Suphi Paşanın oğlu, Saide Tanrıöver'in kıymetli hayat arkadaşı, Yüksek İnşaat Mühendisi Altınur Tanrıöver'in ve merhum Özkul Tanrıöver'in çok sevgili babası, Nurullah, Dürrücan ve Aykut Tanrıöver'in aziz dedeleri, Suphi Paşa ailesinin kardeş, amca ve dayıları;

Millî Mücadelenin ilk Maarif Vekili, T.B. Millet Meclisinin uzun devröler üyesi, emekli Elçilerden ve Türk Ocakları Genel Başkanı

Hamdullah Suphi Tanrıöver

12/6/1966 pazar günü aziz vücudu Horhor caddesi 150 numaradaki konağından alınarak Beyazıt Camiinden öğle namazını müteakip Merkezefendi Dergâhındaki ebedî istirahatgâhına nakledilecektir. **AİLESİ**

Cumhuriyet (İstanbul) Gazetesi (12 Haziran 1966)

Istanbul Üniversitesi

Büyük Türk mütefekkeri, Türkçülük akımlarının ve Türk konuşma edebiyatının unutulmaz önderlerinden

**Hamdullah Suphi
Tanrıöver'i**

kaybetmenin derin kederi içindedir.

13 haziran 1966 pazar günü, öğle vakti Beyazıt Camiinde kılınacak cenaze namazından sonra Üniversite Merkez binasında bir saygı töreni yapılacaktır. Ailesine ve onu sevenlere başsağlığı diler.

Cumhuriyet (İstanbul) Gazetesi (12 Haziran 1966)

V E F A T

TÜRKOKAKLARI'ndan

Hayatını, Türkocakları'nın ve Türk Milliyetçiliğinin hizmetine vefakârlık ve fedakârlıkla hasretmiş, Ocağımızın çok kıymetli üyesi ve Başkanı

Hamdullah Suphi Tanrıöver

10/6/1966 cuma günü saat 21,35 de ebedî hayata intikal ederek Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Bu büyük kaybımızın üzüntüsü içinde **TANRIÖVER** ailesine ve **TÜRKOKAKLARI** nın bütün üyelerine başsağlığı dileriz.

Türk'ün büyük hatibinin fanî vücutu 12/6/1966 pazar günü Horhor caddesi 150 numaradaki konağından alınarak Beyazıt Camiinden öğle namazını müteakip Merkezefendideki ebedî aile istirahatgâhına tevdi edilecektir.

Merhuma Tanrıdan rahmet dileriz.

TÜRKOKAKLARI MERKEZ HEYETİ